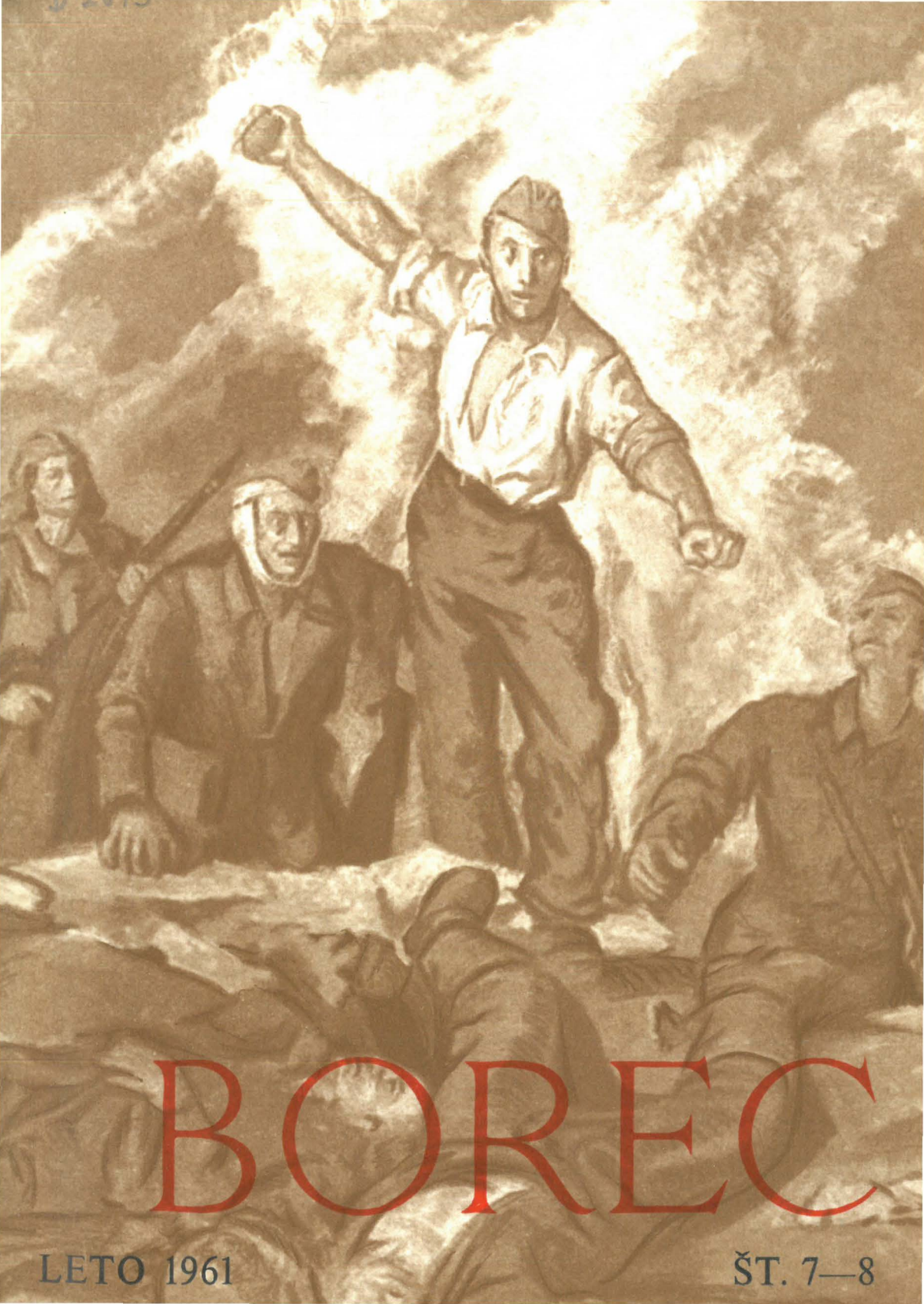

BOREC

LETO 1961

ŠT. 7—8

BOREC

VSEBINA 7.-8. ŠTEVILKE

Titov »Naprej!« (Vladimir Nazor, prev. I. Minatti) . . .	369
Ustanovni kongres Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije	371
V boj za svobodo življenja gre klic od vasi do vasi (F. S.)	377
S prvim transportom (Marko Marion-Cano) . . .	383
Najhujša ura mojega življenja (Janez Videnič) . . .	385
Vlak za vlakom (Jože Smit) . . .	386
Cez noč (Jože Smit) . . .	386
8. avgusta 1941 — Rženov rob (Mile Pavlin) . . .	387
Kres v Kragujevcu (Anton Milčič) . . .	392
Slava (Grigor Vitez, prev. Dušan Mevlja) . . .	393
Tri ure v Ljubljani (Franc Cerar) . . .	394
Odhod (France Filipič) . . .	395
Pomladni obisk v Grčevju (Jože Levstik-Vid) . . .	399
Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini« (Janez Kramar) . .	401
Ustanavljanje prvih odborov OF na Dolenjskem in v Beli	
krajini (Jože Borštnar) . . .	403
Iz prvih dni OF na Notranjskem (Matevž Hace) . . .	406
Slovenska kultura v boju z okupatorjem (Tone Seliskar)	410
Njihov je Ljubljanski vrh (Karel Grabeljšek-Gaber) . .	413
Zive plamenice (Miha Klinar) . . .	417
»Sodite mi kot jugoslovanskemu oficirju, ki se ni izneveril	
domovini« (Mile Pavlin) . . .	423
Od tod so bežale še ptice (Lojze Krakar) . . .	427
Pepel na zvezdah (Lojze Krakar) . . .	429
Pevec (Lojze Krakar) . . .	429
Pot razstave »Okupatorjevi zapori in taborišča« po Slove-	
niji (-mč-) . . .	430
Mladina in vojni čas (Asta Znidaršič) . . .	431
IZZA KULIS IL. SVETOVNE VOJNE:	
V Rusijo je prodiralo 164 divizij (V. Churchill) . . .	433
DROBNE ZANIMIVOSTI . . .	437
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:	
Za mir enakopravnih in neodvisnih (Š.) . . .	437
Angola: krvava kolonialistična aritmetika (Jože Sircelj)	438
NOVOST NA KNJIŽNEM TRGU:	
France Filipič: Pojoči konji (S. R.) . . .	440
Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960 — 2	
(M. P.) . . .	441
Nove knjige po Jugoslaviji (S. R.) . . .	442
PRAVNA POSVETOVALNICA . . .	443
KRATKE NOVICE . . .	444
NENAVADNE ZGODBE:	
Režiser Gino (Jože Bon) . . .	445
Po cigarete (H. Vilfan) . . .	446
Iznajdljivi železničarji (M. P.) . . .	446

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, pošti predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 30 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, pošti predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 3-1195-600-70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Mednarodna špedicija
in transport

Intereuropa

Koper

opravlja:

mednarodno špedicijo in
transport s svojimi kamioni
in skladišči

posle na mednarodnih vele-
sejmih in izložbah v tuzemstvu
s svojo specialno organizacijo

kvantitativni prevzem blaga

redni zbirni promet z vsemi
evropskimi centri

najemanje ladijskega prostora

po svojih poslovnih enotah:

LJUBLJANA, SEŽANA, KOZINA,
JESENICE, ZRENJANIN, RIJEKA,
NOVA GORICA, ZAGREB, NOVI
SAD, MARIBOR, SUBOTICA, SA-
RAJEVO, PREVALJE, BEOGRAD

Obrtna zbornica

Maribor

čestita vsem državljanom
ob dvajsetletnici
ljudske revolucije

Slika na naslovni strani:
Petar Lubarda: Bombaši

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7-8 — Letnik XIII — Julij-August 1961

VLADIMIR NAZOR:

Titov »Naprej!«

4. avg. 1961

Tovariš Tito jezdi pred kolono
po ozki stezi planinski.

Visoko,
pod vrhom, led, skale, blato, vseokoli.
Tam v bregu moten potok dere.
Črni oblaki se pode čez nébes,
pas meglè se kakor dim dviguje
iznad gostih bukev, jelk, macesnov.
Tito jezdi. Ne vidi, ne sliši.

Kam ga je ponesla misel? V kakšne
dalje? Zaradi česa guba zarita
v čelo, krč krog trdih usten?

Tedaj obstane. Zdrzne se.

Pred njim prikazen. Vsa iz mrzle zemlje,
snega in mraza. Hlad od nje veje,
ko reče:

»Kam, predrznež? Jaz kraljujem
v tej planini. Ozri se in poglej
to bedno ljudstvo, ki za tabo stopa.
Goli so, bosí, meso človeško ubogo,
nesrečna kri, ki dih moj ledeni jo.
Kam vodiš jih? V trpljenje? V smrt?
V ledene kipe vas bom spremenila,
obstali boste togi, nepremični
v noči temini in bleščavi dneva
na teh stezah planinskih, znamenje
noči brezkrayne in ljudem v svarilo,
da le ne segaj, človek, previsoko.
Od tod in vrni se v nižave,
da si kosti ogreješ ob ognjišču
tih in ponižen, ker najvišji zakon
človeški je: živeti — kakorkoli!«
To de prikazen. On z očmi poblisne,
spodbode konja in pošast pregazi
pa krikne,
plamen sine mu iz oči ognjenih:
»Naprej!«

Tovariš Tito jezdi pred kolono
po stezi vse bolj in bolj ledeni.
Pred njim iz tal strašilo drugo zrase
in pot zastavi. Kakšna strahota!
Koščeno, žolto je. Koža visi z njega,
kosti mu šklepetajo kot orehi
v prazni vreči. Govori mu:
»Stoj!
Poglej me. Dobro me poznaš, a nikdar
videl me še nisi v vsej grozoti.
Ta sem, ki te že dolgo spremlja
kot senca po izropanih deželah.
V vsakem dvorišču sem, na vsakem
ognjišču, v vsakem hlevu, z roko segam
v sleherno torbo. Ime mi je Glad.
Zlezi s konja, jaz ga bom zajezdil!
Jaz bom vodil tvoje jadno ljudstvo
po gorah, gozdovih in pustinjah,
v katerih samo kos in veverica
najdeta hrano. Snemi rdečo zastavo
z droga in dvigni črni prapor moj!
Jaz slavim tu zmago, zmagoslavje.
Poslovi se od sanj in vrni se
v nižine. Orji, sej in žanji,
kajti nič ni važnejše od kruha,
a največji blagor — trebuh poln!
Daj mi uzde, ti pa se poberi!«
Tito
stopi s konja. Ne, ker bi ubogal.
K tlom se skloni, zgrabi kepo zemlje
v prah zdrobi jo in v goltanec vrže
prikazni. Nato klikne:
»Naprej!«

Tovariš Tito prijezdi na čelu kolone
pod vrh planine.
Previsi in megle
vrh skrivajo. A tam, kjer nad prepadi,
pelje steza, prikazen nova.
Sedeč na skali jezdeca opazuje.
Oči ima sovje, gobec
lisičji, zobé podganje,
a sklepi skrivenčenega trupa
oglati, raskavi. Gleda in reče:
»Od kod prihajaš, pustolovec? Kam?
Veš, kdo sem? Oče sem dvoma,
glasnik nesreče, kesa predhodnik.
Tisti, ki s kremplji ostrimi
v zavesti vaši koplje grob,
da zgnijejo v njem vaše drzne sanje.
Kaj kaniš? Čemu si vzdignil te može?
Da umirajo? Trpe? Ideal je sadež,
zoreč na veji, ki je ne doseže
nikdar človeška roka. Vrh
te planine do neba se vzpenja.
Obrni se in pojdi, pustolovec!
Pretehtaj svojo moč, po njej ravnaj
dejanja,
hodi po tleh s ponižnimi koraki.«
A zabobni grom čez vrhe planinske
in veter dihne, razprši megla se,
zapiska orel pod oblakom, zasije
dobro sonce, ki sveti, hrani, greje
in Titov glas se kakor dež razlije
nad narodom trpečim, vedno žejnim
besed njegovih:
»Naprej!«

Prev. I. Minatti

Ustanovni kongres Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije

Od 29. junija do 1. julija je bil v Beogradu ustanovni kongres Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije: Zveze borcev, Zveze vojaških vojnih invalidov ter Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev. Vse tri organizacije, ki so se združile v Zvezo združenj borcev NOV Jugoslavije, je zastopalo 1200 delegatov, kot gostje pa so se udeležili kongresa tudi predstavniki treh mednarodnih in 21 nacionalnih organizacij bivših borcev.

Maršal Tito je kongresu poslal pozdravno pismo, ker se ga ni mogel udeležiti zaradi bolezni.

Za referatom predsednika Zveze borcev Aleksandra Rankovića so delegati poslušali obrazložitev statuta Zveze združenj borcev NOV. Naslednji dan pa je kongres nadaljeval delo v komisijah: komisija za pravne predpise in socialna vprašanja, komisija za otroke padlih borcev, komisija za razvedrilo, komisija za zaščito in ortopedijo vojaških vojnih invalidov, komisija za vojaško-strokovno izobraževanje, komisija za razvijanje tradicij NOB, komisija za organizacijska vprašanja ter komisija za mednarodne zveze.

Kongres je po splošni obravnavi sprejel poročila o delu dotedanjih treh organizacij, sprejel statut nove organizacije in izvolil zvezni odbor Zveze. Ta je nato izvolil 25 članov v predsedstvo, za predsednika pa Aleksandra Rankovića.

S kongresa so delegati poslali tudi pristrčno pismo maršalu Titu.

Objavljamo referat tovariša Aleksandra Rankovića (v skrajšani obliki).

Tovariši in tovarišice!

Ta kongres združenj borcev poteka v dneh praznovanja dvajsetletnice vstaje in revolucije jugoslovanskih narodov. Pred dvajsetimi leti se je pod vodstvom naše Komunistične partije na čelu s tovarišem Titom začela velika in herojska borba proti fašističnim zavojevalcem in domačim izdajalcem, boj za svobodo in neodvisnost naše domovine, za novo Jugoslavijo, za svobodo vsakega njenega naroda in za enakopravne odnose med njimi, za novo družbeno ureditev.

Jugoslovanski narodi so mogli izbojevati zgodovinsko zmago zato, ker sta bila hrbtnica in vodilna sila narodnoosvobodilnega gibanja delavski razred in njegova avantgarda, ki sta bila sposobna združiti vse tedanje težnje naših narodov in sta imela jasno perspektivo za nadaljnje razvijanje naše družbe. Boj je mogel organizirati in ga pripeljati do konca samo delavski razred, ki se je opiral na izkušnje mednarodnega delavskega gibanja in vseh naprednih sil na svetu. Naša oborožena vstaja je bila sestavni del velikega boja protihitlerjevske koalicije proti nemškemu in italijanskemu fašizmu in njegovim zavojevalnim načrtom. Hkrati je pomenila obrambo tedanjih pridobitev osvobodilnega, demokratskega in delavskega gibanja, predvsem pridobitev Oktobrske revolucije.

Štiri leta herojskega oboroženega bojevanja in šestnajst let poveljnega ustvarjalnega dela naših narodov je pripeljalo do korenite družbene preobrazbe in do temelja spremenilo podobo naše dežele. Uresničili smo nacionalno svobodo in nove socialistične odnose. Na tej podlagi se je v boju in delu utrdila združena skupnost jugoslovanskih narodov, razvila se je neslutena ustvarjalnost delovnih ljudi, ki se kaže v močnem gospodarskem in kulturnem napredku in splošnem povečanju blaginje. V istem času se je zaradi dosledne in miroljubne politike Jugoslavije, zaradi njene pri-

pravljenosti in vztrajnega zavzemanja za vsestransko prijateljsko sodelovanje med narodi utrdil tudi mednarodni položaj naše dežele. Jugoslavija si je pridobila v svetu velik ugled in iskreno prijateljstvo velikega števila držav in narodov. Postala je pomemben činitelj v boju za miroljubno koeksistenco, v boju za svobodo in neodvisnost vseh narodov ter napredek človeštva.

Tudi svet, v katerem živimo in katerega del smo, se je v teh dvajsetih letih zelo spremenil. V drugi svetovni vojni se je človeštvo bojevalo ne le za uničenje fašizma kot neposredne nevarnosti, ki je ogrožala svobodo, pač pa tudi z namenom, da bi v novem, svobodnem svetu ustvarili take pogoje, ki bodo zagotovili mir in napredek vsem narodom. V tej gigantski bitki je Sovjetska zveza nedvomno nosila največje breme in zadala odločilni udarec sovražnikovim armadam. S svojo borbo in velikan-skimi žrtvami so svobodoljubni narodi premagali fašistične osvajalce. S tem je bila odprta nova perspektiva za razvoj človeštva in mednarodnih odnošajev.

V vrsti držav so bili porušeni stari družbeni odnosi in po različnih poteh so se usmerile h graditvi socialistične družbe. Na zgodovinski oder so stopile poleg ZSSR tudi mnoge druge socialistične dežele.

Z odločno borbo kolonialnih narodov za njihovo svobodo in neodvisnost se je temeljito spremenila politična slika Azije in Afrike. V aktivno mednarodno življenje je stopila vrsta novih neodvisnih narodov z lastnimi potrebami, zahtevami in pogledi na mednarodne probleme in odnošaje.

Tudi tako imenovani zahodni svet, ki so iz njegovega naročja zlasti v zadnjih 50 letih izvirali mnogi imperialistični in kolonialni posegi, je prestal svojo vojno šolo velikega trpljenja in preizkušanj. Močnejša je postala zahteva zahodnih narodov po miru in mirnem ustvar-

jalnem delu, utvare in tradicije kolonialnega nasledstva propadajo, raste vloga in vpliv delovnih množic teh dežel na napredni razvoj človeštva.

Mir in mednarodno sodelovanje, najvažnejša potreba ljudi povsod po svetu

Epohalni dosežki znanosti zaradi čedalje bolj razvitih proizvodnih sil družbe in znanstveno raziskovalnega dela, zlasti na področju atomske energije, so odprli nove, neslutene možnosti za blaginjo človeštva. Kakor vsak drugi napredek človeške skupnosti je izkoriščanje teh dosežkov čedalje bolj odvisno od stopnje demokratičnosti, ki nastaja tako v posameznih deželah kot tudi v mednarodnih odnosih.

Te velikanske spremembe, ki jih je svetu prinesel razvoj med vojno in po njej, so postavile človeštvo pred veliko novih problemov in opozorile na to, da bo treba dokončno rešiti nekatere stare, ki že dolga leta ovirajo hitrejši in bolj vsestranski napredek. Tako so se v središče svetovnega dogajanja posebno uvrstila vprašanja odnošajev med deželami z različno družbeno ureditvijo, popolne odprave kolonializma, gospodarskega in vsakega drugega razvoja zaostalih dežel in svetovnih področij.

Ohranitev in utrditev miru in miroljubnega mednarodnega sodelovanja sta kot nikoli prej v zgodovini postala najvažnejša potreba ljudi povsod po svetu. Zatorej se s tolikšno nujnostjo in močjo postavlja vprašanje razorožitve in ustrezne vloge Združenih narodov ob udeležbi vseh narodov, velikih in majhnih, pri reševanju vseh teh problemov. Če se ozremo na prehojeno obdobje, moramo, žal, ugotoviti, da se v minulih 16 letih za nobeno izmed omenjenih vprašanj ni našli primerna rešitev. To je po svoji strani imelo za posledico nevarno zaostrovanje in nadaljevanje nenehne napetosti v mednarodnih odnosih. Vzrok za to je treba predvsem iskati v določenih sebičnih interesih, vztrajanju pri starih, preživelih pogledih na sodobne, spremenjene odnose, v nespoznavanju nujnosti in zakonitosti naprednega razvoja človeštva. To je hkrati tudi odgovor na vprašanje, zakaj nekatere velike in kolonialne sile še niso pripoznale danes edino upravičene in mogoče metode — mirne in sporazumnega reševanja odprtih mednarodnih problemov.

Čeprav je naloga zgodovinarjev, da raziskujejo bližnjo in daljno odgovornost za praktično ravnanje vlad in državnikov glede ustvarjene napetosti, pa svet o tem po izkušnjah iz minulih dvajsetih let že zadosti ve. V današnjem gledanju na družbena in politična dogajanja na svetu ni mogoče prezreti dejstva, da so razlike v družbenih sistemih in ideoloških koncepcijah posledica nujnega razvoja družbe, izraz dejanskih odnošajev v njej, in v tem smislu pogoj za njen nadaljnji napredek. Zatorej je iluzorno misliti, da bo te razlike mogoče odpraviti z vojaškimi sredstvi. Vojaške grupacije, ki terjajo velikanska materialna sredstva velikega števila držav, politika oboroževanja, nadaljevanje in večanje napetosti na tej podlagi, najbolje kažejo nerealnost takšne usmerjenosti. S tem se samo kopičijo nevarnosti, namesto da

bi se blažile. Vse to pa v času, ko bi splošna raven napredka v tvorni in duhovni kulturi človeštva vsem narodom lahko zagotovila nesluten napredek. Ravno to nasprotje pa najbolj bode v oči in nedvomno globoko prizadeva vse ljudi, ki si iskreno žele mir. Vidiijo ga in priznavajo državniki vseh dežel. Zato je toliko bolj zrelo za reševanje, zato je toliko bolj realno zavzemati se za odpravo tega nasprotja, je toliko bolj nujna splošna aktivizacija v tej smeri.

Sicer pa že izkušnje po drugi svetovni vojni z vojnami na Koreji, v Indokini, Suez, Alžiriji, Laosu in z drugimi podobnimi potezami, kot so nastop proti Kongu in Angoli ali poskusi invazije na Kubo, kažejo, da ni mogoče s silo pospešiti rešitev, ki nasprotujejo koristim mednarodnega miru, da prizadevanja v tem smislu nalete na odločen odpor narodov teh dežel in obsodbo vse napredne svetovne javnosti. Takšna dejanja se kdaj pa kdaj spremenijo v prave vojne operacije proti narodom, ki so se odločili izbojevati in ohraniti svoje pravice do svobodnega razvoja.

Ko govorimo o tem, odrekamo osvajalcem pravico, da z vojaškimi in drugačnimi sredstvi drže v podrejenosti katerikoli narod, in opozarjamo na nesmiselnost in vso reakcionarnost prizadevanj, da bi se z vojaškimi in podobnimi sredstvi od zunaj ovirali ali za določene tuje interese reševali nacionalni in družbeni procesi narodov. Osvobodilna vojna jugoslovanskih narodov je bila zakonita pravica in edino sredstvo samoobrambe, ki so ga v tedanjih razmerah naši narodi imeli na izbiro proti fašističnim osvajalcem. Zato je umljivo naše razumevanje za težnje vseh tistih narodov, ki so še danes prisiljeni, da se z vsemi razpoložljivimi sredstvi bore za svojo svobodo, in zato jim v tem boju dajemo vso svojo oporo.

Zares čudno je, da z nekaterih strani še vedno slišimo laži-revolucionarno kritiko jugoslovanske politike mirne koeksistence med deželami in narodi z različnimi družbenimi in političnimi sistemi. Ti »kritiki« iz znanih prozornih vzrokov podtikajo nam, jugoslovanskim komunistom, našim narodom, vsem borcem in udeležencem revolucije svoja razlaganja jugoslovanske mednarodne politike, ki nimajo nič skupnega z resnico. Pozabljajo, da dobro vemo, kaj je vojna in kaj revolucija, ker smo tako v prvi kot v drugi od prvih dni dejavno sodelovali in v svoji deželi pripeljali vojno in revolucijo do zmage.

Ne branimo nekakšne izključno jugoslovanske koncepcije koeksistence, nesporno pa je dejstvo, da je misel nanjo vzklija v Jugoslaviji tedaj, ko drugi niso niti pomislili na smotrnost take ureditve odnošajev med državami z različnimi družbenimi in političnimi sistemi.

Ta ideja ni izključna last in monopol nikogar, pač pa izvira iz potreb našega časa in dejanskega napredka človeške skupnosti.

Mednarodni obračun v imenu nerealnih in reakcionarnih smotrov — ali obdobje globokih naprednih sprememb v razmerah zagotavljanja mednarodnega miru na svetu, brez uporabe orožja, nam kažeta pravo dilemo sodob-

Posnetek s kongresa med govorom tovariša Aleksandra Rankovića

nosti. Zares, danes gre za to, da se družbene in politične rešitve ne vsiljujejo in ne ovirajo od zunaj, pač pa, da izvirajo iz kar najbolj svobodnega notranjega razvoja. Dosedanja praksa v mednarodnih odnošajih nam je doslej že tolikokrat potrdila pravilo, da sleherno vmešavanje v notranje življenje in razvoj posameznega naroda povzroča nevarnost za mir in ovira sam proces naprednih sprememb.

Zato se Jugoslavija glede tega vprašanja v svoji politiki odločno zavzema za popolno odpravo uporabe sile nasproti drugim narodom, za nevmešavanje v notranje zadeve drugih dežel, za zagotovitev in spoštovanje normalnega nacionalnega in družbenega razvoja narodov, za njihovo pravico do samoodločbe in neodvisno zunanjo politiko, za miroljubno mednarodno sodelovanje vseh dežel, majhnih in velikih, na temelju enakopravnosti in neodvisnosti.

V svojih nadaljnjih izvajanjih se je tovariš Ranković pomudil zlasti pri vprašanju razorožitve, govoril je o ponovni vojaški organizaciji Zahodne Nemčije in o Berlinu, ki je postal živčna točka dveh Nemčij in Evrope kot celote. Ko je govoril o preteklosti Balkana in o bistveno spremenjenem položaju v tem delu sveta v smeri miroljubne koeksistence med državami z različnimi družbenimi sistemi, je tovariš Ranković omenil izrazito sovražno obnašanje albanske vlade do naše dežele, kar zastruplja ozračje

na Balkanu in otežkoča, da bi se razvilo prijateljsko sodelovanje, ki si ga balkanski narodi iskreno žele.

Tovariš Ranković je nato obširno govoril o dosedanjih uspehih v nadaljnjem razvijanju družbenih socialističnih odnosov in v utrjevanju materialnih temeljev socializma. Krepitev materialnega temelja se kaže v visoki ravni proizvodnje na vseh področjih gospodarstva. Tovariš Ranković je dejal, da dosedanji razvoj socialističnih družbenih odnosov v naši deželi vsiljuje potrebo, da dobimo novo ustavo, ki naj po eni strani fiksira dejansko stanje družbenih, političnih, pravnih in drugih odnosov, ki smo jih v razvoju socializma že dosegli, po drugi strani pa naj bo podlaga, na katero se bodo opirali posamezni procesi v nadaljnjem razvijanju socialistične skupnosti enakopravnih narodov Jugoslavije.

Ko je omenjal, da bodo že sami ekonomski odnosi in mehanizem družbenega sistema kakor tudi nadaljnji razvoj materialne podlage vplivali, da bodo odpravljene razne pomanjkljivosti, je zlasti poudaril aktivnost subjektivnega činitelja, ki bo še vedno eden izmed bistvenih pogojev za odpravljanje vseh negativnih pojavov, težej in motenj.

V okviru raznih organov samoupravljanja, predvsem pa v Socialistični zvezi, morejo in

morajo tudi naši borci oziroma Zveza združenj borcev najti področje za svojo polno aktivnost in stalno delovanje. Tisti, ki so bili v prvih vrstah revolucionarnega boja in povojne graditve, lahko s svojimi izkušnjami in borbenim poletom bistveno prispevajo k nadaljnjemu pospešenemu razvoju socialističnih družbenih odnosov v naši državi. To so delali tudi doslej, v prihodnje pa bodo lahko delali še bolj, ker se bodo tudi temeljne dejavnosti združenj borcev zdaj razvijale predvsem v komunah, kjer je v naših razmerah tudi sicer osredotočen največji del družbene, politične in ekonomske aktivnosti naših državljanov in kjer se rešujejo vsa temeljna vprašanja vsakdanjega življenja in delovanja delovnih ljudi.

Tovariš Ranković je nato govoril o deležu borcev narodnoosvobodilne vojne pri socialistični graditvi države. Navedel je podatke o uničenju našega gospodarstva v drugi svetovni vojni in o drugih težavah, na katere je naletela naša država. V zvezi s tem je tovariš Ranković poudaril, da so bili borci naše revolucije vedno živ dokaz, da je mogoče premagati številne težave. Poudaril je tudi, da so bili borci v povojnem obdobju zaveden in nenehno aktiven subjektivni činitelj v družbeno-političnem življenju države. Tudi danes, 16 let po končani vojni, so v središču vseh naših družbenih in političnih dogajanj in najbolj aktivno sodelujejo pri graditvi socialističnih družbenih odnosov in pospeševanju socialistične demokracije.

V referatu so prav tako poudarjene nekatere slabosti organizacij borcev zaradi zapiranja v lastne okvire ter zaradi zaostajanja nekega števila članov v idejnem in družbeno-političnem delu.

Sodelovanje med komunami in združenji borcev

Navajajoč podatke o človeških izgubah v drugi svetovni vojni, je tovariš Ranković dejal, da spada Jugoslavija med tiste države, ki so bile najbolj prizadete. Zaradi junaštva naših ljudi je vsa država dajala izredne napore, da bi čimprej izginili sledovi vojne. Reševanje vseh tistih velikih in občutljivih problemov, ki so bili združeni z odpravljanjem in omiljevanjem hudih vojnih posledic, ni dopuščalo nobenega odlašanja. Vsa naša država se je morala dolga leta izredno truditi, da jih je čimprej in kar najbolj popolno popravila.

Tovariš Ranković je to ilustriral z napori prvih ljudskih odborov in organov nove oblasti na osvobojenem ozemlju ter kasneje Nacionalnega komiteja za osvoboditev Jugoslavije. Poudaril je, da so bili ti odloki prvi zakonski akti nove ljudske oblasti.

V svojem nadaljnjem govoru je tovariš Ranković navedel vrsto ukrepov skupnosti za nastanitev, preskrbo in zaposlitev demobiliziranih borcev z obnovo in popravilom porušenih hiš, z izvajanjem zakona o agrarni reformi in s kolonizacijo 40.000 družin borcev in invalidov na 500.000 oralih zemlje iz splošnega zemljiškega sklada in podobno.

V vsem povojnem obdobju — je med drugim dejal tovariš Ranković — je naša družbena skupnost skrbela za naše vojne vojaške invalide in za družine ter otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja.

Po točnih podatkih je bilo od 63.248 vojaških invalidov iz narodnoosvobodilne vojne 41.666 zaposlenih v naših gospodarskih organizacijah in družbenih dejavnostih ali pa se ukvarjajo s samostojnimi poklici, in to: 14.550 kot delavci, 23.403 kot uslužbenci v 3713 kot pripadniki samostojnih poklicev. Od 104.300 vojaških invalidov iz vseh vojn jih je kmetijskih proizvajalcev 37.955, medtem ko so drugi: 14.550 — upokojenci, 5883 jih ima druge poklice, 2858 je gospodinj itd.

Vojni vojaški invalidi izdatno sodelujejo v družbeno-političnem in ekonomskem življenju države. Na podlagi take svoje aktivnosti v Socialistični zvezi in v drugih družbenih organizacijah ter njihovega dela v naših socialističnih ustanovah je 5483 vojnih vojaških invalidov v organih delavskega samoupravljanja, 7908 jih je članov organov družbenega upravljanja, medtem ko jih je 3308 članov ljudskih odborov in njihovih komisij.

Tovariš Ranković je zatem poudaril, da sta dobro organizirano materialno in zdravstveno varstvo ter strokovna pomoč v medicinski in poklicni rehabilitaciji omogočili, da se je od IV. kongresa vojnih vojaških invalidov do danes usposobilo 6558 vojnih vojaških invalidov za razna dela in da se z dopolnilnim šolanjem in šolanjem drugih oblik to število stalno povečuje. Tudi družbeno zabavno življenje je čedalje bolj živahno in plodno ter se intenzivno razvija na raznih kulturnih in športnih manifestacijah.

»Vsi ti podatki pričajo o tem — je poudaril tovariš Ranković — da so naši vojni vojaški invalidi odstranili mnoge motnje, ki jih povzroča invalidnost, in razvili svojo družbeno aktivnost do stopnje vseh drugih delovnih ljudi. Tako stopnjo aktivnosti invalidnih oseb je bilo mogoče doseči le ob zelo razvitem invalidskem varstvu in pri dobro organizirani zdravstveni negi ter tam, kjer je bila izvedena popolna integracija invalidnih oseb v ekonomsko življenje države in v razna področja njenega političnega in družbenega življenja. Prav zato, ker strokovna izobrazba, počitek in razvedrilo, sistematično zdravljenje, kulturno življenje in ustvarjalnost, zabavno življenje in športno delovanje omogočajo, da se delovna doba invalidnih oseb v največji meri približa delovni dobi zdravega človeka, sem bil mnenja, da moram opozoriti na pomen vseh teh aktivnosti naših vojnih vojaških invalidov in vseh njihovih ustanov, ki jim pomagajo in olajšujejo, da dosegajo najboljše rezultate. Vse to so vprašanja, ki jim bomo tudi v prihodnje posvečali popolno pozornost. Odgovornost za njihovo uspešno reševanje leži predvsem na družbeno-političnih činiteljih v komuni in na združenjih vojnih vojaških invalidov na njenem območju. Na podlagi dosedanjih dragocenih izkušenj in rezultatov v okviru vsega našega ekonomskega

*Aleksander
Ranković
predsednik
Zveze
združenj
borcev NOV
Jugoslavije*

in družbeno-političnega razvoja lahko ta združenja dosežejo nove velike rezultate. Prav tako bodo lahko skupaj z vsemi drugimi organi v komuni še bolj aktivno skrbela za družine in otroke padlih borcev in umrlih invalidov, kar je bila tudi doslej ena izmed važnih nalog naše invalidske organizacije.

Menim, da smo zaradi mnogih razlogov skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja postavljali v vsem povojnem obdobju v prvo vrsto naših nalog.

Kakor je znano, je bilo po popisu iz leta 1945 takih otrok pod 18 leti starosti 283.000, od teh je bilo približno 88.000 otrok brez obeh roditeljev. Šlo je torej za zares veliko število mladoletnih otrok, ki so utrpeli najhujše izgube v vojni. Razen izgube roditeljev je več teh otrok v najbolj zgodnjem detinstvu pretrpelo tudi druge hude psihične poškodbe, zlasti tisti otroci, ki so bili po koncentracijskih taboriščih ali pa so bili drugače izpostavljeni fašističnemu preganjanju. To pove, da so bili ti otroci večinoma ovirani ne samo v normalnem šolanju, marveč tudi v razvoju sploh.

Zato so bili že od samega začetka potrebni nagli in izredni ukrepi zlasti v zvezi z njihovo nastanitvijo, materialno preskrbo, zdravstvenim varstvom in šolanjem. Ker je bilo mogoče nekatera vprašanja uspešno reševati le v daljši dobi, je nedvomno, da je bilo potrebno veliko več materialnih sredstev, hkrati pa premagati tudi številne težave, da bi bilo mogoče te otroke pripeljati na samostojno pot.

Ne želim se spuščati v zgodovino tega vprašanja, niti navajati vseh tistih ukrepov, ki jih je naša skupnost storila, da bi rešila ta veliki problem. O tem govorijo poročila, ki so jih naša združenja borcev predložila temu kongresu, pregledno in reliefno. Toda samo dej-

stvo, da lahko danes ugotavljamo, da je nad 220.000 teh otrok pridobilo razne stopnje strokovnih kvalifikacij in bilo usposobljeno za samostojno življenje in gospodarjenje in da se preostalih 62.000 šola v normalnih razmerah — najbolj govori o izredno velikih rezultatih storjenih ukrepov in vseh tistih izrednih naporov, ki so jih vložili naši ljudski odbori, naše družbene organizacije, zlasti pa Rdeči križ, ženske, mladinske in organizacije borcev ter Jugoslovanska ljudska armada. Posebej velja poudariti, da je odstotek tistih otrok, ki jim ni uspelo, da bi se prilagodili, zelo majhen, to pa je nedvomno zelo velikega pomena, ko presojamo vse rezultate, ki so bili v tem pogledu doseženi.

Čeprav se preostalo število otrok šola v normalnih razmerah, nas vse dosedanje izkušnje opozarjajo na to, da mora ostati ta naloga do svoje končne rešitve še nadalje v središču naše pozornosti, zlasti pa naših združenj in družbeno-političnih činiteljev v komuni.

Prepričan sem, da bomo lahko že na prihodnjem kongresu ugotovili, da so v naši državi glede otrok do kraja odpravljene vse tiste hude posledice, ki jih je minula vojna zapustila in da so otroci naših padlih borcev postali aktivni graditelji naše nove socialistične družbe.

Tovariši in tovarišice,

hkrati z razvijanjem vsestranskega varstva vojnih vojaških invalidov in družin padlih borcev je naša družbena skupnost posvečala popolno in vsestransko pozornost tudi varstvu borcev sploh. Razen vrste že omenjenih ukrepov so bile pravice udeležencev narodnoosvobodilne vojne zajamčene tudi v naših zakonskih predpisih: z zakonom o javnih uslužbencih, z zakonom o delovnih razmerjih ter z zakoni o pokojninskem, invalidskem in zdravstvenem zavarovanju. Materialna preskrba družin žrtev fašističnega terorja je regulirana z republiškimi predpisi in s predpisi ljudskih odborov.

Kljub tako popolnemu zakonskemu varstvu udeležencev vojne, njihovih družin in žrtev fašističnega terorja in kljub stalni pomoči naših združenj in vseh družbeno političnih činiteljev, zlasti v komuni, da bi se te pravice kar najbolj uspešno uveljavljale, se bomo tudi v prihodnje še znašli pred problemi, ki jih po njihovi naravi ni mogoče regulirati z našo zakonodajo za borce. Že zdaj smo pred nekaterimi takimi problemi in prav zaradi njihovega pomena in aktualnosti želim povedati o njih nekaj besed. To so problemi strokovnega izobraževanja borcev iz vojne in njihovo stanovanjsko vprašanje.

Pomen strokovnega izobraževanja borcev postaja čedalje bolj aktualen glede na novi sistem nagrajevanja po učinku in delitve dohodka. Za strokovno izobraževanje je zainteresirana izredno velika večina udeležencev vojne, ki so v delovnem razmerju v gospodarstvu in družbenih dejavnostih. V okviru kolektivov in ustanov se tudi sami vključujejo v razne oblike šolanja odraslih in tako izboljšujejo svojo stro-

kovno izobrazbo in si pridobivajo višjo kvalifikacijo. Rezultati, ki so bili doslej v tem pogledu doseženi v vrsti krajev, zlasti v bolj razvitih industrijskih krajih, kažejo, da je to najbolj zanesljiva pot stalnega izpreminjanja — na boljše — položaja gospodarsko aktivnega dela udeležencev narodnoosvobodilne vojne. Položaj pa je danes že tak, da je zanimanje borcev za strokovno izobraževanje veliko večje, kakor ga lahko dane možnosti zadovoljijo. Zato se v tem pogledu že pojavljajo nekateri problemi in težave. Kolikor ne bomo teh problemov pravočasno reševali, je nedvomno, da bo čedalje bolj prihajalo do zaostajanja borcev v njihovem strokovnem razvoju in zato tudi v njihovem napredovanju na delovnih mestih. Zato je nujno potrebna tudi aktivnost naših združenj v komuni. V stalnem stiku z delovnimi kolektivi v gospodarskih organizacijah in družbenih službah ter z drugimi družbeno-političnimi činitelji morajo naša združenja ugotavljati te probleme in jih pomagati reševati. Da bi pospešile reševanje teh problemov, so naše organizacije borcev malone v vseh republikah že ustanovile dopisne šole raznih smeri na stopnji srednje strokovne izobrazbe. Že v prvih letih svojega delovanja je dopisno šolanje zbudilo veliko zanimanje udeležencev narodnoosvobodilne vojne, tako da je samo v lanskem 1960. letu zajelo približno 9000 zainteresiranih oseb. Upravičeno lahko pričakujemo, da bodo te šole imele tudi v prihodnjih letih zelo velik pomen. Ne glede na vse težave, ki se lahko glede strokovnega izobraževanja naših borcev še pojavljajo, smo na podlagi dosedanjih rezultatov in ob nepretrgani aktivnosti naših združenj prepričani, da bomo v prihodnjih letih dosegli zelo pomembne pozitivne spremembe v kvalifikacijski strukturi udeležencev vojne, s tem pa tudi izboljšali njihov ekonomski in družbeni položaj.

Čeprav je večina vprašanj materialnega varstva vseh udeležencev vojne dobro rešena, vendar še vedno ni urejeno stanovanjsko vprašanje nekaterih borcev in invalidov. Ni dvoma, da so ti problemi precej dolgo izvirali iz njihovih objektivnih težav, čeprav so tudi v tem, v zadnjih letih, kakor je to razvidno iz poročila, bili doseženi pomembni uspehi. V dosegli prihodnosti pa takšnih primerov ne bi mogli trpeti ne samo z moralno-političnega, ampak tudi s stališča dosežene stopnje našega splošnega razvoja. Z gotovostjo lahko upamo, da bodo v prihodnjih letih vsi ti stanovanjski primeri zbrisani z dnevnega reda, zlasti kadar gre za slabe stanovanjske razmere, v katerih žive nekateri borci iz vojne, vojni vojaški invalidi in družine padlih borcev v naših mestih in industrijskih krajih.

Razumljivo je, da bo zato potrebna še večja aktivnost in prizadevanje ne samo naših združenj borcev, ampak tudi delovnih kolektivov, ljudskih odborov in izvršnih svetov ljudskih republik.

Zatem je tovariš Ranković govoril o aktivnosti organizacij borcev pri gojenju bojnih tradicij, pri varovanju spominov na padle tova-

riše in aktivnem delovanju bivših borcev pri krepitvi obrambne sposobnosti naše države.

V razvijanju mednarodnega sodelovanja borcev smo se vedno držali tega, da se bivši borci, ki so preživeli vse vojne strahote, zavedajo, da lahko le v miru zacelijo svoje rane. Ti so zato naravni zavezniki vseh tistih sil na svetu, ki se bore za ohranitev miru, za razvijanje mednarodnega sodelovanja in za dobre mednarodne odnose. Navdahnjeni s temi najplemenitejšimi težnjami človeštva morejo bivši borci veliko prispevati k razvoju prijateljstva in zaupanja med narodi in državami ter k izboljšanju mednarodnega položaja.

V nadaljevanju referata je tovariš Ranković poročal o uresničenju sklepov III. kongresa, o razširjanju mednarodnih zvez in o prispevanju k mednarodnemu sodelovanju veteranov sploh. Hkrati s poglobitvijo zvez s Svetovno federacijo bivših bojevnikov in njenimi združenji smo se povezali z vrsto združenj, zlasti z azijskega in afriškega področja. Z veterani socialističnih držav nas povezuje razen skupnega protifašističnega osvobodilnega boja tudi skupni smoter — socializem in boj za ohranitev svetovnega miru.

Na koncu je tovariš Ranković spregovoril še o vprašanju naše emigracije. Že do II. svetovne vojne je iz Jugoslavije emigriralo 1,300.000 ljudi, med vojno pa se je iz najrazličnejših vzrokov to število še povečalo. Naperi za repatriacijo internirancev, vojni ujetnikov in drugih so rodili sadove, je pa v tujini še veliko število naših ljudi, ki so kot izseljenci aktivno pomagali osvobodilnemu boju. Njihova pomoč ni prenehala niti po osvoboditvi. Veliko manj je tistih, ki je njihova emigracija neposredno povezana z dogodki druge svetovne vojne in pozneje.

V želji, da bi še naprej pomagali vsem našim izseljencem, bo zvezni Izvršni svet vsem tistim, ki to žele in zahtevajo, še naprej omogočal, da uredijo svoj odnos do FLRJ, to je, da legalizirajo svoj položaj in tako zagotovijo normalne stike s svojimi družinami in prijatelji ter s svojo domovino.

Tovariš Ranković je na koncu poudaril, da morajo biti udeleženci narodnoosvobodilne vojne tudi v prihodnje v prvih vrstah borcev socialistične graditve, miru v svetu in miroljubne koeksistence in napredka človeštva. Uspehi, ki so jih do zdaj dosegli bojevniške organizacije, so zanesljiva podlaga za naše nadaljnje delo. Uspehi v izpolnjevanju naših prihodnjih nalog bodo v pomembnem obsegu odvisni od stopnje združevanja sil vseh naših bojevniških organizacij — Zveze borcev, Zveze vojaških vojni invalidov in Združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev, kakor tudi od tega, kako se nam bo posrečilo prenesti težišče dela v komunio. V tem je tudi pomen tega našega skupnega kongresa, v katerem se naše organizacije borcev združujejo v Zvezo združenj borcev narodnoosvobodilne vojne.

(Ostalo gradivo s kongresa bomo objavili v naslednji številki.)

PRED 20 LETI

V boj za svobodo življenja gre klic od vasi do vasi ...

*Tito kot vrhovni komandant
NOV in POJ*

JUGOSLAVIJA je bila okupirana in razkosana kakor pobito živinče...

Srbijo so vklenili v verige in ji postavili za ječarja izdajalca Nedića. V Sloveniji se je gospoda v talarjih in frakih vdanoklanjala »ustvarjalnim silam novega reda«, medtem ko so fašistični glavani delali načrt za uničenje slovenskega naroda. Na Hrvaškem so se šopirili Paveličevi ustaši, ki jim je ubijanje postalo obrt. Makedonijo so preplavili bolgarski »osvoboditelji«. Vojvodino so strahovali Horthyjevi žandarji. Črna gora je ječala pod jarmom italijanskih fašistov, ki so hoteli narediti iz nje kolonijo pod »varstvom« cesarja Vittoria Emanuela in cesarice Helene...

Beograd je bil razrušen, pod razvalinami so trohnela trupla ubitih. Po Terazijah so odmevali zvoki pruskih koračnic...

Še nikdar v zgodovini ni zadela jugoslovanskih narodov tako kruta usoda, še nikdar ni bil tako ogrožen njihov obstoj.

Ko so zločinci pirovali pri bogato obloženih mizah, niso pomislili, da globoko v srcu jugoslovanskega ljudstva utripa neizčrpna moč: ljubezen do domovine, ljubezen do svobode — in pripravljenost umirati zanjo. Niso pomislili, da živi med tem ljudstvom organizacija, ki utegne dvigniti in združiti to neizčrpno moč ter jo usmeriti proti njihovim bajonetom, proti tankom in topovom, proti nasilju in izdajstvu. Ta organizacija je bila Komunistična

partija Jugoslavije, ki je pod vodstvom tovariša Tita ojeklenela že pred vojno ter se enotna in trdna pripravila na usodne dni.

Samo taka organizacija se je lahko postavila na čelo trpinčenemu ljudstvu in organizirala vstajo tako rekoč pred nosom gestapa.

Pred nosom gestapa — na Dedinju, kjer je mrgolelo esesovcev in gestapovskih vojunov — je bil 4. julija 1944 sestanek politbiroja Komunistične partije Jugoslavije. Pred tem je bilo v Beogradu in drugih mestih že več podobnih sestankov voditeljev KP (Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov je bil ustanovljen že 27. junija), toda sestanek 4. julija je bil najvaž-

nejši. Bil je rezultat priprav, ki so se začele takoj po sovrážni okupaciji. Njegovi sklepi so pomenili začetek neizprosne boja z orožjem in vsemi drugimi sredstvi, s katerimi je bilo moč škodovati sovražniku.

V vili Vladimira Ribnikarja na Dedinju so se tistega dne tiho odprla vhodna vrata. Pri njih je stala ženska — tovarišica Ribnikarjeva — in nemirno zrla na cesto, od koder je kdaj pa kdaj zadonel korak nemške patrulje. Izza vogala je stopila moška postava, se bežno ozrla naokrog in počasi, kakor da gre na obisk, zavila proti vili. Čez četrto ure je prišel drugi, nato tretji, četrti... V svečani tišini so posedli za mizo v večji pritlični sobi. Med njimi je bil tudi tovariš Tito.

Začela se je zgodovinska seja, ki je pomenila začetek novega, najslavnejšega obdobja v zgodovini jugoslovanskih narodov. Potekala je v največji tajnosti, a njeni sklepi so bili kljub temu bojni klic, ki se je kmalu razširil po zaslužnjeni domovini: *sabotažne skupine naj takoj prerastejo v vseljudsko vojno proti okupatorju; vojaške skupine naj prerastejo v odrede; borci odredov naj se imenujejo partizani, njihovo*

znamenje pa naj bo peterokraka zvezda.

Čez nekaj dni je izšel proglas CK KPJ narodom Jugoslavije. Ko se je CK obrnil nanje, je med drugim dejal: »*Vašo domovino so zaslužnili in izropali isti zločinci, ki so si drznili stegniti krvave kremplje po Sovjetski zvezi... Zdaj je čas, zdaj je napočila ura, da se vzdignete vsi kot en mož v boj proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem, krvnikom našega ljudstva... Na teror odgovarjajte z množičnim udarom po najobčutljivejših točkah fašističnih okupatorskih banditov... Uničujte vse, kar koristi fašističnim osvajalcem!*«

Komunistom so posebej veljale med drugim te besede: »*Ne oklevajte niti uro, temveč hitro organizirajte partizanske odrede. Stopite na čelo osvobodilne borbe proti okupatorjem... Zdaj, v tem hudem položaju, izkoristite izkušnje, ki ste si jih pridobili v prejšnjih letih... V boj, tovariši!*«

Prvi streli

PRIPRAVE na oboroženo vstajo so se začele po navodilih Komunistične partije takoj po okupaciji. Komunisti in njihovi simpatizerji so povsod

zbirali orožje in dvigali med ljudstvom borbenega duha. V Srbiji so v drugi polovici junija nastale prve partizanske skupine, ki so jih sestavljali večinoma delavci iz vrst komunistov.

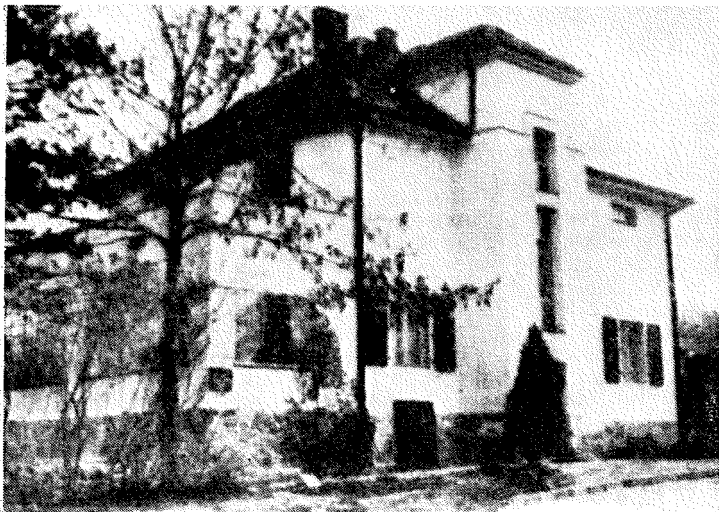
Med prvimi organizatorji partizanskih čet je bil tudi Živorad Jovanović iz Valjeva, ki so ga tovariši poznali pod imenom Žikica Španac. To je bil študent filozofije, ki se je bil tik pred vojno vrnil iz Španije oziroma iz koncentracijskega taborišča v Franciji, kjer je bil interniran kot nešteto drugih španskih borcev. Dne 25. junija 1941 je bil Žikica zadnjičkrat doma. Čez nekaj dni je njegova mati dobila od njega pismo: »*Poslji zakopani revolver, karto in daljnogled.*« Samo mati je vedela, kje je to zakopano. Karto je skrila med nemške časopise, daljnogled na dno torbe, pod krompir in paradižnike, revolver pa je zavila v junjo in ga potisnila v debelo bučo. Vse to je izročila dekletu, ki ji je prineslo pismo. Dekle še samo ni vedelo, kaj nosi v torbi...

Takih primerov iznajdljivosti pri skrivanju in odpošiljanju orožja je bilo sicer nešteto; toda primer, ki smo ga opisali, je zgodovinsko najbolj pomemben. Iz pištole, ki jo je omenjeno dekle odneslo v buči tovarišu Žikici, so namreč šinili prvi uporniški streli.

Bilo je 7. julija 1941. Na livadi ob križišču poti pri Beli Crkvi se je zbrala množica okoliških kmetov. Prišli so na tradicionalno ljudsko zborovanje, ki je bilo vsako leto na tem mestu. Tokrat pa je bil zbor še posebno živahen, kajti ljudje so pričakovali prve partizane, da bi jih pozdravili v svoji sredi in se pogovorili z njimi.

Dan je bil lep, nebo kristalno čisto. Po drevju so pele ptice, vsenaokrog se je bohotilo sveže zelenje. Dekleta so bila oblečena v živopisne narodne noše, imovitejše med njimi so nosile nize dukatov okrog vratu. Bilo je praznično.

In medtem ko so se ljudje z mrznjo v očeh pogovarjali o fašističnih okupatorjih ter domačih izdajalcih in njihovih zločinih, se je pojavil med njimi predsednik občine, ki je

Ribnikarjeva vila na Dedinju, sedaj spremenjena v muzej. Tu je bila dne 4. julija 1941 zgodovinska seja politbiroja CK KPJ, kjer je bil sprejet sklep o začetku vstaje z orožjem

služil okupatorjem. Slutil je, da se nekaj pripravlja in skušal razgnati zborovanje. Večina ljudi se ni pokorila njegovemu ukazu. Ostro so se mu postavili po robu, tako da je bil zelen od jeze.

Nenadoma je završalo med množico — prišli so partizani Radjevske čete. Srečanje s prvimi borci je bilo več kot ganljivo. Ljudje so se objemali z njimi, jih poljubljali; marsikdo med njimi je imel solzne oči...

V ospredje je stopil tovariš Žikica in začel govoriti zbrani množici. Obrazložil je politični položaj in v imenu Komunistične partije pozval prisotne, naj se priključijo partizanskim enotam, da se bodo s puško v roki borili proti sovražniku.

Ljudje so napeto poslušali. Na njihovih obrazih ja zažarelo upanje, da ne bodo dolgo ostali sužnji okupatorjev. Nekateri izmed njih so dvignili roke — javili so se novi borci, ki so se takoj vključili v partizansko četo.

Četa je že odšla — tedaj pa je pridrvela na livado žandarmerijska patrulja in začela s puškinimi kopiti razganjati zbrano množico. To je ljudi razkačilo. Nekateri izmed njih so odhiteli za partizani in jim povedali, kaj se dogaja. Partizani so se takoj vrnili v Belo Crkvo.

Tovariš Žikica in njegovi tovariši so se srečali z žandarji iz oči v oči. Po kratkem prepiru, ko so hoteli žandarji po vsej sili uveljaviti svojo oblast, je Žikica zgrabil za pištolo in obračunal z izdajalsko žandarso patruljo.

To je bil začetek ljudske vstaje v Srbiji.

Prvi uporniški streli so bili signal, ki je sprožil celo vrsto sabotažnih in diverzantskih akcij. Partizanski odredi so začeli organizirano napadati sovražnika. V noči od 11. na 12. julij je bila razorožena žandarmerijska postaja v Skeli. Sedem dni kasneje so borci Šumadijskega odreda napadli nemško kolono. Čačanski odred je napadel Nemce v vasi Miličevcih, naslednjo noč pa je uničil most v Ovčarsko-kablarški klisuri. Tudi v Vojvodini so se začele diverzantske akcije.

Skupina prvih srbskih partizanov

Boj pa se je razvnel tudi v Beogradu. Udarne skupine komunistov in skojcev so sežigale okupatorske in kvislinške časopise, lepile protifašistične letake, organizirale atentate na agente specialne policije, rezale telefonske žice. Dne 16. julija, ko je časopis »Novo vreme« poročal o ustrelitvi desetih komunistov, je zgorela garaža z avtomobili okupatorjev. Čez nekaj dni so požrli plameni drugo garažo. Najdrznejša akcija pa je bila dne 30. julija, ko so ilegalci rešili iz krempljev gestapa tovariša Aleksandra Rankovića.

Okupatorji in njihovi hlapci so skušali z nečloveškim nasiljem zadušiti vstajo v Srbiji: streljali so talce, ustanovili so koncentracijsko taborišče na Banjici, organizirali zastraševalne pohode v vasi itd. Zaman. Plamen vstaje je zajel vso Srbijo.

Tiste dni je nemški državni svetnik Turner poročal: »Položaji partizanov v gozdovih so taki, da je tako rekoč nemogoče zadeti jih v živo. Ne pomaga niti povečana propaganda, ki govori, da gre boljšešikom slabo na fronti. Zdi se mi, da niti vesti o kapitulaciji Sovjetske zveze ne bi pripeljale do kapitulacije teh banditov, ki so žilavi kot vrage. Razen tega je njihova organizacija izvrstna. Lahko bi

bila klasičen primer najboljše tajne organizacije.»

Ko je Hitler bral poročilo, je moral z gnevom priznati, da se je hudo zmotil, ko je mislil, da je za vselej opravil z Jugoslavijo.

Vihar v Črni gori

KAKO se je okupator uračunal, ko je mislil, da mu bo črnogorsko ljudstvo ostalo pokorno in mirno gledalo na garnizone njegove zelene vojske! Ko da ne bi poznal zgodovine tega bojevitiga in svobodoljubnega ljudstva...

Dne 13. julija 1941 so fašistično vojsko v črnogorskih mestih presenetili prvi uporniški streli. V poročilu o prvih dneh vstaje beremo: »Brž ko se je raznesel glas o akcijah odredov, ki so bili že prej formirani in odšli prvi v boj, so z vseh strani prihajali ljudje z orožjem ali brez njega; skoraj ni zaselka, kjer ljudje ne bi bili prišli za orožje.«

Črnogorci so se dvignili kot en mož, tako da so bili okupatorji silno iznenadeni. V kratkem so partizani likvidirali vse karabinjerske in žandarmerijske postojanke ter osvobodili vsa mesta razen Nikšića, Podgorice, Cetinja in mest v Črnogorskem Primorju.

Kako močan je bil val ljudske vstaje v Črni gori, nam najboljše dokazuje primer osvoboditve Danilovgrada. To mesto so dne 20. julija 1941 osvobodile partizanske enote danilovgradskega sreza, razvrščene v pet bataljonov, ki so šteli okrog 2500 borcev. Sovražni garnizon so popolnoma uničile, pri čemer je bilo ubitih 18, ranjenih 57 ter ujetih 980 italijanskih vojakov in 28 oficirjev. Upornikom je padel v roke obilen vojni plen: 14 topov, 7 metalcev min, 12 mitraljezov, 50 puškomitraljezov, 10.000 ročnih bomb...

Na velikem osvobojenem ozemlju so se zbirali novi borci, v nekaterih krajih pa so že nastali prvi narodnoosvobodilni odbori — namesto prejšnjih občin, ki so služile okupatorju.

Okupator se seveda ni mogel sprijazniti z udarcem, ki ga je doživel v mali Črni gori. Iz Albanije so prišle štiri divizije in začele protiofenzivo, ki je trajala od 20. julija do druge polovice avgusta. Fašisti so z velikimi silami spet zagospodarili v črnogorskih mestih, niso pa mogli zagospodariti Črni gori, kajti v gozdovih so se pripravljale partizanske enote na nove boje.

Zgodovinski dnevi v Sloveniji

PRIPRAVE na vstajo v Sloveniji, njen začetek in razvoj so bili v naši reviji že večkrat opisani v raznih spominih, zato jih ne bomo podrobneje

navajali. Navedli bomo le nekatere najvažnejše dogodke po kronološkem zaporedju.

Dne 11. aprila 1941 je bil sestanek CK KPS v gozdu pri Trebnjem. Sklenjeno je bilo, da je treba takoj začeti zbirati orožje, ki ga je odvrгла razpadajoča vojska; da je treba takoj začeti razkrinkavati politike in generale, ki so izdali domovino; da se morajo vsi člani CK vrniti na svoja mesta in pripravljati politično akcijo proti okupatorju; da morajo vsi kompromitirani člani takoj v ilegalo.

Dne 27. aprila je bila ustanovljena Protiimperialistična fronta, ki se je pozneje preimenovala v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Osvobodilna fronta je kmalu postala »država v državi«.

Že 27. aprila je prišlo tudi do prve diverzantske akcije, in sicer v Mariboru: skojevci so zažgali dva nemška avtomobila v Volkmerjevem prehodu.

Dne 10. maja je izšla prva številka »Slovenskega poročevalca« (sicer sta izšli dve številki že leta 1938). Ta list je bil vsa leta okupacije osrednje glasilo Osvobodilne fronte.

Dne 27. maja je bil sestanek komunistov v Borovnici. Govoril je tovariš Miha Marinko — podal je smernice za ustanavljanje odborov OF, za organiziranje SKOJ in za hitrejšo pripravo na boj z orožjem.

Maja 1941 sta bila ustanovljena vojno-revolucionarna komiteja za jeseniško in kranjsko okrožje. Člani prvega so bili Jože Gregorčič,

Polde Stražišar, Alojz Hrovat, Ivan Bertonec in Jože Azman; člani drugega pa so bili Franc Vodopivec, Franc Mrak, Anton Nartnik, Rudi Papež in Jože Janežič.

Dne 1. in 2. junija je bila v Ivančičevi vili v Mencingerjevi ulici v Ljubljani širša partijska konferenca o pripravi na vstajo v Sloveniji. Konferenca se je udeležilo 30 partijskih funkcionarjev iz vseh okrožij.

Dne 7. junija je bil sestanek okrožnega komiteja KPS za Notranjsko, ki je obravnaval priprave na vstajo na Notranjskem. Na sestanku so bili Janez Hribar, Lojze Ule, Tone Zalar in Ivan Novak-Očka.

Dne 22. junija je bil sestanek okrožnega komiteja KPS Novo mesto, na katerem je bilo sklenjeno, da je treba ustanoviti manjše vojaške skupine, ki naj začno z akcijami.

Istega dne je bil ustanovljen vojni komite za Štajersko, ki so ga sestavljali Miloš Zidanšek, Boris Čizmek in Vilko Šlander.

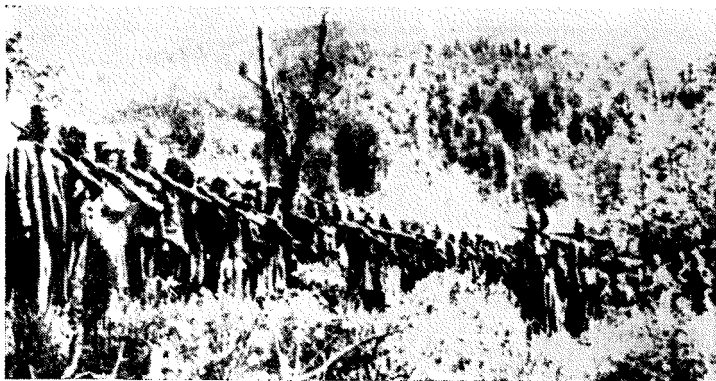
Dne 23. junija ponoči so bile »prevratne demonstracije« v Šmartnem, v Devici Mariji v Polju, Kašlju in Sostrem, v zahodnem in severozahodnem predelu Ljubljane.

Dne 28. junija je bil sestanek devetih vodilnih članov KPI z Goriškega, ki so sklenili, da je treba čimprej upostaviti zvezo s CK KPS, ugotoviti partijske celice, pridobivati simpatizerje in pripravljati ljudi na upor.

Junija so začele okrog Črnomlja, Metlike, Semiča in Gradaca nastajati prve ilegalne skupine.

Ta mesec je bil ustanovljen tudi vojno-revolucionarni komite za kamniško okrožje, katerega člani so bili dr. Marijan Dermastia, Anton Sturm in Stane Žirovnik. Poleg tega je bilo ustanovljeno Pokrajinsko poverjeništvo CK KPS za Gorenjsko, ki so ga sestavljali Stane Žagar, Tomo Brejc in Lojze Kebe. Isti tovariši so imeli hkrati funkcijo vojno-revolucionarnega komiteja za Gorenjsko.

Že v začetku julija je CK KPS poslal na Primorsko tovariše Ervina Dolgana, Oskarja Kovačiča in Antona Velušča-

Zetski partizanski odred (l. 1941)

ka-Matevža, da bi upostavili stike s preživelimi člani predvojnega odporniškega gibanja in organizirali OF.

Dne 4. julija so v Ljubljani izbruhnile demonstracije zaradi preseljevanja Gorenjcev.

Že v prvi polovici julija je bilo po Sloveniji več sabotažnih in napisnih akcij.

Sredi julija je bila v Ljubljani seja Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, na kateri je bilo sklenjeno, naj se začne proti okupatorju borba z orožjem. Na tej seji so sprejeli tudi partizanski zakon.

Dne 16. julija je partizanska puška podrla prvega okupatorja: partizani Zaloške skupine, ki je prešla iz besniških gozdov čez nemško mejo, so ubili nemškega carinika.

V tem mesecu je bilo iz dotedanjih ilegalnih skupin ustanovljenih več partizanskih čet.

Med 18. in 24. julijem je bilo več sabotažno-diverzantskih akcij. Blizu Teznega pri Mariboru je bil 18. VII. prerezan telefonski kabel Dunaj—Beograd; črnomaljska ilegalna skupina je 22. VII. streljala na italijansko stražo na železniškem mostu, v Črnomlju pa so raztresli letake s proglasom CK KPS italijanskim vojakom; skupina iz Borovniške čete je 24. VII. razdrila del proge Ljubljana—Postojna.

Dne 25. julija se je sestel vojno-revolucionarni komite kamniškega okrožja in sklenil, da se 27. julija začne vstaja na tem področju in da se ustanovi Kamniški bataljon.

Dne 28. julija je bilo v Ljubljani zasedanje Vrhovnega ple-numa OF. Na njem so razpravljali o oboroženi borbi proti okupatorju, o narodnem davku, o narodnem posojilu in o ukrepih proti izdajalcem. Izvolili so Izvršni odbor OF.

Dne 29. julija je bil v Ljubljani pred kinom Matico ustreljen gestapovec Regenstein, dne 1. avgusta pa je bil v Šiški ustreljen še en gestapovec in ranjena dva karabinerja.

Istega dne se je Jeseniška četa, ko se je vračala z diverzantske akcije na mostu v Žirovnici, spopadla z Nemci.

Dne 5. avgusta so partizani minirali elektrarno v Zasipu

pri Bledu. Istega dne so Nemci napadli del Storžiškega bataljona v lovski koči pod Storžičem.

Dne 7. avgusta je patrolja Molniške čete minirala progo Ljubljana—Škofljica.

Dne 8. avgusta je prišlo do prve položajne borbe med partizani in Nemci na Rženovem robu (zdaj Partizanski vrh). Padli so 3 partizani in več Nemcev.

Tako se je širom po Sloveniji razplamtela vstaja.

Plameni upora na Hrvatskem ter v Bosni

NA HRVATSKEM so se pri-prave na vstajo razvijale nekoliko počasneje, to pa zlasti zaradi strašnega ustaškega nasilja in zaradi propagande, pri kateri je vneto pomagal tudi kler. V pismu tovariša Edvarda Kardelja (tiste dni je bil na Hrvatskem in v Sloveniji) tovarišu Titu beremo med drugim: »*Frankovcem se je vendarle posrečilo kolikor toliko zakoreniniti se zlasti v bivšem kulaškem aktivu HSS, medtem ko so z nasiljem uspe-li ustvariti precejšen preplah med drugimi množicami.*«

Na delu so bili prekrščevalci Srbov in klavci. Sprva je bil

odpor proti grozodejstvu pasiven — tisti, ki jim je grozila nevarnost, so se skrivali in bežali v gozdove — toda iz gneva se je kmalu rodil vihar, ki je zajel ne samo srbske, ampak tudi mnoge hrvatske kraje.

Pred pričetkom vstaje so skupine komunistov in njihovih simpatizerjev izvedle vrsto diverzantskih in sabotažnih akcij. Dne 21. julija se je partizanska skupina v okolici Siska prvokrat spopadla z ustaši; ti so navalili nanjo, ko se je vračala z akcije na progi. Padla sta dva partizana. Dne 22. julija pa so ustaški krvniki ustrelili v Sisku skupino skojevcev.

Tudi Italijani niso dosti zaostajali za ustaši. Med drugim so zaradi »povečane komunistične propagande«
aretirali sto komunistov v Šibeniku in Lozovcu.

Vstaja se je začela v Liki 27. julija 1941.

Dotlej so ustaški funkcionarji poročali samo o »uspehih«
v zatiranju prebivalstva. Tiste dni pa so tudi nad njihovimi glavami zažvižgale krogle. Strahoma so poročali, da je »izbruhnul upor kmetov vzdolž Petrove gore«. Partizani so razorožili žandarmerijske postaje od Zrmanje do Doljnega Lapca. Stotnik Veber je prosil po telefonu za pomoč: »*Vsako uro preti nevarnost napada. Nas je*

Skupina prvih hrvatskih partizanov

samo 40, nasprotnikov pa okrog 400 do 600, oboroženih z mitraljezi in bombami... Hitro pošljite čim večjo pomoč, po možnosti težke strojnice.»

Partizani so napadli Gračac in Zrmanjo ter zavzeli Malovan in Srb. Tabornik Bjelobrk je prosil svoje nadrejene: »Prosim, da mi pošljete pomoč, najmanj tri letala in to-pove...«

Ustaši in Italijani so odgovorili z novimi grozodejstvi nad prebivalstvom. Najhujša so bila ustaška »čiščenja«. A »pod čiščenjem« — je pojasnjeval ustaški polkovnik Canić — »je treba razumeti tudi uničenje, ubijanje in klanje Srbov, ne glede na spol in starost...« Toda — »neborci so očiščeni, a borci — so ostali v gozdu!«

Vstaja je kmalu zajela skoraj vse kraje na Hrvaškem ter se zljila z vstajo v Bosni in Hercegovini, ki se je prav tako začela 27. julija.

Zaradi grozotnih zverinstev so se začele manjše spontane uporniške akcije v Bosni in Hercegovini že meseca maja, zlasti v nevesinjskem srežu. To so bili strašni dnevi, ko so ustaški zločinci kar tekmovali v klanju prebivalstva...

Organizirana ljudska vstaja pa se je začela 27. julija v okolici Drvarja. Ustaški odposlanec Kojić je poročal po telefonu: »Na pohodu je 5000 upornikov...«

Partizanski odredi so napadli Drvar, ki ga je branilo okrog 150 domobrancev in okrog 200 ustašev. Domobran-ci so se kmalu vdali, medtem ko so se ustaši divje upirali, dokler niso bili uničeni. Na občinskem poslopju v Drvarju je zavihrala zastava s peterokrako zvezdo.

Vstaja je zajela tudi Ključ, Glamoč, Bosanski Petrovac, Kalen-Vakuf, Lapac in Livno. Nastalo je veliko svobodno ozemlje, kjer se je sredi avgusta 1941 formirala Prva brigada narodnoosvobodilnih gverilskih odredov za osvoboditev krajev Bosne in Like (ali Drvarska brigada), v katere sestavo je bilo konec avgusta 8 bataljonov, oboroženih s 4000 puškami, 200 mitraljezi in br-

zostrelkami ter 1 havbico. Iz zaplenjenega eksploziva so začeli v Drvarju izdelovati bombe in mine.

Partijska organizacija je izvedla niz ukrepov za organiziranje življenja na osvoboje-nem ozemlju. V Drvarju je bil ustanovljen vojno-revolucio-narni svet, odbora za komu-nalno politiko in industrijo ter komisariat za prehrano in javno varnost. Dne 31. VIII. sta bila izvoljena v Drvarju Narodnoosvobodilni svet in Ljudsko sodišče. Gverilski in-formacijski biro je izdajal list »Gverilec« in druge publika-cije. Posebno pozornost je po-svečala Partija krepitvi brat-stva in enotnosti med hrvat-skim in srbskim prebival-stvom, zakaj to je bil osnovni pogoj za nadaljnji razmah ljudske vstaje.

Dne 30. julija je izbruhnila tudi vstaja na Kozari. Tovariš Djuro Pucar-Stari je poročal: »Borbe okrog Prijedora so za-vzele širši obseg, ko so kmetje 30. julija zjutraj navalili na občino v Brežičanah, da bi osvobodili zaprte tovariše... V zvezi z osvoboditvijo teh kmetov je nastala prava fron-talna vojna, v kateri je sode-lovalo 11 vasi...«

Bosna je ponosno dvignila zastavo svobode.

Očiščenje in pomla-jenje v Makedoniji

ZACETEK vstaje v Makedo-niji se je zakasnil zaradi ne-pravilne politike Pokrajinske-ga komiteja KP za Makedo-nijo oziroma njegovega sekre-tarja Metodija Šatorova-Šarla. O tem je tovariš Tito poročal v Moskvo: »...Na trikratni poziv CK Šarl ni hotel priti v Beograd na sejo, da bi obravnavali vprašanje Make-donije. Odklonil je, da bi raz-delil proglas CK KPJ s pozi-vom na akcije, izdal je direk-tivo, naj se vse orožje izroči oblastem ter se je v svojem stališču zavzel za sovjetsko Makedonijo in za čakanje na Rdečo armado. Do srbskih to-varišev v Makedoniji je imel sovražno stališče. Šarl gromo-vito hujska med članstvom

proti vodstvu KPJ in sekre-tarju...«

Taka politika — po navodi-lih CK Bolgarije — je bila se-veda voda na mlin bolgarskim fašističnim okupatorjem, ki bi bili radi brez skrbi zatirali makedonsko ljudstvo. V partijskih vrstah Makedonije je moralo nujno priti do očišče-nja in pomlajenja, pri čemer je 1. 1941 odigral poglavitno vlogo tovariš Lazar Koliševski.

Kot novi sekretar novega PK Makedonije je Koliševski vodil delo Pokrajinskega voj-nega štaba, katerega naloga je bila, organizirati akcije z orož-jem. Do prvega spopada ma-kedonskih partizanov z bol-garskimi okupatorji je prišlo 11. oktobra 1941, ko je Pri-lepski partizanski odred napad-el policijsko postojanko in uničil telefonske naprave v Prilepu. Istega dne je bil usta-novljen Kumanovski partizan-ski odred, kmalu pa še Skop-ski partizanski odred.

Bolgarski okupatorji so na-valili na partizane z velikimi vojaškimi in policijskimi sila-mi. Posrečilo se jim je razbiti Kumanovski in Skopski odred. Kmalu nato, v začetku novem-bra 1941, je zadela osvobodil-no gibanje v Makedoniji nova nesreča: policiji je padel v ro-ke Lazar Koliševski, ki ga je sodišče obsodilo na smrt. potem pa pomilostilo na do-smrtno ječo. Novi sekretar PK Bane Andrejev ni nadaljeval politike oborožene borbe, ampak nasprotno: skupaj z neka-terimi somišljeniki je ubral oportunistično pot in razfor-miral Prilepski partizanski odred.

Znova se je razplamtela vstaja v tej deželi v prvi po-lovici leta 1942, po odstranitvi vseh škodljivih in kolebljivih elementov iz vodstva.

Tako se je vstaja razplam-tela po vsej Jugoslaviji — v gorati Črni gori in na ravni-nah Vojvodine, v Sloveniji in Srbiji, Bosni, na Hrvaškem in v Makedoniji, v mestih in vaseh. Ljudstvo je šlo pod vodstvom Komunistične parti-je v boj, ker je vedelo, da mu ta boj ne bo prinesel samo na-cionalne, ampak tudi socialno osvoboditev.

F. Š.

S prvim transportom

OB POL dvanajstih ponoči je pozvonil hišni zvonec. Pred vrati sta stala dva feldžandarma z brzostrelkama v rokah in civil, v katerem sem prepoznal svojega bivšega sošolca Franza Werzela. »Im Namen des Gesetzes sind sie verhaftet... Sli boste z nami...«

To je bilo 5. junija 1941 v Mariboru. Skupinice zavednih Slovencev so se zbirale na vogalih v večje skupine, okrog njih pa so stali esesovci z naperjenimi brzostrelkami in puškami. Vsakdo je smel vzeti s seboj le to, kar je mogel nesti. Marsikdo se v pol ure zaradi razburjenja ni mogel niti spomniti, kaj bi bilo najbolj koristno vzeti s seboj. Neka stara ženica je nosila pod pazduho veliko stensko uro, nekdo je držal v roki prazen kovček...

Esesovci in feldžandarmi v spremstvu civilnih gestapovcev

so surovo rohneli nad ljudmi, ki so preplašeno gledali, kaj naj to pomeni. Nekega tovariša, ki se je hotel odstraniti le za korak izven kroga, da bi opravil malo potrebo, je esesovec udaril s kopitom čez hrbet, da se je opotekel. Pričelo se je šušljati, kar smo že dalj časa pričakovali: da nas bodo izgnali. Kam, ali na jug ali na sever? Nihče ni vedel.

Kmalu so pripeljali kamione, ki so kar po vogalih pobirali zastražene ljudi. »Los... los...«, se je slišalo vpitje, vmes pa mrmranje aretiranih.

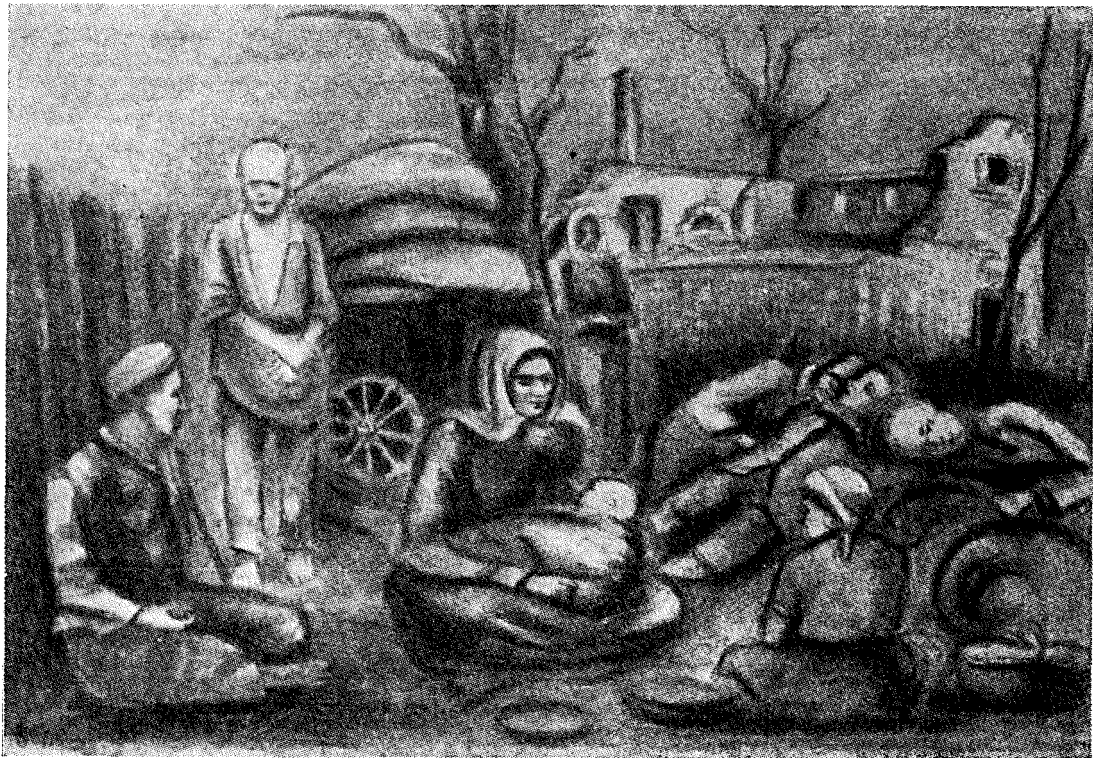
Kam gremo? smo se spraševali. Kmalu nas je kamion zapeljal v Meljsko vojašnico. To je bilo taborišče vseh tistih, ki so se zdeli velikemu rajhu nevarni. Med njimi so bili tudi otroci, žene in starčki.

To noč ni nihče spal, nihče ni legel na gole prične (po nekaterih sobah še teh ni bilo).

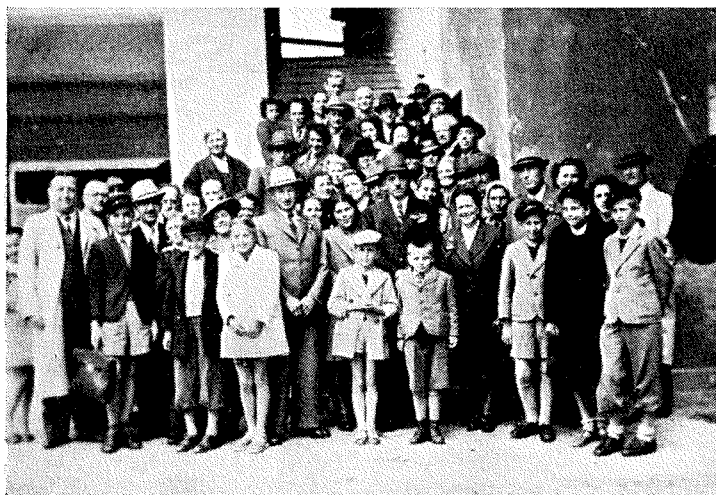
Sedeli smo na culah in kovčkah ter čakali, kaj nam bo prinesla usoda.

Naslednji dan se je pojavil visok častnik SS ter vprašal, ali ima kdo kakšno željo ali pritožbo proti izselitvi; če ima dovolj močne argumente, je dejal, naj se javi pri njem. Nihče se ni oglasil razen neke žene, ki je slabo govorila slovenščino in je pokazala zamašeno listino, na kateri je bilo napisano, da izhaja iz neke plemiške rodbine. In še neki očanec, ki je imel najmanj 80 let — trdil je, da ne bo prenesel vožnje, da bo zanj vožnja smrt — se je javil oficirju.

Kmalu nato so nas postavili v vrsto. Vsakdo je moral skozi ozek prehod k mizi, za katero je sedelo najmanj 15 ljudi. Tu so pobrali poslednje dragocenosti, ki so jih priporniki imeli skrite pri sebi. Stoično mirno so prenašali ljudje žalitve, s katerimi so jih obsipali gestapovci in esesovci. S prezirljivim nasmehom so ti trpini gle-

Nande Vidmar: Izgnanci

Skupina prvih izgnancev ob prihodu v Srbijo

dali nemško sodrgo. Neka stara ženica jim je dejala: »Vojne še ni konec, se je šele začela.« Surovo jo je pahnil esesovec od mize, kjer se je kopičilo čedalje več zlatnine in drugih dragocenosti. Denar se je zbiral v kupčke. Vsakdo je smel vzeti s seboj največ 50 mark. To je pomenilo teden dni skromnega življenja...

Znašli smo se v veliki dvorani. Bilo nas je nad 300. Neki obergefreiter je govoril, toda nihče ga ni razumel, ker je žlobudral čudno nemščino. Vsi so napenjali ušesa, da bi razbrali iz njegovega govora ali vsaj z obraza svojo usodo. Nihče ni ugotovil, kam nas bodo odvedli.

Kmalu zatem so prišli pred taborišče kamioni, kamor so nas strpali po 50 na enega, in šli smo.

Po smeri vožnje — kamion je bil namreč zaprt — smo ugotavljali, v katero smer se peljemo. Ko smo zavili preko dravskega mostu, smo vedeli, da gremo proti jugu. Vso pot, ko smo se vozili skozi mesto, se je razlegala iz kamiona slovenska pesem. Posebno glasna je bila »Oj, zdaj gremo, nazaj še pridemo...« Ljudje po ulicah so se ustavljali in nam mahali. Solza v naših očeh ni bilo. Vsakdo se je trdno zavedal, da bo še prišel nazaj. Le stari očak, ki je prosil prejšnji

dan, da bi ga pustili doma, je žalostno majal z glavo in pravil, da zanj ne bo povratka.

Prišli smo do Pragerskega, kjer so nas stlačili v vagon. »Los, los...« je šlo ves čas iz ust esesovcev. S kopiti so nam pomagali, da smo se čimprej stlačili v živinske vagon, kjer je bilo še vse umazano od živinske stelje.

Vozili smo se skozi Ptuj in Čakovec v Zagreb. V Zagrebu nas je pričakal hrvatski Rdeči križ. Mislili so, da smo Hrvati-povratniki. Bili so sila prijazni z nami, kajti ves čas, kar smo čakali na tedanjem savskem kolodvoru, smo prepevali in se šalili. Delili so nam čaj in kruh, ko so pa izvedeli, da smo pregnanci, so prenehali dajati miloščino in izginili.

Vagonov nismo smeli zapustiti, niti po vodo nismo smeli. Žeja nas je neznansko mučila. Nastopala je vročina in z njo vse posledice. Kljub temu nismo izgubili volje. Pesem se je glasila od zore do mraka. Tudi ponoči se je kdo spomnil, ko ni mogel v gneči in vročini zaspati, da je zapel s hrupnim glasom.

Prvič so nas napojili z vodo šele v Slavonskem Brodu, kamor smo prispeli po dveh dneh in dveh nočeh vožnje. Most čez Savo je bil razstreljen in smo morali peš od Slavonskega Broda in čez skelo v

Bosanski Brod. Meščani so nas sprasovali, kam gremo. Kolikor smo mogli spričo nadzorstva esesovcev, smo odgovarjali, da sami ne vemo, kam gremo. Nekateri so bežali stran od nas, drugi so nas pa s skrbjo v očeh spremljali do skele.

V Bosanskem Brodu so nas ponovno natovorili v živinske vagon, od koder so nas pripeljali do Sarajeva. Tu je izginil iz vagona Viktor Jenko, Ljubljčan, ki je bil po naključju zašel v naš krog. Slučajno je prenočeval pri neki družini, ki je bila izseljena. Nikoli nisem več slišal o njem. Izginil je, ko da bi ga požrla noč.

Do Sarajeva smo potovali dan in pol, nato smo se skozi Višegrad do Arandjelovca vozili dva dni. Pot je bila naporena in mučna. Vagonov nismo smeli zapustiti, čeprav se je vlak ustavljaj, včasih celo kar na odprti progi. Ob hudi vročini smo trpeli neznosno žejo. Vozili smo se skupaj moški in ženske ter otroci. Otroci so jokali, matere so tarnale. Le pesem nas je tešila. Kar je bilo mladih — med njimi je bilo nekaj skojcev — so preganjali skrb in zagrenjenost z lic starejših, ki so z negotovostjo gledali v bodočnost.

Tudi esesovci so postajali utrujeni, čeprav so potovali v udobnih vagonih. Niso pa razumeli, kako moremo mi, ki smo bili kot živina stlačeni v umazanih živinskih vagonih, še prepevati. Zato so postajali še bolj sitni in so nas s kopiti hoteli prisiliti, da ne bi več prepevali. Tudi streljali so, če si se sklonil nekoliko preveč iz vagona. Med potjo nam je umrl starček — njegove zadnje besede so bile, da ne bo več videl domovine... Pokopali smo ga v Arandjelovcu.

Arandjelovac, lepa »Banja«, ki do tedaj še ni izkusila hudega. Tu nas je na kolodvoru pričakala množica ljudi, med njimi tudi pravoslavni pop, ki je govoril ob našem prihodu, potem ko so se esesovci odstranili in nas predali Srbski državni straži. Pop je rekel, da smo odslej svobodni, vsaj toliko, kolikor so oni svobodni...

Marko Marion-Cano

Najhujša ura mojega življenja

KO JE nemški okupator zasedel našo domovino, je kmalu pričel izseljevati naše ljudi.

V naši družini sem bil od vseh otrok najstarejši (25 let). Oče, mati in jaz smo se posvetovali, kaj naj storimo. Odločili smo se, da se v Nemčijo ne damo seliti. Pobegnili bomo čez mejo na Dolenjsko, kjer so bili Italijani. Mati je namreč imela v okolici, kjer je bila rojena, nekaj sorodnikov, med njimi brata in sestro, ki sta bila poročena vsak na svojem posestvu. Upali smo, da vojna ne bo trajala dolgo in da bomo že nekako prebili ta čas pri sorodnikih. Začeli smo se pripravljati na odhod. Nemško-italijanska meja je bila oddaljena od naše domačije kakšnih 15 minut hoda. Meja — to je bila reka Krka, kar je pomenilo precej hudo oviro, posebno še, ker je bila voda zaradi jesenskih nalivov precej narastla.

V naglici smo zložili nekaj najnujnejših stvari, posteljnine, obleke in hrane, zapregli voz s kravami in odpeljali proti meji. Vtem sem šel po čoln, s katerim bi se na primernem mestu prepeljali čez Krko. Ponoči pa bi se vrnil ter skušali prenesti preko meje še ostale stvari, kolikor bi se pač dalo.

Vendar nismo predvidevali, da bodo Nemci v času izseljevanja strože zastražili mejo. Še manj pa smo računali na domače izdajalce. Okoli štirih popoldne sem skrit v grmovju ob Krki v čolnu čakal, kdaj bo mlajši brat pripeljal s kravami voz in mater ter še enega mlajšega brata in dve sestri. Oče je namreč pazil, kdaj bodo prišli Nemci oziroma nemška obmejna patrolja. No, ker patrolje le ni bilo na spregled, je oče dal znak za prehod čez Krko. Hitro smo iz voza preložili stvari v čoln. Kravi sva navezala z očetom na dolgo vrv. Medtem so se v čoln vkrcali tudi brata, sestra in mati. Jaz sem ostal pri kravah, oče pa je odpeljal preko zelo narastle reke naložen čoln, ki se je globoko in sumljivo pogrezal v Krko. Bil sem v strahu, da se ne prevrne, vendar sem zapal očetu, ki je bil zrastel ob Krki. Res je srečno pripeljal čez Krko. Brž so zložili stvari na suho. Oče je dal konec vrvi, na kateri sta bili navezani kravi, bratoma in ostalim, ter se odpeljal s čolnom pome, ki sem bil še na nemški strani. Ko je prišel na obalo, sva porinila kravi v narastlo Krko, vsa ostala družina na italijanski strani pa je na vso moč vlekla za vrv, na kateri sta bili navezani kravi. Bil je zadnji čas, kajti prihajala je nemška patrolja, ki pa naju za-

radi visokega grmovja ob obali ni takoj opazila. Na vso moč sva veslala čez Krko. Ko sva bila že sredi reke, so naju opazili Nemci. Vodja patrolje, ki naju je poznal, je začel vpiti, naj se takoj vrnemo, češ da se nam ne bo nič hudega zgodilo. Ko je videl, da z vso močjo voziva k nasprotni obali, je pričel vpiti, da bo streljal, in res — vsi trije so pričeli meriti s puškami na naju. Nisva se obrnila, vozila sva na vso moč. Kar bo, pa bo! Vendar patrolja ni streljala; zakaj ne, mi še zdaj ni jasno. Še bolj v strahu kot midva pa so bili mati, sestre ter brata, ki so na nasprotni strani z groznim strahom čakali, kdaj naju bodo podrli strelji.

Z očetom sva naposled stopila na breg in se pridružila ostalim članom družine. Zdaj je stala na eni strani Krke skupina nesreč-

nikov, ki je morala zapustiti svoj dom, na drugi strani pa skupina preganjalcev. Kot nalašč je pozno jesensko sonce s svojimi zadnjimi krvavordečimi žarki obsijalo našo domačijo. Stali smo na bregu Krke in molče, s solzami v očeh, z nepopisno bolečino v srcih zrlji na dom, stiskali pesti in preklinjali tujca, ki nas je pregnal z doma, kjer je že nekaj stoletij nemoteno živel naš rod. Pogledal sem očeta. Tiho je stal, zrl preko Krke na dom, solze so mu curkoma lile po uvelih, razbrazdanih licih, prve solze, ki sem jih videl na njegovem obrazu. »Otroci,« je dejal, »glejte naš dom, zadnjikrat ga pogledajte, ne pozabite, da ste tam pričeli svoje življenje. Še bo naš, vrnili se bomo, če jaz ne

JOŽE ŠMIT:

Ulak za vlakom ...

Vlak za vlakom — vsak se pred zidom
ustavi.
Korak za korakom — dokler ne zaprede
nas žica.
Vzdih za vzdihom — nato ko preganjana
ptica
omahnemo s krikom v jarek krvavi.

Trudni popotniki — kletev smo nase sprejeli.
Umreti je treba — čemu bi sirotnik
se branil?

Čas nehanja in smrti nas je upijanal,
ničesar nismo življenju in sreči oteli.

Vlak za vlakom, noč za nočjo — tema.
Človek ob oknu naslonjen ko dete ihti.
In vendar nekje na koncu sveta
v pepel zakopana še iskra zanj tli.

(Iz zbirke »Partizanski ognji«)

bom tako srečen, boste vi; ne pozabite tega dneva, ne pozabite svojega doma. Vanj se bomo še vrnili in takrat bo spet veselo.«

S stisnjeno pestjo je požugal nemški patrolji, ki nas je še vedno opazovala, in grdo zaklel. Take kletve še nisem slišal iz njegovih ust. Tudi jaz, ki sem že vedel o uporih naših narodov proti okupatorju, sem v srcu prisegel maščevanje.

S sklonjenimi glavami, s culicami v rokah smo šli novemu, trpljenja polnemu življenju naproti.

To je bila najhujša ura mojega življenja.

Janez Videnič

JOŽE ŠMIT:

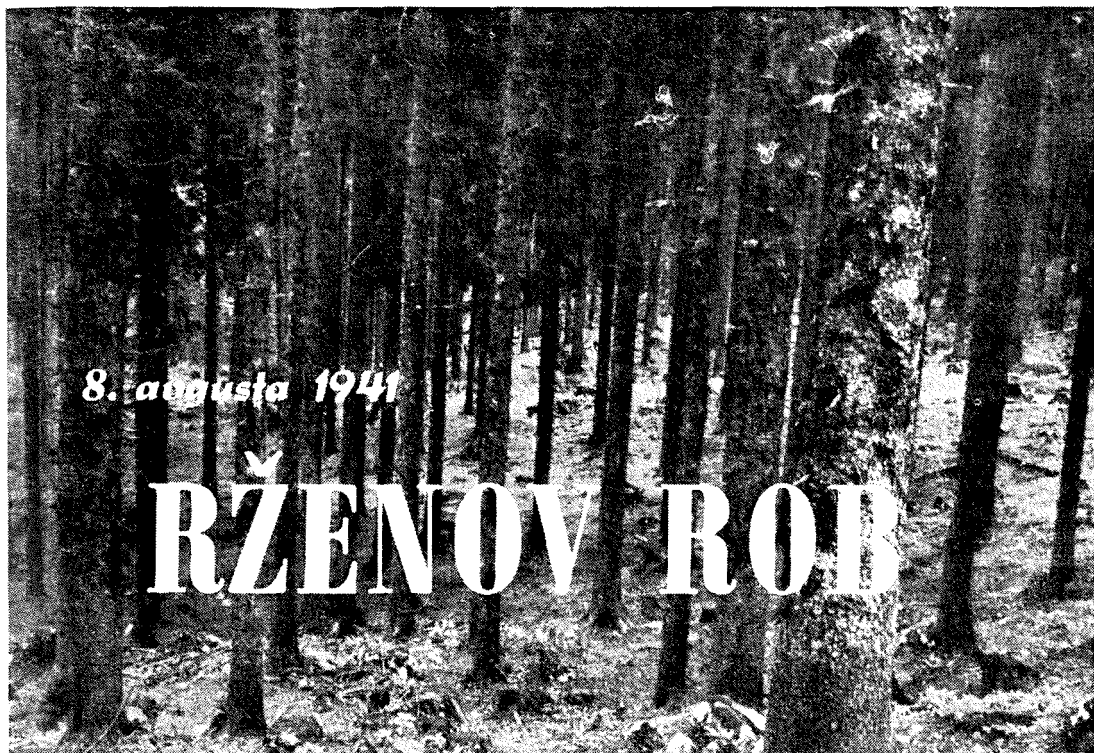
Čez noč ...

Čez noč nam je veter plamenčke razpihal.
Vse se je vnelo razkošno, dračje in smrečje.
Vsakdo med nami je polno zadihal,
moči so od včera v udih nam večje.

V srcih upornost je upe prižgala,
tesneje smo puške k sebi privili —
žalost bo sama v kotanjah ostala,
poslej bomo močni skoz hoste hodili.

Z Roga nam svetijo ognji v dolino,
iz gmajne jim droben odsev odgovarja.
Zavili smo s polja pod mlado smrečino
in tiho korak nam v svobodo udarja.

(Iz zbirke »Partizanski ognji«)

DOBRIH deset minut hoda od Lipniške planine na Jelovici se dviga iznad stoletnih smrek in jelk precej strm kucelj. Po posestniku Rženu iz Podblice, ki je lastnik te gozdne parcele, se kraj imenuje Rženov rob. Tod mimo drži steza z Radovljiške na Lipniško planino, za Rženovim robom pa je steza, ki nas pripelje na Dražgoško goro. Približno kilometer vzhodneje od Rženovega roba je najvišji vrh Jelovice Kotlič (1410 metrov nad morjem). Sam Rženov rob je visok nekako 1350 metrov. Kot tak ima nad nižjo okolico taktične prednosti. Poleg tega je v bližini Lipniške planine več izvirnov. Na Jelovici je sicer zaradi kraških pojavov kaj malo vode. Pri izvirih, ki so označeni na vojaških zemljevidih, so Nemci posebno prva partizanska leta radi iskali partizane in puščali zasede. Tod pa je izvirnov toliko, da niso mogli vseh zastražiti.

Nemci so dne 8. avgusta 1941 napadli Cankarjev partizanski bataljon, ki je tabornil na Rženovem robu. Tovariš Bebler

Mile Pavlin

ocenjuje ta boj takole: »Stane Žagar in Jože Gregorčič, jeseniški delavec in bivši »Španec«, sta doživela pravo bitko na Jelovici...« (»Borec«, letnik 1961, stran 314). Poveljstvo slovenskih partizanskih čet je izdalo o boju na Rženovem robu poseben komunike, ki ga je prinesel »Slovenski poročevalec« dne 16. avgusta 1941 v 12. številki. V 14. številki je »Poročevalec« prinesel dodatno sporočilo o nemških izgubah v boju na Rženovem robu.

Vest o boju je obletela najprej Gorenjsko, za njo pa Ljubljano in vso Slovenijo in nato preko slovenskih prisilnih izseljencev prišla še v Srbijo. Od ust do ust se je širila novica o tem prvem položajnem boju slovenskih partizanov, ki so celo uro vztrajali v boju z močnejšim in dobro oboroženim ter izurjenim sovražnikom, čeprav so bili, razen nekaterih, vojaško neizurjeni in slabo oboroženi... Čeprav so

se morali umakniti, je vest o hudih nemških izgubah, ki jih je ljudski glas še povečal, pomenila za slovenske ljudi veliko. V najhujših časih jim je dvigala samozavest in jih hrabrila. Pokazalo se je, da Nemci niso nepremagljivi in da je partizanska taktika edina sprejemljiva oblika boja proti močnejšemu in bolj oboroženemu sovražniku, ki je bil dotlej vreden povsod samo zmagovati.

PRED BOJEM

Dne 3. avgusta zvečer sta se nad Taležem srečala del Jelovške in Jeseniške četa. Komandir Jeseniške čete je bil Polde Stražišar, komisar pa španski borec Franc Potočnik. Komandir Jelovške čete je bil Jaka Bernard, komisar Jože Krajc-Žakelj. Obe četi sta nameravali ponoči čez Savo, da bi skupno s Storžiškim bataljonom napadli begunjsko kaznilnico ter osvobodili jetnike. Gregorčičevo dekle Ria (Marta Tavčar iz Zirovnice) pa je prišla partizanom povedati, da so Nemci nekako zvedeli za partizanski načrt o napadu Be-

gunj. Zato je prišlo v Begunje 30 kamionov in avtobusov vojakov. Obenem da so zastražili vse mostove na Savi. Zato so partizani sklenili napad na Begunje začasno odložiti. Obe četi sta nato odšli preko Oblakove planine na Selsko planino in naprej na Vodice. Na Selski planini so naleteli na čokatega mladega moškega v irhastih hlačah, ki se jim je zdel sumljiv. Toda mladeniču je dobro tekel jezik in posrečilo se mu je prepričati partizane, da je pošten. Obljubil je priskrbeti celo nekaj orožja. Partizane da bo čakal 8. avgusta, v petek, na Mošenjski planini.

Noč med 4. in 5. avgustom so partizani prespali na Pogrošarjevi plani. Dopoldne 5. avgusta je bil tam iz obeh čet ustanovljen Cankarjev bataljon v spomin na Cankarjevo četo v bataljonu »Djuro Djaković« v Španiji. Komandant bataljona je postal Jože Gregorčič, komisar pa Ivan Bertoncelj-Johan. Pri bataljonu sta bila tudi

Franc Primožič in Milan Švigelj, ki ju je poslalo Poveljstvo slovenskih partizanskih čet iz Ljubljane za vojaška inštruktorja in operativna oficirja. Oba sta bila namreč aktivna oficirja bivše jugoslovanske vojske. Bataljonski zdravnik je bil dr. Gabrovšek, ki je prav tako prišel iz Ljubljane. Pri bataljonu je bil tudi Stane Žagar kot član Poveljstva slovenskih partizanskih čet. V bataljonu je Jeseniška četa postala prva, Jelovška pa druga. Bataljon je štel nad 100 partizanov in partizank, od katerih jih je bilo oboroženih samo kakih 70. Pa še ti so imeli najmanj dvajset vrst različnega orožja, od damskih pištol, avstrijskih, francoskih in lovskih pušk do mavzeric, ki jih je bilo samo kakih dvajset. Puškomitraljez so imeli en sam, toda mitraljezec ni znal dobro ravnati z njim. Žagar je iz Ljubljane prinesel tudi »Partizanski zakon« in so bataljon lahko uredili po njem. V vodih so imeli že politične

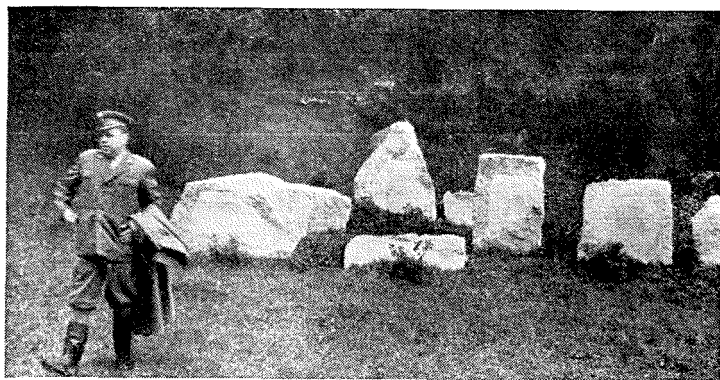
delegat. Partizani so tudi slovesno prisegli.

Tudi naslednjo noč, to je med 5. in 6. avgustom, so partizani prespali na Pogrošarjevi plani. Dne 6. avgusta so odšli nazaj na Vodice, kjer so bili že podnevi 4. avgusta. Štabu pa se Vodice niso zdele primerne za taborišče, ker ležijo v plitvi kotlini. Zato je še isti dan odšel komisar Bertoncelj z dvema partizanoma iskat nov, primernejši kraj, kjer bi se bataljon lahko dlje časa zadrževal zaradi notranje organizacije in urjenja novincev. Obhodili so precej krajev in nazadnje s pomočjo Mirka Ambrožiča, pastirja na Mošenjski planini, našli Rženov rob kot najprikladnejši kraj za novo taborišče. Ko so se vračali na Vodice, so na Mošenjski planini naleteli na sumljivega moškega v spremstvu mlade ženske. Pri sebi je imel lovsko puško. Pri zaslišanju se je izkazalo, da je to nemški občinski komisar Hornitzky iz Železnikov.

Noč med 6. in 7. avgustom so

Stirje udeleženci borbe na Rženovem robu. Od leve na desno: Ivan Bertoncelj-Johan, Anton Dežman-Tonček, Franc Biček-Bruno in Janez Žvan-Dravski

Zgodovinsko obeležje na Lipniški planini. Na levi narodni heroj Tonček Dežman

partizani prespali še na Vodica. Ob svitu 7. avgusta je zadel komisarja Hornitzkega, ki je izkoriščal svoje lovske izlete za vohunjenje za partizani, zaslužena kazen. Njegovo spremlevalko pa so partizani pridržali in je pozneje padla kot partizanka. Nekako ob 15. uri je bataljon odšel proti Rženovemu robu.

Po prihodu na Rženov rob je Gregorčič z obema operativnima oficirjema obhodil ves vrh in si tako ogledal položaj. Nato je ukazal, naj si partizani začno urejati taborišče. Začeli so si postavljati preproste kolibe iz smrekovega lubja, ki so ga oluščili kar z najbližjih smrek. Nekateri so imeli šotore. Franc Dacar iz Lesc je spal kar pod belo rjuho iz lanenega platna, razpeto nad ležiščem. Šotori in kočice so stali na vrhu roba v vrsti, tako da bi imel vsak stanovalec v primeru napada le nekaj skokov do položaja. Tik za določenimi položaji in taboriščem Jeseniške čete je bila bataljonska kuhinja. Partizani so imeli več velikih loncev in dvajsetlitrski vojaški kotel, ki so ga pred kratkim dobili. Kuhali so Erna Pečnikarjeva, Francka Basaj in Matevž Benedičič. Jeseniška četa je bila razporejena proti jugu (levo krilo), Jelovška proti severu (desno krilo). Pod položaji Jeseniške čete je bila tudi pot, ki pelje z Radovljiške proti Lipniški planini. Štab bataljona je bil za položajem Jelovške čete v plitvi vdolbini.

Takoj po prihodu na Rženov rob je Gregorčič, ki je imel

bogate izkušnje iz Španije, skupaj s komandirjema čet in operativnima oficirjema odredil štiri stražarska mesta. Eno je bilo za bataljonskim položajem na sedlu, kjer prehaja Rženov rob proti Kotliču. Drugo je bilo ob poti proti Radovljiški planini. Tretje je bilo ob neki koči, proti Radov-

ljiški planini. Četrto je bilo na kraju, kjer se je videlo po poti, ki pelje na Lipniško planino. Drugo in tretje je smatral Gregorčič za najvažnejši in jima je zato poveljeval Tonček Talar kot komandir straže. Takoj po prihodu bataljona na Rženov rob so odšle patrulje proti Dražgoški gori, Martinčku, Mošenjski ter Radovljiški planini.

Ko so postavljali taborišče, partizani niso preveč pazili na potrebno tišino. Sekali so veje in drogove, zabijali kole, kot bi prišli v gozd sekači, ne pa vojaki. Prve tedne partizanstva so bili partizani sploh mnogo preveč brezskrbni. Zna na gorenjska konspiracija s »strogo tišino« v taborišču je nastala šele pozneje. V taborišče so prišli tudi neki gozdarji, ki so protestirali, ker so partizani lupili lubje s smrek.

Zvečer so sedeli v kuhinji okoli ugašajočega ognja in se pogovarjali o stanju v dolini, o nemškem nasilju in o streljanju talcev v Begunjah. Še

Pogled na partizanski vrh. Spodaj je Lipniška planina. Nemci so prišli po grebenu z desne proti levi. Partizani so zasedli podkvast položaj njim nasproti tik pod vrhom

*Franc Biček:
Tukaj sem
stal
na straži...*

popoldne je namreč nekdo prinesel iz Kroke novico, da so v Begunjah spet streljali talce. Nato so tiho mrmraje zapeli staro delavsko pesem:

*»Bratje, le k soncu svobodi,
bratje le k luči, na plan...«*

Ponoči so iz taborišča opazili, kako nekdo po bližnjem gozdu sveti z ročno baterijsko svetilko. Mislili so, da je to morda eden izmed partizanov, ki je odšel po vodo in zdaj ne najde poti nazaj v taborišče. Posebno jih to ni vznemirjalo.

Naslednjega dne, 8. avgusta, so partizani vstali že ob šestih. Gregorčič je ukazal pripravo stanje. To pomeni, da morajo vsi pospraviti opremo. Kuharji so začeli kuhati. Že ob štirih so odšle na vse strani patrolje oprezovat, če se ne približuje sovražnik. Nato so partizani pozajtrkovali in kuharji so začeli kuhati kosilo. Razen rednih patrolj je Gregorčič poslal tri partizane na Mošenjsko planino, kjer naj bi jih čakal neznanec s Selske planine, ki je bil obljubil orožje. Tej patrolji je Gregorčič zabičal, naj bo zelo previdna, naj se skrije na robu gozda in opazuje okolico, če bo tisti človek zares prišel, če

bo sam in če ne bo pripeljal s seboj Nemcev. To pa še posebno, ker je bil pred dvema dnevi voma tam zasačen Hornitzky.

Ostali partizani so se pod vodstvom obeh operativnih oficirjev začeli učiti vojaških veščin. Dežmanov Tonček je s cunjo dolgo in vneto drgnil rjasto manliherico, ki jo je nekje dobil. Ostali so se učili, kako se poišče kritje, kako in kdaj je treba vreči bombo, da ima večji učinek in da je sovražnik ne vrže nazaj ter podobno. Partizani so si tudi z zanimanjem ogledovali mitraljez, ki so ga prvič v življenju videli. Potem so razpravljali o političnem položaju. Govoril je Zagar.

Okoli devetih so se začele v taborišče vračati patrolje. Nobena ni opazila nič posebnega. V obširnih gozdovih Jelovice je bilo vse tiho...

PRVA PUŠKA JE POČILA

Nekako ob pol enajstih je pritekkel v taborišče Tonček Talar in ves zadihan rekel precej glasno: »Nemci gredo!« Povedal je še, da jih je opazil na frati kakih 1000 metrov od straže. Gregorčič ga je blago oštel,

naj ne dela panike in da se vesti o približevanju sovražnika ne sporočajo tako, da borci slišijo. Nato je ukazal, naj gre proti Radovljiški planini, od koder se približujejo Nemci, takoj posebna patrolja. Tudi ta patrolja je komaj nekaj sto metrov od taborišča na stezi med mladimi smrekami opazila Nemce. Zdaj je Gregorčič ukazal zasesti položaje. Vsi neoboroženi so se umaknili na vrh Rženovega roba. Straža v smeri, od koder se približujejo Nemci, naj bi po Gregorčičevem ukazu sprejela boj in se med bojem, tako kot bi Nemci silili naprej, počasi umikala proti glavnim položajem. Oba operativna oficirja je odredil vsakega k eni četi.

Franc Biček se je pravkar vrnil s straže ob sedlu proti Kotliču, ko se je zvedelo, da gredo Nemci. Urno je skočil v kuhinjo in pojedel svoj obrok. Tisti dan so kuharji kuhali za kosilo gosto kašo iz krompirja, ješprenja in fižola.

Tedaj je presekala tišino polnetnega dne oster pok puške. Streljal je partizanski stražar. Nemci, ki so do tedaj napredovali v koloni s pobočnicama na obeh straneh steze, so za hip zastali, nato pa so se razvili v strelsko črto.

Nekaj časa je bilo vse tiho, potem pa so zadržali številni mitraljezi in brzostrelke. Vmes so sekale puške. S smrek so se začele vsipati odstreljene vejičice, z debel škropiti trske in kosi lubja. Glavni napad je veljal Jeseniški četi in bataljonski kuhinji. Stražarji so se med bojem pomikali čedalje više v Rženov rob. Skakali so od smreke do smreke in streljali na Nemce, ki jih je bilo 400 do 500, večinoma mladih in dobro oboroženih s puškami, ročnimi bombami, trombloni, brzostrelkami in puškomitraljezi tipa »zbrojevka«.

Skupina Jeseničanov je imela dolge francoske puške na tri naboje. Streljali so naglo in točno. Marsikak Nemec, ki se je skrival pred partizanskimi krogli, je zaradi dolge hojo, jo je skupil od Jeseničanov kar skozi deblo. Znano je sicer, da so te puške stare in dokaj nerodne, da imajo v okviru samo po tri naboje, zato pa so natančne in imajo zaradi dolge cevi

veliko probojno moč. Mirko Frankič-Tilen je streljal kar stoje izza debel smreke z lovsko puško. Ko so se Nemci bolj približali, jih je škropil s šibrami. Pod njim je v bregu tulil obstreljen Nemec. Komisar Bertoncelj pravi, da je kljub živčni napetosti vseh v tem prvem spopadu vzbujal smeh star možiček, partizan. Bil je močno kratkoviden. V hudo slikoviti drži je prežal na Nemce za debelo smreko. V rokah je držal ogromno pištolo na boben kalibra 12 mm, naboj pa je imel samo tri.

Gregorčič in oba operativna oficirja so med bojem hodili in skakali od borca do borca, jim svetovali, kako naj se krijejo in kam naj streljajo, ter jim dajali poguma. V gozdu je smrdelo po smodniku. Na partizanski položaj so začele treskati tromblonke in ročne bombe »štilarice«. Na drugi strani pa so s partizanskih položajev švigali dolgi bliski. To so bile »ravbšicarke«, puške z odsekano cevjo in kopitom. Nekoč so jih nosili divji lovci, ki so jih tudi tako okrnili, da so jih laže skrivali pred lovci in žandarji. Neutrudno so proti Nemcem pokali tudi srečni lastniki »ajnladerc«, starih vojaških pušk iz srede devetnajstega stoletja, ki so se polnile samo z enim nabojem.

Okoli kuhinje je od nemških strelcev zemlja kar vrela. Pri ognju je ostalo kakih 15 skode-

Tu je potekala glavna bojna črta. Na tem mestu je padel Alojz Žvan

lic, ki jih lastniki niso več utegnili pobrati in vzeti s seboj. Nemci so na kuhinjo divje streljali, kot bi mislili, da bodo z njenim uničenjem uničili tudi odporno silo partizanov. Med pokanjem strelav so se slišala nemška povelja: »Los«, »Vorwärts« in »Rechter Flügel vorwärts«. Policisti so bili tako prepričani v zmago, da so si med bojem zapeli nemško vojaško pesem »Lili Marlen«.

Spopad je trajal že skoraj uro. Nemci so vztrajno silili naprej. Pod zaščito gostega in

naglega streljanja številnih strojníc so skakali od smreke do smreke in se čedalje bolj približevali partizanskim položajem. Streljali so brez skrbi, da bi jim zmanjkalo nabojev. Po ognju, ki se je s središča partizanskih položajev premešal proti obema kriloma in na boke, je Gregorčič takoj ocenil, da skušajo Nemci bataljon stisniti v klešče. Oba operativna oficirja sta poročala z bokov, da jih Nemci obkoljujejo in da je skrajni čas za umik.

Med spopadom je partizanska kri prvič pordečila slovensko zemljo na partizanski Jelovici. Omahnila sta Alojz Žvan in Pavel Koren, delavca jeseniške železarnice. Njuni puške in strelivo so tovariši rešili in odnesli s seboj.

Gregorčič je ukazal umik proti Kotliču. Partizani so se z velikimi razmaki umikali urejeno skozi gozd. Takrat je Gregorčič vprašal, kje je tista protitankovska mina bivše jugoslovanske vojske, ki so je že nekaj tednov vlačili neoboroženi s seboj. Dežmanov Tonček, ki je bil sredi partizanske fronte skupaj z bratom Jožetom, Saksido in Smrekarjem, je urno poiskal to mino, ki je bila podobna veliki skledi. Z Gregorčičem sta jo zakopala v žerjavico v kuhinji, zraven prestreljenega kotla, iz katere-

Prostor, kjer je bil štab bataljona

ga se je cedila »mešta«. Potem sta naglo odšla za drugimi partizani. Nemci so vdrlj v taborišče. Komaj sta bila na sedlu proti Kotliču, ko je strahovito zagrmelo. Žerjavica je bila zgrela mino...

Ko so se partizani umikali proti Kotliču, so zagledali Nemce, ki so pripravljeni za spopad prodirali z Mošenjske planine proti Lipniški. Očitno so imeli Nemci namen, stisniti bataljon na Rženovem robu v klešče, pa je skupina, ki je prodirala z Radovljiške planine, prezigodaj naletela na partizane. Ali pa so se Nemci z Mošenjske planine nekje zadržali in tako prišli prepozno...

Po umiku se je bataljon razdelil na dve skupini. Skupina s komisarjem Bertoncijem je odšla proti Vodicam in v gostih mladih smrečicah počakala noči. Nato je odšla na planino Vodice. Druga skupina z Žagarjem in Gregorčičem na čelu pa je šla čez Kotlič na Dražgoško goro ter se ustavila na Novakovi Jelovici. Nekateri partizani pa so se razpršili in samovoljno odšli v Ljubljano. Nemci bataljona niso zasledovali, saj so imeli dovolj opravka s svojimi mrličji in ranjenci.

Razen Korena in Žvana je v boju verjetno padel tudi

Andrej Komar. Po boju ga ni nihče več videl niti ni slišal zanj. Vse poizvedbe so ostale brezuspešne. Orožja ni imel in so ga zadnjič videli pred umikom, ko je blizu kuhinje zavezoval svoj nahrbtnik.

PO BOJU

Prva se je vrnila na bojišče skupina, ki jo je vodil komandir Jaka Bernard, ko je šla z Novakove Jelovice proti Oblakovi planini. To je bilo okoli 10. avgusta. Na Rženovem robu je bilo drevje od strelav močno okleščeno. Padla partizana Žvan in Koren sta ležala pod smrekami sezuta, opasače so jima odvzeli, videlo se je, da so jima tudi brskali po obleki. Bernard takrat ni dovolil drugim partizanom, da bi se dotikali mrličev. Bal se je, da so Nemci pod trupli ali v bližino podtaknili mine.

Strahoten pa je bil prizor v nekdanji kuhinji. Povsod so se videli krvavi sledovi, tam je bilo nekaj krvavih krp nemških uniform. Vse to je povzročalo strašen smrad, saj je bilo poleti. Roji muh so se pasli po krvi. Po tem se je dalo sklepati, da je mina v žerjavici raztrgala več nemških policistov, ki so po umiku

partizanov veseli nad »zmago« pridrveli v kuhinjo kot »središče« partizanskega taborišča ter si jo ogledovali. Nemci teh ostankov niso odnesli s seboj, pobrali so samo orožje, strelivo in opremo. To priča, kako zelo so se bali presenečenj v skrivnostnih jelovski gzdovih.

Naslednji dan, nekako 11. avgusta, je prišel na bojišče tudi komisar Bertoncij z dvema partizanoma in Mirkom Ambrožičem. Pokopali so oba partizana nedaleč od kraja, kjer sta padla.

Neki hotelir z Bleda, ki je bil partizanski obveševalec vsa vojna leta, je pozneje pripovedoval Dežmanovemu Tončku, da so Nemci 8. avgusta 1941 po boju na Rženovem robu peljali skozi Bled 32 mrličev. O tolikih nemških izgubah je poročal tudi »Slovenski poročevalec« konec avgusta 1941 v podatnem poročilu.

*

V spomin na spopad na Rženovem robu, ki je bil prvi odkriti spopad slovenskih partizanov in ognjeni krst Cankarjevega bataljona, so gorenjski partizani Rženov rob že med vojno začeli imenovati Partizanski vrh.

Kres v Kragujevcu

Tovariš Anton Milič-Marko, ki je doživel začetek ljudske vstaje v Srbiji in se potem kot partizan boril do konca vojne širom po Jugoslaviji, je poslal Zavodu »Borec« daljši tekst pod naslovom »Mojih 22.000 km iz Kragujevca v Kragujevac«. Iz tega teksta objavljamo zanimiv odlomek o prvi uporniški akciji v Kragujevcu.

TAKO se je približal 22. junij. Po radiu smo poslušali Ribentropov proglas o napadu Hitlerjeve Nemčije na Sovjetsko zvezo. Sovražnik je hotel tudi uspeh v Kragujevcu tudi javno poudariti. Nemški propagandni center je izobesil velik zemljevid Evrope na trgu pred pošto. K zemljevidu so postavili vojaka, da ga je strahil. Po naročilu iz centra so predstavljali po zemljevidu bučike ter tako označevali pohod nemške armade na sovjetsko ozemlje.

Zdaj je prišel čas, da tudi mi začnemo. V Beli Crkvi pri Valjevu je počila prva uporniška puška; Žikica Jovanović je ubil dva orožnika, na poti Užice—Valjevo pa so tovariši iz podrinkega odreda napadli nemško patruljo; vstaja se je začela!

Bili so prvi julijski dnevi. V Kragujevcu smo pripravljali prvo uporniško akcijo: dogovorili smo se, da bomo uničili zemljevid pred pošto in istočasno zažgali sedlarsko delavnico v Vojnotehničnem zavo-

du. To naj bo Nemcem v Kragujevcu v opomin, da se začne krvavi ples splošne ljudske vstaje.

Požig zemljevida je bil poverjen najbolj drznemu izmed naših skojevcev, majhnemu, drobnemu dečku, ki smo ga imenovali Šiljo; akcijo v sedlarski delavnici bo vodil mojster Vojo Radič.

Izdelali smo natančen načrt in določili mladince, ki bodo ob določeni uri na vseh križiščih glavnih ulic; Šiljo je dobil brizgalko z bencinom in vžigalnikom.

Oborožen nemški vojak je kakor običajno počasi stopal sem pa tja pred zemljevidom; ljudje, ki so prihajali mimo, so se ustavljali in si ogledovali zaznamovane zmage. Mali Šiljo

SLAVA TISTIM, KI SO REKLI:

MI SMO DRVA ZA OGENJ, IZ KATEREGA SE BO RODILO ŽIVLJENJE.

SLAVA IN MIR TISTIM, KI SO ZGORELI V VELIKEM PLAMENU, DA BI RAZSVETLILI POT.

SLAVA TISTIM, KI SO PODSTAVILI SVOJE HRBTE ZA DVIG NAVZGOR.

SLAVA TISTIM, KI SO SE VZIDALI V TEMELJE.

SLAVA TISTIM, KI SO NAM ZAPUSTILI SVOJA SRCA V SPOMIN.

SLAVA SRCEM, KI SO NAS OBSIJALA.

Prevod: Dušan Mevlja

je na videz neskrbno prišel do zemljevida. Roke je držal v žepih in, ko mu je vojak pokazal hrbet, z bliskovito naglico brizgnil po karti goreč bencin. Nihče ni ničesar opazil. Zemljevid je nenadoma vzplamenel. V zmedbi, ki je nastala, se je Šiljo izgubil v stransko ulico in se malo dalje potopil v vrvež ljudi.

Ko je stražar začutil nemir za svojim hrbtom, se je naglo obrnil. Zagledal je goreč zemljevid. Od silnega presenečenja je obstal kakor okamenel; nato pa je vzdignil puško, pomeril v vrvež na trgu in ustrelil. Kroglja je zadela nekega kmeta, da se je mrtev zrušil na pločnik; ljudje so se hipoma razbežali na vse strani.

Ko je začel goreti zemljevid, so v Vojnotehničnem zavodu zajeli plameni tudi sedlarsko delavnico. V zavodu je nastal preplah, a Nemci so se hitro znašli in poslali gasilce, ki so požar omejili.

Nemci so bili sprva osupli; kaj takega niso pričakovali. Takoj nato pa so začeli besneti. Jezilo jih je, da ne morejo najti krivcev, čeprav imajo v svojih rokah dokaj dobro organiziran policijski aparat in podporo domačih izdajalcev. Začele so se prve množične aretacije. Povod za aretacije so uprizorili sami: v izložbeno okno krojaške delavnice so namestili Stalinovo sliko, nato pa so pod pretvezo, da je bil v hiši ilegalen komunistični sešatek, začeli aretirati vse moške prebivalce v tistem okolišču. Blokiral so vse sosednje ulice. Pribrnel je kamion in se ustavil v eni prečnih ulic; h kamionu so vodili aretirane.

Ne da bi vedel, kaj se godi v mestu, sem prav takrat prišel v ulico, kjer je stal kamion, s polno torbo ilegalne literature v rokah. Korak mi je nehote zastal, mrzlo in vroče me je spreletelo; nazaj nisem smel, ker me je straža pri tovarnjaku že zagledala. Prijeli me bodo, o tem ni bilo dvoma. Po hrbtu so mi lezli mravljinici, ko sem skušal ravnodušno nadaljevati pot. Živci so se mi napeli, z očmi sem tipal po ulici, da bi vendarle našel kakšen izhod; torba me je težila, kakor da je polna svinca. Razdalja med menoj in vozilom je postajala čedalje krajša. Na mojo srečo pa so bili vojaki pri tovarnjaku bolj zaverovani v gnečo pred seboj kakor v to, kar se je dogajalo po ulici. Aretirani moški so se drug za drugim vzpenjali na tovarnjak. Stopal sem naprej; še korak, dva pa sem bil pred vozilom — z bežnim pogledom sem preletel obraze in ugotovil, da ni nobenega znanca med njimi — še korak, dva in že sem bil mimo, ne da bi zaslišal za seboj zloglasno povedlje: »Halt!«

Komaj sem verjel samemu sebi, da še vedno prost stopam po cestnem tlaku; zdaj zdaj bom prišel do stranske ulice in se rešil vanjo, potem pa hitro čimdalje od tod! Nenadoma pa se mi je kar zameglilo pred očmi: pred seboj sem zagledal gručo ljudi, ki mi je prihajala nasproti; gestapovec in dva Slovence so vodili proti tovarnjaku dva moja sotovariša. Slovenca sta bila v črnih oblekah, na rokavih sta nosila kljukast križ. Mrzel pot me je obilil; Slovenca sta me na vi-

dez poznala, srečavali smo se, ko sem hodil v službo in domov, vselej z isto torbo v rokah. Razdalja med nami se je naglo krajšala. Trudil sem se, da bi bil izraz na mojem obrazu kar se da ravnodušen. Že sem bil tik pred njimi, moje oči so se srečale z očmi obeh aretiranih; bilo je dovolj, da sem iz njunih pogledov prebral zagotovilo, da ne bosta govorila; bila sta dva dobra revolucionaria. Že sem upal, da bom srečno prišel mimo, ko je Nemec zavpil: »Halt!« Ustavil sem se. Kako naivno je bilo misliti, da se bom izvil! A že je eden izmed Slovencev odmahnil z roko in rekel: »Pusti tega, poznavaj ga, ta ni nevaren!« Šli so naprej in me pustili samega. Zdaj sem krenil v stransko ulico. Nikoli prej nisem tako naglo stopal proti Lepenici. Bilo je tik pred začetkom policijske ure, ki je trajala v mestu od osemnajste zvečer do šeste zjutraj.

Naslednjega dne je v mestu vrelo. Nemci so povsod okrepiли svoje straže; pripravljali so se na nove množične aretacije. Ljudje so trumoma zapuščali mesto. Nujno je bilo, da spravimo iz mesta tudi naše tovariše. Veliko naših je bilo ta čas že zunaj; zbirali so se v 1. in 2. šumadijskem odredu, v Dulanih pa so se že vršile priprave za sestavo Kragujevškega odreda. Zaradi sestave tega odreda smo se neprestano sestajali; razen Toze so se udeleževali sestankov še Nemanja Marković, Vojo Radić, Barjaktarović, Simović, Raja Nedeljković, Momčilo Petrović in drugi, predvsem kovinarski delavci.

Tri ure v Ljubljani

S CESTE se je skozi lino videlo v skedenj, v katerem je bilo že seno, saj je bil že junij. Na senu sem pravkar delil letake in »Poročevalca« na kupčke, ki bi jih moral oddati posameznim kurirjem.

Nenadoma zaslišim neznanca, kako govori z mojo materjo. Ta me je poklicala, pokukal sem skozi lino in ugotovil, da je prišel k meni Segolinov Rudi, ki je bil aktivist prav tako kot jaz. Poklical sem ga v skedenj. Ko je videl, kaj delam, se je prijel za glavo in mi očital, da sem premalom previden. Opozoril me je, da bi me skozi skedenjsko lino lahko videli Italijani. Takoj sem kupčke zakopal v seno.

Pri nas smo imeli skladišče tehničnega materiala za vso Slovenijo. Prinašal in odnašal ga je Mirko Zlatnar-Miklavž skupaj z raznimi neznanci. Segolinov Rudi za to ni vedel. Z bratom sva tiskala na ciklostilu razne letake.

Tisti dan, ko je prišel k meni, mi je Rudi rekel: »Danes bo velika akcija. Ko se bo znočilo, pridejo fantje in mladinci iz vasi Polja, Studenca, Vevč in Slap k tebi. Tukaj bo zborovanje, opremljeni pa bodo z odevami, deskami in orožjem.« Vprašal sem ga, zakaj se bodo zbrali ravno pri nas. Rekel mi je, da me fantje najbolje poznajo in mi zaupajo. Opozoril sem ga, da ne morem vseh obvestiti o akciji, ker moram spraviti v kozolec mnogo detelje. Nato je Rudi dejal, da bodo fante že oni obvestili preko mladincev. V naši vasi

pa bom jaz preskrbel čoln, s katerim bodo prišli čez Ljubljano. Vprašal me je tudi, če imam še tiste bombe, ki mi jih je dal spraviti. Odgovoril sem mu, da jih imam zakopane v kleti. Povedal sem tudi za drugo orožje, ki sem ga imel skritega. Nato se je Rudi poslovil in šel, jaz pa sem razdelil letake in »Poročevalca« ljudem, ki so bili za to določeni.

Ko sem se vrnil, sem nadaljeval s spravljanjem sena v kozolec. Kmalu sem opazil, da se pri nas že začenjajo zbirati fantje. Svetoval sem jim, naj se v manjših skupinah drže pri Ljubljani. Nato sem odšel domov večerjat, od doma pa sem šel še sam k Ljubljani. Fantje s čolnom so bili že pripravljeni za odhod. Takrat so bili večeri zelo temačni.

Bilo nas je kakih trideset. S čolnom se nismo mogli prepeljati vsi naenkrat, zato smo morali večkrat čez Ljubljano. Na obali je raslo grmičevje in nekaj vrbe, zato nismo mogli videti, kdo prihaja.

Ravnokar smo pristali s čolnom. Segolinov Marijan je že skoraj stopil v čoln, ko se je pojavila italijanska patrola, kot bi padla iz neba. Komaj sem se zavedel, sem že imel bajonete na prsih. Moral sem dvigniti roke. Dva vojaka sta mi zvila roke za hrbet, in ko sem se pripognil, so me začeli tepsti s puškinimi kopiti. Mislil sem, da me bodo pokončali.

Nenadoma sem se odločil za beg. Zvil sem se vajakoma iz rok in se pognal v deročo Ljubljano, komaj meter daleč. Voda je bila tam globoka kakšne štiri metre, obala pa visoka kakšen meter. Tam so bili tudi koli, nekdanja opora stare škarpe. Vrbove korenine so segale zelo globoko pod vodo. Z nogami sem se oprijel enega takih kolov, glavo sem tiščal pod korenine, samo nos in usta sem imel nad vodo, da sem lahko dihal. Opazoval sem, kako so švigali plameni iz puškinih cevi italijanskih vajakov. Strelav nisem slišal, ker sem imel ušesa pod vodo. Vojaki so svetili po grmovju

z baterijskimi svetilkami in z bajoneti šarili po vejevju. Večkrat so mi z bajonetom tudi oplazili glavo.

Čez nekaj časa sem glavo malo bolj dvignil iz vode, ker so me Italijani nehali iskati. Toda kmalu so vojaki dobili pomoč. Znova se je začelo streljanje na cesti proti Urhu. Trajalo je spet kakšne pol ure. Ko so nehali streljati, so me znova začeli iskati, zdaj z močnejšimi svetilkami. Blizu mojega skrivališča je nekaj skočilo v vodo. Takrat so vojaki planili tja in spet iskali. Ko so se naveličali iskati, so vrgli v vodo bombo. Dobro sem čutil vodni pritisk ob eksploziji. Nato so se vojaki nekoliko oddalili. Tako mraz mi je bilo, da mi je že srce začelo zastajati. V vodi sem bil najmanj že tri ure. Prijel sem se za kol in se nekoliko dvignil iz vode. Skrbelo me je, kaj je s fanti, ali ni kateri mrtev ali ranjen. Kmalu sem ves zlezal iz vode.

Zdaj je bila noč že svetla, ker je sijal mesec. Ura na zvoniku je bila tri. Ob Ljubljani sem se v senci plazil proti domu. Potrkal sem mater na okno in ji tako sporočil, da sem še živ. Odšel sem kar k sestri, ki je imela hišo nekoliko proč. Spet sem potrkal na okno, poklical sestro in jo prosil, naj mi prinese suho obleko. Ko mi je ustregla, sem se preoblekel in odšel na senik. Takrat se je že dani.

Že navsezgodaj so Italijani spet začeli preiskovati grmovje ob Ljubljani, pa tudi vas. S senika sem opazoval, kako so z drogovi brskali po dnu Ljubljane. Sestra mi je povedala, da je prišel k moji materi vojak in ji povedal, da je ubil z bombo njenega sinakomunisto, torej mene.

Takrat so ujeli Rojškevega Ivana, ki jim je bil povedal, da sem bil tisti, ki je skočil v Ljubljano, jaz. Nekaj dni so me imeli za mrtvega. Potem so me izdala dekleta iz vasi, tiste, ki so Italijani hodili k njim.

Tako sem postal ilegalec. Skupaj z menoj so postali ilegalski tudi drugi udeleženci te akcije. Iz njih so nastali prvi partizani na našem območju.

Franc Cerar

FRANCE FILIPIČ:

Odhod

Zdenko Kalin: Spomenik na Urhu (detajl)

1

PETER je pravkar obedoval, ko je prišel njegov nekdanji sošolec Ivan k njemu. Odpravila sta se na vrt in tam spregovorila nekaj besed. Čez čas se je Peter sam vrnil v kuhinjo in sporočil materi, da pojde naslednje jutro s skupino tovarišev na izlet na Pohorje. Morda bodo celo kje taborili in naj ne bo mati v skrbeh, če ga nekaj dni ne bo nazaj.

Mati je pomivala posodo in ni opazila, da je njen sin nenavadno bled in da mu ustnice rahlo drgetajo. Kajti tovariš, ki ga je obiskal, mu je sporočil za naslednje jutro čas in kraj odhoda v partizane.

2

Ko se je Peter pomiril, je odšel k sosеду, kjer je stanovalo njegovo dekle. Domenil se je z njo, da se pojmeta kopat.

Bilo je sobotno popoldne, ljudje so se vračali z dela, ozke ulice železniške kolonije so se napolnjevale z delavci, ki so prihajali iz železniških delavnic. Na križišču dveh ulic so se na pesku igrali majhni otroci, blizu njih je sedel ob plotu kuštrav koder in jih opazoval.

Sonce je z vsem poletnim žarom sijalo z neba in brezvetrno ozračje napolnjevalo z vro-

čino. Peter se je počasi vračal domov, se oziral okrog sebe in začuden ugotavljal, da vrste podrobnosti okolja, v katerem je živel od rojstva, vse do danes ni opazil. Ob cesti stoji vodovod; vogal betonskega korita je okrušen. V rjavo prepleskano leseno ograjo iz desk železniških vagonov je nekdo z nerodnimi tiskanimi črkami zarezal »Štefan in Ana«. Tisoč podrobnosti, kamorkoli se je uprlo oko. Mnoge je sicer videval dan za dnevom, pa kakor da niso živele z njim, kakor da so leta molčale ob njegovi poti in so mu šele zdaj spregovorile, ko se poslavlja od tega sveta. Kako lepo je tukaj, kako ubrana je ta slika starih hiš med brajdami in vrtovi, slika lesenih, kamenitih in žičnih ograj vzdolž poti in cest in slika premikajoče se, pisane množice ljudi, ki se smeje, govori in se razhaja na svoje domove.

3

Našel je Marijo pred njenim domom, kolo je prislonila k ograji in ga čakala. Ljubeznivo se mu je nasmehnila v pozdrav. Lepa je bila v beli bluzi in sinjem, belo pikčastem krilu.

Sedla sta na kolesi in se odpeljala med hišarni. Sprva sta se morala izogibati gručam delavcev, potem pa sta prišla v bližini studen-

škega gozda na samotnejši cesti. Nekaj časa sta vozila drug ob drugem in se držala za roke.

Krenila sta k Dravi, skozi gozd se je vijugala ozka steza med redkim drevjem, njuni kolesi sta tekli v senci in preko drobnih, bleščečih se sončnih lis, umetno stkane preproge, postavljene iz bleščic sijajnega poletja. Tihi gozd, veliki listi praproti kot pahljače miru ob poti in mehko šumenje bližnje vode... Ali je res nekje vojna? Ali so res pred nekaj tedni nemške čelade preplavile deželo in zastave s kljukastimi križi visijo z oken in strešnih lin in se marsikdo ne upa več slovensko pozdraviti na cesti?

4

Prispela sta do prodnatega dravskega brega, kjer je bilo že mnogo kopalcev. Potisnila sta kolesi med grmovje, se slekla in planila v vodo. Sprva ju je zazeblu v hladni Dravi, a kaj kmalu sta se razživela. Živahna in razigrana sta čofotala v valovih, brizgala drug drugemu modrosive curke v obraz, izginjala pod gladino in se spet prikazovala iz nje in na videz brezskrbno uživala svojo mladost, jasnost poletnega dne in srečo svoje bližine. Čez čas sta splavala na sredo reke in se prepustila toku, ki ju je prinesel do rtiča Mariborskega otoka. Nekaj časa sta se potikala po njem, a kaj kmalu splavala spet preko Drave na studenski breg in se počasi ob strugi spet vrnila na kraj, kjer sta se bila slekla.

Legla sta v pesek in bila sta si blizu drug drugemu. Vzel je njeno glavo v naročje, smejala se mu je iz globine, kakor da se mu od tam vzpenja vsa lepota sveta. Pozorno, kakor še nikoli doslej je opazoval njeno lice, bilo mu je, kakor da se mu je odprl prvič list neznanega zemljevida. Tiho, tiho je v njem tiktakala ura usode, njeni kazalci so se primikali nevidni številki na številčnici časa in vse, kar je počenjal, kar je mislil in sanjal, kar je bilo sijaj njegovih oči in kretanja njegovih rok, se je dohajalo v znamenju slovesa.

Sklanjal se je nad deklinškim obrazom, nad svilnatimi, rahlo zagorelimi lici, nad mehkim lokom svetlih obrvi in čelom, posejanim z drobnimi sončnimi pegami, dotaknil se je z dlanjo oble brade, ki je včasih bila trmasta, kotičkov sočnih deklinških ustnic, ki sta bili tolikokrat že zanj perutnici ljubezenskega poljuba.

Nato jo je dolgo nepremično opazoval. Tiho je bilo med njima, samo on je slišal tiktakanje daljne ure.

Zrla je vanj s široko razprtimi očmi.

»Zelene oči imaš,« ji je rekel, da bi ji ponagajal.

»Saj ni res; modre so kot nebo,« mu je odvrnila.

»Čisto prave mačje oči imaš,« je nadaljeval posmehljivo, »zelene kot mačje.«

»Pa naj bodo zelene,« je nenadoma odvrnila vdano; »zame so tudi takšne dobre.«

Zakrila si je oči z dlanmi in se vsa izgubila pod svojimi rokami.

Odšla je in za hip je bil sam tukaj, čeprav je držal njeno glavo v naročju, čeprav je čutil

ob sebi njeno dihanje in so se mu njeni lasje v slapu usipavali preko komolca. Stisnilo ga je pri srcu, ko ni bilo več njenih oči, bilo mu je, kakor da je šel v njem oblak čez jasno, razsvetljeno nebo.

Odtrgal ji je roke z obraza.

»Sinje oči imaš, Marija,« ji je dejal skesano.

Nato se je sklonil nad obrazom svoje drage in za hip poljubil njene oči, bliskovito, kot se lastavica v poletnem večeru dotakne rečne gladine s črnimi, živahnimi krili in se spet strmo dvigne, hiteč s svojim plenom pod nebo.

5

Zakaj ji ne smem povedati, da pojdem — je pomislil z grenkobo sam pri sebi. Rad jo je imel, od otroških let sta se poznala in si bila prijatelja, njegov očim in njen oče sta skupaj delala v železniških delavnicah, njuna doma v koloniji sta bila nedaleč drug od drugega. Skoraj ni imel skrivnosti pred njo. On je sicer hodil v gimnazijo, ona pa je bila tovarniška delavka in vendar sta se vedno ujemala v razgovoru, mislih in čustvih.

»Nikomur niti besede o tem, da gremo v partizane,« mu je zabičal bivši sošolec Ivan opoldne. Zdaj ga je bolelo, da ni smel povedati svojemu dekletu, da odhaja.

Zdelo se mu je, kakor da jo goljufa. Povabil jo je sem, da bi še bil z njo nekaj ur, za slovo jo je povabil in zdaj se je vse tako spreobrnilo, da je imel občutek, kakor da jo goljufa. Zares, nepoštena igra je bila to, poletno sonce, brezskrbno kopanje, njegove besede, smeh in kretnje samo slepilo. Kot gora se je valilo nanj, branil se je, bilo je podobno grozi. Kako bi mu odleglo, če bi mogel, glava pri glavi in ustnica pri ustnici, zašepetati svojemu dekletu: »Jutri pojdem, Marija...«

6

»Tako lepe oči imaš, Marija,« ji je zašepetal v tolažbo.

Narahlo je premaknila obraz, kot da bi mu hotela pokimati, zadovoljna z njegovimi besedami.

»Samega sebe vidim v njih,« je razpredal naprej. »Čisto majhen sem v tvojih zenicah.«

Nič ni odvrnila, ni našla besed zanj, samo strmela je vanj. Ni premaknila oči, ni trenila z njimi, zagledala se je vanj, kakor da se hoče vpiti vanj, pronikniti vanj, do njegovega bistva, mimo slepila te poletne igre, ki jo je igral zanj in zase. Odkod ji nenadoma tolikšna resnoba v očeh?

»Naj bom vedno tako majhen v tvojih očeh. Naj nikamor ne grem iz teh tvojih oči, naj bom v njih doma.«

Slišal je samega sebe. Bile so besede, ki jih ni nameraval izgovoriti, privrele so mu iz srca kakor krik, podobe njegove stiske, plesoče sence njegove žalosti in odtrgani cvetovi njegove ljubezni.

Dvignila je roko in mu krčevito zarila prste v lase.

Znočilo se je in noč je bila dolga in soparna. V daljavi se je porajala bliskavica, trgala je temo z žarečimi prividi. Dušil se je v majhni sobi pod streho. Na mizi je stal nahrbtnik, bil je poln in pripravljen za odhod. Mati mu je nadevala vanj dvojne nogavice, perilo, da se bo lahko preoblekel in pulover, ki ga je pred nedavnim spletla. Zjutraj bo priložila stvarjem še samo kruh, ki mu ga je zvečer spekla za na pot in se je zdaj hladil v shrambi.

Ležal je v gluhi, moreči noči, spanec se ga je izogibal, vsiljivo je v njem tiktakala ura, ki ga je spominjala na odhod in mislil je na mater. V očeh ga je bolela bliskavica, ki je parala temo, v srcu pa ga je žgala sleherna materina kretanja, ko mu je s toliko ljubeznijo in s toliko skrbjo pripravljala nahrbtnik za odhod.

»Ali gre Marija tudi z vami?« ga je zvečer vprašala. Ko je zanikal, je začudeno nadaljevala: »Neverjetno, saj vedno tičita skupaj.«

Tenak strop ga loči od matere. V spalnici pod njim leži ob svojem možu v starinski postelji. Morda zdaj prav tako ne spi kot njen sin. Utrujena od dnevnega dela leži v temi in prisluškuje v noč. Premišljuje o jutrišnjem dnevu, o delu, ki ga bo treba opraviti. Mož ob njej smrči. Spal bo do enajstih dopoldne, ob nedelji je redno vstajal šele ob tem času, tik pred obedom se bo obril in oblekel praznjo obleko, a čim bo odložil žlico, se bo napotil v gostilno »Pri lokomotivi«. Mati pa bo kuhala in pomivala posodo, pospravila bo spalnico in sinovo dijaško sobo. Popoldne morda, ko bo vse to delo končano, se bo vsedla za hip na klop pred hišo in si položila roke v naročje.

Kot otrok edinec je bil neizmerno navezan na svojo mater. Vse dokler ni pričel hoditi v šolo, se je tiščal njenega krila. Ljudje iz sosesčine, zlasti drugi otroci, so ga zaradi tega zasmehovali, mati pa ga je uporno branila, govorč:

»Pustite mi ga. Ko bo odrasel, tako ne bo več moj.«

Odrasel je — in zdaj zares ni bil več njen. Odšel je po svojih poteh in jutri se bo poslovil od nje, ne da bi ji povedal, kam v resnici odhaja.

8

Zbrali so se v gramozni jami v studenškem gozdu, bilo jih je dvanajst, morda celo petnajst. Vsi so se dobro poznali med seboj že iz predvojnega časa. Prihajali so posamič in se tiho pozdravljali. Govorili so o tem, kako se suče vojna, nekdo je našteval, koga so vse Nemci v zadnjih dneh zaprli.

Potem je začel tisti, ki je vodil sestanek, govoriti o tem, da je treba pohiteti z osnovanjem partizanske enote na Pohorju in začel naštevati, kdo vse pride v poštev, da gre med prvimi gor.

Peter je sedel z dvema tovarišema, s katerima je hodil pred vojno skupaj v gimnazijo, na kupu sipkega gramozja. Gramoz je bil kakor živ pod njim, moral se je z nogami upirati v tla, da ni zdrčal z njega.

Zaslišal je svoje ime. Torej je tudi on določen, da pojde na Pohorje. Sosed ga je dregnil s komolcem. »Ali pojdeš? Povej zdaj!« ga je opozoril.

»Seveda!« je Peter naglo odvrnil.

Potem je občutil, da ima suhe ustnice in da mu srce naglo razbija.

9

Zdaj ponoči mu je bilo, kakor da gre valjar čezenj. Stisnilo je njegove prsi, da ne more dihati. Samo šop misli, ki so se ločile od njega, kroži v temi okrog njega. Seveda, saj je bil pripravljen na to, da pojde. Do jeseni, morda do zime bo vojne konec. Rusi bodo Nemce pogнали do Berlina. Koliko velikih načrtov je bilo zasnovanih v zadnjih dneh na sestankih. Na Pohorju se bodo spustili padalci in skupaj s pohorskimi partizani bodo šli na juriš nad Nemce v mesto, nad poblaznelo, od zmagoslavja opijaneno hitlerjevsko sodrgo.

Saj je vedel, da pojde. Že davno, od prvega dne, ko se je pridružil uporu. V duhu si je že kdaj izrisal prve dneve v partizanskem taboru. Leto dni pred vojno je še bil pri skavtih — in tisto, kar si je zdaj predstavljal kot partizanščino, je bilo podobno skavtskemu taborjenju. Zavozlavanje vozlov, postavljanje šotorov, iskanje poti in smeri po karti, in stražarjenje.

Šele zdaj ponoči se je prvič zavedel, da je vse to, kar ga čaka z jutrišnjim dnem, zanj velika neznanka. Ali bo res tako kot na skavtskem taborjenju? Kaj pa, ko bodo prvič Nemci napadli s svojimi brzostrelkami, s svojimi čeladami, reka zelenih bitij, ki se bo valjila preko brega?

Za hip je zagledal pred seboj privid: Ujeli ga bodo in odgnali v dolino, pretepenega in povaljanega ga bodo vodili mimo njegovega doma. Mati bo stala na pragu — in ko ga bo zagledala, bo zakričala, zakrčila z rokami in hotela planiti proti njemu, nemški vojak pa jo bo sunil nazaj.

10

In potem bosta zvečer mati in očim sama v spalnici in očim bo rekel materi: »Saj sem vedel, da se bo tako zgodilo z njim. Nikoli mu nisem zaupal, poznam takšne, gledajo ti v oči, govorijo eno, mislijo pa drugo.«

Njegov pravi oče se je ubil pri delu, ko je bila njegova mati v drugem mesecu nosečnosti. Njegov pravi oče je bil človek, ki je samo za nekaj dni stopil v materino življenje. Prišel je nekje s Hrvaškega kot sezonski delavec na stavbišče, njegova mati je tam pomagala zidarjem in tako sta se spoznala.

Mati je redkokdaj govorila o tem človeku, za katerega je komaj vedela, kako se je pisal. Niti slike ni imela njegove, niti naslova njegovih svojcev. Kadar je kot otrok spraševal o svojem očetu, mu je skorajda nerada odgovarjala. Kot da je za vselej zaklenila spomin vase. Samo nekoč je dejala sinu nepričakovano:

»Peter, kako zelo postajaš podoben svojemu očetu.«

Njegov očim je bil trd človek, ki se je držal svojega delovnega mesta na železnici in svoje

družbe v gostilni. Nikdar ni dejal žal besede otroku v hiši, ki ni bil njegov otrok, a nikoli ga tudi ni ljubkoval, nikoli ni dvignil v naročje. Dva človeka, ki sta si bila tuja, sta leta živela pod isto streho, jedla za isto mizo in se umivala pri istem umivalniku.

11

Sredi noči se mu je razodelo spoznanje: ni živel prav, ni dovolj iskal poti do tistih, ki so bili okoli njega, do tistih, ki so bili del njegovega življenja. V tej noči leži sam, s skrivnostjo svojega odhoda v prsih, nihče mu ni tako blizu, da bi to skrivnost smel deliti z njim. Rad je imel svoje dekle, pa je nikoli tako resnično ni ljubil, da bi bila kos njegovega sveta, njegovih najtišjih želja in najskrivnejših skrbi. Odrgral se je od matere in ji dovoljeval, da ga je oskrbovala z vsem, kar je potreboval za življenje, a odrinil jo je od svojih načrtov, zaklenil je dostop do sebe pred njo.

In očim! Koliko dobrega, slastnega kruha je prinesla očimova roka k hiši. Ta roka je ponudila pomoč nezakonski materi, ki je ostala z majhnim otrokom na cesti. Ta roka je popravila dom v koloniji, je vsako pomlad in vsako jesen prekopavala grede, je postavila brajde in jih obrezovala in vezala, je prinašala vsakega prvega plačo in jo položila materi na kuhinjsko mizo.

Zakaj nikoli ni poskušal poiskati poti k očimu? Zakaj mu kot otrok nikdar ni prinesel cvetja, zakaj mu ni šel nikoli nasproti do delavniških vrat, kot so to delali mnogi drugi otroci iz kolonije in se ga v množici, ki je vrela po cesti, oklenil?

Saj še hvala ni nikoli dejal svojemu očimu vsa ta leta!

In zakaj je šele to noč, ko odhaja morda za vedno, spoznal, kako je z njim. Če resnično ljubiš ljudi in jih hočeš osrečevati, deli z njimi samega sebe, svoja upanja in svoje bolečine, svoje načrte in svoja razočaranja. Za njihovo dobroto se jim lahko zahvališ samo tako, da občutiš, da so ti resnično potrebni.

12

In noč se je umaknila bledemu jutru, nevihta, ki je grozila z bliskavico, se je razblinila. Ob prvem svitu je Peter vstal. Ob petih je bil zmenjen s tovariši za kadetnico. Mimo studenškega pokopališča bodo krenili do Paker, se tam povzpeli na Pohorje in odšli na Smolnik.

Dvignil je z mize nahrbtnik, ki je bil težak in se bos tiho in previdno spustil po zavitih stopnicah iz svoje podstrešne sobe v kuhinjo.

Mati je pravkar zavijala kruh v polo belega papirja. V štedilniku je prasketal ogenj in iz velikega lonca se je kadila kava.

»Oče spi?« je vprašal in pomignil proti spalnici.

»Spi,« je zamrmrala mati.

Obul se je in umil. Potem je sedel za mizo in mati je postavila predenj zajtrk. Dva, trikrat je prigriznil, pa se mu je grižljaj ustavil v grlu. Začutil je, kako je po hrbtu moker in kako se mu roke potijo.

13

Oprtal si je težki nahrbtnik in potem je odšla mati z njim do praga. Ponudil ji je roko. Že dolgo ni storil tega, kadar je z majhnimi, sivi in že dolgo ga ni pospremila, običajno se je naglo in čim bolj neopazno izmuznil iz hiše.

Ko ji je stisnil roko, je začutil željo, da bi se prižehl k njej. Gledala ga je z majhnimi, sivimi očmi, vsa siva in drobna je bila in ruto si je tako zavezala na glavi, da ji je pokrivala polovico čela.

»Srečno, mati,« je zamrmral. In potem je pristavil:

»Pa pozdravite očeta.«

Začuden blesk je zasijal v materinih očeh. Nikoli še ni izročil pozdravov za očeta.

Peter je naglo izpustil materino roko, se obrnil in zakoračil po cesti.

Končano, končano! — je pomislil. Morda bi moral reči za slovo kaj drugega, nekaj kar bi nadoknadilo vso zamujeno nežnost.

Moral bi — kaj?

14

Šel je med plotovi in nenadoma zagledal pred seboj Marijo. Prepaden je obstal, zazeblo ga je od presenečenja.

»Ti tukaj?« je naposled osuplo zajeceljal.

»Da, Peter,« mu je odgovorila Marija mirno in nekam samo po sebi umevno, da je tu.

»Kaj pa počenjaš tako zgodaj na cesti,« je vprašal.

»Prav to bi te tudi jaz rada vprašala,« je odvrnilo dekle.

Peter je začutil, kako mu od razburjenja sili kri v glavo. »Na izlet grem, na Pohorje,« je dejal obotavljaje se.

»Nič mi včeraj nisi omenil, da si danes kam namenjen. Mislija sem, da se bova tudi danes šla skupaj kopat,« je reklo dekle z obžalovanjem.

»Kaj bi ti pravil,« se je Peter opravičeval, »šele zvečer sem se zmenil s tovariši.«

Žalosten usmev se je prikazal dekletu okrog ustnic.

»Morda pa pojdeva prihodnjo nedeljo kam skupaj,« jo je poskušal Peter potolažiti.

»Ne, Peter,« je rekla Marija, »midva dolgo ne bova šla več nikamor skupaj. Pričakala sem te, da ti voščim srečno pot.«

Kako osramočen stoji pred dekletom. Ni zmožen spregovoriti nič pametnega, njene besede pa prihajajo k njemu, reka ljubezni in slap mladosti. Drobno dekle, razoglavo, trepetajoče v jutranjem hladu. Prvi stisk roke v neki pomladni noči, prvi poljub, ki ni bil več otroški, prva tesnoba v grlu, ko mu je zaplala ob njej kri po telesu. Vračala sta se z nekega sestanka. Deževalo je in stiskala sta se pod kostanjem. Cestna svetilka je odsevala v luži na tlaku.

»Da, srečno pot ti voščim, Peter,« je dekle ponovilo. Trdo in resno mu je zrla v oči.

»Vem, da greš daleč, Peter,« je govorila, »vem, da ne morem iti s teboj, čeprav bi šla rada. Mislija bom nate in čakala bom nate. In če me boš kdaj potreboval, ti bom vedno rada pomagala.«

»Marija!« je vzkliknil Peter.

»Nikar se mi ne opravičuj,« mu je dekle prestreglo besedo. »Lep popoldan si mi podaril včeraj. Brala sem tvoje misli in brala sem v tvojem srcu, kako je s teboj. Bolelo me je, ker mi nisi zaupal, pa sem bila kljub temu srečna, ker si se tako trudil, da bi bil dober z menoj.«

Stopila je k njemu. »Poljubi me, Peter,« je ukazala.

Takoj nato je začutil njene tople ustnice na svojih.

»Varuj se, Peter, in vrni se,« je slišal njen glas.

Zaprl je oči, da bi skril solze.

Od daleč se je oglasilo:

»Vrni se, Peter.«

Ko je spet odprl oči, dekleta ni bilo nikjer več.

Za hip je še postal in iskal z očmi za njo, potem pa je nekje bila ura in zavedel se je, da je kasen.

Pet zamolklih udarcev.

Pognal se je po cesti proti kadetnici. In ne nadoma je občutil, da je lahek in sproščen, da je vsa notranjost v njem oživila v nekem radostnem, slastnem ganotju. Ljubezen, srečna roka, ki ga je dvignila iz samote in delila z njim skrivnost njegovega velikega dejanja.

Hitel je in nahrbtnik mu je poplesaval na ramenih.

JOŽE LEVSTIK-VID:

POMLADNI OBISK V GRČEVJU

LEPEGA majniškega jutra sem se napotil iz Šmarjeških Toplic skozi topliške vasi proti Grčevju za Trško goro. Razkošni pomladanski cvetovi po sadnih vrtili so se že spremenili v majhne, mnogo obetajoče plodnice. Vse tako lepo kaže na dobro letino. Prvi kosci že kosijo turško deteljo. Po dolgih njivah okopavajo krompir z okopalniki, ki jih nekda nisem videl v teh krajih. Vasi so dobile šolo, elektriko in vodovod, radioaparate, mopepe ter še mnoge druge stvari, ki so prišle v povojnih letih iz mesta v vas. Iz vasi pa je odhajala in še odhaja delovna sila. Ljudje, ki delajo po njivah, travnikih in vinogradih so večinoma starejši moške in pa ženske. Iz pogovorov z ljudmi razvidiš, kako je pospešen beg delovne sile že načel staro strukturo na vasi in kako nastajajo nova gospodarska in socialna vprašanja, ki jih bo morala reševati kmečka zadruga in naša družba.

Ko sem prišel med skromne in delavne ljudi po Grčevju, Novi gori in Jagodniku, sem se nehote premaknil v čase, ko so ti ljudje med borbo delili z nami skupno usodo, svojo revščino, veselje in trpljenje. Bili smo si kot bratje in sestre, ki pripadajo eni družini.

Od premnogih spominov, ki zažive v meni, ko se spet znajdem sredi iste prirode in istih ljudi, s katerimi sem preživel tako usodne čase, nehote stopa predme družina Beceletovih iz Zagrada.

Ob pogledu na mesto za Starim gradom, kjer je bila požgana jeseni leta 1942 njihova kmečka domačija, preko Boštanjanskega, skozi Spodnje, Srednje in Gornje Grčevje pa vse do Runčeca plavajo pred menoj žive podobe članov te zavedne, toda nesrečne družine. Rad bi naslikal nekaj od živih podob, ki so tedaj zaživele v meni tako močno in napisal od njihove življenjske zgodbe le tisto, kar se mi je pri srečanjih z njimi najgloblje vtisnilo v spomin.

Z očetom Beceletom in Beceletovo mamo sem se spoznal konec leta 1942, ko sem prišel izpod Gorjancev na politično delo v novomeško okrožje OF. Že septembrski vdor Italijanov v

predele Dolenjske na levi strani Krke je prinesel Beceletovi družini strahovit udarec. Kot ena najnaprednejših hiš na Dolenjskem se je že od vsega začetka odločno opredelila proti okupatorju, za našo borbo in dala vse na razpolago za ta cilj. Odločnost in naprednost te ugledne dolenjske kmečke družine je bila seveda trn v peti okupatorjem in domačim izdajalcem. O prvem vojaškem vdoru v te kraje so udarili po Beceletovi hiši in jo požgali. Sami ljudje so se komaj rešili z begom. Starejša hči Meri, ki je bila naša aktivistka, je ob tej priliki prišla v roke Italijanom. Brez vsakega postopka so jo dne 24. septembra 1942 ustrelili. Zakopali so jo kar na njivi nad Otočcem. Beceletovi so tako preko noči izgubili dom in ljubljeno hčerko. Ostalo jim je le golo življenje.

Za veliko nesrečo Beceletovih sem zvedel še pod Gorjanci. Osebo pa sem jih spoznal v decembru 1942. Najprej sem se seznanil z njihovo hčerko Slavko, s katero sva bila politična sodelavca v Šmarjskem podokrožju. Bila je mlado, pogumno dekle, ki se je z vsem mladostnim žarom vrglo v delo za osvobodilno stvar. V teh krajih je poznala vsako vas, vsako hišo in skorajda vsakega človeka. V političnem delu je imela zelo lepe uspehe.

Ko sva šla ob neki priliki s tovarišem Maksom Strmeckim (Rokom) obiskat mlado partijsko organizacijo v Zagrad za Škocjanom, sva se spotoma oglasila na Runčecu pri Medvedovih. V tej hiši, ki kot vrhunska točka kraljuje nad celim Grčevjem, sem prvič videl Beceletove, ki so se semkaj zatekli po požigu domačije.

V Beceletovi mami sem spoznal izredno rahločutno, dobro kmečko ženo, iz katere je gorelo predvsem srce in pa čustva. Videlo se ji je, da je bila smrt hčerke Meri še vedno njena sveža rana in bolečina. Imela je rada partizane kot svoje lastne otroke.

Beceletov oče je takoj napravil name vtis treznega, razumnega in odločnega človeka. Ko sva se prvič pogovarjala, ga je zanimal predvsem politični in vojaški razvoj doma in po

svetu. Ko sva mu s tovarišem Rokom dajala informacije, naju je samo motril, ko da tehta nanjono težo in težo najinih informacij. Takoj sem začutil, da imam opraviti s preizkušnim, treznim in samostojno mislečim človekom. Kljub resnosti pogovora pa sem že takrat opazil, da ima mož posluh tudi za šalo.

Ko smo se poslovili, je stopila za menoj Beceletova mama in mi rekla zaupno: »Tovariš Vid, v vas sem spoznala resnega človeka, ki je v življenju že nekaj delal, ki ima družino in ki ve, kaj hoče. Zelo me veseli, da bo naša Slavka delala z vami na istem terenu. Imam veliko prošnjo do vas: da pogledate nanjo, ki je še tako mlado dekle, saj razumete, saj ste tudi vi oče družine!« »Bodite brez skrbi, mama, vsi bomo skrbeli za vašo Slavko, da bo ostala dobra in da se ji ne bo zgodilo kaj hudega!« Po tem naročilu sem se poslovil od Medvedove hiše na Runčecu.

Kasneje sem se še oglasil pri njih, najbolj pa smo se zbližali, ko sem konec januarja prebelašno hudo angino v Medvedovi hiši. Istočasno je tudi Beceletov oče hudo zbolel za pljučnico. Oba hudo bolna, brez zdravil in zdravniške pomoči, sva si drug drugemu dajala pogum. V dolgih dnevih in nočeh sva veliko govorila in se dodobra spoznala. Katerokoli vprašanje sva načela: od kmečkega vprašanja, verskega vprašanja v zvezi s pojavom belogardizma pri nas, oktobrske revolucije, kapitalizma in socializma, o nujnosti in značaju naše borbe itd., vedno je imel mož do vsega svoje jasno opredeljeno in napredno stališče. Vsak čas je s svojim samostojnim mišljenjem dokazoval, da je videl svet, ko je s svojo ženo delal kot slovenski izseljenec po ameriških tovarnah in rudnikih, skupno z delavci raznih narodnosti, od katerih se je učil. Udeleževal se je spopadov med delom in kapitalom za večje plače in boljše življenje delavstva. Po skoraj desetletnem delu v Ameriki se je vrnil s svojo družino (sin Frenk in Meri sta bila rojena v USA) domov z nekaj prihranjenimi dolarji. Postavil se je na lastne noge in zgradil na očetvini v Zagradu lep kmečki dom z gospodarskim poslopjem. Ko se je vrnil v domačo vas, je postal nosilec napredka. V svetu je spoznal nove potrebe, dobil novih misli in novega gledanja na življenje, nabral si je večjih življenjskih izkušenj in si razširil obzorje. Zato je bil samozavesten in samostojno misleč. Ni hotel več kriviti hrbita pred graščakom, župnikom in drugo gospodo. Postal je podjetnejši in odločnejši, kot so bili drugi, ki niso poskusili toliko sveta. Imel je trdo vero v dokončno zmago naše ljudske vstaje

Zelo veliko sva razglabljala o kmečkem vprašanju, o nujnosti napredka v našem zastalelem kmetijstvu na novih osnovah. Čutil je jasno kmetijstvo novih poti, toda dobro se je zavedal, da so to težavna in zapletena vprašanja, za rešitev katerih bo treba še dosti razmišljanja in precej časa. Že takrat je opozarjal, da bo pri nujnih reformah treba upoštevati značaj našega kmeta in strukturo naše kmečke posesti. Zdaj morda še bolj kot takrat razumem trezne besede naprednega kmečkega človeka, ki je dobro poznal kmečko stvarnost, ki pa je tudi celo

desetletje bil industrijski delavec in kot tak spoznal napredna stremjenja časa.

Ko sva se menila o najbolj osebnih rečeh, mi je veliko govoril o svojem najmlajšem sinu Viktorju. V tega dvajsetletnega fanta je polagal vse svoje nade. V njem je gledal vse tisto, kar bo ustvarilo in prineslo novo življenje. Videl ga je, kako bo obnovil porušeno domačijo in postal nosilec napredka v domačem kraju. In Viktor, najmlajši Beceletovih otrok, je bil v resnici odličen fant. Iz njega sta izžarevala življenje in mladost. Bil je kot žlahten sad breskve v vinogradu. S partizanko na glavi in puško na rami je bil fant, da malo takih. Pomagal nam je pri gospodarskem in političnem delu šmarješkega podokrožja. Večkrat sva skupaj opravljala po Grčevju in Topliških vaseh razne naloge. V njem so bile vtelesene vse očetove lastnosti: samozavest, ponos, samostojno mišljenje in šegavost ter njegov značaj. V sebi pa je imel še milino in dobroto svoje matere. Ne samo grčevska dekleta, ki so se ozirala za mladim partizanom, vsi, prav vsi smo ga imeli izredno radi.

Bližala se je pomlad leta 1943. V prvih dneh meseca marca nas je vse pretresla žalostna vest, da so belogardisti ujeli pred Škocjanom dva naša aktivista: tovariša Jožeta Medveda iz Lešnice in Viktorja Beceleta, ko sta šla po nalogu gospodarske komisije izterjat neke davščine. Po dolgem zaslišanju in strahovitem mučenju so ju belogardisti iz postojanke Brezovica pri Šentjerneju dne 8. marca ustrelili in pokopali na pokopališču v Šmarju pred samostanom Pleterje.

V tistih mesecih, ko so belogardisti iz Št. Petra, Novega mesta in Mirne peči pritiskali za nami kot lovski psi in je skoraj vsak teden padla v vrstah naših aktivistov kaka nova žrtev, nas je novica, da so Beceletovi izgubili še svojo največjo nado, strahovito prizadela. Številni Slavkini sodelavci in prijatelji Beceletovih, kot sta bili Mara in Katja (Rupena), Bogdan (Osolnik), Meta (Koširjeva), Dunja (Ščurkova) in Tončka (Majcen) in Dečko (Penca Jože), vsi smo se naravnost bali prvega srečanja z Viktorjevimi starši. Čutili smo, kako jih je morala prizadeti izguba ljubljenega sina. Kolikokrat sem se tiste dneve spomnil pomenkov o sinu z Beceletovim očetom na Runčecu pri Medvedovih.

Bilo je že kakšna dva tedna po nesrečni Viktorjevi smrti. S tovarišem Dečkom sva se spuščala od Boštanjске viničarije (kjer sva se ustavila za kratek čas pri zavednih Šeškovičih) skozi hosto proti Zagradu. Sredi strmega pota sva nenadoma zapazila od daleč prihajajočega Beceletovega očeta. Tudi on naju je moral opaziti in spoznati. V meni je tedaj začela rasti velika napetost in nekaka bojazen pred prvim svidenjem po Viktorjevi smrti. Ko smo se približali drug drugemu na kakšnih petdeset korakov, je mož iznenada skočil za debelo bukev, s palico nameril na naju in zavpil: »Stoj!« S tovarišem Bogdanom sva odrevenela nad očetovo tragikomično gesto, potem pa zletela k njemu v objem. Prevzeti od ganjenosti smo se samo spogledali in mož je rekel: »Našega Vik-

torja ni več,« potem pa je — še vedno s skelečo bolečino na obrazu, a že v šaljivem tonu vprašal: »Ali sta se me kaj ustrašila?« Tako jzatem pa je začel spraševati o našem delu in naši borbi. Ko smo se razšli sredi hoste in si stisnili roke, je rekel: »Fantje, samo junaško naprej!«

Še enkrat in poslednjič sva se srečala z Beceletovim očetom. Bilo je jeseni leta 1943 po kapitulaciji Italije. Takrat sem delal pri Upravniki komisiji pri IOOF, ki se je pravkar formirala v okoliških vaseh Dolenjskih Toplic. Nekega večera v začetku oktobra sem šel s tovariši v Dolenjske Toplice, skozi katere so se vračali delegati s Kočevskega zbora.

V močno razsvetljeni veliki zdraviliški dvorani je bilo vse polno ljudi. Med številnimi znanci sem nenadoma zagledal Beceletovega očeta. Pristrčno sva se pozdravila. Dobro se še spominjam njegovih zadnjih besed: »Vidiš, tovariš Vid, Italijani so že odšli poraženi in osramočeni, mi pa smo še tukaj. V Kočevju smo postavili temelje naše nove ljudske oblasti. Ponosen sem na to, da sem bil delegat našega kraja na tem zgodovinskem zboru. Tudi Nemci, ki sedaj pritiskajo na nas, bodo odšli premagani in osramočeni!« Stisnila sva si roke v poslednji pozdrav.

Ko so Nemci konec oktobra začeli z ofenzivo v predelih za Trško goro, so našli Beceletovega očeta in mamo na polju. Očividno so imeli dobre informacije domačih izdajalcev. Očeta so takoj pozvali naj jim sledi. Beceletova mama je v strahu za moža kriknila: »Kamor ženete mojega moža ženite še mene!« Nemci so obadva odpeljali in ju nedaleč na domači njivi ustrelili. Tako sta padla za Meri in Viktorjem tudi oče in mati Beceletova dne 26. oktobra 1943.

Na takih ljudeh je slonela naša osvobodilna borba in ljudska revolucija. Sami iz ljudstva so dali vse za boljše in lepše življenje tega ljudstva. Beceletovi so mi ostali v spominu kot ena najsvetlejših podob iz naše borbe.

JANEZ KRAMAR:

Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini«

(Nadaljevanje)

Društva kmečkih fantov in deklet, ki so delovala pred vojno po vsej Sloveniji, je povezoval Glavni odbor v Ljubljani. Po zlomu stare Jugoslavije se je predsednik Politnega odbora Ivan Kronovšek zavzemal za politiko čakanja, vendar je zmagala linija vstopa v OF. Člani Glavnega odbora so imeli v ta namen ilegalne sestanke po društvih.¹ V novomeškem okrožju je imel glavno zaslugo, da so se društva kmečkih fantov in deklet odločila za pristop v OF, Jože Brađač iz Podhoste pri Dolenjskih Toplicah, ki je uspel, da so se društva izrekla za odstranitev Kronovška in njegove politike čakanja.² V Gotni vasi so na seji odstranili nezanesljive iz odbora, odvrgli Kronovška in postavili Ivana Nemca, ki jih je vodil do vstopa v OF.³ O sodelovanju »idejnega vodje pri Dru-

Slavka Beceletova

Še enkrat sem se ozrl po Grčevju od Runčeca do Zagrada in zagledal na pogorišču Beceletove domačije nov dom, ki ga je po vojni obnovil najstarejši Beceletov sin Frenk, ki se je živ vrnil iz partizanske borbe. Še bolj sem vzljubil to letošnjo pomlad, ki je že dvajseta, odkar je začela naša borba. Prepeln sem bil velike želje, da bi se mir, ki kraljuje v tem prelepem predelu za Trško goro naselil vsepovsod po naši zemlji in prinesel srečo in blaginjo vsem narodom, ki živijo na našem planetu. S tako pomladno željo v srcu in s še močnejšim sovraštvom do krvave vojne sem se vračal iz Grčevja proti Šmarješkim Toplicam.

štvu kmečkih fantov in deklet« Jožeta Udovča iz Vrhovega pri Mirni peči v OF so vedeli tudi domači politični nasprotniki.⁴ Po podatkih za Društvo kmečkih fantov in deklet v Tomišlju pri Ljubljani »je neki domačin, ki ga je ustanovil, hodil vsak teden iz Ljubljane, nosil navodila in organiziral naprej. Pri delu mu je pomagal študent Jože. Za tema dvema so začeli prihajati iz Ljubljane v te vasi člani KP. Najbolj zagrizena partijca sta bila Franc Podlpec in Ivan Alič... Hodila sta vsako nedeljo v podkriške vasi in nagovarjala ljudi naj ustanove terenske odbore OF.«⁵

Kmalu po zlomu stare jugoslovanske vojske so Italijani izpustili iz ujetništva večino bivših aktivnih oficirjev, ki so obljubili lojalnost, in jim dodelili neke vrste denarno podporo. Na

pobudo Leona Rupnika je bil ustanovljen junija 1941 »Odbor za zastopanje interesov aktivnih oficirjev in podoficirjev«. Ta odbor in njegovi člani so kovali načrte za »osvoboditev«, ne da bi se lotili priprav za oboroženo borbo. V odboru so bila trenja med višjimi in nižjimi oficirji. Nižji so očitali višjim aprilsko katastrofo, višji pa nižjim nesposobnost voditi oboroženo borbo.⁶

Ker so bili potrebni oboroženemu partizan-skemu odporu zaradi strokovnega znanja in ker so mnogi, zlasti mlajši, kazali pripravljenost stopiti v partizanske vrste se je na pobudo KP lotila OF političnega dela med njimi ter dala enemu njihovih predstavnikov mesto v Vrhovnem plenumu OF.⁷ (kapetan Socerb Božič). V zgoraj imenovanem odboru za zastopanje interesov aktivnih oficirjev imamo že v juniju 1941 zametek odbora OF (4 člani), ki se je v juliju s pristopom Jake Avšiča razrasel na 15 članov. Vodstvo v odboru je sprva pripadalo Jaki Avšiču, nato pa Danilu Trampužu.⁸ Oficirska sekcija OF je imela več podsekcij, v katerih so bili včlanjeni oficirji s podeželja (Ljubo Šerčer, Mirko Bračič, Milan Švigelj, Socerb Božič, Alojz Lavrič). Ta podsekcije je imela nalogo, pridobivati oficirje in podoficirje za partizanske enote.⁹

Med oficirji so prišli na dan pomisleki o ustanovitvi partizanskih enot, pomisleki o uspehu partizanskega gibanja, eden izmed oficirjev pa je celo dal predstavnikom CK KPS izjavo, da v Sloveniji ni vredno organizirati partizanske enote, temveč Rdečo vojsko. Prišlo je tudi do ponudb, da bi nekatere oficirje kooptirali v Glavno poveljstvo.¹⁰

Kot skupina se je priključil osvobodilni fronti tudi del stare SLS, ki se je pod vodstvom dr. Antona Breclja uprl staremu vodstvu SLS ter dobil svojega predstavnika v Vrhovnem plenumu OF.¹¹

Po zlomu stare Jugoslavije je ostala zelo oslABLJENA Samostojna demokratska stranka, ki ni predstavljala pomembnejše struje. V OF se je vključila polovica vodstva (dr. Makso Šnuderl in Darko Černej), ki so ji sledili pristaši na terenu. Skupina je dobila svojega predstavnika v Vrhovnem plenumu OF. Druga polovica vodstva z dr. Šukljatom je ubrala sredinsko pot.¹²

Julija 1941 je postal član Vrhovnega plenuma OF dr. Makso Šnuderl kot predstavnik skupine štajerskih emigrantov.¹³

Tudi skupina »Stare pravde« se je hotela kot organizacija vključiti v OF. Njen predstavnik ing. Črtomir Nagode-Dihur je izjavljal, da ima skupina organizacijo na terenu. Predstavniki Sokola so ing. Nagodetu dokazali lažnost te izjave in pod težo dokazov je moral priznati, da si vodstvo »Stare pravde« šele prizadeva ustvariti na terenu svojo organizacijo. Zato ing. Nagode ni bil vključen v Vrhovni plenum OF, toda vodstvo IO OF je ostalo z njim še vedno v stikih, skušalo vplivati nanj in ga pridržati.¹⁴

V Vrhovnem plenumu OF so bili tudi predstavniki skupin, ki niso imele organizacij na terenu. V ministrski skupini so bili: Marušič, Sernec in Novak. Imela je vpliv in ugled med

meščanstvom in imovitejšimi sloji tako v Ljubljani kot drugod po Sloveniji in se ni pridružila izdajalskemu vodstvu obeh tradicionalnih slovenskih strank.¹⁵

Prav tako je imelo svojega predstavnika — profesorja Jerasa — Društvo slovenskih dobrovoljcev iz I. svetovne vojne.¹⁶

Skupino dobrovoljcev (imenovani tudi Čosovci ali skupine »Nezavisna levica«) so sestavljali univerzitetni študentje iz nacionalističnih krogov. Sprva je ta skupina, ki je bila vezana le na ljubljansko univerzo, delala preglavice (nedisciplina), kasneje se je vključila (po izključitvi razbijačev) v OF oziroma prešla pod vpliv Zveze komunistične mladine.¹⁷

V svoji doslednosti, da se izgradi OF kot vseljudsko gibanje, je CK KPS nenehno dajal svojim okrožnim vodstvom navodila za izgradnjo OF po vsej Ljubljanski pokrajini. Konec septembra 1941 je bila v Ljubljani konferenca, na kateri so člani CK KPS Kidrič, Bebler in Tomšič grajali instruktoria CK na Notranjskem, češ da sta širila le KP, ne pa tudi OF.¹⁸ V istem času je CK KPS grajal vodstvo OK KPS Vrhnika, ki je sprejelo v članstvo KP pristaša KS, člana OO OF Vrhnika.¹⁹

Izgradnja mreže odborov OF

Najvišji organ OF slovenskega naroda je bil Vrhovni plenum OF, katerega člani so bili predstavniki posameznih skupin, organizacij in društev, vključenih v OF. Dejansko politično, organizacijsko in akcijsko vodstvo v OF pa je imel v rokah Izvršni odbor OF (IO OF), katerega člani so bili predstavniki temeljnih skupin OF, t. j. KPS, skupine krščanskih socialistov, Sokolov in kulturnih delavcev. Gonilna sila Izvršnega odbora OF je bil Boris Kidrič, sekretar Izvršnega odbora OF. IO OF je imel že od začetka veliko avtoriteto.

V pokrajinah so bili na čelu OF Pokrajinski odbori OF (PO OF), ki so bili pristojni organi okrožnim odborom OF (OO OF). V nadaljnji izgradnji odborov OF so mestni, rajonski, terenski odbori in zaupniki. Površen prikaz začetnega razvoja odborov OF na območju »Ljubljanske pokrajine« naj osvetli bistven in specifičen del osvobodilnega boja v Sloveniji, ki ga je priznal vrhovni poveljnik Tito v najhujših dneh III. italijanske ofenzive proti slovenskim partizanskim enotam, ko je tovarišu Edvardu Kardelju med drugim sporočil: »... Treba je resnično priznati, da ste v tem vprašanju dosegli največ, zlasti kar se tiče širine zbiranja vseh plasti v narodnoosvobodilnem boju...« Ze površen in nepopoln prikaz izgradnje mreže odborov OF bo, o tem sem prepričan, prikazal na eni strani izredne napore, ki jih je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji — v prvi vrsti IO OF in KPS — vložilo v oblikovanje odborov OF, na drugi strani pa osvetlil množično sodelovanje slovenskih množic v odborih OF in s tem v narodnoosvobodilnem gibanju tudi takrat, ko se Slovenci še niso mogli ponašati s številčno močnimi partizanskimi enotami, z ljudskimi vstaji in osvobojenim ozemljem.

Rast Osvobodilne fronte

a) Novomeško okrožje.

Prvi sekretar Okrožnega odbora OF v novomeškem okrožju je bil veterinar Dušan Jereb, ki je bil tudi sekretar Okrožnega komiteja KPS. V tem času je narodnoosvobodilno gibanje na Dolenjskem zajelo široke množice kmečkega prebivalstva. Dušan Jereb je bil tisti, ki je postavil trdne organizacijske temelje OF.²⁰

V Novem mestu in v neposredni okolici so bili v juniju že tile terenski odbori: na pobudo Dušana Jereba se je organiziral terenski odbor na novomeški gimnaziji in prvi sekretar je postal profesor Lojze Gerbec.²¹ V juniju je tudi že deloval terenski odbor OF v Kandiji pri Novem mestu, kjer je bil vojaški referent Janez Zupančič.²² Verjetno je obstajal terenski odbor OF tudi v Prečni in po vaseh občine Prečna, kjer je ustanavljal prve terenske odbore Franc Saje;²³ prav tako je verjetno, da je bil odbor v Bršljinu, kjer je Alojzij Pleskovič, pomočnik vojaškega referenta, dobavljal orožje in hrano ter sodeloval z Mihom Krištofom, Francem Sajem in Jožetom Petričem. V Gaberju so organizirali OF Božič, Ravbar in Vinko Paderšič že maja.²⁴

Prvi »vaški odbor« v Žužemberku je bil ustanovljen maja 1941 ob prisotnosti Lada Ambrožiča-Novljana, prvi sekretar pa je postal dr. R. Žnidaršič. Značilno za ta odbor je, da je najprej spadal pod Stično.²⁵ Predstavnik Sokolov v odboru je bil verjetno Jože Smrke, nekda-

nji član Sokola.²⁶ Tudi pobude za ustanovitev TO OF v Trebnju je prišla iz Stične. Vili Šval iz Stične je maja 1941 organiziral OF v »okraju« Trebnje. Prvi blagajnik in namestnik sekretarja tega odbora je bil Jože Ruprecht.²⁷

Opombe

- ¹ Izjava Andreja Verbiča.
- ² Izjava Staneta Skrabarja za Jožeta Bradača.
- ³ Izjava Franca Brulca, Gotna vas.
- ⁴ Članek »Mirna peč in njena zgodovina 1941—1944«, Slov. dom št. 11. z dne 18. 3. 1944.
- ⁵ Članek »Tomišelj in podkriške vasi v rdečem objemu«, Slov. dom.
- ⁶ Iz vrst višjih so izšli nekateri znani izdajalci.
- ⁷ B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.
- ⁸ Izjava Jaka Avšiča, Franca Avenka in Milana Laha; Saje: Belogradizem, SKZ, 1952, str. 201.
- ⁹ Izjava Milana Laha.
- ¹⁰ B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.
- ¹¹ B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.
- ¹² B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.
- ¹³ B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF« in izjava dr. Maksa Snuderla.
- ¹⁴ Izjava dr. Jožeta Rusa.
- ¹⁵ B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.
- ¹⁶ B. Kidrič: »Kratek obris razvoja OF«.
- ¹⁷ B. Kidrič: »Kratek obris dela OF« in izjava Borisa Trampuža.
- ¹⁸ Izjava Ivana Novaka-Očka in Franca Popita-Jokla.
- ¹⁹ Izjava Jožeta Čerina.
- ²⁰ Ljudska pravica 1946 z dne 17. 3., št. 65.
- ²¹ Izjava Lojzeta Gerbca in Jožeta Mačka.
- ²² Izjava Janeza Zupančiča.
- ²³ Izjava Franca Sajeta.
- ²⁴ Izjava Franca Luzarja, Gaberje.
- ²⁵ Izjava dr. R. Žnidaršiča.
- ²⁶ Izjava Marjana Smoleta.
- ²⁷ Izjava Jožeta Ruprehta.

Ustanavljanje prvih odborov OF na Dolenjskem in v Beli krajini

V MESECU juniju 1941 sem se v Ljubljani sestal s Toneom Tomšičem, takratnim organizacijskim sekretarjem CK KP Slovenije. Poročal sem mu o stanju na splošno, o partijski organizaciji in o političnih razmerah na Posavju. Tone Tomšič mi je dal nalogo, naj grem na teren v Mirnsko dolino, da organiziram partijske organizacije in Osvobodilno fronto. Enako nalogo mi je dal tudi za področje od Škocjana na Dolenjskem do Št. Lovrenca.

Odšel sem v Mokronog in se takoj lotil dela. V mesecu avgustu sem organiziral v Mokronogu prvi odbor OF in partijsko organizacijo. V Partijo smo sprejemali nove ljudi.

V mesecu juliju me je Tone Tomšič spet poklical v Ljubljano. Dal mi je nalogo, naj skličem okrožni komite za Posavje, ga izpopolnim in dam članom komiteja direktive za

ustanavljanje organizacij Osvobodilne fronte. Naslednja moja naloga je bila, da vzpostavim čez takratno nemško-italijansko mejo kanal Mokronog—Sevnica za prenašanje literature in za prehod ilegalcev.

Tako sem odšel čez takratno mejo v Brestanico, seveda ilegalno. Mejo sem prekorasil ponoči blizu vasi Telče in prišel do broda, ki je vozil čez Savo. Brodnik me je prepeljal na drugi breg. Nato sem odšel do železniškega čuvaja Kornherja, njegov sin skojevec (kasneje je padel v Brežiški četi) pa je obvestil komuniste za sestane, ki naj bi bil v Penku na desnem bregu Save.

Tisti čas je bila nemška kontrola poostrena, ker so se že začele prve diverzantske akcije. Meja in vse ceste so bile zastražene. Če sem hotel do Penka, sem moral spet čez Savo. V Krško čez most si

nisem upal, z brodom pa tudi ne, ker je bil prav tako pod nemško kontrolo. Kornherjev sin, ki se je takrat še lahko svobodno gibal, mi je zato prenesel stvari na drugo stran Save, sam pa sem jo preplaval.

Sestanek je potekel v redu in bil tudi polnoštevilno obiskan. Okrožni komite smo izpopolnili z novimi tovariši, ki so se do tedaj pokazali kot najbolj sposobni in najbolj zvesti. Povedal sem direktive Toneta Tomšiča glede takojšnje organiziranja organizacij Osvobodilne fronte in Narodne zaščite. Obenem smo se pomenili tudi glede zvez in kanalov za literaturo ter se domenili za posamezne akcije.

Po tem sestanku sem odšel v Krško, Krško vas, Cerklje in še v nekatere bližnje vasi. Po vseh teh krajih sem imel sestanke in razgovore. Hotel

sem obiskati še prvo na pol partizansko skupino, ki je imela taborišče na Trški gori nad Krškimi. Na poti v taborišče pa sem čisto slučajno srečal kurirko Milko Kerin. Ta mi je povedala, da je bila skupina izdana in da so bili člani skupine vsi razen enega zajeti in ustreljeni. Povedala mi je tudi, da sem sredi nemškega obročja, ker so Nemci v velikem krogu obkolili kraj, in me rotila, naj se umaknem, če jim nočem pasti v roke.

Propast te naše prve na pol partizanske skupine v tem kraju — bili so skoraj sami komunisti — je bil za nas hud udarec. Saj so bili to naši najboljši, prvi partizanski kadri. Ta na pol partizanska skupina je imela zbranega že precej orožja in je izvršila že tudi nekaj sabotažnih akcij na železniški progi med Brestanico in Brežicami. Ti zavedni partijski kadri, ki so padli ob tem izdajstvu, so pomenili zato težko izgubo za mobilizacijo in borbo Posavja proti nemškemu okupatorju.

Z velikimi napori in z zvižajo sem spet prekoračil na gosto zastraženo takratno nemško-italijansko mejo ter se vrnil v Mokronog, da nadalje organiziram Partijo in Osvobodilno fronto. Iskal sem stike z naprednimi Sokoli in obrtniki. Povezal sem se tudi s klubom študentov Mirnske doline, zlasti z Rikom Kolencem, Marto Kovačičevo in z Milanom Brezovarjem.

Odbore OF smo organizirali tudi v Sentrupertu, Mirni, Trzišču, Trebelnem in drugod. Postal sem član novomeškega okrožnega komiteja. Mokronog je bil takrat politični center. V Majcnovi gostilni smo zato organizirali javko. Ta javka je bila obenem tudi center za razne ilegalne kadre. Pri delu v Mokronogu mi je bil v največjo pomoč Nace Majcen, ki je imel tam zelo veliko poznanstvo.

V Majcnovi hiši smo našli vso oporo. Zelo nam je koristilo tudi to, da je bil gospodar Sandi Majcen takrat mokronoški župan in je imel pri vseh ljudeh velik ugled. Tudi tamkajšnji natakari Ivan Mevželj Janček, ki je kasneje padel v

bitki nad Šentjanžem skupaj z Milanom Majcnom, nam je bil v veliko pomoč.

Preko Majcnove javke so šli takrat mnogi naši vidni funkcionarji, kot na primer Miloš Zidanšek, Tomaž Kveder, Franc Rozman, Miha Marinko in drugi.

Spominjam se, da je nekega jutra, ko sem bil še v Mokronogu, prišel v Majcnovo javko neki človek, ki je povedal, da je rudar in da mora v Zagorje. Spremljal ga je neki štajerski kurir, s katerim je kasneje tudi odšel. Pokazal mi je ponarejeno legitimacijo. Pogovar-

Tone Šušteršič-Tine

jala sva se o partijski organizaciji, o političnem delu in o razpoloženju ljudi. Šele kasneje sem ugotovil, da je bil to Miha Marinko.

Naše delo je rodilo sadove. Teren je bil prav kmalu pripravljen in je lahko sprejel prvo partizansko četo s komandirjem, narodnim herojem Milanom Majcnom in političnim komisarjem Jožetom Nosanom-Španom na čelu. Iz Majcnove hiše je šla jeseni 1941 tudi vsa prva oskrba za to prvo mokronoško četo.

Oktober 1941 sem bil poklican na železniško direkcijo v Ljubljano, kjer so mi ponudili službo prometnika na postaji v Metliki. Pred odločitvijo sem odšel k Tonetu Tomšiču, da mi da direktivo. Rekel mi

je, naj sprejemem službo v Metliki, ker je to za nas važna obmejna postaja med takratno tako imenovano Ljubljansko pokrajino in takratno tako imenovano Nezavisno državo Hrvaško. Dejal je, da je tam partijska organizacija šibka in da bom tam več koristil zaradi okrepitev partijske organizacije in zaradi važnosti zvez s Hrvaško.

Predlog železniške direkcije sem sprejel in sem dne 15. oktobra 1941 nastopil službo na postaji v Metliki. Povezal sem se s takratnim sekretarjem Okrožnega komiteja KPS za Belo krajino Tonetom Šušteršičem in z Jožetom Slancem iz Metlike. Postal sem član okrožnega komiteja KPS za Belo krajino in sem se vključil v celico v Metliki.

V Metliki je bilo med ljudmi, zlasti med veljaki, tako mnenje, da je bolje živeti z Italijani v soglasju, da ne bi nastale hujše posledice. Ta miselnost se je prenesla tudi na mladino. Takoj sem začel pripravljati razširitev partijske organizacije. Postavili smo tudi rajonski odbor OF za Metliko. V tem odboru je bil poleg Sokolov tudi pater Norbert, ki pa je leta 1942 po roški ofenzivi prestopil v belo gardo in se gibal nato kot oborožen beglogardist v postojanki Suhor. V odboru OF pa nam je pred tem zelo koristil. Pri ljudeh je bil takrat še priljubljen in je s tem pritegnil mnogo novih pristašev. Po našem nalogu ni prečital po cerkvah pastirskega pisma v zvezi z likvidacijo izdajalcev — erlihovcev Kiklja in Župeca. Po okoliških cerkvah je pridigal, da se verniki lahko upro škofu. Uspešno je vršil tudi trosilne akcije, 1. decembra pa je sam razobesil v zvoniku metliške cerkve jugoslovansko zastavo. Kasneje so bili ljudje zelo ogorčeni nad njegovo politično preusmeritvijo, kar je nedvomno povzročilo še večje nezaupanje prebivalstva tega kraja do duhovščine.

V organizacijo OF v Metliki nam je uspelo zelo hitro pritegniti prebivalstvo vseh slojev. Razen v Metliki smo postavili prve odbore OF tudi v Suhorju, Dragomlji vasi, Dra-

šičih, Rosalnici, Radovici in drugod.

Na postaji pa sem organiziral v Osvobodilno fronto železničarje. Tu sem vzpostavil tudi javko za ilegalce in zbirališče raznega materiala. Vendar pa je bil položaj zame zelo težaven. V postajnem poslopu je bil namreč tudi policijski komisariat, v pisarni pa sem sedel skupaj z italijanskim železničarjem. V pisarni sem imel zmerom precej literature in drugega materiala v kovčkih, katere so potem odnašali naši ljudje na določena mesta. Kovčki so bili postavljeni tako, ko da jih je tam pustil kdo izmed potnikov, in jaz sem se napravil, ko da nič ne vem, čigavi so. Policijski komisar pa je začel nekaj sumiti. Ko sem nekoč opravljal nočno dežurno službo, je prišel v mojo pisarno in začel pregledovati vse omare. Vedno sem pazil, da sem sproti spravil na varno vse naše kovčke, tako tudi tokrat. V omari šefa postaje je našel velik paket in ga začel odvijati. Ko pa je odvil papir, so se pokazali srebrni mašni plašči. Šef postaje jih je tiho tapil na Hrvaško in si tako služil denar. Zadovoljno se je nasmejal in jih položil nazaj v omaro.

Kmalu po mojem prihodu v Metliko je prišla k meni kurirka Toneta Tomšiča z nalogo,

*Narodni
heroj
Milan
Majcen*

da takoj vzpostavim ilegalni kanal s Karlovcem. Premišljeval sem, kako naj to opravim, ker takrat še nisem poznal tam nobenih naših ljudi. Končno sem se spomnil, da je bil v nižji gimnaziji neki moj sošo-

lec doma, iz Drašičev. Spomnil sem se, da je bil to Stanko Pezdirc in šel sem ga iskat. Za kamuflažo sem vzel s seboj cekar, da bi se lahko izgovoril Italijanom, da grem nabirat kostanj. Sošolca Pezdircja sem po dolgem iskanju in povpraševanju našel v Repici, ko je prešal grozdje. Dolgo sva se pogovarjala, nakar sem napejlal pogovor na Osvobodilno fronto. Obrazložil sem mu pomen Osvobodilne fronte in dolžnosti vsakega Slovenca v tistem času. Na vprašanje, če bi hotel sodelovati, je bil za to takoj pripravljen. Dal sem mu takoj konkretno nalogo, da organizira kanal s Karlovcem. Ondi je imel znanca, in ko sem tudi te preveril, je bila zveza s Karlovcem vzpostavljena.

Spominjam se, da je bil nekoč Edvard Kardelj dva dni v Metliki, dokler ni prišel iz Ljubljane Viktor Kreiner, ki mu je prinesel železniško uniformo. Tovariš Kardelj je nato prišel na postajo kot železničar. Naročil sem vlakovodji osebnega vlaka, naj vzame

Pred Majcnovo zidanico. V sredini (s polhovko na glavi) stoji Sandi Majcen

tega železničarja k sebi v službeni voz. Ta se je s tem takoj strinjal, ker mu je Kardelj kasneje pomagal pri razkladanju in nakladanju prtljage v službenem vozu. V Metliki je tovariš Kardelj stanoval pri mizarju Hočevarju, sicer pa ni hodil okrog, da ne bi vzbujal pozornosti. Jaz takrat še nisem vedel, da je to tovariš Kardelj. Vedel sem le, da je visok partijski funkcionar, ker sem bil prej o tem obveščen.

Uspešno delo organizacij Partije in Osvobodilne fronte v Metliki in okolici, kot na primer trosilne akcije, pisanje gesel, trganje italijanskih letakov in podobno, je vzbujalo zavest ljudi, na drugi strani pa so sledile represalije. Metliška reakcija, ki ji je načeloval metliški prošt Klemenčič, je v začetku nekako sodelovala z nami proti Italijanom. Ko pa se je pojavil Draža Mihajlovič, so tudi oni začeli snovati svojo organizacijo. Moč metliške partijske organizacije in Osvobodilne fronte, ki je bila tudi po okoliških vaseh utrjena, je to preprečila in povzročila, da so bitko na vasi okoli organiziranja bele garde že v začetku izgubili.

Mi smo poleg organizacij OF ustanovili tudi organizacije vaške zaščite, organizirali smo zbiranje orožja in materiala. Hodili smo po vaseh na razne razgovore, vodili smo sestanke, na katerih smo spletki organizacijsko mrežo. Izrabil sem vsak prosti čas, da sem hodil po okoliških vaseh. Ljudje niso vedeli, kdo sem. Na postaji pa so me videvali in so se samo nasmehnili, kadar so me srečali.

Dne 8. junija 1942 sem dobil od Okrožnega komiteja nalog, naj grem na teren. Odšel sem na teren Suhor, meseca julija pa sem bil postavljen za politkomisarja Belokranjskega odreda.

Ko je doživela Belokranjska četa svoj poraz na Lazah, je bilo le malo sledu o demoralizaciji. Potrebno pa je bilo ustanoviti nove čete, dobiti nove ljudi. Že v mesecu januarju in februarju smo spet organizirali ljudi za partizane. Formirali smo partizansko

skupino, kateri je bil postavljen za komandirja Lojze Grčar-Mitja, za komisarja pa Oskar Slatin-Matija Bahor. Ta partizanska skupina je štelá sedem mož. Nadalje smo pripravili metliške skojevce, da so odšli spomladi leta 1942 množično v partizane. Ti so tvorili novo skupino. Tudi skojevci iz Semiča in Črnomlja ter okoliških vasi so tvorili skupino. Meseca junija 1942 smo imeli že dva bataljona Belokranjskega odreda, ki je bil sestavljen iz Belokranjcev in iz dela Gorjanskega bataljona.

Ob koncu moram dati vse priznanje in zahvalo vrlim ljudem številnih belokranjskih, štajerskih in dolenjskih vasi, ki so me vsi poznali kot komunista in organizatorja. Ob teh spominih se moram toplo zahvaliti vsem, ki so z menoj prenašali težave, napore in gorje. Mnogo teh tovarišev in tovarišic je padlo v NOB, preživljalo hude čase po internacijah in zaporih. Brez vseh teh tihih in skromnih, znanih in neznanih ljudi bi bila naša zmaga nemogoča.

Jože Borštnar

Iz prvih dni OF na Notranjskem

NAŠI KRAJI so od 1918. leta mejili na Italijo. Po prelepih gozdovih Javornika in Snežnika pa tja do Sušaka je tekla državna meja. Vse, kar se je dogajalo na Primorskem, kar so počenjali fašisti, se je pri nas kaj hitro zvedelo.

Ljudje so bili zelo presenečeni, ko je tako hitro propadla stara Jugoslavija in ko se je razlezla po vaseh italijanska vojska. Govorili so, da je bilo vse prodano in da je škoda, ko so se lepi milijoni zazidali v nepotrebne bunkerje. Videli so in občutili, da je bila velika laž in prevara, ko so dolga leta pred vojno razni »voditelji« govorili in pisali o nepremagljivosti kraljevine in kraljevske armade, ki da bo delala čudeže, če pride do vojne.

Ljudje so vedeli, da se je začela s prihodom Italijanov in fašističnega reda črna doba, doba preganjanj in zaporov. Kmetje so se bali za svoje gozdove in posestva, ker jim je bilo znano, da fašisti na Primorskem nalagajo kmetom izredno visoke davke. Mladina je slutila, da bo fašizem zatiral ljudsko petje, igre in podobno. Bilo je polno dvomov in ugibanj: kaj bo sedaj?

Prve tedne po prihodu Italijanov je bila pri nas še vedno ena sama partijska organizacija, katere člani smo bili: Janez Hribar, Plos, Levce, Razdrih in jaz. Poleg tega smo imeli vrsto sposobnih aktivi-

stov, ki so se tiste dni dobro izkazali in bili že leta 1941 vključeni v nove organizacije KP.

Ko smo se pogovorili, da bomo začeli organizirati ljudi v OF in ustanavljati po vaseh vaške aktivne OF, smo se zavedali, da bo treba stopiti najprej k najbolj uglednim ljudem, ki so nekaj veljali na vasi.

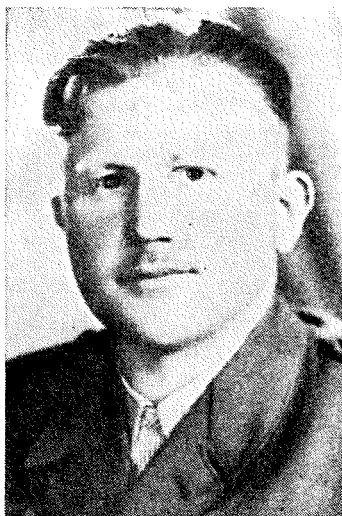
Posebno smo premišljevali, kako bi pridobili za OF tihotapce, ki so leta in leta preganjali konje čez državno mejo. Na Notranjskem je bilo tihotapstvo poseben socialni problem. Od leta 1918 do 1941 sta bili dve razdobji tihotapstva. Prvo je bilo od l. 1918 do 1924, ko so nosili čez mejo večinoma tobak ter preganjali konje in vole in jih za višjo ceno prodajali na področju Pivke. Druga doba je nastopila z gospodarsko krizo leta 1933. Na stotine fantov in mož je bilo brezposelnih in prav zaradi tega so se oprijeli tihotapstva. Razumljivo je, da so ljudje gledali tihotapstvo kot čisto reden in zakonit pojav; čim bolj spreten je bil tihotopec, tem več ugleda je imel v vasi. Seveda se tihotapci dolga leta za politična in družbena vprašanja sodobnega časa niso posebno zanimali. Starejši so kupovali parcele in gozdove, zidali ali popravljali hiše, mlajši tihotapci pa so večinoma pijačevali in veseljačili. Ko smo organizirali OF, smo

se zavedali, da ne bo dovolj, če bomo pritegnili samo ugledne kmete ter žagarske in gozdne delavce; vedeli smo, da bo treba imeti številne pogovore tudi z mnogimi bivšimi tihotapci, ki so bili večidel mladi, krepki in zdravi ljudje. Pri tem naj omenim, da je bilo samo v moji rodni vasi, ki je štela 42 hiš, 35 tihotapev. Od teh 35 mladih zdravih kmečkih fantov in mož smo jih po temeljitem prepričevanju vključili 30 v OF in so bili pozneje vsi partizani, samo pet jih je bilo v nasprotnih vrstah. V drugih vaseh, razen Loža in Vrhnikih, nismo imeli povsod tako velike sreče s politično prevzgojo tihotapev.

Bilo je junija 1941. Nekega večera sem krenil v Stari trg. Obiskal sem brata Toneta in Milana Janežiča (Sežunova). Oba sta bila od mladih nog napredna sokola, ki sta odklanjala kapitalistične težnje v sokolskih vrstah. Tone je bil mizar, Milan pa urar. Njihova hiša je bila nasproti bivšega sokolskega doma, kjer je bila močna italijanska postojanka. Povedal sem jima, da se organizira OF in ju kot napredna sokola povabil v organizacijo. Presenečena sta bila. Milan je dejal: »Rečem ti, da sem bil že skoraj obupal.« Tone pa je po kratkem premisleku rekel: »Midva bova aktivista v OF in

Matevž Hace

Janez Hribar

tudi partizana. Imava tri mitraljeze, enajst pušk, kup bomb in nekaj zabojev municije. Vse to imava spravljeno v Markovem hribu.« Dobila sta potrebno literaturo, obenem sem jima povedal, kateri mladinci jima bodo v bodoče dostavljali literaturo in katere uslužbenke na Kovačevi žagi bi bilo moč takoj pridobiti, da bi plačevali davek ter posojilo in prebirali literaturo OF. Tone je dejal: »Ko sem bil včeraj pod streho, sem zrl na cesto na Italijane. V rokah sem držal tri bombe. Premislil sem se, ker sem domneval, da bo nekje le nastala organizacija, ki bo delala in povedala, kdaj je treba začeti to nesnago trebiti in izganjati iz naših krajev.« Oba brata sta bila zdrava in krepka telovadca, sokola. Kmalu sta pridobila še druge mlade fante v spodnjem koncu Starega trga.

Drugi večer sem se pogovoril z Vinkom Potecinom, mizarjem, 18-letnim naprednim fantom, ki je dejal, da ima mitraljez, dve puški in municijo. Tudi on je obljubil, da bo takoj pritegnil nekaj svojih prijateljev v OF.

Žal so vsi ti trije padli 16. maja 1942 ob vdoru močnih italijanskih enot v Loško dolino...

Potlej sem obiskal Jerneja Arka, s katerim sem se poznal

iz delavskega sindikata že vrsto let. Zraven je prišel tudi žagarski delavec France Kandare. Po kratkem pogovoru sta oba obljubila, da bosta dvignila in organizirala gornji konec Starega trga. Pri tem naj omenim, da je bil Jernej Arko izredno aktiven v delu za organizacijo OF. Dne 10. avgusta 1941 je bil — poleg Franceta Strleta starejšega iz Podcerkve in Franceta Kandareta — sprejet v KP v moji rodni hiši. Zraven sta bila Ivan Novak-Očka in Franc Popit-Jokl. Jernej Arko je potem kot komisar in hraber borec padel 1943. leta v veliki borbi na Primorskem.

Deževnega večera sem obiskal bivšega predsednika Društva kmečkih fantov in deklet v Loški dolini Stanka Štritofa. Bil je med najuglednejšimi in najbolj razgledanimi ljudmi v Starem trgu. Ko sem potrkal na okno, je odprl vrata in me povabil v sobo. Na mizi je imel knjigo Turgenjeva »Lovčevi zapiski«.

»Bereš?« sem ga vprašal.

»Kaj pa hočem,« je žalostno odgovoril. »V teh časih se človek z branjem zamoti. Kdo bi si mislil, delali smo, organizirali, veroval sem, odkrito ti rečem, globoko sem veroval, da bo naša armada naredila čudeže na Javorniku in Snežniku. Pa bi se še pastirji in oglarji bolj tolkli... Bog vedi, koliko let bomo v sužnosti.«

Lojze Mlakar-Ljubo

Seznanal sem ga s programom OF. Zasvetile so se mu oči: »No, vendar je še nekaj upanja, da bomo kot slovenski narod še živeli. Nikoli si ne bi mislil, da so komunisti sposobni organizirati osvobodilno gibanje. Saj veš, zmerom smo slišali, da komunistom ni do sti za domovino, temveč, da jim je le za revolucijo in tisto razredno borbo.«

Pomolčal je, nato pa dejal: »Rečem ti, da bom delal za OF! Kje so tisti voditelji, ki so toliko let vladali? Ni jih, šli so v London, drugi pa, vrag vedi, kako bo z njimi.«

Pogovarjala sva se skoraj do polnoči. Pazljivo je prebral literaturo, ki sem jo prinesel. Dejal sem mu tudi, da je ne sme imeti v omari kakor druge knjige. Povedal sem mu, kateri mladinci mu bodo nosili časopise, brošure in revije. Stanko mi je podal svojo močno roko, rekoč: »Častna beseda, da bom pridobil za OF večino prijateljev, s katerimi sem delal v Društvu kmečkih fantov in deklet. Kaj pa žena in sestre, ali smejo vse to vedeti?« je vprašal.

»Razumljivo. Če se v hiši kolikaj razumete, boste vsi eno želeli.«

In res, Stanko Štritof je postal agilen aktivist OF, pritegnil je za seboj še druge. Ženo so mu kot terenku ubili fašisti 1942. leta, njega pa je ubila Črna roka pri Sv. Urhu.

V domači vasi sva s France-
tom Strletom starejšim stopi-
la najprej k naprednim ženam:
k Marjeti Turk, Neži Žnidar-
šič, Jurjevcevi Pavli in Fran-
čiški in drugim. Marjeta Turk
je bila moja sosedka, kjer je bi-
la dve sto let gostilna in do

**»BREZ GLOBOKE VERE
LJUDSKIH MNOŽIC, DA BO
NARODNOOSVOBODILNO
GIBANJE S SVOJO ZMAGO
NAD OKUPATORJEM IN
NJEGOVIMI NOTRANJIMI
REAKCIONARNIMI OPORI-
ŠČI PRINESLO TUDI NOVE
DEMOKRATIČNE IN SOCI-
ALNE REZULTATE, TO GI-
BANJE NIKOLI NE BI BILO
TAKO VELIKA MNOŽIČNA
SILA, KAKOR JE BILO.«**

Edvard Kardelj

1890. leta občina. Od 1900 do 1908. leta so se tu zbirali učitelji in uradniki na tarok in politiko. Med njimi so bili tudi Preporodovci. Marjeta je bila napredna ženska, ki je mnogo brala in bila v mladosti celo pesnica. Takoj je razumela vlogo OF. Dejala je: »Naša hiša bo vedno odprta vsem pripadnikom OF, zmerom bom pomagala z denarjem in hrano. Ravno tako so razumele Neža, Pavla in Frančiška. Šele ko so bile ženske organizirane, sem stopil k moškim. Kmalu so bile razen štirih vse hiše organizirane.

Obiskoval sem tudi učitelja Franca Čebolina. Učitelja Mrcino so Italijani kot Primorca prvega internirali. Učiteljstvo je od začetka dobivalo literaturo OF.

V sosednji vasi Nadlesku sem obiskal dva napredna človeka: delavca Rudolfa Butalo in kmeta Lojzeta Mulca. Po kratkem pogovoru sta oba obljubila, da bosta delala v vasi za OF, pobirala davek in posojilo za OF ter zbirala puške in strelivo. Oba sta bila aktivna do konca vojne in oba partizana. Spotoma sem se oglašil še pri lovcu Viktorju Keržiču, ki je poznal vse steze in pota v snežniškem pogorju in gozdovih. Njegov oče je bil 80 let za logarja in je celo preživel svojega sina. »Štiri puške imam,« je dejal Viktor. »Dokler bodo tu Italijani, ne bom smel jagati; če je pa tako, da se ustanavlja neke organizacije, ki bo izgnala Italijane iz naših krajev, sem zraven.«

Dolgo sva se pogovarjala; povedal sem mu tudi, kdo mu bo prinašal ob večerih literaturo. Obljubil je, da bosta oba z ženo delala ter še svoje znan-
ce in prijatelje pridobila.

V vasi Danah sem se oglašil pri Malenskem Tončku, najboljšem pevcu v tem koncu Loške doline. Stal je za vrto-
vi in otožno zrl proti gozdovom. »Slišal sem,« je dejal, »da ne bomo več smeli prepevati po gostilnah. Če je tako, bom hodil v danski log in tam bom prepeval med smrekami.« Tončka sem poznal od mladih let kot veselega pevcu in marljivega gozdnega delavca. Povedal sem mu, da se je ustanovila OF. Samo gledal je. Po-

tem je rekel: »Pet pušk imam, brat Lojz jih ima tudi nekaj; to se pravi, da se bomo streljali.« Zasmel se je in vese-
lo požugal s pestjo proti gozdu. Začela sva ugrabiti, kdo bi še bil za OF v Danah. Tonček je štel: Jakopcova hiša, Kovačev Ludve, Kotnikova hiša, Riglerjeva hiša, Sepceva družina, Maškova Ivan in Jože, Petrič.

Obiskal sem tudi dve uri oddaljeno vas Babno polje, zadnjo slovensko vas ob hrvaški meji. Ko sem bil leta 1940 zaposlen pri utrjevalnih delih na Vražjem vrtcu, sem bil že takrat zadolžen za širjenje ilegalne partijske literature v Babnem polju in deloma tudi v Prezidu na Hrvaškem. Spoznal sem več mladih ljudi, ki so se zanimali za sodobna napredna vprašanja. Zdaj sem brez dolgega uvoda seznanil Jožeta Janeža, prvega aktivista v Babnem polju, s programom OF. Seveda je bil kot skojevec takoj pripravljen, da bo organiziral aktivne OF v Babnem polju. Babno polje je bilo potem do konca vojne izrazito partizanska vas. Tudi pokojni župnik Anton Črnugelj, ki je vrsto let služboval v Babnem polju, je bil že konec leta 1941 organiziran v OF.

Zadnje dneve junija 1941 sem obiskal Pudob, kjer sem poiskal po hišah znan-
ce in sodelavce iz žage na Marofu in iz delavskega društva Svobode: Lukovega Jožeta, Janeza Baraga ter brata Rafaela in Andreja Martinčiča. Brez dolgega oklevanja in razprav so bili takoj za delo v OF. Neki večer sva šla v Pudob s France-
tom Strletom starejšim iz Podcerkve. Obiskala sva Jerneja Intiharja in Janeza Martinčiča, napredna kmeta. Po daljši razpravi sta oba privolila, da bosta aktivno delala v OF. Obljubila sta, da bosta pridobila večino kmečkih mož in fantov. Jože Intihar je dejal: »Saj so začeli že nekateri iz Viševka prihajati v Pudob.« Drugi dan me je prijel v Starem trgu Franc Plos iz Markovca, rekoč: »Ti in Strle nimata kaj iskati v Pudobu, to je naše področje, ker je onkraj potoka Obrha.« Kljub temu se nismo držali zmerom svojega področja.

Obiskal sem tudi vas Kozarišče, kjer sem poiskal Jakoba Baraga, bivšega žagarskega delavca. »Lahko vam je,« je dejal, »v vsaki vasi imate vrsto aktivistov, samo v naši vasi je bolj kisla, težko bo. Obiskati bom moral vsako hišo. No, seveda, čimveč jih bom organiziral v OF.« Našel je nekaj hiš. Povedal sem mu, da bodo tudi aktivisti iz Viševka hodili na pomoč, kot na primer brata France in Tone Mlakar in drugi.

Na Gornjem jezeru sem obiskal Vragovega sina Ivana. Takoj je naštel, katere kmečke fante bo moč vključiti v OF: brate Županove, Kranjce, učitelja Furlanija, Kocavzove in še vrsto drugih. Na Gornjem jezeru sva potem do konca leta 1941 hodila k Vragu izmenoma Franc Sterle st. in jaz.

Deževnega večera v juliju 1941 sva s Francetom Sterletom st. obiskala gorsko vas Klance. Sterle je šel h gostilničarju Potonu, jaz sem pa krenil h Komidarjevim, kjer so bili štirje fantje, med njimi dva divja lovca Janez in Tone. Dolgo je bilo treba razpravljati in ju prepričevati, da sta doumela, kaj je organizacija OF in kakšne cilje ima. Janez je nato dejal: »Zaradi varnosti ni treba hoditi pogostoma v našo vas, bom kar jaz spotoma, ko bom hodil v Stari trg, pri tebi dobival potrebno literaturo.«

Za sodelovanje v OF se je sam od sebe javil pri naši organizaciji bivši žandarmerijski narednik Franc Tavčar, ki je stanoval od leta 1941 v naši vasi. Dejal je: »Kot Slovenec se čutim dolžnega, da aktivno delam v OF in bom vestno nosil organizaciji OF vse podatke, ki jih bom dobil pri karabinjerjih.« Aktivno je delal do konca vojne, kljub bolezni.

Bili so tudi primeri, da so posamezniki izražali dvom v zmago OF, češ usoda slovenskega naroda se bo krojila po končani vojni za zeleno mizo, in kar bodo veliki rekli, tako bo. Nekateri so tudi izražali tole misel: »Komunistom ni verjeti. Če boste komunisti zmagali, nam boste še zadnje hlače pobrali in ne samo hiš, vrtov in živine.« Drugi so

rekli: »Potrpeti bo treba, da se bodo veliki med seboj uničili, takrat bi se mi dvignili.« OF pa se je širila kljub takim in podobnim dvomljivcem.

Naj omenim le nekatere zelo delavne aktiviste, ki so se izkazali s svojim delom že leta 1941: Janez Hribar, ki je šel že junija 1941 v ilegalo in je delal na območju notranjskega okrožja, Tone Prevc iz Loža, Janez Mohar iz Markovca, Franc Strle-Nino, Franc Levec ter brata Tone in Franc Mlakar iz Viševka, Franc Sterle st., Stanko Truden in Marjeta Turk (Perušek) iz Podcerkve, bratje Bavci, Andrej Janežič iz Vrhnike, Franc Plos iz Markovca, brata Tone in Milan Janežič, Jernej Arko in Stanko

Štritof iz Starega trga, Vinko Šumrada iz Podgore, Lojze Mlakar-Ljubo in France Mlakar-Gerik z Babne police, Štefan s Knežje njive, Jože Janež in Ivan Lipovec iz Babnega polja, Marjeta in Mara iz Vrhnike, Anica Mohar iz Markovca in še drugi.

V mesecu juliju 1941 sta delala na okrožju okrožna aktivista Ivan Novak in Franc Popit. Pogostoma sta obiskovala tudi Loško dolino in bila osebno prisotna, ko so se ustanavljale osnovne organizacije KP. Delala sta tudi po liniji OF in so ju številni aktivisti zelo dobro poznali.

Nekateri hudomušneži so nam rekli, da smo rdeči misijonarji za OF.

Matevž Hace

Karlo Hrovatin: Beg v partizane

Slovenska kultura v boju z okupatorjem

Iz dni kulturnega molka

ZGODOVINARJI, ki so se že in ki se še bodo lotevali obravnavanja narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda, nimajo in ne bodo imeli lahkega dela. Gradiva je toliko, da zgodovinarja kar zasipuje in ga izpodnaša. Vse drobne dokumentarne stvari, o katerih je v tej reviji mnogo napisanega, so kakor nitke ogromne pajčevine, ki povezujejo vso mrežo velikih in majhnih dogodkov, mimo katerih zgodovinar ne sme iti, če bo hotel dati temu obdobju slovenskega mučeništva in herojstva pravo izrazno obliko za tolikšno vsebino. Mnogo teh dogodkov — bolj ali manj pomembnih — je vezanih na slovenske kulturne delavce. Tudi nje je težka preizkušnja osvobodilnega boja temeljito preresetala in reči moram, da je bil med umetniki, znanstveniki in vzgojitelji le neznaten odstotek plev, ki jih je veter odnesel v sovražni tabor. Ogromna večina je po svojih najboljših močeh stala na braniku domovine. Spomini posameznikov že popuščajo, marsikaj sta zagrnila čas in grob — in tako je mnogo, mnogo drobnih stvari nenapisanih, kajti mnogi skromni ljudje o svojih dejanjih ne govorijo in ne obešajo svojih zaslug na veliki zvon in so zato zakopali svoja junaška ali pa vsaj pomembna dejanja na dno svojega srca s plemenitim zadovoljenjem, da so zvesto služili domovini in revoluciji.

Preden pa osvetlim te ljudi, bom omenil en sam dogodek, ki se ga sicer medlo spominjam, a je bil za tisti čas značilen. Drugi dan potem, ko je napadla Nemčija Jugoslavijo, smo se zbrali mnogi člani Društva slovenskih književnikov v prostorih Slovenske maticе. Razumljivo je, da je bil ta sestanek zelo razburljiv, saj nismo vedeli, kaj vse bo prišlo nad nas. Samo tega se spominjam, da je neka članica prebrala osnutek nekakšne re-

solucije, ki naj bi jo poslali Hitlerju. V tem osnutku so bile zahteve po priznanju suverenosti slovenskega naroda in še kaj. Kajpak, te resolucije ni nihče nikamor poslal. Razšli smo se s težkimi srci na svoje domove. Naslednji dan sem odrinil z ljubljanskimi prostovoljci proti sovražniku. Ta pohod je stvar zase in o njem bo nekdo moral napisati posebno knjigo.

Ko smo se s tistega prostovoljnega pohoda na fronto, ki se je žalostno razbil ob peti koloni in ob izdajstvu naših generalov, vrnili nazaj v Ljubljano, je na Ljubljanskem gradu že vihrala italijanska zastava. Jugoslavija je bila razbita in razkosana med roparje. Toda kljub temu je človeka le prevzemala nekakšna nova, neka silna vera,

Lovro Kuhar-Prežihov Voranc

da bo vse to, kar bo strašnega prišlo nad nas, le začasno.

Ko sem od daleč gledal prvi svečani defile italijanske vojske, h kateremu so morali prignati iz šol vso mladino, se mi je privkral po okupaciji razveselilo srce; italijanska vojska je korakala v paradnem koraku, jezдила in drdrala mimo nemih ljudi, kakor na pogrebu. Mnogi študentje so se celo k zidu obrnili. Ljubljansko ljudstvo je z molkom in prezirom sprejelo okupatorja in vsa bleščava te parade je ugasnila v ljudstvu samem kakor bakla, ki jo vržeš go-rečo v vodo.

Med ljudstvom se je že plazilo bojno geslo, čeprav še marsikdo ni vedel, kako in odkod. Komunistov je bilo relativno silno malo med nami, toda že koj v prvih dneh okupacije smo začutili, da se ta naša zbežanost po zaslugi neke na zunaj nevidne sile umirja, da tista nevidna sila drami v nas borbenega duha, da nam dviga glave in nas pogumne nosi mimo mrzkih okupatorjev.

Bilo je drugega ali tretjega maja proti večeru, ko je prišel k meni prijatelj Prežihov Voranc, ki je živel v ilegali. Takoj sem začutil, da je prišel s posebnim namenom. Takoj me je posvetil v člana Osvobodilne fronte ter mi že naložil posebne naloge v zvezi z organiziranjem učiteljstva na meščanskih šolah in zlasti z organiziranjem nekaterih književnikov in likovnih umetnikov. Brž ko sem sprejel nase te obveze in se začutil povezanega z organiziranim jedrom odporiškega gibanja, sem laže in pogumneje gledal v bodočnost. Niti malo nisem več podvomil v popoln poraz fašizma. In če je bil tisti sestanek slovenskih književnikov, ki sem ga omenil v začetku, na videz brezupen, čeprav je večina književnikov pogumno izjavljala svoj odpor proti okupatorju, se je zdaj tudi med njimi začela razraščati organizacija odpora od člana do člana, vendar pa tako spretno in molčljivo, da niti drug za drugega nismo vedeli.

Moja prva naloga je bila, da povežem v OF pesnika Mirana Jarca, s katerim sva bila

Karel Destovnik-Kajuh govori na mitingu

osebna prijatelja. Kmalu za tem so bile organizacijske obveze vse večje in večje, zlasti po ustanovitvi Kulturnega plenuma OF. Na tem ustanovnem sestanku, ki so se ga udeležili književniki, likovni umetniki, glasbeniki in drugi kulturni delavci, je govoril Boris Kidrič. Bil je v prostorih Slovenske matice pod krinko običajnega sestanka kulturnih delavcev. Prav tistega dne so lepili fašisti po Ljubljani velike lepake o streljanju talcev. Krtačni odtis tega lepaka sem še prinesel s seboj na sestanek, saj mi ga je bil že dopoldne na skrivaj prinesel na dom neki stavec iz tiskarne. Volitve v Akcijski odbor Kulturnega plenuma so potekle strogo konspirativno, izven sestanka, od člana do člana. Čez dva dni mi je prišel povedat na dom pisatelj Tone Čufar, da sem izvoljen v ta Akcijski odbor in da bo prvi sestanek na domu univerzitetnega profesorja Franceta Šturma. Kolikor se spominjam, so bili člani tega Akcijskega odbora Boris Zihnerl, Jože Vidmar, France Šturm, Drago Vidmar, Blaž Arnič in Prežihov Voranc in

verjetno še kdo. V začetku so se redno sestajali pri Šturm, kasneje na mojem stanovanju. Zdaj je bilo delo med kulturnimi delavci mnogo lažje in izdatnejše. Akcijski odbor kulturnega plenuma OF je bil povezan z zaupniki na vseh šolah do univerze, z vsemi umetniškimi ustanovami in znanstvenimi institucijami, in že leta 1941 je bilo zajetih v OF silno mnogo kulturnih delavcev: književnikov, slikarjev

Dr. France Mesesnel

in kiparjev ter glasbenikov, učiteljev in profesorjev, gledaliških igralcev in drugih.

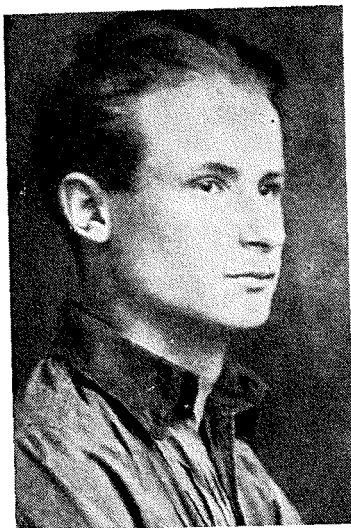
Delo Akcijskega odbora je bilo precej raznoliko. Kulturne delavce ni bilo treba samo pridobivati za OF, še važnejša je bila njihova vzgoja po borbenih načelih OF. Glede na svoj specifičen položaj v družbi so imeli kulturni delavci tudi v osvobodilnem boju posebno nalogo. Boj proti vsakršnemu sodelovanju z okupatorjem! Boj proti okupatorjevi kulturi, ki nam jo je tako kričeče vsiljeval, in s tem boj proti potujčevanju! Boj proti vsem, ki hočejo žeti na kulturnem polju osebno slavo, medtem ko se ljudstvo bori za svobodo! To so bila poleg oboroženega boja naša glavna bojna gesla in iz njih se je rodil kulturni molk. Književniki, pripadniki OF, so sklenili, da ne bodo izdajali knjig. Prav tako so se tudi likovni umetniki odpovedali razstavam, skladatelji so pisali skladbe za čas po osvoboditvi.

Seveda so nekateri umetniki, člani OF, ki so se takoj disciplinirano vključili v kulturni molk, gmotno zelo težko ži-

veli. Zato je kulturni plenum OF zbral denarna sredstva, s katerimi je podprl take člane, prav tako pa tudi družine članov, ki jih je okupator zaradi kulturnega molka aretiral in pozneje interniral. Toda to, da so se umetniki odpovedali objavljajanju oz. izvedbi svojih del, je le ena plat kulturnega molka. Druga plat je bila abstinenca pri okupatorjevih prireditvah, bodisi na gledališkem, bodisi na koncertnem odru. Tretja plat pa je bila vzgoja najširših množic, da so bojkotirale gledališke in filmske predstave, koncerte in druge prireditve, da niso kupovali knjig, ki jih je izdajal okupator in njegovi podrepniki. Splošno ljudsko geslo je bilo: Zdaj se borimo proti okupatorju na vseh poljih! Kulturno gradili se bomo po osvoboditvi! Ni bila redkost, da je pripadnik OF na okupatorjev plakat, ki je vabil v kino ali gledališče, z velikimi črkami zapisal: »Bojkotirajte!«

Seveda popolnega uspeha Akcijski odbor ni mogel doseči. Kulturni molk ni bil odstoten. Tu in tam so bili koncerti in umetnostne razstave, gledališče je igralo, tiskali so knjige. Zgodilo se je celo, da je bil ob plakatu fašistov, ki je oznanjal smrt trolitih in trolitih talcev, nalepljen plakat za slovenski simfonični koncert. Razumljivo je, da absoluten kulturni molk ni bil dosegljiv zaradi nekaterih močnih objektivnih pogojev, pa tudi zaradi nekaterih bolestno ambicioznih ljudi, odporniška zavest pa je le prodirala tudi med ljudi, ki kulturnega molka sprva niso smatrali za enega od načinov srdite borbe proti okupatorju. Mnogi umetniki so bili tako zavedni, da so glede vsake svoje javne umetniške aktivnosti vprašali za mnenje Kulturni plenum OF. Če bi hoteli doseči popoln kulturni molk, tedaj bi morali odpovedati službe tudi vsi učitelji in profesorji. Toda prav zavedni vzgojitelji so tedaj na svojih službenih mestih lahko mnogo storili proti potujčevanju mladine.

Malo pred kapitulacijo Italije se je Kulturni plenum odločil za izdajanje svoje lastne

Tone Čufar

revije, ki se je imenovala »Nova setev«. V redakcijskem odboru sta bila poleg mene tudi Matej Bor in Kumbatovič. Izšla je samo ena številka, druga, ki je bila že pripravljena za tisk, pa je obtičala zaradi odhoda vseh sodelujočih v partizane. List sem razmnoževal v svojem stanovanju sam.

Iz dni boja za kulturni molk mi je ostal v posebno živem spominu Prežihov Voranc. Bil je neumoren organizator. Marsikak petek popoldne se je sestajal s svojo kurirko v mojem stanovanju in ob takih prilikah me je z vso svojo preprosto doslednostjo uvažal v ilegalno delo, saj je bil kot izkušen illegalec deloval domala po vsej Evropi. Meni so bile vse te stvari »španske vasi« in kot novinec v takem delu sem bil včasih hudo neroden. Ko sem nekoč nekega kulturnega delavca snubil za vstop v OF, mi je le-ta zagrozil, naj ga pustim s takimi stvarmi pri miru, sicer da me bo naznanil. Kajpak, poprej sem se bil premalo informiral o njem, in namesto, da bi ga poprej otipal, kaj misli o OF, sem ga kar naivno povabil v našo družino, ko da gre za kako nedolžno društvo. Nekaj dni sem bil resnično v skrbeh, in ko sem to potožil Prežihu, se mi je prekanjeno nasmehnil in dejal: »Ta ne bo naš, toda tudi

proti nam ne bo, smo mu že dali vedeti, kaj ga sicer čaka. Je zajec, kar mirno spi zaradi tega!«

Voranc je bil na nogah od zgodnjih jutranjih ur pa vse do večera. Vsak dan je imel nič koliko zvez in javk, sestankov in posvetovanj, pa vendar je le našel dovolj časa za intimne prijateljske pogovore o književnosti in posameznih ljudeh. Čeprav je bilo takšno ilegalno življenje vezano na kruto doslednost, je vendarle ohranil v sebi vso toplo človečnost do slehernega in dovolj prostora za šalo in smeh. Bil je gorak, plemenit in človeško globoko zasidran v svojem poslanstvu. Nekoč sva srečala na cesti kmečkega fanta v novi belogardistični uniformi. Prežihov Voranc je takoj stopil k njemu in mu dejal: »Moj devet, ti si pa korajžen fant. Pa kako ti pristojta taka uniforma. Kje pa se lahko zapiše v vašo vojsko?« Fantu se je dobra zdela ta pohvala in mu je odgovoril: »Pri našem kaplanu, gospod fajmošter, ali pa kar pri njegovi kuharici, če njega ni doma.«

Bil je zelo oprezen in nekega dne me je že od daleč opozarjal z očmi, da ga ne smem nagovoriti. Ko sem šel mimo njega, mi je v naglici zašepetal, ne da bi me pogledal: »Pripravi stanovanje za sestanek!« Pa ga ni bilo. Kmalu zatem je bil aretiran.

Od kulturnih delavcev, s katerimi sem delal do italijanske kapitulacije, so mrtvi naslednji: Prežihov Voranc, ki je umrl po osvoboditvi na posledicah ječ in internacije, profesor France Šturm, ki so ga ubili belogardisti, Tone Čufar, ki so ga Nemci ustrelili, ko jim je poskušal uoblegniti, Miran Jarc je padel nekje na Rogu, pesnik Kajuh je padel blizu svojega doma v ofenzivi Nemcev na 14. divizijo na Štajerskem, blizu tam je padel tudi kipar Weis-Belač, dr. Mesesnela so ubili belogardisti tik pred osvoboditvijo, glasbenik Franci Šturm je padel blizu Ljubljane v nemški ofenzivi. Vinko Košak je padel v Ljubljani kot talec.

Vsi ti so bili zvesti bojevniki naše revolucije.

Tone Seliškar

Njihov je Ljubljanski vrh

BUČARJEVA sta s sosedi redkokdaj kaj več spregovorila kakor dober dan in bog daj. Če je Bučarici kako nedeljo zmanjkalo kisa, je rajši dala neokisano na mizo, kakor da bi šla k sosedom prosit naposodo. Sosedje skoraj niso pomnili, kdaj je bil kateri od Bučarjevih pri kom na domu in kdaj so bili sami pri Bučarjevih. Tistikrat pa, kakor da so se vse življenje obiskovali. To, kar se je bilo davi zgodilo, ni bila taka stvar, da bi mogla Bučarjeva opraviti sama med sabo. Če prideta bolezen ali smrt v hišo, človek mora k sosedom. To pa se jima je zdelo

hujše kakor bolezen ali smrt. Morala sta se s kom pogovoriti. Tudi sosedje se o tem niso mogli pogovarjati brez njiju. Ako onadva ne bi prišla k njim, bi oni šli k njima. Pravzaprav je težko reči, kdo je h komu šel. Vsi sosedje so se sredi dopoldneva znašli na Tolkačevem dvorišču.

Bučarica je bila blede. Vse je trepetalo v nji od vznemirjenja. »Že sinoči sem rekla fantu, naj danes naseka drv, preden bo šel na delo,« je pravila. »Davi sem mu spet rekla. On težko seka, bolehen je in star. Hvala bogu, da sem mu rekla. Če bi mu ne, bi ga dobili v postelji. Ne bi jim ušel. Obkolili so hišo.«

»Tudi jaz sem zgodaj vstal,« je pravil Bučar. »Križ me daje, zato ne morem dolgo ležati. Fant je že sekal, ko sem se napravljaj. Najprej sem stopil k oknu, nato pa sem šel za fantom na dvorišče. Veliko staro tnalo imamo, mislil sem, da bi ga z Jožetom razžagala za drva. Komaj stopim na dvorišče, že zagledam Italijane. Cela četa. Prišli so po klancu, pri naši hiši pa na levo in desno. Ti so pa k nam namenjeni, me prešine. 'Jože!' vzklknem. Ta jih je tudi že opazil. Koj je doumel, kaj hočejo. Vrže sekiro iz rok, pa v beg. Italijani se prvi hip niti zavedeli niso. To ga je rešilo. Po vseh štirih se je kopal po bregu sadovnjaka, šele na vrhu se je zravnal, da je mogel bolje teči.«

»So se pognali za njim!«

»Ne, to ne. Samo streljali so. Saj ste slišali. Pokalo je kakor na fronti. Še tistega psa, ki drdra kakor raglja, so razdražili. Kar trd sem bil. Kristus, če ga zadene, me je grabilo. Ko so odšli, sem odšel po njegovi sledi. Trava ni nikjer krvava, tudi grmovje ne.«

»Tako me skrbi,« je vzdihnala Bučarica.

»Saj ga ni zadelo,« jo je tolažil Bučar. »Do Hojana sem šel za njim. 'Kam pa jo je vaš davi tako ubiral?', me je vprašal Hojanov. Ko sem mu povedal, kaj se je zgodilo, je pravil: 'Tako še nisem videl človeka teči. Poklical sem ga, pa me menda ni ne videl ne slišal.' Če je še tam tekel, četrto ure daleč, mu ni bilo nič. Ranjen ne bi mogel tako teči.«

»Da je le srečno ušel, ubili bi ga, če bi ga dobili,« je rekel Tolkač.

»Kristus,« je šepnila Bučarica.

»Vama niso nič hoteli?« je vprašala Tolkačka.

»Ne, nama ne,« je pravil Bučar. »Najbrž sva se jim zdela prestara. Kaj pa jim morejo stare kosti. Nekaj so naju spraševali, nisem jih razumel. Potem so odšli.«

»Tako me skrbi,« je zopet vzdihnila Bučarica.

»Kaj bi te skrbelo,« je rekel Bučar.

»Za Jožeta me skrbi,« je dejala.

»Mnogokrat sem videl, ko so ljudje prišli k vam,« je začel Tomažin, najbližji Bučarjev sosed. »Nekatere sem poznal, drugih ne, zdeli so se mi povsem tuji ljudje, ne iz našega kraja. Rekel sem stari, da to ne bo dobro.«

Bučarju je lice potemnelo, nagrbančil je čelo in ostro vprašal: »Kaj da ne bo dobro?«

»No, ti obiski,« je dejal Tomažin, a malce neodločno. Sprememba na Bučarjevem obrazu in ostrina njegovega glasu sta ga zmedla. Ko pa je ujel poglede drugih sosedov, ga je obšla še večja zadrega. »Bolj bi morali skrivati,« je dejal. »Ne pa tako.«

»Skrivati?« je Bučar zategnil. »Skrivali smo... pred ljudmi, pred katerimi je treba skrivati. Nismo pa skrivali pred našimi ljudmi, se reče pred sosedi... pred ljudmi, ki so pošteni...«

Za hip je obmolnil. Potem je nekoliko umiril glas, a samo na videz, v resnici pa je še bolj sekal kakor prej. »Saj si sosed, ali ne?« In nato tiše: »Ali pa si morebiti za one... za Italijane?«

»Za nikogar nisem,« ga je nekoliko jezno zavrnil Tomažin. A pogledi sosedov so spet silili vanj, kakor da nekaj ni prav v njegovih besedah. »Mislim sem na Italijane,« se je

popravit. »Nikoli mi ni bilo zanje, sedaj, ko so se prišli k nam past, pa še toliko manj.«

Tudi on je po kratkem premolku spremenil glas. »Če pa govoriš o poštenosti, če misliš...« se je lovil. »Nikomur nisem povedal, kar sem videl, če to misliš... Samo z ženo sva se pogovarjala. Njej smem reči, ne? Saj je tudi ona videla, kadar je kdo prišel k vam. In slišala. Vrat niste namazali, mnogokrat so škripala sredi noči. In potem so oni šli čez naš vrt. Kako bi se potemtakem ne pogovarjala o tem? A z drugim kakor z ženo se nisem, naj me précej bôžje, če sem se.«

Beseda mu je zastala, v očeh mu je zagorel strah. Tudi drugi so se nenadoma spremenili v kamnite sohe.

»Italijani,« je nekdo šepnil. Oči so jim begale čez cesto. Italijani. Spet jih je bilo za slabo četo. Nihče se ni upal ničesar več reči. Nekaj časa ni bilo slišati drugega kakor trde vojaške korake. Udarjali so ob tla kamnite ceste, njim pa je bilo, kakor da udarjajo ob njihove prsi.

»Kristus, spet gredo k nam,« je šepnila Bučarica. Kakor davi so se Italijani tudi tokrat razdelili na levo in desno. Puške so držali v rokah. V dobri minuti so se razpostavili okrog hiše. Na vogalih so položili na tla tiste pse, ki drdrajo kakor raglje. Nekateri izmed vojakov so se izgubili v hišo.

»Ali greva domov,« je šepnila Bučarica. Da je mogla spregovoriti, je morala požreti sline.

»Kaj bi hodila,« je dejal Bučar. Tudi njemu je bilo, kakor da ima nekaj v grlu. Vznemirjeno se je ozrl v ženo, nato mu je pogled negotovo begnil po sosedih. Domov? Še tu se ni varnega počutil, pa bi še tja hodil!

»Morda pa so prišli požigat,« je rekel Tolkač. »Ko sta Sršetova odšla v partizane, so požgali.«

»Kristus.« Srce jim je vznemirjeno razbijalo. Pogledi so jim begali sem in tja. Tesnoba so merili razdaljo med Bučarjevim in svojim domom. Hiše so na kupu kakor piščeta okrog koklje. Druga od druge se bodo v nemale. Še drugekrat bi se, v tej vročini pa še toliko bolj. Že tri tedne je nebo kakor čisto zrcalo, vse je razsušeno in razžejano. Pa še gasiti ne bodo smeli.

»Domov moram, da vsaj kakšno cunjo rešim,« je rekla Bučarica.

Nihče ji ni ničesar odvrnil. Še Bučar ne. Vedel je, da je ne sme pustiti tja, a se ni ganil, ko se je namerila proti domu. Kakor brez moči je strmela za njo, veke so mu vznemirjeno vtrepetavale. Tudi drugi so nemo strmeli za Bučarico. Sprva se je zagnala, kakor da bo stekla, kmalu pa ji je korak zastal. Telo se ji je vse bolj ključilo v dve gubi. Prišla je do vojakov, ki so stražili ob drdrajočem psu. Ustavili so jo. Kazala je proti svoji hiši, oni pa je niso pustili dalje. Eden izmed njih je nameril puško proti nji. Umaknila se je samo za korak ali dva. Potem je stala tam kakor berač, ki si zaradi hudega psa ne upa naprej. Če se le gane, plane pes nadenj. Zdela se jim je povsem negibna, kakor lesena podoba v božjem grobu. Tudi tisti trije vojaki so se jim zdeli kakor stražarji pri božjem grobu, surovi, krvi željni.

Njih same je še vedno stiskal strah, da bodo zažgali. Vznemirjeno so se ozirali v sleme Bučarjeve hiše. Zdaj zdaj se bo zakadilo skozi opeko. Potem se ogenj razdivja kakor že dolgo ne. Od zahoda piha vroč, suh veter. Komaj deset je ura, pa je vroče kakor sredi popoldneva. Vsaka iskra zaneti

nov požar. In veter jih bo raznašal daleč naokrog. Ves kraj lahko zgori.

Okrog hiše je bilo polno vojakov. Nekateri so odhajali v hišo in spet prihajali ven. »Kradejo,« je šepnil Tolkač. Tudi oficir, ki je vojake pripeljal, je odšel v hišo.

Bučarica je še vedno stala pri tistih treh. Ker je bila obrnjena proti svojemu domu, ji niso videli v obraz, niso videli, če joka. A so bili prepričani, da joka. Kaj naj bi drugega v taki stiski.

Potem so zagledali kaplana. Planil je iz kaplanije, kakor da ga je kdo od tam naglal. Še med potjo si je zapenjal talar. Pri onih treh stražarjih je za hip obstal, nekaj se je pogovarjal z njimi. Ti pa so mu kazali proti hiši. Bučarica ga je prijela za roko, videlo se je, da mu nekaj dopoveduje. Iztrgal se ji je in z velikimi koraki odhitel v hišo.

»Morebiti je prišel, da jih poprosi, naj ne zažgo. Če se bo v nemalo, bo tudi kaplanija v nevarnosti.« Vzbudilo se jim je rahlo upanje. Bili pa so še vedno napeti kakor brzojavna žica.

Kaplana dolgo ni bilo iz hiše. Ko pa so ga spet zagledali, je bil videti bolj umirjen. Počasi se je nameril proti kaplaniji. Bučarica ga je zopet prijela za roko, ko je šel mimo. Govorila je proti njemu, kakor da nekaj prosi. Samo na pol je bil obrnjen proti nji. Videlo se mu je, da hoče čimprej stran. Nekaj ji je rekel. Potem se ji je spet iztrgal. Bučarica je počasi šla za njim, a na cesti se je obrnila proti Tolkaču.

»Je rekel, da ne bodo zažgali,« je povedala, ko je prišla na dvorišče. A glas ji je bil tih, nikakršnega olajšanja ni bilo čuti iz njega. Njim pa je bilo, kakor da jim je prinesla odrešenje.

»Ni hotel prositi, da bi me pustili v hišo,« je dejala čez nekaj časa. »Da naj bi prej gledali, je rekel.«

»Po kaj pa je prišel?«

Skomignila je z rameni.

»Praviš, da ne bodo požgali,« so silili vanjo.

»Ne bodo, je rekel.«

Tedaj so se spet zagledali proti Bučarjevi domačiji. Oficir in vojaki so prišli iz hiše. Oficir je nekaj kazal in kričal. Vojaki so pričeli bežati. Nekaj jih je s puškami planilo nadnje. Nagnali so jih v hišo.

Ko so bili notri, jih je oglušila silna eksplozija. Šipe so zažvenketale, tla so se stresla. Nemo, prestrašeno so se spogledali.

Bučarica je hitela ven. Kjer je bil prej njihov dom, je plaval v zraku gost oblak prahu. Ko se je vlegel, ni bilo videti drugega kakor kup razvalin.

»Hudiči,« je zaklel Bučar, ki je prihitel za ženo.

»Hudiči,« je nekdo votlo ponovil za njim.

Vojaki so že bili pobrali pse. Uredili so se v vrsto, odšli.

Bučarica je hitela proti svojemu nekdanjemu domu. Bučar jo je ustavil.

»Ne sili tja, lahko so kakšno reč nastavili.«

»Kaj?«

»Kaj pa vem.«

Tudi drugi so jo prijeli za roke. Potem so nemo stali na dvorišču, skoraj negibni, kakor da so tudi sami kup razvalin.

»Fant je zbežal v sami srajci, zdaj pa ničesar ne bom mogla poslati za njim, vse je pod tistim kamenjem,« je po daljšem molku dejala Bučarica, zamišljeno, grenko.

»Za fanta se bo že kaj dobilo, ne bo ga zeblo,« je rekel Tolkač.

»Tudi za vaju se bo moralo dobiti, saj sta ob vse,« je dejala žena. »Rajši pojdemo noter, kakor da smo tu.«

A se niso ganili. Nekateri so še vedno držali Bučarico za roko. Videli so, kako ji vleče k razvalinam. Tudi sami bi radi šli tja, a so se bali, ne vedoč česa. »Res, noter pojdemo,« je rekel še Tolkač.

Potegnil je Bučarico k vratom. Bučar je šel sam. Tudi drugi so šli. Po vsem tem, kar se je zgodilo, so se kar bali porazgubiti se po svojih domovih. Tako si še nikoli niso želeli biti skupaj kakor te trenutke.

»Na, pa nimamo več doma,« je vzkliknila Bučarica, ko se je spustila na klop pri mizi. Glas ji je grenko zazvenel, obraz, sicer bled in zaskrbljen, pa je bil videti miren, vdan v usodo, ki jih je doletela.

»Ne bomo vaju pustili pod milim nebom,« je rekla Tolkačka.

»Kaj dom,« je dejal Bučar. »Da se je le fant rešil... zdaj je že v gozdu, pri parti-zanih.«

»Misliš, da je že v gozdu,« je zamišljeno rekla Bučarica. Oči so ji šle k oknu in skozi šipe proti modrikastim obrisom Ljubljanskega vrha. Tudi drugim so oči zaplavale tja. Tako njihov se jim Ljubljanski vrh še nikoli ni zdel kakor sedaj. In mogočen. Ljubljanskega vrha ne morejo razstreliti v kup razvalin. Dokler pa tega ne morejo...

ŽIVE PLAMENICE

TISTE dni — bilo je julija 1942 — nisem šel skoraj nikamor. Strah me je bilo groze, s katero sem se srečaval ob pogledu na lepake z imeni ubitih talcev. Teh lepakov smo bili sicer vajeni, toda tako pogostokrat, kakor smo se srečavali z njimi ta mesec, se še nismo nikoli. Rdeči, beli, rumeni lepaki, skoraj vsak dan sveži, različni, gosto ali manj gosto potiskani z bolj ali manj drobnimi vrsticami. Tisti z gostimi, bolj drobnimi črkami so bili strahotnejši. In tiste dni so se vrstili dan za dnem. Oglasne deske v našem sivem mestu so bile prenapolnjene z njimi: devetinštirideset talcev, ustreljenih na Zavrhu, deset talcev ustreljenih na Golniku, vmes pritajene govorice o nemškem požigalskem in morilskem besu nad vasmi Korenom, nad Gradiščem in Momom... In še in še! Prav zaradi teh grozot sem tiste dni najraje ostajal doma. Ta dan pa me je obiskal prijatelj in me pregovoril, da sva šla ven in zavila v postajno restavracijo, a nama je bilo takoj žal. Komaj sva sedla, sva zagledala tri gestapovce, ki so prihajali proti nama, nato pa sedli k sosednji mizi. Dva sva poznala: Zwicka in Linkeja (bila sta zasliševalca aretiranih aktivistov ali zajetih partizanov v našem mestu), tretjega pa sva videla šele prvič. Ni nama bilo prijetno v njihovi bližini. Zato sva umolknila, ko so sedli in molče pila slabo in sparjeno pivo.

Gestapovci so bili glasni. Kazno je bilo, da so pili. Najbolj glasen in gostobeseden je bil tisti, ki ga nisva poznala. Prisluhnila sva, ko sva zaslišala imena vasi, o katerih smo takrat pritajeno govorili. Po pripovedovanju sodeč, je požigom v tistih vaseh poveljeval prav ta gestapovec. Z vso strahotno živostjo je pripovedoval Zwicku in Linkeju

o svojem zločinskem podvigu. S prijateljem sva se spogledala.

Koreno, Gradišče. Mom... Še nikoli nisem slišal o teh vaseh vse do teh dni. Ne vem več, v kateri izmed teh vasi se je dogajala grozotna zgodba, ki jo je neznani gestapovec tako bahavo pripovedoval. Bila je tako strahotna in polna zločinske podlosti, da bi jo najraje pozabil. Pa je nisem mogel. Živo, kakor da bi jo doživljal sam, mi je lebdela pred očmi in se odigravala kakor strahoten film, ki ga zaradi resnično občutene groze ne bom mogel nikoli pozabiti. Še vedno zveni v meni bahavi gestapovčev glas in vidim, kako prodirajo Nemci proti neznani vasi in jo obkoljujejo. Nekaj skupin vdre v vas in izganja iz hiš ljudi. Ljudje so prestrašeni. Nemci jih zganjajo na prostor sredi vasi, dokler ni tam zbrana vsa vas, vsi ljudje od dojenčkov, ki jih stiskajo matere k prsim, do starcev in stark, ki betežni brez palice ali pomoči ne morejo nikamor.

Tako stoje sredi vasi: otroci, ki z vprašujočimi pogledi nemo iščejo odgovora v očeh mater, matere, ki se v slutnji groze boje gledati otrokom v oči; starci in starke s temnimi pogledi — vsi v vrstah, kakor so jih bili postavili Nemci. Vanje se nemo in votlo reže strojnice; za vsako ležita strelec in njegov pomočnik. Strelčev kazalec počiva na petelinu strojnice, kakor da čaka samo na povelje, da bo sprožil in z drdrajočim rafalom pokosil množico. Pred njo stoji tisti gestapovski oficir. Nekoliko je usločen, kakor da bi se pripravljajal za naskok. Ljudje pričakujejo, da bo vsak hip planil mednje in začel udarjati s pasjim bičem, ki ga drži v roki in s katerim je, kakor da bi ga preizkušal, pravkar zamahnil skozi zrak.

»Kdo pomaga banditom?« kriči.

Množica se ne zgane. Ljudje molče. Njihovi pogledi gledajo mimo gestapovca.

Negibna tišina, kakor da je v njej okamenel poletni dan, jezi gestapovca.

»Naj vam mitraljezi razvežejo jezike?« Sika in se pripravljaj, da bi izrekel povelje za pokol.

Tedaj se zgane v vrsti neki moški in stopi naprej. Starec je. Njegovi lasje so beli kakor sneg. Hrbet mu je že upognjen.

»Govori, starec!« zahteva gestapovec.

»Star sem,« začne starec.

»To vidim sam,« ga prekine gestapovec, ki mu ni, da bi poslušal nepotrebne stvari. »Govori, kdo podpira bandite!« zahteva.

»Cesarja sem služil...« se starec ne da motiti.

»Lepo, lepo,« ga gestapovec nestrpno prekine. »Ne vprašujem, komu si služil. Vprašujem te po banditskih pomagačih!«

»V vojni sem bil,« nadaljuje starec mirno, skoraj svečano... »Blizu petdeset let mi je bilo tedaj. V Galiciji in na Doberdobo sem se boril. Nisem bil slab vojak. Cesar me je odlikoval...«

»Si gluhi?« se gestapovec ne more obvladati. »Ne vprašujem te, kaj si bil in kje si se boril,« pravi, potem pa, ko vidi, da se starec hoče umakniti v vrsto, reče prijazneje... »Verjamem, da si bil junak, in te spoštujem. Zato mi boš tudi povedal, kdo daje pomoč banditom, kdo podpira tiste, ki se bore proti nemškemu redu, proti nam, ki smo nasledniki starega cesarstva, nasledniki stare cesarske vojske...«

»Nasledniki stare cesarske vojske?« mu z rahlo porogljivostjo seže starec v besedo,

nato pa reče: »Taka cesarska vojska ni bila! Ali pa jaz nisem videl take... Zgnati ljudi takole na kup in jih postaviti pred mitraljeze? Ne, to ni vojaško! Vojaštvo je plemenit stan, so nas davno nekoč učili v kasarni. Vi pa, vi pa,« v gnev izbruhne iz njega, »ste kakor tolpa žandarjev, tolpa rabljev!«

Gestapovec osupne. V obraz mu plane rdečica. Nato posinji in zasika: »Poučimo te mi, kdo smo, stari junak cesarski!« in ošine starca z zlobnim pogledom, nato pa namigane nekemu policistu, naj starca zveže.

»Rekel sem, da niste vojska, marveč tolpa žandarjev in rabljev,« pravi starec in se ne upira, ko mu zvihejo roke na upognjeni hrbet in jih zvežejo z žico.

»Da, tudi rablji znamo biti!« pritrdi gestapovec. »Tudi rablji! Za take, kakor si ti! Pokaži mi, ljubček, kje je tvoj dom,« pravi posmehljivo, a ne more skriti, da ga starčeva mirnost pekl.

»Moj dom?« ponovi starec zamišljeno. »Na njegovem pragu stojiš, ker se bojiš, da bi ti ne zaropotali iz hoste v hrbet,« pravi, nato pa reče zaničljivo: »Bojiš se, junak, bojiš! Celo mene se bojiš! Drugače bi me ne dal zvezati, betežnega starca.«

»Še kaj lepšega bom storil s teboj, junak cesarski,« se gestapovec, zavedajoč se svoje moči, ne zmeni za starčeva porogljivost. »Še nocoj te pošljem v nebesa.«

»Star sem,« gestapovčeva grožnja ne vznemiri starca... »Ni me strah,« pravi in nato, kakor da bi hotel tudi druge navdati s pogumom, reče s povzdignjenim glasom: »Tudi drugih ni strah! Strah melje samo vas. Vas, ki ubijate ljudi, ki niti orožja nimajo, ljudi, kakor je bil moj sin, ki ste ga ubili lani, morilci...«

Starčeva drznost iztiri gestapovčevo neprizadetost. Najraje bi planil k njemu in ga udaril z bičem. A se vseeno obvlada. Samo s praga se umakne in ukaže policistu, naj starca priveže ob hišne duri.

»Dedek, dedek!« se tedaj v vrsti zajoče neki otrok in hoče planiti iz vrste k starcu. Tega glasu gestapovec ni pričakoval. Otroški glas ga je nepričakovano oplazil kakor z bičem. Hotel je v njem prebuditi človeka. To pa bi bila slabost, nedopustljiva za pripadnika naroda, ki ga je po firerjevi volji določila božja previdnost, da vlada svetu in da zatire vsakogar, ki bi se tej volji upiral. Zato odbije ta glas in oplazi otroka z bičem.

Otrok se opoteče, a ne odneha. Zgrudi se h gestapovčevim nogam in se jih oklene.

»Odvežite dedka! Odvežite!« prosi.

Gestapovec čuti otrokove roke, kakor da se mu je okrog nog ovila strupena kača. Z bičem se osvobodi otroka in ga z neusmiljenim sunkom noge zbije proti množici.

»Pusti otroka, strahopetec!« zakriči k durim privezani starec. »Še otrok se bojiš! Še otrok!«

Ljudje gledajo starca prestrašeno, a s spoštovanjem. Toda strah je močnejši. Starec opazi ta strah; ljudje slutijo, da se jim bliža najhujše, ko gestapovec pozove iz vrste vse moške, stare nad šestnajst let.

Moški so blede. Pravzaprav pravih moških med njimi ni. So samo komaj odrasli otroci in starci in tisti, ki so bili preslabotni, da bi šli v hoste. Trepetajo in noge jim klecajo, ko stopajo iz vrste.

»Ne bojte se, ljudje, vaščani, bratje!« jih bodri starec.

»Pobili nas bodo,« se nekateri oglašajo.

»In če nas pobijejo? Čas bo sodil tudi njim! Čas je pravičen sodnik, kaznoval bo zločince,« prerokuje starec.

»Sodil? Nas ne bo več!« se je oglasil drug.

»Mojih let si, pa se bojiš umreti! Najina sinova se nista bala! Pokazala sta rabljem svoj prezir! S svojo smrtjo sta jim pognala strah v kosti, zločincem, slabšim od pesjanov...«

»Toda mene... mene je strah...«

»Na sina pomisli! Ko so ti ga ubili in si ga videl mrtvega, si rekel, da bi tudi tebe ne bilo strah umreti pod puškami!«

Gestapovec se za pogovor ne zmeni. V vrsto, kjer so ostale žene in otroci, strmi. Ihtenje, ki ga sliši, ga boža z neko nerazumljivo slastjo. Daje mu občutje moči in vzvišenosti nad to bedno množico. Ne zmeni se za starca, ki bi rad igral junaka. Za blaznega ga ima, kakor je imel za blazne vse, ki so se v tej blazni deželi obnašali pred svojim koncem podobno kakor ta starec.

Da, ta dežela je dežela blaznežev, razmišlja. Njeni ljudje se mu zde neresnični, blazneži, ki jih je obsedla želja, da bi se igrali junake. Toda te blaznosti jih bodo ozdravili. Eksemplarično! Zadnje mesece so že omejili to epidemijo. Še nekaj podobnih ukrepov kakor zadnje čase, pa jo bodo popolnoma zatrli in tiste, ki se gredo junake po hostah, osamili.

Tako razmišlja gestapovec in strmi v vrsto. Potem se za trenutek zagleda v tiste, ki so izstopili, in opazi tistega starca, ki trepetja in ki se, po glasu in obrazu sodeč, ne strinja s starim cesarskim junakom, privezanim ob hišne duri.

»Kaj govori starec?« vpraša tolmača.

»Boji se umreti,« odvrne tolmač.

»To je dobro, dobro,« zamrmra. »Pokliči ga predme!«

Tolmač pokliče bojzaljivega starca.

»Ti bi rad živel, kajne?« ga gestapovec nagovori.

Starec molči.

»Živel boš, če mi pokažeš tiste, ki pomagajo banditom!«

Starec gleda gestapovca, kakor da ga ne razume.

Tolmač ponovi gestapovčeve besede.

»Živel boš...«

»Ne vem,« odgovori starec.

»Veš, prav dobro veš! Življenje si lahko kupiš s svojim odgovorom!«

Tolmač prevaja. Ihtenje potihne. Vse oči se v strahu zastrme v starca. Boje se, da ne bi koga izdal. Pa saj bi moral potem izdati tudi sebe; tudi on je partizanom pomagal in imel pri partizanih celo sina, dokler ga ranjenega niso ujeli in ubili.

»Govori!« zahteva gestapovec.

»Govori!« ponovi tolmač.

Starec počasi dvigne glavo, nato pa, ne da bi spregovoril, odide v vrsto.

»Idiot!« se posmehne gestapovec.

Ljudje čakajo, da bo gestapovec začel izpraševati tudi druge, ki so izstopili iz vrste. Njemu pa se ne ljubi, da bi jih še izpraševal o partizanih. Navsezadnje zaradi tega sploh ni prišel. Za zaslisevanje so pisarne in ne to naselje, ta vasica, ki jo je prišel eksemplarično kaznovat. Kaznovat, da bo vsa dežela za večne čase pomnila, kaj se pravi upirati se mogočni nemški naciji, velikemu firerju in rajhu. Za ljudi, ki čakajo, da bo nadaljeval s spraševanjem in grožnjami, ima samo prezirljiv posmeh in s tem posmehom išče med ženskami in otroki moške, ki še niso izstopili. Starcev ne najde več, pa tudi moških ne najde več, če pohablence in slabotne, ki bi jih bilo treba po zakonih njegove ideologije tako ali tako iztrebiti, s to besedo sploh lahko tako imenuje. Vzlic temu pa se mu vrsta, ki je izstopila in čaka njegove odločitve, zdi premajhna. Zato med otroki izbere še nekaj otrok, ki so po njegovem že dovolj odrasli, da bi mogli izpolniti šestnajsto leto. S konico biča jih izbira in s kretnjo jim ukazuje, da stopajo v vrsto k moškim, ki jih je nameraval usmrтитi na poseben način, da bo kazen za to uporniško deželo dovolj eksemplarična.

Gestapovec pogleda na uro in napravi obraz, kakor da se je v tej vasici že predolgo zamudil. Za usmrтitev odbrana kopica se mu zdi dovoljlnja. Pomanjkljiva je le toliko, ker ni v njej odraslih zdravih moških; ti so v gozdovih in zato se mora zadovoljiti s starci, ki se križajo in sklepajo roke, dokler jim jih policisti ne razklenijo ter jih potem zlomijo na hrbet in zvežejo z žico.

Drugi policisti so zaposleni z ženskami in otroki. Brez najmanjšega znaka sočutja so do obupa in joka žensk, ki jih ženejo z naperjenimi brzostrelkami na obronek, od koder se odpira razgled na vso vas in pokrajino.

V vasi ostanejo samo moški. Žene in otroci pa morajo gledati z obronka, kako policisti vodijo moškega za moškim, vsakega na njegov dom, kjer ga kakor prej starca privežejo k hišnim durim. Vas pa se koplje v julijskem soncu. Na oknih hiš rde nageljni, celi slapovi nageljnov, in med njimi pelargonije in druge rože, kakor da bi vse hiše cvetele. Izsušene lesene strehe zlato odsevajo proti nebu, ki je brez oblaka. Zrela žita, ki jih bo treba skoraj požeti, v širokih zlatih progah valove po položnih pobočjih. V

travi na obronku pojo črički. Kot temne zrele češnje veliki čmrlji brenče nad travniki, ki poganjajo otavo. Čmrlji in črički so razigrani od poletja. Skalni vrhovi gora v daljavi se sinje črtajo in se prelivajo v žgočo sinjino poletnega neba.

»Naš rajh je pravičen in strog! Kdor se mu upira, bo uničen,« se pred ženami in otroki oglasi rezek, gospodovalen glas.

Na otroških licih so solze. Preplašeno in začudeno strme v slokega gestapovca, ki kaže z roko na vas.

Nihče ne ve, kaj se bo zgodilo. Slutijo pa, da se bo zgodilo nekaj strahotnega.

Neka žena z otrokom v naročju se opogumi.

»Jih boste postrelili?« vpraša z glasom, kakor da bi vprašala nekaj vsakdanjega. S takim glasom je sinoči vprašala sosedo, kdaj bodo želi. Zdaj se zboji svojega glasu. Tuj se ji zdi, tuj njenim skrbem in skrbem drugih, ki so vsem skupne in enake kakor še nikoli.

»Postrelili?« odgovarja gestapovec. »Zakaj bi jih postrelili?«

Vprašanje namesto odgovora. In to vprašanje ženo pomiri. Razlaga si ga, da Nemci ne nameravajo z moškimi najhujšega.

Tudi druge žene so se pomirile. Med njihovimi skrbmi in temnimi mislimi je vztlelo upanje.

»Ne bodo jih pobili,« zašumi med njimi kakor osvežujoč, olajšujoč veter v žgočem dnevu.

»A kaj nameravajo z njimi?« Ob pogledu na vas ne razumejo nemškega početja.

»Samo ustrahovati jih hočejo...«

»Ruhe! Mir! zakriči gestapovec. »Drugače vas dam na mestu postreliti!«

»Kaj pravi?« vprašujejo ženo, ki zna nemški in ki je poprej vprašala gestapovca, če bodo može ustrelili.

Namesto nje odgovori tolmač.

Žene utihnejo.

»Morda je res vse skupaj komedija?« ugibajo vsaka zase in razmišljajo. Spomnijo se, da so po nekaterih bližnjih krajih Nemci že uganjali podobne stvari. Prebivalce so zgnali na kup, odbrali moške, jih odpeljali na rob vasi, kakor da jih bodo postrelili. Potem pa so jim zagrozili, da jih bodo drugič brez usmiljenja vse postrelili, če bodo še pomagali banditom. Nato so jih podili sem in tja, morali so se plaziti po tleh, nato pa so zasople in prepotene nagnali domov

in šli. Morda si bodo tudi z njihovimi starci in komaj odraslimi otroki privoščili nekaj podobnega.

O prav gotovo bo tako, tli v ženah upanje. Nemec je vendar rekel, da jih ne bodo postrelili...

Da, tako je rekel! A kaj neki so si izmislili? Kaj vendar počenjajo z njimi? Zakaj so jih zvezali in privezali k hišnim durim? Vsaka hiša ima svojega moškega. Nekatere celo več. Policisti, podobni velikim zelenim kobilicam, poskakujejo okrog njih. S čim si dajejo opravka? Kaj nimajo v rokah vedra? Z vedri jih oblivajo. Z nekimi čudnimi rjavimi vedri.

Četudi moških ne bodo postrelili, je vseeno ta komedija ostudna in nečloveška. Ni človeško tako poniževati ljudi, jim na tak način vcepljati strah in poslušnost do te pošastne oblasti. Ostudno je to početje, ki ga uganjajo nad ubogimi starci in fanti, ki so pravzaprav še otroci. Kako se bo končalo,

nihče ne ve. Čutijo pa vso okrutnost tega ponižanja. In vendar, naj bo to ponižanje še tako okrutno, je naposled vzlic odporu, ki ga človek čuti do njega, vendarle sreča. Življenje je vendar najdragocenejše, kar človek ima. Toda odpor do ponižanja je skoraj močnejši kakor misel, da bodo moški ostali živi. Ali je tako ponižujoče življenje sploh še življenje? Bi ne bilo bolje, da...

Težko je prenašati ponižanje, čutijo žene in zbegano strme na vas, iz katere se umikajo tudi tisti policisti, ki so privezali moške k durim hiš in jih nato polivali z vedri. Ponižanje boli in vendar je manj boleče ob misli, da moških niso pobili in da bo nekoč prišel čas, ko bo ponižanje, ki ga povzročajo Nemci, minilo. Nekega dne bodo morali oditi. In odhajali bodo ponižani, kakor so zdaj oholi. Ves svet je proti njim in čeprav v Rusiji še vedno prodirajo, bodo nekoč bežali. Tepeni bodo. Premagani! O tem ni dvoma! Naj se imajo za gospodarja ta

čas, ki bo minil. Ponižanje, ki so ga namenili drugim, se bo maščevalo njim samim. Morda jim bo takrat žal, da so bili taki. Morda bo žal celo temu gestapovskemu oficirju, da je dal nekoč nekje v nekem majhnem, širokemu svetu neznanem kraju ljudi privezati na duri kakor pse in jih poniževal...

»Prišel bo čas, ko bodo oni ponižani,« so žene trdno prepričane. Potem...

Misli jim pretrga strel. Pogledajo gestapovca, ki drži v rokah revolver in strelja.

V zrak strelja, se oddahnejo. Otroci pa jočejo.

»Saj ni nič,« jih tolažijo. Tedaj pa švigne iz neke strehe plamen. Žene za hip obneme, nato pa se jim iztrga iz prsi strahoten krik obupa in strahu. Ogenj se s peklensko naglico širi in s svojimi pošastnimi jeziki liže moške, privezane k durim hiš, použiva jih, kakor da bi bili iz slame in politi s smolo.

»Take bakle je prižigal Neron,« se spominjo za drobec sekunde zgodb iz življenja mučencev, ki so jih brale.

Žive bakle... žive plamenice... Groza, ki je krik ne more izraziti, žge bolj od plamenov. Žene padajo na kolena. Njihove glave se dotikajo tal. Kakor da tožijo zemlji svoj obup.

»Pobijte še nas! Pobijte!« zahtevajo.

Gestapovec jih samo prezirljivo pogleda. Zadovoljen je. Svojo dolžnost je »originalno« opravil.

»Pobijte nas!«

Šele tedaj opazijo žene grozo svojih otrok. Šele tedaj čutijo, kako se stiskajo k njim in iščejo zavetja pred pošastnim prizorom, ki se jim je vžgal neizbrisno v mlade duše.

»Otroci! Naši ubogi otroci!«

Zdaj vidijo samo otroke. Stiskajo jih k sebi. Z rokami jim zaslantajo oči, da bi jih obvarovale pred grozo, pa jih ne morejo obvarovati.

Vas je en sam plamen. Kriki umirajočih se izgublajo v prasketanju in pokanju suhega lesa in v hrumenju plamena. Prej brezoblačno julijsko nebo je zdaj sivo in težko od dima...

»Dobra lekcija. Upam, da je ne bodo pozabili!« slišim še danes glas neznanega gestapovca. Drugače je pripovedoval svojima pajdašema Zwicku in Linkeju to zgodbo, ki sva jo s prijateljem nehote slišala od so-

sednje mize. V meni pa se je izoblikovala v podobo, kakor sem jo opisal. Kadarkoli pomislim na julij 1942 — na krvavi in ognjeni mesec groze, zaživi pred menoj kakor film prav ta zgodba in povedal bi jo rad v nemščini nekemu šestnajstletnemu fantu, ki je pred nedavnim v Pismih bralcev v neki nemški reviji zapisal, da so »grmade mrličev in druga grozodejstva«, ki jih je prikazoval švedski film »Mein Kampf« »navadna propaganda, s katero bi Švedi radi dosegli, da bi nemška mladina zasovražila Hitlerja«. Tega filma pri nas še nimo videli in ga ne poznam. Po mnenju omenjenega mladeniča prikazuje Hitlerja, »ki je znal navdušiti ogromno večino nemškega naroda«, kot »idiota«. »Waren wir ein Volk von Idioten?« se mladenič zato užaljeno vprašuje. Ne sovražim Nemcev. Spoštujem velikane njihove kulture in obče človeške misli, ki jo je ta kultura rodila. Žal, pa je bila prav ta misel v Nemčiji vselej preganjana in je v Zahodni Nemčiji še zdaj. K tej misli bi rad napotil užaljenega mladeniča, na njegovo užaljeno vprašanje pa bi mu ne mogel odgovoriti drugače kakor: »Nemci pod Hitlerjem niso bili narod idiotov, bili so narod najbolj podlih in preračunljivih zločincev — ne samo nad tistimi svojimi sonarodnjaki, ki so že od začetka videli v Hitlerju zločinca, ampak nad vsemi narodi, ki si jih je ta zločinec podjarmil.« Srečen bi bil, če bi me užaljeni mladenič in njemu podobni mladi ljudje razumeli in poskrbeli, da bi bil nemški narod ne narod vojakov (ta »vrlina« je bila Hitlerju najbolj sveta in je žal še zdaj nemškim generalom!), marveč narod ljudi, ki bi spoštovali druge narode prav tako, kakor spoštujejo sebe. Če pripadniki drugih narodov, ki jim je Hitler prizadejal največ zla, pišemo o zločinih in grozodejstvih Tretjega rajha, ne pišemo iz sovraštva do nemškega ljudstva, temveč zato, da bi se čas groze in trpljenja nikoli več ne ponovil. Žive plamenice, milijoni živih plamenic, ki so morale zgoreti bodisi na pogoriščih domačij bodisi v krematorijih taborišč smrti, nas bodo žgale v prsih toliko časa, dokler svet ne bo tak, za kakršnega so zgorele.

»Dobra lekcija! Upam, da je ne bodo pozabili!«

Ne, nismo pozabili, le da v drugačnem smislu kakor neznani gestapovski požigalec in morilec.

Ilustrirala C. Potokar

»Sodite mi kot jugoslovanskemu oficirju, ki se ni izneveril domovini«

PROTILJUDSKI značaj bivše jugoslovanske vojske je najbolje dokazal njen hitri razpad. Hitlerjev vojaški stroj je v kratkem času premagal tudi druge vojske evropskih buržoaznih držav. Jugoslovanska vojska pa je razpadla znotraj. Korupcije, izdajstvo in nespособnost v višjih štabih so demoralizirali tudi poštene vojaške in oficirje. Zato pa zaslužijo priznanje mnogi mladi oficirji, ki so kljub nazadnjaški vzgoji po gimnazijah, vojaških šolah in v vojski ostali zvesti ljudstvu v dneh aprilske katastrofe leta 1941 in kasneje, ko so se vključili v Narodnoosvobodilno vojsko. S svojim vojaškim znanjem so zlasti v prvih dveh partizanskih letih veliko storili.

Kljub kaplarskemu režimu, nasilju in tlačenju moštva, ki so bili v bivši jugoslovanski vojski sistem, doktrina in vsakdanja praksa, se je v letih neposredno pred II. svetovno vojno pojavil nov lik oficirja, ljudskega oficirja, ki je bil z moštvom strog, toda pravičen in je znal ceniti ljudsko dostojanstvo. Eden izmed njih je bil pokojni narodni heroj Ljubo Šercer, aktivni poročnik bivše jugoslovanske vojske.

Oče Ljuba Šercerja, Ivan Šercer, je bil doma iz Vipavske doline. Udeležil se je I. svetovne vojne. Bil je tudi na Soški fronti. Zaradi njegovih naprednih nazorov ga duhovnik v Rihemberku dolgo ni hotel poročiti. Med vojno je živel Ljubo z materjo in bratom Miro, kot begunec v Koprivnici na Hrvaškem. Po vojni se je družina vrnila v domači kraj, toda zaradi italijanskega nasilja so se že leta 1919 morali izseliti v Jugoslavijo. Ivan Šercer je sprejel službo orožnika. Služil je na raznih postajah v okolici Ljubljane. V začetku tridesetih let je bil komandir orožniške postaje v Kamniku. Tam se je zameril poveljniku orožništva, ker je imel po generalovem mnenju preveč dobre odnose s stavkujočimi delavci v današnjem »Titanu«.

Takrat je kot komandir orožniške postaje dobil povelje, naj aretira nekega Hrvata, ki da je »vodilni komunist«. Kmalu se je zvedelo, da se ta Hrvat zadržuje pri Vidmarjevih na Grabnu. Namesto da bi ga zaprl, ga je Šercer posvaril, naj izgine. Ta Hrvat je bil tovariš Tito. Ivan Šercer je to povedal nekemu svojemu prijatelju šele tik pred smrtjo, ker po lastni izjavi ni hotel, da bi kdo mislil, kako za to svojo uslugo išče kakšno priznanje.

Orožniško poveljstvo je nekaj zavohalo in je iskalo priložnost, da se Šercerja znebi. Res je ta zagrešil manjšo nerednost v službi. Zaradi tega povoda so ga kazensko premestili v Svrlijig pri Nišu, kjer je ostal tri leta. Ves čas se je pritoževal in nazadnje dosegel razveljavitev kazenskega ukrepa. S tem pa bi moralo disciplinsko sodišče priznati, da

se je poveljnik zmotil. Šercerja so predčasno upokojili. Vrnil se je v Slovenijo in se zaposlil kot knjigovodja. Med vojno in po vojni je bil sodelavec Osvobodilne fronte. Na oba sinova, Ljuba in Mira, je imel velik vzgojni vpliv.

Ljubo Šercer je hodil v osnovno šolo na Vrhniki pri Ljubljani, v gimnazijo pa na Poljane v Ljubljani. Bil je zelo dober učenec. Po končani mali maturi je zaprosil za sprejem v vojno akademijo, ki je takrat za gojence z nižjo gimnazijo trajala 5 let. Leta 1934 je vojno akademijo v Beogradu uspešno končal in tako kot devetnajstletnik postal najmlajši oficir v Jugoslaviji. To vest je prineslo takratno ljubljansko »Jutro«.

Po končani vojni akademiji je služboval v Banji Luki kot vodni oficir v pehoti. Želel je postati letalec, pa so mu do-

*Ljubo
Šercer
kot gojenec
vojne
akademije
na dopustu
v Kamniku*

ma odsvetovali. Po dveh letih je prosil za premestitev v Ljubljano. Namesto v Ljubljano pa so ga premestili v Knin, kjer je ostal do kapitulacije leta 1941. Bil je vnet planinec in smučar ter je vse dopuste izkoristil za hojo po gorah. V smučanju je poučeval tudi vojake in oficirje. Poleg tega se je ukvarjal s šahiranjem. V Kninu se ga je zaradi tega prijelo ime »Mat«. Že leta 1938 se je v Kninu povezal z naprednimi ljudmi, ki so bili člani ali simpatizerji KP.

Aprilsko vojno je dočakal kot komandir mitraljezne čete in poročnik. S svojo enoto je napredoval proti Zadru, ki je bil takrat pod Italijo. Po nekajurnem boju, ko so že skoraj razbili sovražno obrambo, je dobil ukaz za umik. Nato se je bojeval z Nemci in ustaši pri Petrinji na Hrvaškem. Takrat je posebno ustašem prizadejal hude izgube. Ko je bilo že vse zgubljeno, se je pogajal z Nemci, ki so privolili v njegove pogoje. Njemu kot tudi vsem oficirjem in vojakom so dali propustnice in vrnil se je v Ljubljano k staršem, ki so stanovali v Šiški, v Hotimirovi ulici.

*Ljubo Šercer kot podporočnik
bivše jugoslovanske vojske*

V isti hiši so stanovali tudi bratje Nedog. K srednjemu bratu Jožetu, brezposelnemu učitelju, ki so ga Nemci izgnali iz Štajerske, so zahajali skojevci Mirko Zlatnar, Zvone Runko in drugi. Med igranjem remija so se pomenkovali o nalogah. V to skupino se je kmalu vključil tudi Ljubov

brat Miro Šercer. Kmalu po ustanovitvi Osvobodilne fronte so člani skupine prejeli navodilo, naj začnejo organizirati simpatizerje in naj poizvedujejo, kakšnega mišljenja so mladinci. Z Ljubom Šercerjem je govoril tudi Jože Nedog. Ljubo se je strinjal s potrebo po oboroženem boju in takojšnjo akcijo, toda izjavil je, da je že povezan z OF preko oficirske skupine in da ima že tam svoje delo. Povedal je tudi, da bo kmalu odšel na teren k partizanom. Zato se skupina, ki je delovala v Nedogovi okolici, ni več ukvarjala z njim, pač pa so večkrat razpravljali o partizanih. Razen tega je Ljubo Šercer kot bivši aktivni oficir in strokovnjak po »prijateljski liniji« izven uradnih dolžnosti napravil Nedogu načrt za akcijo na višje italijanske oficirje. Kmalu po napadu Italije in Nemčije na SZ so se namreč oficirji štaba armadnega zbora vozili s posebnim avtobusom na kosilo in večerjo v hotel Bellevue. Člani SKOJ naj bi minirali ozko cesto, ki pelje proti hotelu od stare šišenske cerkve. Šercer je tudi obljubil, da bo po svojih zvezah priskrbel dve protitankovski mini, ki bi ju potem skojevci zakopali vsako v eno kolesnico na tej cesti. Nedog je načrt za akcijo sporočil po zvezi višjim forumom, ki se z akcijo niso strinjali zaradi političnih momentov.

Ljubo Šercer je začel še pred napadom na SZ pogosto izostajati z doma. Potoval je po ljubljanski okolici in se sestajal z raznimi ljudmi. Obiskoval je tudi skupine ilegalcev, ki so se že takrat skrivali po gozdovih na Molniku. Dne 24. julija pa je odšel v Molniško četo. Z njo se je udeležil zasede proti Italijanom na Podlipoglavu, dne 26. julija. Ze naslednji dan pa je odšel na Mokrec. Ivan Ferlež je na Molniku spal z njim v šotoru. Spominja se ga kot dobrega in odkritega tovariša. Zaradi tega sta si brž postala prijatelja.

Jože Nedog se spominja, kako je Šercer opisoval napad na Lož. Pristrčno so se smejali, ko jim je pripovedoval o paniki med Italijani. Potem jim je povedal tudi o junaški smrti mitraljezca, ki je padel, zadet

*Trije pokojni
narodni heroji.
Levi je Ljubo
Šercer, srednji
neki Črnogorec,
desni neki Srb.
Slikali so se leta
1940 v okolici
Knina, kjer
so služili v garniziji kot aktivni
oficirji*

v glavo. Od partizanov se je Šercer vračal izmučen in raztrgan.

Znano je, da so v prvih mesecih okupacije Italijani bivšim aktivnim oficirjem in podoficirjem dajali mesečne plače. Obenem so nadzirali njihovo gibanje in jih izkoriščali za svojo obveščevalno službo. Mnogi kasnejši belogardistični oficirji so takrat padli v mreže, ki jim jih je nastavila italijanska obveščevalna služba. Čeprav so bili nekateri med njimi osebno kolikor toliko še pošteni, so bili nenadoma tako omreženi, da se niso mogli več rešiti. Šercer je hotel ohraniti svojo legalnost čim dlje. Zato se je dogovoril z bratom Mirom, s katerim sta si bila dokaj podobna, da je hodil na italijanski štab po njegovo plačo. Nekateri tovariši so to odsvetovali, toda Ljubo jih je zavračal, češ da je to naš, partizanski denar. Vse lire je porabil navadno za nakup cigaret in drugih potrebščin za četo.

Zadnjič je prišel Ljubo Šercer domov 4. ali 5. novembra. Pripovedoval je, da so ga klicali v Glavno poveljstvo zaradi nekega posvetovanja. Z

*Ljubo
in Miro
Šercer
28. decem-
bra 1940 na
Veliki
Planini*

Zadnja slika Ljuba Šercerja (levi). Skupaj z bratom Mirom ju je posnel fotograf pri vstopu v Tivoli konec maja 1941

njim je prišel tudi Daki, močno prehlajen. Dva dni se je zdravil pri Šercerjevih in nato odšel po svojih poteh.

Nad Šercerjem pa so se takrat že zgrinjali črni oblaki izdajstva. Nekateri bivši oficirji, ki so bili dotlej brezbržni do osvobodilnega gibanja ali so celo z njim simpatizirali, so pod vplivom Mihailoviča začeli snovati napad na svoje nekdanje poklicne tovariše, ki so se izkazali dotlej kot poborniki OF in partizanstva. Skratka začela se je nagla diferenciacija med bivšimi oficirji. Mnogi so poznali Šercerja in nekaterim je bila znana tudi njegova aktivnost. Našel se je izdajalec, morda jih je bilo tudi več...

Po napadu na Lož so se Italijani z veliko vnemo lotili zasledovanja notranjskih partizanov. Zaradi visokega snega in italijanske premoči so bili pogoji partizanskega življenja čedalje bolj težavni. Nekaj partizanov, ki so se razpršili, so Italijani polovili. Dezertirala sta tudi kasnejši znani izda-

jalec Rozman ter neki Novak, bivši prometnik iz Kranjske gore, ki si je bil predstavljal partizane kot skavte. Čeprav je imel Ljubo Šercer partizansko ime Ljubo Petrič, sta oba dezertirja vseeno lahko vedela o njem nekaj podatkov, ki so pomagali Italijanom, da so ugotovili, kdo je bil komandant partizanov pri napadu na Lož.

V Ljubljani je bilo izdano shajališče razpršenih partizanov v Gajevem hramu na današnji Kidričevi ulici. Šercer je nekaj dni zaman čakal na zvezo s predstavnikom Glavnega poveljstva, ki bi mu moral poročati. Minilo je nekaj dni, preden je znova dobil zveze. Ves vesel je pripovedoval tovarišem, da pojde z njim k partizanom kar 19 novih borcev, med njimi nekaj bivših aktivnih oficirjev.

Bilo je 13. novembra okoli 13. ure. Ljubo Šercer se je ravnokar bril. V kuhinji sta bila tudi brat Miro in Jože Nedog. Pred hišo je zabrněl avtomobil. Nekdo je potrkal na

V okviru proslavljanja 20. obletnice ljudske revolucije je bil 28. maja na Mokercu zbor preživelih borcev 4. udarne brigade Ljube Šerčerja, na katerem je govoril prvi komisar te brigade tovariš Janez Hribar. Na sliki vidimo del udeležencev tega zbora, ki so bili ob obujanju spominov vsi prijetno razpoloženi

vrata. Ko so se odprla, je Nedog zagledal neznanega možkega, ki je vprašal po Ljubu Šerčerju. Ta ga je takoj spoznal. Neznanec je rekel:

»Pridi takoj dol, spodaj te čakam.«

Nedog je Šerčerja takoj, ko je neznanec odšel, posvaril in mu svetoval, naj ne gre z neznancem in naj raje odide čez vrt, skozi luknjo v plotu k slikarju Hinku Smrekarju. Ljubo pa je odvrnil, da je ta človek njegov dober prijatelj in »naš« človek. Ko se je Ljubo obril in umil, se je oblekel in odšel na cesto, kjer ga je čakal neznanec v avtomobilu. Zvečer se Ljubo še vedno ni vrnil in naslednji dan se je zvedelo, da je v zaporu. Miro Šerčer je tudi zvedel za ime neznanca, ki je prišel po brata Ljuba in ga odpeljal naravnost v roke Italijanom. To je bil bivši jugoslovanski major Milan Kosce. Miro je vedel, da stanuje nekje na Gradišču in da se zadržuje po lokalih v središču Ljubljane. V želji maščevati bratovo aretacijo ga je potem Miro Šerčer iskal po gostilnah s pištolo v žepu. Imel je namen, prisiliti ga, da bi odšel z njim na zaslišanje glede bratove aretacije. Toda Kosca ni bilo nikjer najti.

Pozneje, ko je bil Ljubo Šerčer že obsojen na smrt, med 16. decembrom, ko je bila izrečena sodba, in 22. decembrom, ko je bil skupaj s tovariši ustreljen na kraju Rovte pri Strahomerju, sta oče in mati obiskala sina v zaporu. Takrat je Ljubu Šerčerju uspelo očetu povedati, kako so ga aretirali. Kosce mu je izjavil, da je podpolkovnik Bramo, ki je »skrbel« za bivše jugoslovanske oficirje, zahteval, da se Šerčer zgłosi pri njem. Prepričeval ga je, da Italijani nič ne sumijo, da gre samo za redno kontrolo navzočnosti vseh oficirjev in da je Bramo dal častno besedo, da se Šerčerju ne bo nič zgodilo. V nasprotnem primeru, če se Šerčer ne zglosi, bodo zadele njegove starše in brate hude posledice. Komaj sta Kosce in Šerčer prišla na italijansko poveljstvo, je Kosce zaostal, Šerčer pa vstopil. Vrata za njim so se zaprla in obstopili so ga vojaški karabinerji. Bramo mu je napovedal aretacijo in ga začel zaskiševati. Šerčer je odklanjal vsakršno izjavo. Skliceval se je na določbe mednarodne konvencije o vojnih ujetnikih, po katerih nihče ne sme siliti vojnega ujetnika, da bi izdal podatke o svoji dejavnosti

pred zajetjem, niti o drugih osebah. Nekako ob 16. uri je prišel v sobo še neki italijanski polkovnik. Bramo mu je pokazal Šerčerjev akt, rekoč: »To so podatki bivšega jugoslovanskega žandarmerijskega polkovnika Barleta.« Dobesedno je Šerčer ob tej priliki izjavil svojemu očetu: »Oče, za mojo usodo se lahko z mamom zahvalita majorju Koscu kot policistu v italijanski službi in polkovniku Barletu kot ovaduhu.« (Ovadbna pokojnega Ivana Šerčerja, ki jo je dne 22. maja 1945 vložil pri Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih domačih pomagačev pri predsedstvu SNOS, št. 425/45. V zvezi s to ovadbo je bil leta 1945 zaslišan bivši major Milan Kosce v angleškem ujetniškem taborišču v Wolfsbergu in Avstriji. Na zaslišanju pa je zanikal vsako krivdo in se izgovarjal, da ni vedel, zakaj Bramo kliče Šerčerja. Major Kosce je ostal kot vojni ujetnik v Avstriji in ga zavezniki niso hoteli izročiti.)

Ljuba Šerčerja so še 13. novembra zvečer odpeljali na sodnijo. Konec novembra so ga premestili v vojaške zapore na Resljevi cesti. Precej dolgo je bil zaprt v temnici. Tja je nekega dne prišel neznan možki,

ki je hudo zabavljajl čez Italijane. Šerčer je v njem spoznal dezerterja Rozmana. Spremenil je glas in si prizadeval, da bi ga izdajalec ne spoznal. Kmalu za njim je prišel v celico tudi Novak. Čez nekaj dni so Novaka in Rozmana soočili s Šerčerjem v zasliševalnici. Oba sta potrdila, da je bil Šerčer poveljnik pri napadu na Lož. Tako je bila Šerčerjeva usoda zapečatená. Na procesu, ki je bil 15. in 16. decembra v Ljubljani pred posebnim vojaškim sodiščem, je bil skupaj s sedmimi drugimi obtoženci obsojen na smrt z ustrelitvijo. Dva obsojenca sta bila pozneje pomiloščena na dosmrtno ječo. Na razpravi se je Šerčer zadržal hrabro in dostojanstveno. Rekel je: »Sodite mi kot jugoslovanskemu oficirju, ki se ne izneveril domovini.« Branili so ga ljubljanski odvetniki, ki jih je povezovala OF. Med njimi je bil dr. Tomšič (Kasneje umorjen na Turjaku). Zaman: Šerčer je bil obsojen na

smrt. Vse intervencije preko osebnih zvez, ki so jih poskušali vplivni Ljubljánčani, so bile brez vsakega uspeha. Šerčer bo moral umreti. Tudi vsovcem se ni posrečilo rešiti Šerčerja in mu omogočiti pobeg.

Oče Ivan je v obupu poskušal še zadnje. Čeprav ni maral duhovščine, se je odločil prositi za pomoč še škofa Rožmana. Skupaj z Jožetom Nedogom sta odšla na škofijo. Nedog je pričakoval, da ju sploh ne bodo sprejeli, toda to se je vseeno zgodilo. K škofu je odšel samo Šerčer, Nedog pa je ostal v čakalnici. Slišal je ostre besede za zaprtimi vrati, kljuka, ki je zanjo držal Šerčer, se je nekajkrat upognila. Potem je prišel iz škofove pisarne Šerčer in jezno pljunil na tla med podboji. Jezo in žalost je poplanknil v gostilni »Sokol« nasproti škofije.

Dne 22. decembra 1941 so Šerčerja in tovariše ustrelili. Obsodbo je izvršila skupina 24

vojakov in enega oficirja, pripadnikov VIII. bataljona črnih srajc »M«. Obsojence, krste in žaganje so pripeljali v spremstvu petnajstih vojakov na dveh kamionih. Za zavarovanje je bilo določenih 100 topničarjev 19. artilerijskega polka z dvema mitraljezoma na 4 oklopnih avtomobilih.

Obsojencem so še enkrat prebrali obsodbo, nakar so ti v slovenščini vzklikali partizanom, Osvobodilni fronti in voditeljem. Ob 9.20 je navzoči zdravnik ugotovil smrt. Trupla je italijansko poveljstvo ukazalo prepeljati v Tržič (Monfalcone) na pokopališče, kot se vidi iz pripisa s črnilom na uradnem aktu o izvršeni usmrtitvi.

Šerčerjevo ime pa je živeló dalje v spominu stotin borcev, ki so ga poznali. Po njem je dobila ime tudi 2. slovenska brigada. Dne 25. oktobra 1943 je bil proglašen za narodnega heroja.

Mile Pavlin

Od tod so bežale še ptice ...

V letošnjem letu bosta izšli dve knjigi o nacističnih koncentracijskih taboriščih, ki ju je napisal Lojze Krakar. Prva bo pesniška zbirka z naslovom »Pepel na zvezdah«. Izdala jo bo založba »Borec«, originalne grafike zanjo pa bo prispeval akad. slikar Vladimir Lakovič, ki je tudi sam preživel koncentracijska taborišča. Druga knjiga pa bo imela dokumentarni značaj in bo izšla pri založbi »Mladinska knjiga«. Objavljamó uvod, ki ga je avtor napisal za to knjigo, in dve pesmi, ki bosta izšli v zbirki.

NAPISAL sem besedilo za knjigo, ki sem jo pisal teže kot karkoli doslej. Ko sem se je lotil, se mi je zdelo, da mi bodo strani same letele izpod rok, saj sem to, kar sem hotel napisati, poznal. Poznal ne le iz lastnih doživetij med vojno, marveč tudi iz študija, srečanj, obiskov in doživetij vsa ta leta v miru. Toda ko sem se pisanja lotil, me je snov že po prvih straneh zasula. Zasula, kakor bi pred mano nenadoma vstalo enajst milijonov ljudi, ki so pustili svoj pepel v nacističnih koncentracijskih taboriščih, ko da bi mi vsak izmed njih začel pripovedovati svojo zgodbo. Nenadoma sem zaslišal milijone glasov v vseh jezikih te stare

Evrope: glej, da bo v tem, kar pišeš, tudi moja zgodba! Glej, da ne pozabiš — pa čeprav ti je prostor odmerjen — povedati vsega, kar so z nami počeli. Sam si bil med nami in veš, kdo je kriv naših smrti. In ne oznanjaj pozabe, pozaba je zločin! Izmislili so si jo tisti, ki jim je težko poslušati, kaj so nekoč počeli. Ali tisti, ki jim na tihem dajejo prav. Pa vsi tisti, ki bi bili sami zmožni storiti isto.

Kakor zasuti rudar sem se začel kopati skozi vse, kar je bilo v meni in pred menoj, ko sem začel pisati prve strani. Dneve in mesece sem preživel pod pezo dokumentov, števil, pričevanj in spominov. Sam sebi sem se že zdel kakor

strokovnjak za pobijanje ljudi. V nočeh sem se začel ponovno vračati v koncentracijska taborišča. Popuščali so živci in od neljubih spominov razbičana fantazija je začela v sanjah spletati prizore, kakršnih me je še bedé strah. Prijatelji so mi velikokrat rekli: pusti te stvari pri miru, kaj ni škoda živcev? Kaj ni bilo dovolj, da si preživel vse to? Zakaj še brskaš po tem in pišeš in pripoveduješ o teh rečeh? Ali misliš, da bo potem kaj bolje? Ali misliš, da boš s tem dopovedal ljudem, kar bi rad: dopovedal namreč, kaj je bilo in kaj je lahko zlo? Ljudje imajo tisoč drugih skrbi in kdor ni sam občutil teh prekletih taborišč, ne bo tega nikoli dojel. S tistimi, ki so bili v gozdovih ali kjerkoli na frontah, je bilo drugače. Čeprav so bili vsak trenutek pripravljani na smrt, so bili vsaj svobodni ljudje. V taborišču pa si venomer nosil glavo pod pazduho in če si se zraven še boril, je bil to boj zvezanega z oboroženim hrustom...

Velikokrat sem dal ljudem, ki so mi tako govorili, prav — velikokrat pa tudi ne. V tem namreč ne, da je treba te stvari pozabiti in pokopati. Zato sem pisal dalje in to delo dokončal. In zdi se mi, da mi je laže. Laže zato, ker sem izpovedal vsaj del resnice, ki jo nosim v sebi in izpolnil svojo dolžnost do vseh tistih svojih bratov iz raznih evropskih dežel, ki ne morejo več spregovoriti. Še dalje čutim kot človek, ki mu je pisanje poklic, da se z vsakim najskromnejšim člankom o teh stvareh oddolžim tudi tistim preživelim, ki jim pero in beseda ne tečeta, pa bi vendar imeli povedati več kakor obširne knjige. Velikokrat jih srečujem doma in če me zanese pot na tuje — vsakokrat jih znova poslušam. Mnogi so zagrenjeni, bolni ali zapuščeni; mnoge od njih je življenje pomaknilo na stranski tir in kljub skromnosti, vrojeni ali vsiljeni, čutim včasih v njih grenkobo, ko vidijo na veliki zvon obešene postranske reči, potrebne za reklamo, resnico o njih, resnico o današnjem in komaj minulemu svetu, resda velikokrat neljubo in grenko, pa kakor desetega brata s culo na rami in beraško palico v roki. A ta knjiga bo govorila z jezikom prav tega desetega brata.

Zato ne bo v njej nič izmisljenega. Fantazija ponorelih nacistov si je namreč v koncentracijskih taboriščih izmislila takšne reči, da je proti njej ne samo moja domišljija, marveč celo domišljija starega Danteja naravnost diletantska. In vse, kar so doslej grozotnega napisali ali naslikali pisatelji, zgodovinarji in slikarji, je prava šolska naloga proti mojstrovini, ki so si jo izmislili potomci Goethejevih sodobnikov. Kolikor poznam umetniška dela o koncentracijskih taboriščih v drugi svetovni vojni (napisali in naslikali so jih ljudje, ki so bili povečini sami priče dogodkov), se v svojih najboljših dosežkih komaj približujejo grozi in resnici, ki bi jo moral zvedeti svet. Pa celo časnikarstvo svoje naloge tu ni opravilo dobro. Tisk po svetu je le takrat, kadar so bile te stvari ponovno predmet sodnih in nesodnih razprav, vgriznil

Marijan Detoni: Iz mape »U«

v to staro in že hudo obglodano kost, pa še takrat površno. Zgrabil je pač, kar mu je dišalo, zmešal podatke in števke, po potrebah prikrojil dejstva, še zmeraj raje videl na svojih straneh pomanjkljivo oblečeno nemško filmsko zvezdico kakor jetnike v cebrah in tako pripomogel, da so propagande siti ljudje začeli gledati tudi v tem časopisne race, potrebne dnevnih politiki.

Vsakemu bivšemu jetniku, ki mi je kdaj potožil, da ljudje skorajda ne verjamejo več, da so bila takšna taborišča res mogoča, sem moral žal potrditi in ga potolažiti z lastnim spoznanjem, da kljub vsemu, kar se je o tem slišalo, govorilo in pisalo, celo mnogi razgledani ljudje nimajo o teh stvareh želenega pojma. Morda je tako prav in celo razveseljivo; ljudje so premalo pokvarjeni, da bi si to lahko predstavljali. Sam sem že srečal resne može, ki mi niso verjeli, kar sem jim pripovedoval. Pri nas na Slovenskem sicer veliko ljudi pozna razna koncentracijska taborišča, vendar pozna precej več ljudi italijanska kakor nemška. Italijanska — celo tisto najhujše na Rabu — pa bi kljub gladi, ušem in smrtim z nemškimi težko primerjali. Trditev o razliki med italijanskimi in nemškimi koncentracijskimi taborišči sem zapisal, ker bi rad pripomogel k razjasnitvi še vedno nekoliko za-

meglenih pojmov med javnostjo; sam sem okusil oboje, saj sem bil sam najprej zaprt v Italiji, potem pa v koncentracijskih taboriščih v Nemčiji. Pa celo med temi je bila razlika in celo tu so naši pojmi še nekoliko megleni. S taborišči kakor Mauthausen, Buchenwald, Ravensbrück itd. bi na primer težko primerjali Dachau v zadnjih dveh letih pred koncem vojne, ko je bil režim v tem taborišču v primerjavi z režimom v ostalih še najzgodnejši (seveda še zdaleč ne znosen!). Mauthausen, Buchenwald in Ravensbrück (naj spet omenim samo ta tri taborišča, ker o številnih drugih v tej knjigi ne govorim) pa so bila kljub vsem strahotam spet daleč od strašnega, najstrašnejšega Auschwitza ali Majdaneka, kjer so šli v plinske celice in krematorijske peči milijoni ljudi...

Gradivo za to knjigo je vzeto iz lastnih doživetij in raznih dokumentarnih publikacij, snemanje slik pa sta omogočila GO ZB NOV Slovenije in TV Ljubljana. Knjiga bo izšla pri založbi, ki izdaja v prvi vrsti knjige za mlade ljudi. Zato bo tudi to delo vsaj delno namenjeno njim, čeprav pri pisanju nikakor nisem imel v mislih samo mladih, ampak tudi odrasle bralce. Nikogar ne bi rad z dokumenti in podatki, ki jih objavljam, ustvaril grozo; komur bo pretežko prenesti, kar bo bral in videl, naj knjigo zapre. In že vnaprej bi se rad zagovarjal pred očitkom, da sem mladim bralcem, ki jim bo ta knjiga prišla v roke, dal stvari, ki niso zanje. Tudi jaz mislim, da takšne stvari niso zanje in z vsem srcem, kolikor ga premorem, jim želim, da bi bila to zanje samo zgodovina in nikoli živa resnica. Želim jim, da bi v svojih nemških vrstnikih, sinovih in hčerah tistih, ki so zapirali, ubijali in dušili njihove starše, lahko videli prijatelje in delavne, gospodarske ljudi, saj je dovolj, če že v fantaziji nas odraslih nenadoma zraste ob pogledu na »miroljubnega« nemškega turista hudoba s čelado na glavi, pa z brzostrelko in pločevinasto škato strupenega plina v rokah... Vendar pa moram povedati še enkrat, kar sem že

večkrat. To namreč, da nas ni treba biti prav nič strah pripovedovati na dostopen in premišljen način tudi otrokom, kaj je zlo in kako se spočne, saj zlo niso samo čarovnice in druga brezspolna bitja iz pravljic. Ljudje 20. stoletja poznamo pravo zlo, ki je drugačno in se mu pravi drugače: civiliziran norec. Civiliziran norec

z znanostjo v rokah. Z znanostjo in tehniko, ki jima moderni človek poje hvalo, saj sta res veliki dobrotnici ljudi, toda samo pod enim in edinim pogojem: da ju imajo v rokah trezni in razumni humanisti, ne pa Hitleri in Himmlerji. Po Hitlerju res še ni bilo norca, ki bi tega očeta največjega zla prekosil. Lahko

pa se najde tudi tak in spet mu bo morda treba z velikan-sko muko puliti kremplje. Kako so to delali ljudje v zadnji vojni ne samo po frontah, ampak celo v koncentracijskih taboriščih, kjer so po navadi opustili vsako upanje, a se vendar do konca borili za človeško dostojanstvo, pa naj ljudje le vedo.

LOJZE KRAKAR:

Pepel na zvezdah

Sključen spomin prihaja
na grob ubite mladosti.
Grob je na velikem pokopališču,
kjer z nemih stražnih stolpov
venomer zvonijo nemi zvonovi
za mrtve.

V grobu počiva v verige uklenjena
mladost šestnajstletnika.
Kot vrbe ihtijo nad njo
strgane zarjavele žice,
viseče z betonskih drogov
kot lasje poblaznele čarovnice.
Ob grobu sedi neizljubljena
prva ljubezen,
podobna starki, ki moli.
Kadar sva tukaj skupaj,
pomoliva skupaj,
jaz, sključen spomin samega sebe,
in ona, ki ni nikoli postala nevesta,
pomoliva v grdih, a svetih besedah kletve
zanje, katerih pepel počiva na zvezdah,
pomoliva, da bi poslej za zmeraj
ob času ljubezni ljudje ljubili,
da ogenj več nikdar jim ne bi uničil žetve,
da ne bi več nikdar kot sključeni starci
hodili

iskat svojih lastnih grobov
in prosili za mrtve na zvezdah.

Devec

Bil je jetnik, ki svojega poklica
ni mogel zatajiti. Ko se vical
je s težko skalo v breg kot bog pod križem
in od gladu še komaj vedel zase,
kot mesečnik mrmral je svoje viže
in zraven bleдел o nekdanji časih.
Spet drugič pel je glasno. Včasih v jezo

tovarišev pod težkih kamnov pezo.
Bil je jesenski dan. Dan v kamnolomu.
Megla in dolgčas... In takrat nekomu
v verigi stražnikov prišla je v glavo
strupena misel: pevci so na svetu
pripravni ne samo za v kamnolome,
a včasih tudi komu — za zabavo.
Ideja vredna je bila medalje

in že je šla kot iskra v slami dalje.
 Privedli pevca so in ga nagnali
 z volčjaki na veliko skalo. Dali
 mu bodo kruha, so mu obljubili,
 če jim zapoje, od srca zapoje
 popevko, ki so sami si jo zbrali.
 Popevka kajpak je bila vojaška
 in po vojaško gola in prostaška.
 Zamislil se je pevec, sklonil glavo
 in kot bi v hipu našel nit rešilno,
 jo spet veselo dvignil, jim pokimal
 in že začel (kot bi začel predstavo
 najslavnejšo na svetu) s krčem peti,
 samo da ne po njihovo — po svoje!
 Najprej potihem, kot otrok ganljivo,
 a že močno, močnejše, neustavljivo,
 kot v njem nekdo bi splašil ptičjo jato,
 kot v njem bi s krikom plaz z goré sprožil,
 kot v njem nekdo bi stopil na granato!
 Pel, da je s svojo pesmijo prekričal
 razkačene vojake in volčjake,

pel, da iz prsi mu je švigal plamen
 in v njem ni videl več, kako nekdo je
 srdito zgrabil in zalučal kamen,
 in da ni čutil več, kako za prvim
 je vrgel kamen vanj še drugi, tretji
 in potlej peti, petdeseti, stoti,
 kot ose zdraženi od ognja pesmi
 in kakor ose nični pred plameni,
 podobni si med sabo kakor kamni,
 ki žrtev so pobijali — in smrtni
 kot on, ki v smrtni uri svoj spomin je
 obvaroval na veke pred pozabo — — —

Zasulo ga je kamenje. Telo je
 zgorelo v prah. A veter je raznesel
 kot dobro vest čez svet njegovo pesem,
 jo razdrobil v semena in jo seje
 v vsa srca, ki ga čakajo zorana,
 v vsa srca, ki še niso trhle veje
 in njihovim življenjem smisel daje
 upor. Upor, ki se mu pravi pesem.

Pot razstave »Okupatorjevi zapori in taborišča« po Sloveniji

PO ŠESTMESEČNEM skrbnem zbiranju gradiva in podatkov je kolektiv Muzeja NO v Ljubljani s sodelovanjem Glavnega odbora ZB — Sekcije internirancev in deportirancev priredil lani novembra razstavo o okupatorjevih zaporih in taboriščih. To je druga razstava te vrste pri nas po osvoboditvi. Žal ni od prve razstave (poleti 1946) ostalo skoraj nič, niti scenarij; le dva zvezka vtisov povesta, da je bila dobra.

Po petnajstih letih je prav, da damo večji poudarek tudi tej obliki narodnoosvobodilne borbe, o kateri se je doslej premalo pisalo in je tako rekoč neobdelana. V tem oziru so nas znatno prehiteli drugi narodi, ki imajo že lepo zbran material, dokaj urejeno evidenco, muzejske oddelke v nekdanjih nemških taboriščih in predvsem bogato literaturo (zlasti Poljaki, Čehi in Francozi).

Če na kratko pogledamo, kakšna je bilanca razstave v Ljubljani in po Sloveniji, potem smo lahko zadovoljni: Od 26. novembra 1960 do 26. fe-

bruarja 1961 si je samo v Ljubljani ogledalo razstavo 25.225 ljudi.

Iz Ljubljane je bila razstava prepeljana v Novo mesto (od 8. do 29. marca 1961), kjer si jo je ogledalo okrog 7000 obiskovalcev.

Naslednja postaja na poti po Sloveniji je bilo Celje: v dvorani Narodnega doma so našli v času od 17. do 26. aprila približno 17.000 obiskovalcev. Zlasti močan je bil obisk šolske mladine.

V Mariboru si je razstavo ogledalo 23.896 ljudi v šestnajstih dneh (od 27. aprila do 13. maja). V Novi Gorici je razstava v kratkem času od 15. do 23. maja privabila okrog 7000 ljudi.

V celoti si je razstavo ogledalo 80.000 ljudi, kar je res lepo število.

Pa pustimo številke, ki so sicer zelo zgovorne, a niso edini ilustrator! Tudi bežno listanje po knjigah vtisov nam marsikaj pove.

Tu so se podpisovali bivši interniranci in zaporniki ter

obujali svoje grenke spomine, tu se je podpisal prvošolček, tu se je podpisoval tudi naš vojak.

Kratko, a jedrnato je zapisano: »Pečnik Tone. Prestal Rab, ne pozabim nikoli.«

Mladinka je napisala: »Hudo nam je pri srcu, ko zapuščamo ta kraj.«

Zelo dober je zapis študenta iz Ljubljane: »Človek se včasih trudi, da bi pozabil. Pa ne more, in prav je, da ne more. Nihče ne bi smel tega pozabiti in lepše bi bilo na zemlji... Za vse vam hvala prijatelji in velikani duha in volje. Boril se bom vedno za mir in bratstvo med narodi, kajti zdrav razum v teh časih komaj prenese dejstva, ki so tukaj neizpodbitna; toda, da se kaj takega ne povrne, se bom boril.«

Da naša mladina pravilno pojmuje in vrednoti mir, nam pričajo besede: »V tem strašnem boju za mir, ki si ga želimo vsi pravični in razumni ljudje, nam ne sme biti prevelika žrtev — lastno življenje, posebno takrat, kadar bo kdo to od nas zahteval...

ŽRTVE OPOMINJAJO: RAZOROŽITE SE IN ZAVARUJTE MIR!

Pod tem geslom je bila 15. maja tradicionalna proslava obletnice osvoboditve v bivšem koncentracijskem taborišču v Mauthausenu (Avstrija). Udeležili so se je predstavniki vseh evropskih držav, katerih prebivalci so trpeli in umirali v tem taborišču. Vsaka delegacija je položila venec najprej k spomeniku umrlih internirancev lastne dežele, nato pa še k spomenikom žrtev drugih dežel. Na sliki vidimo jugoslovansko delegacijo, ko polaga venec k poljskemu spomeniku

Srečna bodočnost in mir, to sta gesla nas mladih!»

Preproste so besede mladega človeka, a zato tem bolj iskrene: »Razstava mi je bila kar povšeči, a tu pa tam mi je tudi začelo hitreje srce utripati, ker sem spoznal, kako so trpeli naši ljudje med vojno v taboriščih. Smrt fašizmu — svoboda narodu!»

V Mariboru se je vpisal v knjigo tudi avstrijski interniranec iz Graza in dal razstavi vse priznanje ter omenil imena nekaterih Slovencev, s katerimi je bil skupaj v Dachauu. Kratek je zapis iz Primorske: »Bivši politični preganjanec, talec in interniranec Stefan Prinčič-Primorac« ...

In za zaključek omenimo še eno opombo, ki jo je napisal mlad metalurg iz Štor pri Celju: »Neverjetno, toda po slikah, katere sem tukaj videl — na žalost resnično. Takih raz-

stav si posebno mi mladi želimo še več.«

Ob nadaljnjem zbiranju gradiva in pomoči ter sodelovanja internirancev in ZB bo

mogoče pripraviti še več razstav s to tematiko, kjer bo še bolje prikazan delež Jugoslovčanov v koncentracijskih taboriščih Nemčije in Italije. -mč-

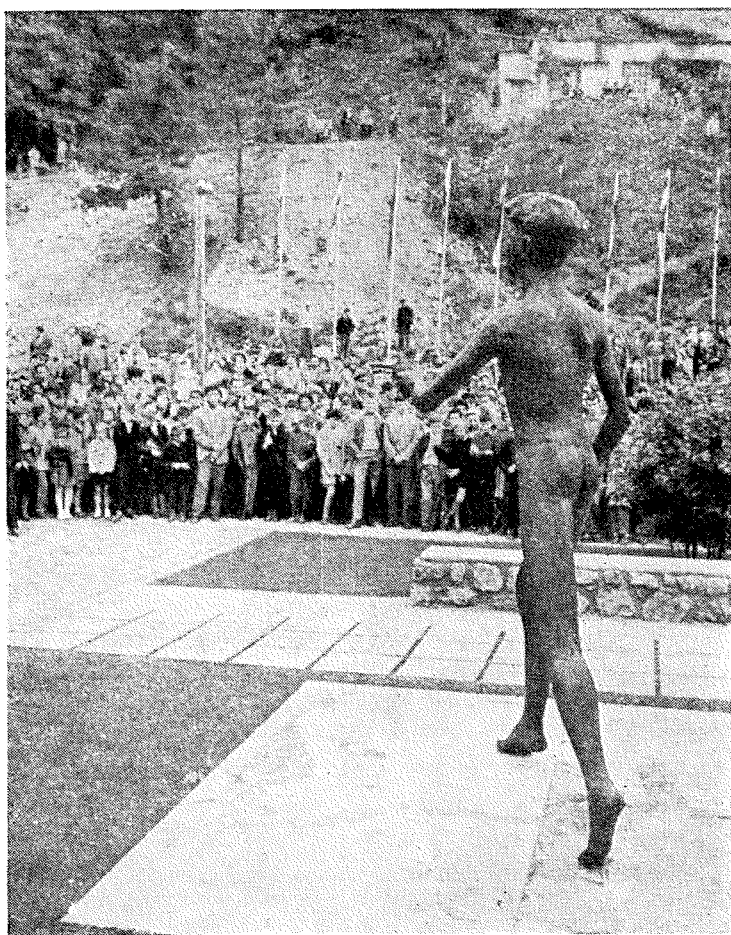
Mladina in vojni čas

S TROHICO nezaupanja vstopaš v Jakopičev paviljon, kjer pod pokroviteljstvom odbora »Ob žici okupirane Ljubljane« in ob 20-letnici ljudskega upora razstavljajo svoje risbe učenci osnovnih in srednjih šol iz vse Slovenije.

Sprašuješ se, kako je mladina, ki sama tega ni doživela, sprejela pripovedovanja, zgodovino, dokumentacijo časa, ki je bil za ljudi pri nas neizpros in hud, a tudi poln zanosa in ponosa. Ali bodo naši otroci verjeli, da je bilo mogoče po-

sameznikom razorožiti celo četo okupatorjev? Se jim to ne bo zdelo pretirano in nemogoče? Ali bodo v sedanjih razmerah, ki so popolnoma drugačne, ki jim ne nalagajo tako usodnih odločitev, dojeli veličino prostovoljne smrti? Ali niso vsi zaverovani v cenene filmske junake in kričače popevke?

Razstava s tematiko ljudskega upora in osvobodilne vojne ti prežene to bojazen. Ne samo, da je vsebinsko bogata in se ista snov ne ponavlja več-

Dne 11. junija je bil v Podutiku odkrit spomenik padlemu kurirju Mravljetu, ki je hkrati spomenik vsej borbeni mladini

krat; dokazuje tudi, da je mladina z ljubeznijo obdelala prizore, ki so se ji posredno vtisnili v spomin. Prikazani so partizanski pohodi, diverzantske akcije, upor v mestu, ilegalne tiskarne, pobegi, streljanja talcev, skrivni prevozi čez reko, deportacije, napisne akcije, koncentracijska taborišča in podobno.

Tudi po tehniki se dela razlikujejo. Perorisba s tušem, akvarel in tempera, celo olje, preprostejše grafike, lepljenke in kolektivne podobe, pri katerih je sodeloval ves razred.

Veseli nas, da so med najboljšimi tudi risbe podeželskih otrok, ki sicer nimajo toliko priložnosti za predšolsko in izvenšolsko likov-

no vzgojo kot ljubljanski. Vidni so že uspehi novega načina estetskega pouka, ki temelji na načelih ustvarjalnih sposobnosti otrok in mladine ob njihovem telesnem in duševnem razvoju, ne pa na osnovi pridobivanja spretnosti pri risanju, petju, igranju, plesu. Umetnostnega jezika se namreč ni mogoče naučiti, treba ga je doživeti, razumeti in najti z lastnimi, čeprav še skromnimi izkušnjami. Če se pri tem pokaže bodoči umetnik, toliko bolje. Sicer pa bo iz takega naraščaja zrastle umetnostno občinstvo, kar tudi ni malo.

Z razstave, ki je razen nekaterih izjem na dostojni višini, naj omenim dela, kjer se

kaže izreden čut za barve in barvne otenke ter dobra razporeditev ploskev (Vas v vojni, Ljubljana, Deportacija, Braslovče), lepa figuralna kompozicija (Ob partizanskem ognju, Ljubljana, Nočni prevoz čez reko, Sempeter pri Gorici), pravilno proporcionirano in ekspresivno človeško telo (Padajoči talec, Ljubljana) ter ne navaden lirični posluh ob dramatični zgodbi (Napisna akcija, Ljubljana), kjer ne moremo več govoriti le o prefinjenih tehnikah. Mladi risar dosega izreden učinek s četverkotniki in kvadrati ljubljanskih stavb, ki so rahlo prosojne, kakor bi jih gledali skozi jutranjo meglo.

Povsem zunaj današnjih pedagoških načel pa uči profesor, ki dopušča dijaku, da zapada v nekakšen nesodoben risarski letopis, zlasti, ker dela z lahko in spretno roko (Ljubljana za žico).

Večina otrok obvladuje že precej zapletene risarske prijeme. Nujna je za njihovo starost preprostost in naivnost dojemanja, zato včasih toliko bolj preseneča spretnost, samozavest in domiselnost mladih ustvarjalcev, sproščenost izražanja in sposobnost posrednega, a pravilnega dojemanja dogodkov.

Tu bi rada omenila, da se v svetu in pri nas pojavljajo mnenja, da bi otrokom prihranili pričevanja o vojnih grozotah, pokolih in podobno. Taka mnenja nastajajo iz zgrešenega pojmovanja, da so otroci za to prenežni, največkrat pa imajo zelo jasne namene: ljudje, vsaj nova generacija naj čimprej pozabi, kar se je godilo in kar je danes, za nekatere posameznike, razred ali narod v celoti, milo rečeno nepristno.

Nasprotno. Samo če naši otroci vedo, kaj pomeni Urh, Auschwitz, Rab, kdo je bila Ana Frank, Tone Tomšič in nešteto drugih, bodo znali ceniti svo bodo in njene pridobitve.

Razstava potrjuje, da je mladina znala pravilno oceniti nasprotujoči si smeri v minuli vojni, potrjuje pa tudi, da kulturna in politična vzgoja na naših šolah ni zgrešena.

Asta Znidarčič

V Rusijo je prodiralo 164 divizij

V nadaljevanju pripoveduje W. Churchill o nacističnem napadu na SZ in o tem, zakaj se je odločno postavil na stran SZ, čeprav je bil včasih njen najhujši nasprotnik.

General Halder je na nürnberškem procesu izpovedal:

»... Pred napadom na Rusijo je führer sklical konferenco vseh poveljnikov in oseb v stiku z vrhovnim poveljstvom. Pogovoriti se je hotel z njimi o vprašanju bližnjega napada na Rusijo. Točno se ne morem spomniti datuma... Na sestanku je führer izjavil, da je treba z Rusi ravnati drugače kot z zahodnimi vojaki... Dejal je, da se je treba z Rusi boriti na ruski način. Izjavil je, da Rusi niso podpisali Haaške konvencije — zato se pri njihovih ujetnikih ni treba ravnati po določenih konvencijah... Povedal je, da tako imenovanih komisarjev ne smemo šteti med vojne ujetnike.«
Keitel je povedal naslednje:

»Osnovna Hitlerjeva misel je bila ta, da se je bila odločilna bitka med dvema ideologijama in da zato v tej vojni (z Rusijo) ni bilo mogoče uporabljati nam vojakom do tedaj znane metode, ki jih priznava mednarodno pravo, kot edino pravilne.«

V petek, 20. junija zvečer, sem brez spremstva odšel na weekend. Vedel sem, da je nemški napad tik pred durmi. Odločil sem se, da bom že v soboto zvečer govoril po radiu o teh dogodkih. Izražati bi se moral seveda zelo previdno. Sovjetska vlada je bila namreč še vedno tako ošabna in kratkovidna, da je videla v vsakem našem svarilu le poskus poraženih politikov, ki bi radi potegnili v nesrečo še ostale. Med vožnjo sem o tem razmisлил in sklenil preložiti govor na nedeljo zvečer, ker sem upal, da se bo do takrat marsikaj razjasnilo. Tako mi je sobota minila kot običajno.

Pet dni prej, 15. junija, sem poslal predsedniku naslednjo brzojavko:

Nacistična vojska je šla v boj z geslom »Rus mora umreti, da bomo mi živeli«

Ruski vojak poziva tovariše v boj

»Iz vseh virov, ki so mi na razpolago, vključno najbolj verodostojne, je razvidno, da bodo Nemci vsak hip udarili na Rusijo. Dobro vem, da večina nemških čet stoji ob meji od Finske do Romunije, kakor tudi za poslednje dovoze zračnih in oklopnih formacij. Žepna oklopnica *Lützov*, ki je včeraj pokukala iz Skaggeraka in jo je torpediralo naše obalno letalstvo, je bila zelo verjetno usmerjena na sever, da bi z morja podprla operacije na severnem boku. Ako bo izbruhnila nova vojna, bomo Rusom vlivali poguma in jim vsestransko pomagali. Voditi nas mora načelo, da je naš skupni sovražnik samo Hitler. Mislim, da v Veliki Britaniji ideološke razlike ne bodo povzročile posebnih političnih reakcij in sem prepričan, da rusko-nemški konflikt tudi Vam ne bo povzročil težav.«

Ameriški veleposlanik, ki je bil moj gost na weekendu, je prinesel s seboj predsednikov odgovor. V primeru nemškega napada na Rusijo bi takoj in javno podprl »vsako izjavo ministrskega predsednika, s katero bi pozdravil Rusijo kot zaveznico«. Gospod Winant mi je to potrdil tudi ustmeno.

V nedeljo, 22. junija zjutraj, ko sem se zbudil, so mi prinesli vest o nemškem napadu na Rusijo. Moje domneve so postale resnica. Niti najmanj nisem razmišljal, kaj je naša dolžnost, kakšno stališče moramo zavzeti in kaj moram reči. Pripraviti sem se moral za govor. Odredil sem, naj takoj razglasijo, da bom zvečer ob 21. uri govoril po radiu. Kmalu zatem je prišel

v sobo general Dill, ki je prihital iz Londona s podrobnejšimi novicami. Nemci so vdrlji v Rusijo na velikanski fronti; sovjetsko letalstvo so presenetili na tleh in bilo je videti, da napredujejo naglo. Šef vrhovnega imperialnega štaba je dodal: »Mislim, da so jih množično odrezali in obkolili.«

Dan sem prebil ob pripravah na govor. Ni se mi zdelo potrebno, da bi se posvetoval z Vojnim kabinetom, pa tudi časa ni bilo več. Vedel sem, da se vsi strinjajo z menoj. Anthony Eden, lord Beaverbrook in sir Stafford Cripps, ki je bil zapustil Moskvo 10. junija, so ostali ves dan pri meni.

Morda bo koga zanimalo dnevno poročilo za tisto nedeljo v vili Chequers. Napisal ga je moj osebni tajnik, gospod Colville:

1. V soboto, 21. junija sem prišel v vilo Chequers. Bilo je kmalu po večerji. Z menoj so bili gospod in gospa Winant, gospod Eden s soprogo in Edward Bridges. Med večerjo je gospod Churchill dejal, da bodo Nemci za gotovo napadli Rusijo. Menil je, da bi si Hitler s to potezo rad pridobil simpatije kapitalistov in desničarjev tako v Veliki Britaniji kot v Združenih državah. Toda Hitler se moti. Vsi skupaj moramo pomagati Rusiji. Winant je dejal, da isto velja tudi za Združene države.

Ko sva se z gospodom Churchillom po večerji sprehajala na igrišču za croquet, sem se spet lotil tega vprašanja. Vprašal sem ga, če ni to zanj, najhujšega nasprotnika komunizma, v nasprotju z logiko. Gospod Churchill mi je odvrnil: »To pa že ne. E dini moj namen je uničenje Hitlerja. Ko bi Hitler napadel sam pekel, bi jaz tudi za hudiča priložil dobro besedo v Spodnjem domu.«

2. Naslednje jutro me je ob štirih prebudil telefon. Foreign Office je sporočal, da je Nemčija napadla Rusijo. Ministrski predsednik je stalno zabičeval, da ga smemo zbuditi samo v primeru invazije (v Anglijo). Zato sem počakal z vestjo do osmih. Edino, kar je pripomnil, je bilo to: »Sporočite na BBC, da bom govoril po radiu nocoj ob devetih.« Za govor se je začel pripravljati ob enajstih. Z njim je bil zaposlen ves dan, razen pri zajtrku, kjer so bili prisotni sir Stafford Cripps, lord Beaverbrook in lord Cranborne. Govor je bil pripravljen komaj dvajset minut pred enaindvajseto uro.

V tistem govoru sem dejal:

»Nacistični režim se po svoji najslabši plati sicer ne razlikuje dosti od komunističnega. Vendar je brez vsake osnove in brez načel, pozna pa samo nagon grabežljivosti in rasne nadvlade. Presega vse znane oblike človeške podlosti. Kar se tiče tehnično izpolnjenega zverinstva in napadalnosti mu ni najti enakega. Nihče ni bil doslednejši nasprotnik komunizma kot sem bil jaz zadnjih petindvajset let. Ne bom umaknil niti ene besede, ki sem jih izgovoril v zvezi s tem, toda vse, kar se je zgodilo, je malenkost spricho prizora, ki se zdaj odvija pred nami. V nič se razblinjajo zločini in trage-

Ruske matere in žene so morale gledati nešteto grozodejstev, ki so jih počenjali nacisti

dije iz preteklosti. Vidim samo ruske vojakke, ki stojte ob robu rodne zemlje in branijo polja, ki so jih obdelovali njihovi očetje od pamtiveka. Vidim jih, kako branijo svoje domove, kjer matere in žene molijo za rešitev svojih najbližjih, za vrnitev tistega, ki služi vsakdanji kruh, jih ščiti in skrbi zanje. Vidim na tisoče in tisoče vasi, kjer se preživljajo z muko in kljub temu še poznajo prvobitne človeške radosti, smeh deklet in igre otrok. Vidim, kako se jim bliža strahotni napad nacističnega vojnega stroja z nadutimi pruskimi oficirji, ki jim tako prija rožljanje ostrog na škornjih, z izurjenimi agenti in s strokovnjaki, ki so se vrnili iz dvanajstih zaslužjenih in ustrahovanih dežel. Vidim tudi tisto hunsko, topoglavo, dobro izvežbano, ubogljivo in brutalno vojaško drhal, ki leze dalje kot roj požrešnih kobilic. Vidim nemške lovce in bombnike na nebu, ki jih še bolijo britanski udarci in se zdaj veselijo lažjega plena.

Izza blesteče parade pa vidim peščico malopridnežev, ki pripravljajo in spuščajo nad človeštvo to povodenj grozot...

Razglašam sklep vlade Njegovoga Velikanstva. Prepričan sem, da ga bodo odobrili tudi dominioni, ne da bi se obotavljali. Ne vem, če ne boste podvomili o naši politiki v prihodnosti. Povem vam, da poznamo en sam smoter, en sam in nepreklicen namen. Za vsako ceno hočemo strmoglaviti Hitlerja in uničiti nacizem do kraja. Nič, prav nič nas

ne more odvrniti od te namere. Nikdar se ne bomo pogajali s Hitlerjem ali s komerkoli iz njegove klike. Tolkli ga bomo na zemlji, na morju in v zraku, dokler ne bomo z božjo pomočjo rešili zemeljsko kroglo njegove sence in narode njegovega jarma. Vsak poedinec ali vsaka država, ki se druži s Hitlerjem, je naš sovražnik... To je politika, ki jo vsebuje naša izjava. Iz tega sledi, da bomo nudili vso možno pomoč Rusiji in ruskemu narodu. Apelirali bomo na vse naše prijatelje in zaveznike na vseh koncih sveta, naj se oprimejo iste politike ter jo nadaljujejo tako lojalno in vztrajno kot jo bomo mi do konca vojne...

To ni razredna borba, marveč vojna, ki zajema ves imperij in Commonwealth britanskih narodov ne glede na raso, versko in politično pripadnost. Kaj bodo storile Združene države, ni moja zadeva. Hočem pa reči: Če si Hitler domišlja, da bo napad na Sovjetsko Rusijo povzročil še tako majhno razprtijo ali zmanjšanje naporov pri velikih demokracijah, ki so se odločile, da ga bodo uničile, se zelo moti. Nasprotno, še močnejši bomo in še pogumnejši, ker hočemo rešiti človeštvo njegovega trinoštva. Močnejši bomo, ne pa šibkejši, pa bodisi po odločnosti ali po virih materialnih dobrin.

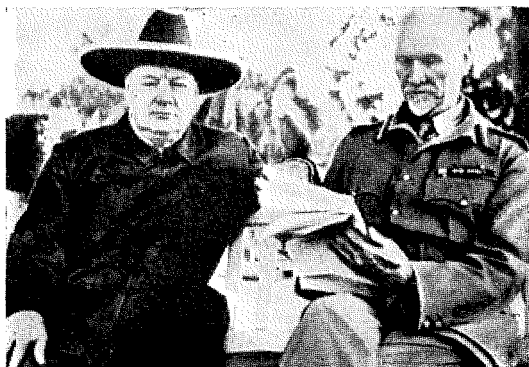
Zdaj ni čas, da bi moralizirali in razpravljali o neumnosti raznih držav, ki so se pustile poteptati druga za drugo, ko bi se lahko ubranile katastrofe z združeno akcijo

in rešile ves svet. Ko sem pred nekaj minutami govoril o blazni krvočelnosti Hitlerja in o nizkotnih nagonih, ki so ga spravili v rusko pustolovščino, sem omenil, da se za to agresijo skriva globlji motiv. Hitler hoče uničiti moč Rusije, ker upa, da bo srečno privedel glavnino svoje vojske z vzhoda nazaj in jo pognal proti našemu otoku. Dobro ve, da ga mora zavzeti, sicer bo moral poravnati račune za svoje zločine. Invazija v Rusijo je samo predigra za invazijo na britanske otoke. Seveda upa, da bo vse to utegnil opraviti še pred zimo in da bo zdrobil Veliko Britanijo, preden bi mornarica in letalstvo Združenih držav mogla priskočiti na pomoč. Računa, da bo lahko ponovil svojo staro igró, samo to potí v večjem obsegu kot kdajkoli prej. Uničiti hoče namreč vsakega svojega sovražnika posebej. Pri tem se ga je dolgo držala sreča. Zato računa, da bo oder tokrat prazen in pripravljen za poslednje dejanje, brez katerega bi bila vsa zavajevanja zama. Podrediti hoče vso zahodno poloblo svoji volji in svojemu sistemu.

Nevarnost za Rusijo zato pomeni tudi nevarnost za nas in za Združene države. Vsak Rus, ki se bori za domače ognjišče in za domovino, se enako bori za svobodo vseh ljudi in narodov sveta. Potrudimo se, da si ohranimo dragocene ugotovitve, ki smo si jih pridobili s tako grenkimi izkustvi! Podvojimo napore in bijmo z združenimi močmi, dokler živimo in imamo voljo do življenja!«

Naš sovjetski zaveznik

Hitlerjev napad na Rusijo je temeljito spremenil vse vojne perspektive. Sovjeti so šli v svojih predsodkih tako daleč, da so spregledali celo vrsto ukrepov, ki sta jih narekovali previdnost in zdrava pamet. Vrh tega bi bili lahko pridobili na času, čeprav v škodo drugih narodov. Ko je 22. junija odbila odločilna ura, so bili precej močnejši, kot si je zamišljal Hitler. Njega in njegove generale so najbrž zapeljali rezultati rusko-finske vojne...

Churchill v Egiptu

Nemška bojna črta je potekala vzdolž vse meje, od Baltika do Črnega morja. Severna armadna skupina pod poveljstvom von Leeba je štela 29 divizij, od katerih so bile tri oklopne in tri motorizirane. Njena naloga je bila prodiranje iz Vzhodne Prusije proti Leningradu. Osrednja armadna skupina pod poveljstvom von Bocka je bila sestavljena iz 50 divizij. Devet jih je bilo oklopnih in šest motoriziranih. Napredovati je morala iz Poljske proti Smolensku. Južni armadni skupini z 41 divizijami, med katerimi je bilo pet oklopnih in tri motorizirane je načeloval von Rundstedt. Smer napredovanja je držala iz južne Poljske k spodnjemu toku Dnjepra. Na razpolago je ostalo še 26 divizij, ki so služile za splošno rezervo. Napad je podpiralo nad 2700 letal. Razen tega je na severu 12 finskih divizij prodiralo k Leningradu in podpiralo glavni napad. Na jugu, ob Prutu, je 11 divizij romunske vojske ostalo v defenzivi, 6 pa jih je sodelovalo z južno armadno skupino. Na Vzhod je korakalo torej 164 divizij.

Najbolj zanesljivi viri izkazujejo, da so napadalci imeli pred seboj 119 ruskih divizij in najmanj 5000 letal. Še 67 divizij je bilo na razpolago na Finskem, na Kavkazu in v srednji Rusiji. Čeprav so razpolagali s skoraj enakimi efektivami kot Nemci, so se Rusi morali kmalu umakniti zaradi globokih ofenzivnih vdorov oklopnih sil in zaradi izgub, ki jih je utrpelo letalstvo. Vsako presenečeno deželo so Nemci takoj zasedli, toda neizmerna Rusija je imela velikansko prednost, globino, in ta jo je spet reševala. Prvi mesec so Nemci zavzeli in opustošili ozemlje v globini pet sto kilometrov od meje. Smolensk je padel po hudih borbah in močnih protinapadih, vendar sta ostala v ruških rokah Leningrad in Kijev.

Prav do Hitlerjevega napada je bilo videti, da sovjetska vlada skrbi zgolj za lastne koristi. Seveda je ta skrb postala pozneje še bolj očita. Do takrat so sovjetski voditelji brezčutno pristostvovali zlomu francoske fronte leta 1940 in se niso zmenili za naše napore, da bi v letu 1941 ustvarili skupno balkansko fronto. Nacistični Nemčiji so nudili krepko gospodarsko pomoč in ostale usluge. Prevarani in presenečeni so se tedaj tudi sami znašli izpostavljeni udarcem krvavega nemškega meča. Prva njihova skrb in neprestano se ponavljajoči politični motiv je postala zahteva po pomoči iz Velike Britanije in njenega imperija... Pritiskali so na nas, naj jim pošljemo streliva, katerega pomanjkanje je trpela tudi naša vojska. Združene države so priganjale, naj jim dobavijo velikanske količine blaga, na katerega smo računali mi. Že poleti 1941 so vztrajno zahtevali britansko izkrcanje v Evropi, t. j. drugo fronto, ne glede na tveganost in končni uspeh...

Kaj malo prijetne in raje sramotne zadevščine niso imele dosti vpliva na nas. Naš pogled je ostal usmerjen na junaštvo ruskega naroda sredi nesreč, ki jih je zakrivila njegova vlada. Občudovali smo Ruse, ki so tako zvesto branili rodna tla. Do kraja vojne smo imeli samo to pred očmi.

(Nadaljevanje)

ŠPANSKI DIKTATOR FRANCO je ponudil 1500 štipendij za vzgojo mladih bogoslovcev in misionarjev afriškega in azijskega rodu. V pismu, ki ga je s tem v zvezi poslal Vatikanu, je izrecno naglasil, da so te štipendije »španski doprinos za boj proti komunizmu v nerazvityh državah.« To je edina »pomoc« Franca nerazvitim državam...

FRANZ VON PAPEN zahteva pokojnino, toda ne kot bivši kancler rajha in nacistični veleposlanik, ampak kot generalštabni oficir v prvi svetovni vojni.

BENEŠKI ŽUPAN MAGNANI je moral odstopiti. To se je zgodilo zaradi njegove fašistične preteklosti. Čudno je, da je ta preteklost šele zdaj prišla na dan...

V **PARIZU PRAVIJO**, da bodo imeli leta 1967 potniško reaktivno letalo, ki bo dvakrat hitrejšo od zvoka in bo avtomatsko letelo 5000 kilometrov daleč.

DROBNE zanimivosti

IZ UČNEGA PROGRAMA ZA OSNOVNE SOLE so v Franciji odstranili vse, kar se nanaša na dežele tako imenovane Francoske unije (kolonije v Afriki in Aziji), ko da otroci ne smejo vedeti, kaj se je zgodilo s temi deželami...

DA JE IMEL GENERALSKE PUČ V ALŽIRU res fašistični značaj, priča med drugim tudi to, kako so se zanj navduševali bivši italijanski fašisti in sedanji neofašisti, organizirani v MSI (nova fašistična stranka). Puč v Alžiru naj bi bil po njihovem mnenju prvi korak k splošnemu prebujenju evropskega fašizma. Njihov tisk je poveljeval štiri uporniške generale kot avantgardo v protikomunističnem boju. Poraz pučistov pa so sprejeli kot svoj poraz.

DA BI KONKURIRALE LETALOM, nameravajo ameriške železnice zgraditi posebne vrste vlak, ki bo imel raketne motorje. Na posebnih tračnicah bo lokomotiva dosegla brzino 750 kilometrov na uro.

FRANCOSKI FILMSKI REŽISER MOGUY snema alarmanen film o atomski vojni. V filmu se bodo pojavili de Gaulle, Einstein, Hruščev in Eisenhower.

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE

Za mir enakopravnih in neodvisnih

NA TEM razviharjenem svetu, živčnem v spominu na Hirošimo, a v pričujočnosti jedrskih bomb, v primerjavi s katerimi je bila tista, ki so jo odvrgli 6. avgusta 1945, navadna pokalica, na tem svetu torej, ki že šestnajsto leto ne ve, ali je bliže miru ali bliže vojni, je vendarle iskra upanja v spoznanju, da je čedalje več ljudi zoper politiko, ki pelje človeštvo po krušljivem robu atomskega prepada.

In Jugoslavija je s Titom na čelu z akcijami na mednarodnem prizorišču v teh letih neizpodbitno izpričala, da je v prvih vrstah borcev za mir, pravi mir, ne mir premaganih, ne kapitulantski mir, ki bi bil enak okupaciji, Jugoslavija, ki bi je boj za mir enakopravnih in neodvisnih narodov, za mir brez atomskega strahu, brez radioaktivnega prahu pri tem noče ostalim zaveznikom — deželam, ki niso povezane z nobenim od obeh antagonističnih blokov — vsiliti nekatere svoje voditeljske vloge. Jugoslavija je le prva med enakimi, med deželami, ki pomenijo veliko moralno silo ravno zato, ker ne rožljajo z atomskim orožjem in medcelinskimi raketami.

Sad te jugoslovanske politike, ki si je vztrajno prizadevala, doseči sodelovanje z vsemi nevezanimi deželami, je tudi konferenca neangažiranih držav. Ni naključje, da bo ta konferenca ravno v Jugoslaviji. To je novo priznanje Jugoslaviji, njeni dosledni politiki.

Konferenca, ki se bo začela 1. septembra, pa ne bo ustanovni občni zbor delegatov »tretjega bloka«, »tretje sile«. Jugoslaviji se je, kakor drugim deželam, zmerom upirala misel na takšno novo formacijo. Ta namreč ne bi prinesla nič drugega kakor nadaljnjo zaostritev že tako zaostrenega mednarodnega položaja.

Spričo takšnega stališča je tudi smešno početje nekaterih komentatorjev, ki naštevajo dvajset in toliko udeleženk septembrske konference, skušajo opredeliti stopnjo njihove nevtralnosti, število prebivalstva, obliko vladavine in podobno. Resda je število prebivalcev in število držav že tolikšno, da ga tudi velesile ne morejo več prezreti. Toda mar kdo, ki mu je mir res pri srcu, zanika razločke med posameznimi državami? Vsi le pravijo, da ti razločki ne morejo ovirati plodnega sodelovanja v prid miru.

Jugoslavija je tako tudi pojmovala in pojmuje pravo koeksistenco med narodi in državami z različno družbeno ureditvijo. Strpno gledanje na stopnje razvoja, ki so jih dosegle posamezne dežele, razvijanje vseh oblik sodelovanja, ki so v skladu z Ustanovno listino OZN, vztrajno iskanje stičnih točk — vse to je pripomoglo k temu, da ima zdaj Jugoslavija veliko prijateljev po svetu, da si je pridobila ugled, s katerim se more ponasati le malokatera druga država.

K temu ugledu so ogromno prispevali Titovi obiski v afriških in azijskih deželah, sodelovanje našega predsednika na lanskem zasedanju Generalne skupščine OZN. Na teh obiskih je tovariš Tito v imenu Jugoslavije utrjeval prijateljske vezi in stkal tudi tiste vezi razumevanja, ki imajo zdaj za nasledek zgodovinsko konferenco nevezanih držav.

Kaj pa so to nevezane države? Razvojno zgodovinsko so to dežele, ki so se odtegnile čedalje večji polarizaciji sodobnega sveta, v katerem je večina dežel tako ali drugače pod okriljem tega ali onega bloka, polarizaciji, ki je celo številne nekdane velesile potisnila v zadnjo klop in pustila samo

dve velesili — ZDA in ZSSR. Tiste dežele, ki niso povezane z nobenim izmed obeh blokov z vezmi paktov, vojaških oporišč in drugih okovov blokovske razdelitve sveta, imenujemo nevezane. Toda s tem definicija še ni popolna. Te države hkrati uveljavljajo aktivno protiblokovsko politiko, se pravi, da ne žde križemrok v kotu zgodovine. Nikakor jim ni pogodu, da bi bile apatični opazovalci početja obeh blokov. Ne, te dežele se bore za mir, za razorožitev, za koekzistenco. In še eno značilnost teh držav, katerih vodilni predstavniki se bodo 1. septembra zbrali v Jugoslaviji, je treba poudariti: vsaka izmed teh dr-

žav vztrajno podpira boj zatiranih narodov za nacionalno neodvisnost.

Lahko mirno rečemo, da je tudi glede tega kriterija Jugoslavija izpolnila vse pogoje za uvrstitev med nevezane dežele. Jugoslovansko stališče do vprašanja neodvisnosti Alžirije, do imperialistične zarote v Kongu, do invazije na Kubo, do novih neodvisnih držav in drugih sorodnih problemov je možno zajeti s tole oznako: vztrajna, nepopustljiva borba zoper vse oblike kolonializma, zoper vse, kar ovira svoboden razvoj narodov in s tem tudi omogoča nastajanje novih žarišč vojne nevarnosti.

Š.

Angola: krvava kolonialistična aritmetika

V ANGOLI — tam traja portugalsko gospostvo že stoletja — je na dnevnem redu pogon na črnce, v primerjavi s katerim je bil pokol v Sharpevillu v Južnoafriški uniji diletantska predstava, krvavi obračuni francoskih padalcev z alžirskimi borci pa malone milo dejanje. Neki portugalski častnik je nedavno izjavil dopisniku londonskega »Daily Mirrorja« Donaldu Wisu: »Računam, da smo pobili okoli tri tisoč teh beštij. Bržčas jih še kakih sto tisoč sodeluje s teroristi. Te nameravam pobiti, ko bo deževje pri kraju«, se pravi, od junija dalje. Dopisnik je stvarno pripomnil: »Obdobje brez deževja traja v Angoli okoli štiri mesece, torej bodo morali pobiti približno sto tisoč črncev dnevno.«

Takšna je aritmetika krčevitega napora Salazarjevih ljudi, da bi zatrli, »pacificirali« Angolo, kolonijo s 4,5 milijona prebivalci, od katerih je 200.000 belcev.

Dopisniku britanskega časnika »Daily Telegraph« Richardu Beestonu pa je neki drugi častnik dejal: »Teroriste bomo lovili kakor divjad. Nobenega drugega izhoda nimamo, kakor da jih iztrebimo. Združeni narodi lahko protestirajo, kolikor hočejo: nič ne bo zaleгло.«

Položaj se razvija tako, da lahko zapišemo: naj Portugalcem še tako neusmiljeno ubijajo, naj zmečejo še več napalm zažigalnih bomb in naj še tako pritiskajo na peteline strojnic, dobljenih od Atlantskega pakta — upor se širi in pomeni hkrati začetek konca portugalskega kolonialnega imperija.

Ta kolonialni imperij hrani že 400 let, kakor poudarjajo Salazar in njegovi, revno Portugalsko, ki je z dobrimi devetimi milijoni najmanj v dveh rečeh rekorderka v Evropi: s 40 odstotki nepismenih in z 220 dolarji narodnega dohodka na prebivalca letno.

Muhe zgodovine so hotele, da je portugalski imperij razstresen širom po zemeljski obli, od Macaa (188.000 prebivalcev) ob kitajski obali, prek Timorja (496.000), Portugalske Indije (652.000) do Mozambiquea (6,3 milijona) pa prek Angole, otokov São Tome in Principe do Portugalske Gvineje, Kapverdskih otokov, Madeire in Azorov.

Angola je biser tega kolonialnega imperija, v prozaičnem smislu te besede: zavlado diamantov. Pa tudi zaradi kave.

Po drugi svetovni vojni je šla angolska kava sijajno v denar. Menda zato, ker v nekaterih rečeh prekaša celo

brazilsko. Plantaže kave so rastle, izvoz je rastel, rastli so profiti tako imenovanih »petdesetih rodbin«, ki vladajo Portugalski, rastlo je število belih priseljencev — od 40.000 leta 1940 na 79.000 deset let kasneje, do sedanjih 163 tisoč.

Ostalo, ostalo pa je ostalo pri starem: de facto suženjsko delo na plantažah, ki sloni na sistemu pogodbenega dela, drugače rečeno — lastnik plantaže se pogodi s policijo, da mu bo ta priskrbela toliko in toliko delavcev. Policija je vse do nedavne takšne pogodbe vestno izpolnjevala, in če je bilo treba, je poklicala na pomoč še vojsko. No, na začetku letošnjega leta je menda prvič ta sistem jel škripati: na plantaži bombaža pri Mangani so z vseh vetrov prignani delavci začeli stavkati. Lastnik je poklical policijo, ta je poklicala vojsko, vojska je poslala letalo, letalo so odvrгла bombe in stavke je bilo konec, ker ni bilo nikogar več, ki bi mogel še stavkati...

Nekateri pravijo, da so bombe na plantaži bombaža zanetile prvo iskro upora, ki je potlej na pomlad zajel najprej sever Angole, zdaj pa se že širi proti jugu. Kakor koli že, kavna konjunktura je splahnela in Angola je postala še revnejša kakor je bila: povprečna plača temnopoltih znaša šest ameriških dolarjev mesečno, nepismenih pa je 98 odstotkov domačinov.

Poslušajmo pripoved dvaindvajsetletnega Angolčana Jeana Felixa:

»Če izkvzamem nekaj ognjev, je bila tema, ko je prišlo sedem kamionov Portugalcev. Mene in mnogo drugih iz naše vasi so odvedli k reki. Slišal sem številne strele in štirje sovaščani so padli blizu mene v reko. Potlej me je portugalski vojak z bajonetom, nasajenim na puško, večkrat sunil v hrbet. Potlej me je z breco pahnul v reko. Oprijel sem se veje in rekam me je odnesla. Niže doli sem zlezel na breg in se ves naslednji dan skrival v grmovju. Prijatelji so me našli in me pripeljali sem.«

Bržčas leži Jean Felix še zdaj v bolnišnici v Kimpese, na kongoški strani, dobrih 30

kilometrov severno od angolske meje. Bržčas, zakaj bajonet mu je šel dvakrat skozi prsi, tretji sunek pa je razrezal ledvico na dvoje.

Tako prihajajo čez kongoško mejo, peš, opiraje se ob palico, urezano v džungli, ali pa nosijo tovariše v okrvavljenih rjuhah. Vsakdo ve povedati zgodbo, vsako pa je moč spraviti pod isti skupni imenovalec: portugalska brutalnost. Zgodba dvanajstletnega André Destina iz vasi Boa Nuta razodeva hkrati tudi »taktiko« portugalskih kolonialnih čet: najprej so letala s strojnicami preresetala vas (in vaščane), nato so prihiteli vojaki na kamionih, ubili Andréju očeta in brata, njega pa hudo ranjenega pustili ležati, misleč, da je mrtev. Kvota beguncev je znašala po cenicvah nekaterih 800 dnevno.

Portugalska in Portugalcem naklonjena propaganda poudarja okrutnost upornikov in navaja vrsto stvari, od katerih nekatere morebiti drže: uporniki si namažejo obraze z nekakšno rdečo barvo, da bi bili »nevidni«, kade marijuano, tobak posebne sorte, ki učinkuje kot mamilo, da bi bili tako varni pred sovražnikovi krogli; hlače nosijo obrnjene navzven, da bi prepoznali drug drugega; nasprotnika ne samo zakoljejo s *katan*o, dolgim nožem, ki je neogibno potreben, če si hočeš

*Roberto,
vodja
upornikov
v Angoli,
navdušuje
ljudi
za boj
proti
kolonialistom*

utreti pot skozi džunglo, ampak jim tudi iztaknejo oči, odsekajo roke.

Glasilo levega krila britanskih laburistov »Tribune« je k temu pripomnilo, da en razmesarjen človek razumljivo

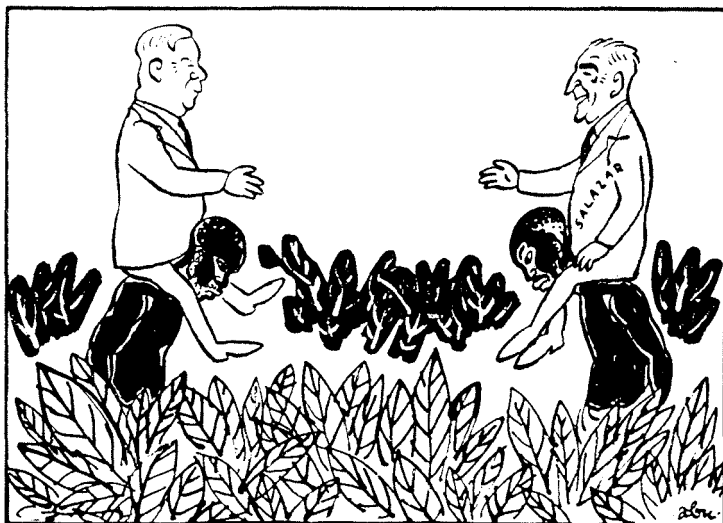
vzbuja več groze kakor na stotine črnih Angolčanov, ki so jih pokončali »lepo«: s strelom iz brzostrelke ali sežgali z napalm bombami, made in USA...

Razen tega so beli naseljenici (izpričano po nepristranskih opazovalcih) uveljavili zakon linča. V glavnem mestu Luandi so člani *vigilantes* (narodne garde) obkrožili São Paulo, iščeč »osumljene, da nosijo orožje«. Pri tem so priči ustrelili 33 Afričanov. In prav tako v Luandi je neki lastnik kavne plantaže izsledil dva črnca, ki sta bila baje skupaj z uporniki, ki so zažgali njegovo plantažo. Brž je nabral tolpo belcev. Ta je enega črnca dobesedno raztrgala na kose, drugega pa tresčila iz šestega nadstropja, da je padel med mize, razpostavljene pred kavarno v pritličju. Policija je stala zraven in gledala.

Mojstri linča imajo še zlasti na piki šolane črnce, kakor da žele doseči absolutno stoodstotno, ne pa »samo« 98-od-

Enota portugalske vojske pred odhodom v Angolo

Salazar: »Dr. Verwoerd, kajne?« (»London observer«)

stotno nepismenost. Recept je torej preprost: če je kdo temne polti, je zločinec, če zna povrh še brati in pisati, je pa dvakratni hudodelec...

Dejstvo je, da imajo ravno ti »dvakratni hudodelci« (v očeh portugalskih rasistov in fašistov) precej zaslug za sedanjí upor, ki je razpršil še poslednje iluzije, da bo moč portugalski imperij odbržati nedotaknjen pred novimi sapami afriške svobode.

Portugalska propaganda kriči, da je bil upor zaneten od zunaj. Portugalska vlada je celo uradno sporočila, da so ujeli 71 ganskih gverilcev, ki da so se borili na strani angolskih upornikov. No, to sporočilo so morali Portugalci sami demantirati.

Na čelu sedanje vstaje sta dve organizaciji:

1. União das Populacoes de Angola (UPA), zveza angolskega prebivalstva s sedežem v Leopoldvillu; voditelj Holden Roberto.

2. Frente Revolucionaria para a Independencia Nacional das Colónias Portuguesas (FRAIN) — revolucionarna fronta za nacionalno neodvisnost portugalskih kolonij, kombinacija štirih afriških političnih skupin, s sedežem v gvinejskem Conakryju.

Mimo vojaških ojačenj, ki jih pošilja Salazar v Angolo,

so zdaj prišle do izraza tudi politične kombinacije pristašev absolutne nadvlade belcev na Afriški celini. Gre namreč za zamisel o konfederaciji Angole, Mozambiquea, Južne Rodezije, Katange, Jugoahadne

Afrike in Južnoafriške unije. Ta konfederacija naj bi bila protiutež razmahu afriškega osvobodilnega gibanja, ki se čedalje bolj uveljavlja tudi prek novih, neodvisnih držav.

Če pa se Salazarju ne bo posrečilo uničiti vstaje v Angoli, če bodo uporniki imeli še nadalje nadzorstvo nad kavnimi plantažami, ki dajejo dve petini narodnega dohodka Angole, če se bo val upora čedalje bolj razlival tudi proti jugu, proti obali, proti Luandi — se utegne pripetiti, da bo petdeset družin, ki vladajo Portugalski, izreklo najstarejšemu evropskemu diktatorju nezaupnico, bodisi v obliki separatističnega puča po vzoru alžirskih ekstremistov bodisi v obliki državnega udara v Lizboni. Pri tem je treba upoštevati separatistično stališče katoliške cerkve, ki ima na Portugalskem sicer nekoliko manjši vpliv kakor v Španiji, a vendarle še zmerom dovolj velik, da bi se dalo spraviti Salazarja s poti, kolikor ne bo več sposoben držati kolonialnega imperija čvrsto v rokah monopolov. *Jože Šircelj*

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

France Filipič: Pojoči konji

»ALI STE kdaj slišali, kako pojejo konji? Nikar se ne smejte, konji resnično pojejo! Pa to niso gospodski konji, ki v drncu hitijo po cesti, vpreženi v lahne koleslje; pa to niso težaški konji, ki od njihovega čvrstega koraka odmeva tlak; in niso konji konjeniškega polka, ki blesteči, z vihrajočimi grivami drviyo v napad; o ne, to so samo ljudje, jetniki, ki vlečejo težak voz, naložen z granitnim kamenjem iz buchenwaldskega kamnoloma.«

Tako začenja svojo novelo »Pojoči konji« France Filipič, novelo, ki je njegovi najnovejši knjigi dala tudi naslov. In tako kot v tej tudi v svojih

ostalih dvanajstih novelah obravnava pisatelj življenje v taboriščih in zaporih, opisuje usodo ljudi v dneh najtežjih preizkušenj in največjih ponižanj človeka.

Sicer pa najprej besedo o pisatelju in njegovem delu. Samo na kratko, toliko da ga predstavimo. France Filipič je doma iz Maribora, kjer se je rodil pred dobrimi štiridesetimi leti in kjer tudi stalno živi. Z osvobodilnim gibanjem je bil povezan od leta 1941, zaradi česar so ga okupatorji dvakrat zaprli. Od leta 1944 je bil v koncentracijskih taboriščih, v Dachauu, Mauthausenu in drugih. Po osvoboditvi deluje

v Mariboru kot vsestranski kulturni delavec. S književnostjo se je začel ukvarjati že pred vojno. Pisal je pesmi in pripovedne sestavke, napisal dramo in sodeloval s kritikami in esei po slovenskih revijah. Po osvoboditvi so ljudski odri uprizarjali njegovo dramo »V burji«. Leta 1949 pa je izšla njegova prva pesniška zbirka »Viharna leta«. Pozornost je vzbudila zlasti njegova dokumentarna knjiga o Pohorskem bataljonu, ki je izšla leta 1953 in ki je bila prevedena tudi v srbohrvaščino. Kasneje je izšla knjiga njegovih pravljič, potlej pa še tri enodejanke v samostojni knjigi. Prav pred kratkim pa je objavil svojo drugo pesniško zbirko »Ptice letijo v daljavo«. Po tej uspeli pesniški zbirki, ki sta jo javnost in kritika ugodno sprejeli, je France Filipič izdal zdaj še zbirko novel, novel iz življenja, ki ga je med okupacijo tudi sam tako bridko občutil. Že avtorjeva osebna doživetja taboriščnih strahot so jamstvo, da so te novele pristne izpovedi ter da je v njih pisatelj prikazal življenje tako, kakršno je v resnici bilo. Kritika je sicer glede teh novel imela nekaj pripomb. Predvsem to, da osebe v njih niso življenjske in prepričljive in da so njih junaki bolj pasivni statisti kot pa aktivni borci. Morda je v tem res nekaj utemeljenega, morda pisatelj res ne postavlja toliko v ospredje človeka in se mu toliko ne posveča. Prav gotovo pa gre pisatelju bolj za opis okolja okupacije, zaporov in taborišč in za opis vzdušja v teh mučilnicah. Okolje, ki ga je pisatelj opisal, je pristno in doživeto predstavljeno, vsekakor pa tako, da bralca pretrese. In tudi v vsebinskem pogledu bodo te novele zanimivo branje, ki bo vsakemu bralcu marsikaj povedalo.

Kot omenjeno, je v knjigi zbranih trinajst novel iz življenja v zaporih in taboriščih. Ena izmed njih je daljša (Verona je pogumna ženska), nekatere pa so prav kratke, že skoraj črtice. Razumljivo je, da je v daljših epska pripoved obširnejša. Vendar pa so po kvaliteti najkrajše novele najboljše. Filipič je predvsem

pesnik in v kratkih črticah, v katerih je prišlo do izraza predvsem njegovo pesniško, čustveno izražanje, je najbolj uspel. Najboljša pa je vsekakor zadnja novela »Pojoči konji«, ki po opisu stvarnega sveta preide na koncu v alegorijo in tako simbolično zaključuje knjigo.

Nobenega dvoma ni, da bodo te novele, polne človeške toplote in polne obsodbe grozot ter nasilja nad človekom, glo-

boko odjeknile med bralci knjig, posebno še, ker so umetniško obdelana doživetja iz zaporov in taborišč. Zato bodo vsakemu bralcu ostale kot trpek spomin na preteklost, obenem pa kot opomin za prihodnost.

Knjigo »Pojoči konji« je izdal založniški zavod Borec, opremil pa jo je Savo Sovre,

S. R.

Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960-2

NA ZAČETKU prinaša ta znanstvena publikacija, ki jo izdaja Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, nekaj dokumentov, ki ilustrirajo dejavnost Komunistične partije Slovenije od srede marca 1941 do 6. aprila 1941, torej v času, ko je voz kapitalistične stare Jugoslavije držal v prepad.

Posebno zanimiv je članek Franceta Klopčiča, ki obdeluje doslej skoraj neznano obdobje starejše zgodovine naše Partije, razdobje neposredno po Obznani. Kapitalističnim oblastnikom je takrat uspelo, da so zadali hud udarec še neprekaljeni in organizacijsko ter ideološko še neutrjeni delavski stranki. Arhivskih podatkov iz teh časov ni dosti, ker Državni arhiv še ni urejen, spominov udeležencev pa je zelo malo in še ti so pogosto nezanesljivi ter protislovni.

Tudi prispevek Toneta Ferencu »Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Stajerskem pod nemško okupacijo« pomeni nekaj novega v našem zgodovinopisju. Vidi se, da avtor dobro pozna literaturo in arhive, ki obravnavajo nemško ekspanzijo na Stajersko in Gorenjsko. Na podlagi tega gradiva je obdelal odraz te ekspanzije — nacistično vrednotenje ljudi, ki so se nacistom zdeli primerni za ponemčevanje zaradi rasnih in drugih zvez z nemštvom.

Milica Kacin je napisala prispevek o tržaški mladini v narodnoosvobodilnem boju. Tudi

ta prispevek pomeni brazdo v neizorani ledini, saj nas seznana s celo vrsto značilnosti v boju tržaškega ljudstva proti fašistični tiraniji.

Milan Ževart piše o narodnoosvobodilni borbi v Šaleški dolini. Pri tem se je zaradi pomanjkanja arhivskega gradiva moral predvsem nasloniti na pričevanja preživelih udeležencev. Avtor posega tudi v predvojno razdobje. Ves sestavek je kronološko razdelil po letih od 1941—1945.

Marija Čarni-Oblik opisuje partizanske akcije na železnico Zalog—Rakek med italijansko okupacijo. Med drugim tudi zvemo, da je na tem odseku železnice prišlo 1. aprila 1943 kar 21 vojakov oziroma oficirjev ali podoficirjev. Poleg tega pa je precejšnje število vojakov in belogardistov varovalo železnico tudi posredno, to je v postojankah vzdolž proge in v bližnji okolici.

Za zgodovino delavskega gibanja, pa tudi za literarno zgodovino je zelo pomemben dokument o preganjanju Ivana Cankarja. Ohranilo se je originalno zaslišanje Ivana Cankarja.

Nadalje prinašajo »Prispevki« tudi odlomek iz spominov Ivana Regenta na ustanovitev Komunistične partije v Julijski krajini in Istri, spis Maksu Geršaka-Bruna »Kanal čez mejo«, ki opisuje kurirsko zvezo iz Jugoslavije v Avstrijo in ki se je je posluževala KPJ v začetku tridesetih let za zvezo

s Kominternu preko Dunaja, kjer je bila KP Avstrije takrat legalna. Ilegalci so hodili čez mejo v okolici Mežice.

Dva prispevka sta iz svetovne bibliografije s področja novejših zgodovine. To sta dr. Britovška »Monografije o Mehringu« in F. K. »Zapisniki Pariške komune leta 1871«.

Za način raziskovanja novejših zgodovine, zlasti zgodovine NOB in delavskega gibanja, je važno predavanje Milana Ževarta o zbiranju in obravnavanju krajevnega gradi-

va. Avtor opozarja na nujnost, da se kar se da hitro zbere vsa pričevanja udeležencev revolucije, ker jim čas zmanjšuje vrednost. Poglavitno delo zgodovinarja našega razdobja naj bi bilo na terenu, med ljudmi, manj pa v arhivih. Avtor smatra, da je načelno omalovaževanje ustnih virov škodljivo in da je tudi dokumente, tako naše, še bolj pa sovražne, potrebno jemati v obzir z rezervno.

»Prispevke« št. 2. zaključuje več krajših sestavkov in kratka bibliografija.

M. P.

sodi vsekakor najnovejše delo *Dobrice Čosića*, roman v treh delih *»Delitve«*. Čosića pozna tudi slovenski bralci po romanu *»Daleč je sonce«*, ki je v srbsčini izšel pred dobrimi desetimi leti. Od takrat je pisatelj premleval in obdeloval snov za svoj novi veliki tekst iz osvobodilnega boja. To delo je knjiga *»Delitve«*. Pisatelj obravnava problem četništva v zadnji vojni, vendar pa je tudi v tem romanu glavni junak romana srbsko ljudstvo. Kritika je njegovo delo označila kot pogumen in temperamenten poskus, prodreti v ozadje spopadov in nasprotij med ljudmi istega naroda v enakih pogojih okupacije. Že prvi Čosićev roman *»Daleč je sonce«* je veljal kot roman ljudstva, v toliko večji meri pa velja to za najnovejše delo, ki razumljivo zaradi tematike in pronicavega avtorjevega stališča vzbuja med srbskimi bralci veliko pozornost.

Dušan Čalić: *Zapiski vseučiliščnika* (Lykos, Zagreb) je knjiga, ki jo je napisal nekdanji zagrebški študent in v njej prikazal svoje delo med vojno. Knjiga, napisana brez posebnih literarnih ambicij, zanimivo podaja vzdušje revolucionarnega dela študentov v okupiranem Zagrebu med zadnjo vojno in pomeni dragocen doprinos h kroniki osvobodilnega boja študentov-revolucionarjev ter hvaležno posvetilo v tej borbi padlim tovarišem.

Zanimiv je roman *»Mehka koža«*, ki ga je napisal Živko Jeličić, izdala pa založba Mladost v Zagrebu. Ta obsežni roman se dogaja med okupacijo v Splitu, kjer naivni Italijani s častmi pokopljejo četniškega vojvodo in ga balzamirajo, da bi se tako prikupili preprostim ljudem. Vendar pa se zaradi slabega balzamiranja zgodi, da truplo razpade. Ta zgodba pa je le simbolična, ker gre pisatelju dejansko le za prikazovanje in analizo odnosov med ljudmi v času vojne. Posebnost romana je tudi gradnja, ker pisatelj pripoveduje v enih poglavjih glavno zgodbo, v drugih poglavjih, numeriranih z arabskimi številkami, pa posega nazaj v preteklost. Kritika je ta roman negativno ocenila.

S. R.

Nove knjige po Jugoslaviji

ZALOŽBA Naprijed v Zagrebu je izdala *»Vojni dnevnik«* Ivana Šibla, ki je upravičeno vzbudil veliko pozornost. Že zato, ker je Šibl znan hrvatski partizanski borec, predvsem pa zaradi kvalitete knjige. Ivan Šibl je bil od leta 1941 do konca vojne borec in je kot tak neposredno doživel osvobodilno borbo. Kot vojak je napisal tudi svoj vojni dnevnik, ki ga po mnenju kritike odlikuje neka stilna lahkotnost, odkritost in neposrednost, ki ne pozna niti patetičnosti niti idealiziranja, niti pogostega vojaškega žargona. Kritika ugotavlja, da je zlasti prva polovica knjige odlična, medtem ko je zadnja četrtina slabša. Takrat je bil namreč Šibl že vodilna vojaška osebnost in se vojnih operacij neposredno ni udeleževal. Zato je ta del knjige bolj suhoparen, bolj opremljen s podatki, pa tudi manj neposreden.

Vojni dnevnik Ivana Šibla je vsekakor dokumentarno in tu-

di literarno zanimivo delo, v katerem je avtor objektivno opisal osvobodilni boj na Hrvaškem, obenem pa tudi svoja osebna doživetja. Zato sodi ta knjiga med najboljše partizanske dnevnike v jugoslovanski literaturi.

Docela drugačna je knjiga pesmi *Slike iz vojaškega življenja*, ki jo je izdal pesnik Branko V. Radičević. Ta knjiga je zaradi svoje vojaške tematike vzbudila pozornost, čeprav je seveda vprašanje umetniške dognanosti precej sporno. Avtor se je lotil motivno zahtevne vojaščine, ki je sicer v poeziji redko predmet opevanja, zlasti v takem obsegu, da bi take pesmi zavzemale celo knjigo. Vsekakor pa je pesniška zbirka s takim objektom, kot so vojaška služba, vojskovanje, vojaška mentaliteta in podobno, redka. Knjigo je izdala založba Prosveta v Beogradu.

Med najpomembnejše knjige s tematiko osvobodilnega boja

PRAVNA POSVETOVALNICA

ALI JE ŠE ČAS ZA PRIZNANJE SPOMENICE 1941?

Vprašanje: Rad bi vedel, ali je še čas za priznanje oziroma pridobitev partizanske Spomenice 1941. Že leta 1941 sem začel aktivno delati za partizane, potem pa sem bil interniran. Po kapitulaciji Italije sem bil v NOV, vendar se nisem pobrigal za priznanje let oziroma dela pred vstopom v NOV. Ali je še čas za priznanje spomenice, posebnost je, ker so mi v delovno dobo dvojno šteta vsa leta od 1941?

Odgovor: Dejstvo, da vam je bila doba od leta 1941 šteta v delovno dobo dvojno, še ne pomeni, da ste upravičeni do Spomenice 1941. Po zakonu o partizanskem spominskem znaku 1941 (Uradni list 43/46) in po dopoljenih predpisih (Ur. l. 44/57) je bilo vlogo za priznanje tega znaka vložiti do konca leta 1947 pri Drž. sekretariatu za narodno obrambo. Ta rok pa ste zamudili, zato ste po našem mnenju prepozni.

PRIZNANJE LET

Vprašanje: Med vojno ste delovali kot aktivistka, bili ste odlikovani. Po vojni ste delali na različnih sektorjih, bili ljudski poslanec, potem pa ste vrsto let delali v kmetijski delovni zadrugi, bili nato doma gospodinja in sedaj ste spet zaposleni v vzgojni ustanovi. Vprašujete, ali se vam bodo po vojne zaposlitve štete v delovno dobo, ko sedaj že vsak, ki ni ničesar prispeval skupnosti, uveljavlja priznanje let službe.

Odgovor: Vaša zagrenjenost ni osnovana. Zdi pa se, da ste premalo poskrbeli zase, zlasti za to, da bi uredili dokumentacijo svoje delovne dobe. Citiral vam bom samo dva odstavka zakona o pokojninskem zavarovanju: »V delovno dobo se šteje čas, ki ga je zavarovanec prebil na dolžnostih s stalno mesečno nagrado kot ljudski poslanec, na stalnih dolžnostih s stalno mesečno nagrado kot odbornik ljudskega odbora, na dolžnostih s stalno plačo kot izvoljena oseba v družbeni ali zadrugi organizaciji.« Čl. 46 istega zakona pravi: »Zavarovancu, ki je prekinil delovno razmerje zaradi vstopa

v članstvo kmečke delovne zadruge, se šteje čas, prebit v članstvu zadruge v razdobju od 15. maja 1945 do 30. junija 1954 v pokojninsko dobo, ako mu je bilo delo v zadrugi edini ali glavni poklic in ako je do konca leta 1954 ponovno stopil v delovno razmerje ali se je prijavil organu za posredovanje dela, od prenehanja članstva v zadrugi pa do ponovne zaposlitve pa ni poteklo več kot 6 mesecev.«

Glede na to je potrebno, da si priskrbite podatke od okrajnega odbora ZB, kamor ste že poslali zahtevo, potem pa vso dokumentacijo predložite komisiji za priznanje delovne dobe pri vaši občini. Opozarjamo tudi na določbe zakona o pokojninskem zavarovanju, ki se tičejo borcev izpred kapitulacije Italije, zato res ni razloga za pesimizem.

POVEČANJE POLNE POKOJNINE

Vprašanje: Slišal sem, da bodo vsem osebnim upokojencem ob sedajni prevedbi pokojnin pokojnine izboljšane, ker bodo prevedeni v višje pokojninske razrede. Toda ali je res, da se bo zato zmanjšalo povečanje pokojnine, ki pripada za vsako leto službe po upokojitvi? Sem kot kvalificiran delavec upokojenec XI. razreda in imam osem let službe po upokojitvi.

Odgovor: Ker ste kot kvalificirani delavec bili ob upokojitvi razvrščeni v XI. zavarovalni razred, boste prevedeni po novem v IX. razred. Ker znaša za ta razred pokojninska osnova 17.200, se vam bo torej pokojnina zvišala. Res pa je, da določa spremenjeni zakon o pokojninskem zavarovanju, da se za vsako dopolnjeno leto dela po upokojitvi, pokojnina poveča le za 3 % in ne za 5 % kot do sedaj. Največ pa je dopustno 50-odstotno povečanje. Za osem let se vam bo vaša pokojnina povečala za 24 % ali za 4128 din, tako da bo zaokroženo znašala 21.300 din.

UVELJAVLJANJE DELOVNE DOBE MED VOJNO

Vprašanje: Med vojno sem bil deloma v službi, deloma pa sem bil zaradi svojega organiziranega

dela za Osvobodilno fronto zaprt in interniran v Nemčiji. Doslej nisem še uveljavljal dvojnega štetja let za vojna leta. Ali je za to še čas?

Odgovor: Čas, ki ga je nekdo prebil do 15. maja 1945 pri aktivnem organiziranem delu v narodnoosvobodilni borbi, kakor tudi čas, ki ga je zaradi tega dela prebil v zaporu ali internaciji, se šteje dvojno. Za uveljavljanje dvojnega štetja te dobe ni prepozno. Obrnite se na komisijo za priznanje delovne dobe pri vaši občini, kjer boste dobili vsa potrebna pojasnila za dokumentacijo, ki jo boste morali predložiti.

NAPREDOVANJE V ZVANJE PISARNIŠKEGA REFERENTA

Vprašanje: Zaposleni ste na javnem tožilstvu in opravljate poleg poslov strojepiske tudi ostala pisarniška dela, vodenje vpisnikov, režiserske posle in administracijo. Imate nižjo šolsko izobrazbo, 16 let službe ter naziv strojepiske XVI. razreda. Imate tudi dvojno štetje let za čas od 1. VI. 1943 do 15. V. 1945 zaradi udeležbe v NOB, po osvoboditvi pa ste opravljali posle, za katere se je zahtevala srednja strokovna izobrazba. Ali imate možnost, da bi napredovali za pisarniškega referenta oziroma za uvrstitev v zvanje uslužbenca s srednjo strokovno izobrazbo?

Odgovor: Zaradi udeležbe v NOB imate v smislu čl. 198 zakona o javnih uslužbencih, ki ga omenjate v svojem dopisu, možnost razvrstitve v naziv, za katerega se zahteva srednja strokovna izobrazba, tudi brez potrebne šolske izobrazbe. Vendar pa je za to potrebno, da opravljate take posle oziroma zasedate v službi mesto, za katero je sicer po sistemizaciji predpisana srednja strokovna izobrazba. Če je torej vaše delovno mesto, ki ga zasedate, tako kategorizirano, imate možnost zaprositi, da se vas razvrsti v zvanje pisarniškega referenta oz. uslužbenca III. vrste. Uspeh vaše prošnje bo odvisen od priporočila vašega neposrednega starešine in od zvezne inspekcije za plače, ker pač spadate v zvezno pristojnost. Seveda pa ni vredno vlagati tako prošnje, če je vaše delovno mesto sistemizirano kot mesto strojepiske. V takem primeru je za vas primernejše, da napravite izpit za strojepisko I. b. razreda, s čimer pridobite možnost za razvrstitev od XV. plačilnega razreda navzdol.

● **NOVO MESTO** — Dne 12. maja je odšlo na Bazo 20 na Partizanskem Rogu nad tisoč mladincev in mladink iz Ljubljane in Novega mesta. Dijaki novomeških šol so obiskali tudi bolnišnico in partizansko grobišče v Jelendolu. Na Bazi 20 je bil krajši kulturni spored, o nastanku baze in o njeni zgodovini pa je zbranim pripovedoval tovariš Franc Pirkovič, sekretar OK ZKS Novo mesto.

● **DUNAJ** — Avstrijski varnostni organi so v Liezenu v bližini Gradca aretirali bivšega višjega funkcionarja SS Franza Murerja, ki je obtožen, da je neposredno sodeloval pri uničenju 80.000 Židov v mestu Wilna.

● **NOVA GORICA** — Sredi maja so v Kobaridu na pokopališču ob Soči odkrili grobnico, v kateri so posmrtni ostanki 60 znanih in neznanih borcev NOV. Svečanega odkritja se je udeležila množica državljanov iz okoliških krajev.

● **ČRNOMELJ** — Nad 300 študentov ljubljanske elektrotehniške fakultete se je udeležilo velikega partizanskega srečanja v Črnomlju, ki je v okviru proslav 20-letnice revolucije.

● **IDRIJA** — Dne 23. maja so v avli gimnazije »Jurij Vega« odkrili spominsko ploščo dijakom tega učnega zavoda, ki so med NOB in prej padli kot borci ali pa so izgubili življenje kot žrtve fašističnega nasilja. Proslava ob odkritju plošče je bila povezana s proslavo dneva mladosti.

● **BONN** — Javno tožilstvo v zahodnonemški prestolnici je sporočilo, da so zaprli vojnega zločinca Wilhelma Döringa, načelnika policije v mestu Sigburgu, 20 km vzhodno od Bonna. Döring je obtožen, da je bil član »Sonderkommando«, ki je morila Žide v okupiranih krajih SZ.

● **KRANJ** — Občinski odbor ZB NOV Bohinjska Bistrica je izročil Muzeju revolucije v Kranju nad 300 fotografij iz predvojnega obdobja delovanja KPS, iz dejavnosti Jeseniško-bohinjskega odreda, obveščevalne službe, SKOJ ter precej slik, ki so jih posneli Nemci in njihovi sodelavci. Prav tako so Bohinjci izročili precej arhivskega gradiva, med njimi arhiv obveščevalnih točk »Vogel«, »Plus-minus«, »Triglav« in »Peč-3«, Slovenske protifašistične ženske zveze, okrajnega in okrožnega komiteja KPS, gospodarske komisije in Jeseniško-bohinjskega odreda, vse iz razdoba

K **RATKE** **NOVIKE**

ja 1944-1945, skupno kakih 2000 dokumentov. Tovariš Slavko Beznik pa je izročil muzeju 500 dokumentov okrajnega komiteja KPS Kranj, komande mesta Kranj, komande mesta Cerkno, tehnike OK Kranj, obveščevalne točke 5 in točke »Kranj-Strazišče«.

● **PANKOW** — Vrhovno sodišče DR Nemčije je obsodilo na smrt 49-letnega bivšega esesovca Wilhelma Schäferja. Schäfer je pobil več kakor 100 sovjetskih vojnih ujetnikov, z drugimi pa je nečloveško ravnal. Po vojni se je skrival v neki hribovski vasi kot kmet.

● **KRANJ** — V Besnici so konec maja odkrili spomenik sedmim, dne 25. februarja 1943 padlim partizanom. Spomenik stoji za Mohorjevo vilo v Spodnji Besnici.

● **POSTOJNA** — V okviru praznovanja krajevnega praznika v Planini pri Postojni so konec maja odkrili spominsko ploščo organizatorjem oboroženega upora v teh krajih in prvemu sekretarju rajonskega komiteja KPS Francu Benčanu.

● **BEOGRAD** — Jugoslavijo je konec maja obiskala skupina državljanov Velike Britanije, ki so bili med I. svetovno vojno v sestavi britanskega ekspedicijskega korpusa na solunski fronti. Obiskali so Beograd, Zagreb, Ljubljano, Skopje in nekdanja bojišča ter položili venec na grob neznanega junaka na Avali.

● **BEOGRAD** — Po podatkih jugoslovanskega Rdečega križa, ki vodi akcijo za pomoč alžirskemu prebivalstvu, so pri nas zadnji dve leti zbrali nad 280 milijonov prostovoljnih prispevkov. Samo otroci so zbrali 120 milijonov. Pri nas se je doslej zdravilo 178 ranjenec. S sredstvi našega RK so opremili rehabilitacijski center v Tunisu.

● **SLOVENJ GRADEC** — Ob desetletnici muzeja NO, dvajsetletnici vstaje in občinskem prazniku so odprli prenovljen Muzej ljudske revolucije. Do zdaj je muzej priredil 21 razstav, ki jih je obiskalo 69.000 ljudi. Muzej ima zelo pestro in obširno zbirko muzealij.

● **ZEMUN** — Maja meseca so v vasi Progar v Sremu odkrili spominsko ploščo ob obletnici ustaškega pokola vaščanov maja 1943. Vas Progar je med NOB izgubila 82 padlih borcev in 230 žrtev fašističnega nasilja. Spominsko ploščo so odkrili na hiši, kjer so ustaši zažgali 9 pripadnikov NOB.

● **LJUBLJANA** — Prvo nedeljo v juniju so v Ivančni gorici odkrili na zgradbi Agroservisa spominsko ploščo v spomin na 20-letnico vstaje. Obenem je bil tudi krajši kulturni program.

● **DUNAJ** — Avstrijsko pravosodno ministrstvo je sporočilo, da so v začetku junija na Dunaju aretirali bivšega pripadnika SS enot Franca Slavika. Obtožen je bil, da je ubil židovskega dečka v vili Adolfa Eichmanna v Budimpešti, ker je obiral češnje na vrtu.

● **RIM** — V začetku junija so v Rimu odprli razstavo o nacističnih zločinih v Italiji med zadnjo svetovno vojno. Hkrati so razstavili tudi knjige in revije, ki opisujejo odporniško gibanje v Italiji. Razstavo so organizirale demokratske študentske organizacije v sodelovanju s partizanskimi združenji in mladinskimi sekcijami Generalne konfederacije dela, socialdemokratskimi in katoliškimi sindikati.

● **BERLIN** — Zahodnoberlinska policija je v začetku junija prišla bivšega kapetana SS Tunata. Obtožili so ga pokola 600 Židov na Poljskem. Sam Tunat je priznal, da je kot vodja neke skupine, ki je opravljala likvidacije, sodeloval pri 150 usmrtitvah.

● **VARŠAVA** — Uslužbenec Stanislaw Smetka je urejal v Oswiecimu hišo, v katero se je po osvoboditvi vselil. Med vojno so bile v tej hiši razne pisarne. Zdaj je našel in izročil originalne načrte in elaborate za gradnjo taborišča v Oswiecimu. Elabarat podrobno obravnava tehniko množičnih likvidacij v plinskih celicah in sežiganje trupel v krematorijih.

● **DUNAJ** — Junija so v Gradcu aretirali Josipa Freuwirtha, ki je bil za časa Tretjega Reicha povezan z Eichmannom. Bil je član SA in nekega posebnega oddelka pod poveljstvom nekega Hochrainerja. Ob koncu vojne se je zašel na Gornje Stajersko. Židje so jim zgradili stanovanja in znošili skupaj živež, potem pa so jih pobili. Hochrainer zdaj živi v Argentini. Freuwirth ja že priznal, da je postrelil pet ali šest Židov.

Režiser Gino

SESTANEK Stalin — Ribbentrop spomladi leta 1941 je prenekateremu človeku zmedel misli. Tako je bilo tudi pri nas v Gotni vasi. Nekateri so dejali: »Če nas je že nesreča doletela, je bolje, da je Italijan v deželi.« Bili so pa tudi ljudje, ki jih je prav omenjeni sestanek zmešal. »Če Stalin tako misli, bo že prav.« Ti so bili za Nemce in so tudi pobirali po vasi podpise, ki naj bi Nemcem dokazali, da je ljudstvo zanje, ne pa za Italijane, ki so se že usidrali v Novem mestu. Zgodilo se je celo, da so v bližnji vasi ponoči premikali »italijansko-nemško mejo«. Vas je bila tako nekaj ur v Nemčiji, nekaj ur pa v Italiji.

V tej zmedbi so tudi v našo vas prišli Italijani (prometna enota). Večinoma so bili dobrodušni ljudje, med njimi tudi nekaj zagrizenih fašistov. Teh smo se pazili in se jih izogibali; prostodušneži pa so začeli kar sami od sebe zahajati v hiše. Tako sem se spoznal z Ginom iz Padove. Bil je odkrit nasprotnik fašistov, zato dvomim, da bi bil brez hujših posledic pričakal konec vojne.

Nekega popoldneva je zopet prišel v naš mlin. Kot po navadi je psoval vojno in vse tiste, ki so jo zakrivili. Kar preveč naglas je to počenjal. Poklical me je ven. Šla sva v hlev.

»Tu imaš dve bombi in jih daj naprej. Ti že veš, kam.« Čeprav sem mu precej zaupal, sem bil le v zadregi. »Nikar mi ne govori,« — je nadaljeval. »Nisem šleva, to si zapomni. Doma imam dva nepreskrbljena otroka in bolno ženo. Hudič naj jih vzame.« — Ni mislil družine, marveč Musso-

linija in Hitlerja. Tako sva se z Ginom še bolj spoprijateljila.

Tudi v vasi se je ozračje spremenilo. Ljudje so prišli nazaj na svoje prvotno prepričanje: sovražnik bo ostal sovražnik, pa naj bo z Apeninskega polotoka ali pa iz Tretjega rajha. Gino mi je še večkrat prinesel orožje, predvsem municijo. Stvari sem oddajal naprej učitelju Blažiču.

Bilo je neke nedelje, ko smo Gina povabili na pribojšek. Takrat mi je rekel, da ima neko misel, ki jo mora uresničiti. Tiste nedelje mi ni svojega načrta podrobno opisal, je pa to storil nekoliko dni kasneje. Ker bi bila s stvarjo povezana tudi moja mati, sem ji

Ginov načrt zaupal. Pogovorila se je z očetom, nakar sta oba skupaj privolila.

Tako se je začelo.

Preden nadaljujem, moram povedati, da je bil Gino pri vsej stvari glavni režiser, zase bi pa dejal, da sem mu bil pomočnik, kakor tudi vsi vaščani, ki so sodelovali pri podvigu.

Tistega večera so se v naši največji sobi zbrali Gino in še sedem Italijanov. Dva sta bila strupena črnosrajčnika, imela sta pa vsak svojo Ahilovo peto: amore do žensk. Zato sta se v naši družini znašli tudi Breda in Francka, vrli dekleti, ki smo ju le s težavo pripravili za Ginovo zamisel. Njuna vloga je bila med najtežjimi. V sobi so bili tudi trije moji prijatelji. Človek, ki bi slučajno stopil noter, bi nas nemara preklel in imel vse skupaj za navadne izdajalce. Miza je bila namreč polna dobrot, od mesa do sladkarij in od kijahtaric z odličnim vinom do raznih likerjev italijanskega porekla. Radio je igral in pel, dekleta, ki sta imeli za družbo fašista, sta se pustili sem in tja celo poljubiti na lice. Imeli

sta pa čudne pogoje: fašista sta morala za vsak poljub popiti po celo desetinko ali pa še več konjaka ali likerja. Nista se otepala.

Vseposod je bila mokrota. Zunaj je lilo kot iz škafe, mi smo pa pili. Eni bolj, drugi manj. Čeprav nerada, sva z Ginom zlivala pijačo pod mizo. Blizu enajste je že bilo. Dobre volje — pristne in nenaravne — je bilo zvrhan pehar. Gino se je delal pijanega. Vstal je, se odpasal in vrgel opasac z revolverjem v kot. Kmalu so ga tudi drugi posnemali, ne nazadnje fašista, ki sta imela razen revolverjev tudi karabinki, naslonjeni na zid. Vse orožje z opasaci se je znašlo na kupu ob peči.

Mama je pridno stregla. Okrog ene ponoči ni bilo več treba. Fašista, ki sta postajala že prezahtevna do deklet, sta ob tej uri že skoraj popolnoma omagala, da so ju morali kasneje, ko so odhajali, skoraj nesti v barako. Tudi Breda in Francka sta odšli. V sobi sva ostala sama z Ginom. Ne sama. Tudi dve karabinki, dva revolverja, tri bombe — vse to je bilo skrito v mlinu. Zaveden možakar Ivan Robek, ki je bil tedaj pri nas, je nesel vse skupaj v gozd v skalnato skrivališče.

»In zdaj, Gino? Kako bo jutri? Z orožjem je vendar vsak zadolžen.«

Po cigarete

TISTE dni prve zime je v okupirani deželi zapadlo snega, da bi se vragu stidilo, kakor razočarano rečejo ljudje v sostrških hribih. Ležal je na debelo, da so se prvi partizani dvakrat premislili, preden so enkrat šli iz hoste po celem.

Pod Molnikom je bilo zasneženo taborišče Molniške čete. Dokler se sneg ni usedel in niso drugi razhodili stezaj in gazi, so partizani odlašali z obiski. Skopariti pa niso več marali, ko jim je kaje zmanjkalo. In se je Ludvik odločil, da jo mahne v domačo vas po cigarete.

S požrešnim nahrbtnikom se je pojavil kot strela z jasnega

»Ne skrbi. Gino jim bo že zagodel.«

Ker je skoraj vso noč lilo, je potok narasel. »Sel nam je na roko.« Moten, kakršen je bil, je Ginu veliko pomagal. Naslednjega dne, ko so se veseljaki minule noči prebudili, je bila med njimi prava zmeda. Predvsem fašista sta bila zaskrbljena. Zaupala sta se Ginu.

»Kje je najino orožje?«

Gino se jima je na ves glas smejal. »Tepca, mar se ne spominjata, da sta ga pijana, kakršna sta bila, zmetala z mostu v potok?«

Vsi trije so šli pod most.

Gino je bil odličen režiser. Zaradi logike in še bolj zaradi opreznosti je še pred jutrom položil v vodo tik ob obali bombo. Fašista sta razburjena zrla v kalno vodo.

Gino je imel prvi srečo. »Našel« je bombo. Fašistoma je nekoliko odleglo. Upanje je raslo, vendar je kmalu tudi to padlo v vodo, ki je čedalje bolj naraščala in se čedalje bolj umazana valila izpod Gorjancev proti Novemu mestu.

Nekaj dni zatem, ko se je potok umiril in postal zopet bister, je dva para fašističnih oči zaman blodilo skozi vodo v dno potoka. Orožja ni bilo nikjer.

Pač: bilo je že tamkaj, kjer so ga potrebovali. Daleč v gozdovih.

Jože Bon

Ni imel kam izbirati. Po čistini se je v celec zaganjal proti hosti, se obračal in jim vračal, dokler je imel še kak naboj. Pokal je nazaj, Lahi pa vanj...

Pa jo je le umaknil živ, ali preluknjan. Pod zapestno uro ga je zadelo, dva prsta mu je pohabilo.

H. Wilfan

Iznajdljivi železnčarji

DECEMBRA 1941... Huda zima je pritisnila in begunci z Gorenjske so jo v Ljubljani še posebno občutili. Odrezani od domov, brez obleke, perila in obutve... Mnoga skrivna pisma so romala v domače kraje s prošnjo za pomoč. In kmalu so začeli prihajati na skrivnostni način na razne ljubljanske naslove kovčki in paketi.

Pomagali so med drugim tudi slovenski železnčarji na šentviški postaji. Takrat je na tej obmejni postaji mrgolelo gestapovcev, carinikov, železniške policije, navadne policije, orožnikov in kdo ve katerih uniformirancev še. Železnčarjem, ki jih je bilo mnogo manj kot teh zelencev, so gledali pod prste in pazili na vsak njihov korak.

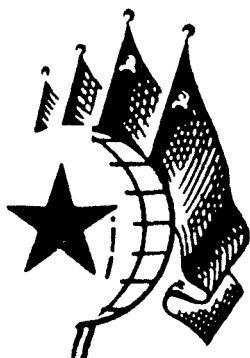
Nekega dne je prometnik Oton, ki je stanoval v Ljubljani in se je zato vsak dan vozil čez mejo, sprejel obvestilo, da bo prišel kovček obleke za izgnanega slovenskega zdravnika. Treba ga bo spraviti v Ljubljano. Toda kako? Ravno tiste dni so gestapovci poostri nadzor nad vlaki in železnčarji zaradi partizanskih akcij v škofjeloški okolici. Sumili so, da partizani dobivajo preko železnčarjev pomoč iz Ljubljane. Zato so stražili vsakega železnčarja posebej in tudi vsak vagon.

Železnčarji pa ne bi bili železnčarji, če se ne bi znašli. Kovček so postavili pred gestapovsko pisarno, ki je bila zraven prometne. Potem je strojevodja zapeljal lokomotivo pred pisarno in spustil parovoz. V hipu je bila vsa postaja v gosti sopari. Oton je pograbil kovček, ga vrgel na tender in vlak je odpeljal proti Ljubljani...

P.

Občinski ljudski odbor Ptuj

*čestita vsem državljanom
za občinski praznik, 8. avgust*

**Občinski ljudski odbor Sežana
Občinski komite Zveze komunistov
Slovenije**

**Občinski odbori: Zveze borcev NOV,
Zveze rezervnih oficirjev in podoficirjev,
Zveze vojaških vojnih invalidov**

**Občinski komite Ljudske mladine
Slovenije**

in občinski sindikalni svet

čestitajo ob občinskem prazniku, 28. avgustu, vsem občanom, vsem borcem
in aktivistom, ki so sodelovali v NOB na področju občine

Dne 5. avgusta 1941 so se tržiški borci
pod Storžičem spopadli z Nemci

OBČINSKI LJUDSKI ODBOR TRŽIČ NA GORENJSKEM

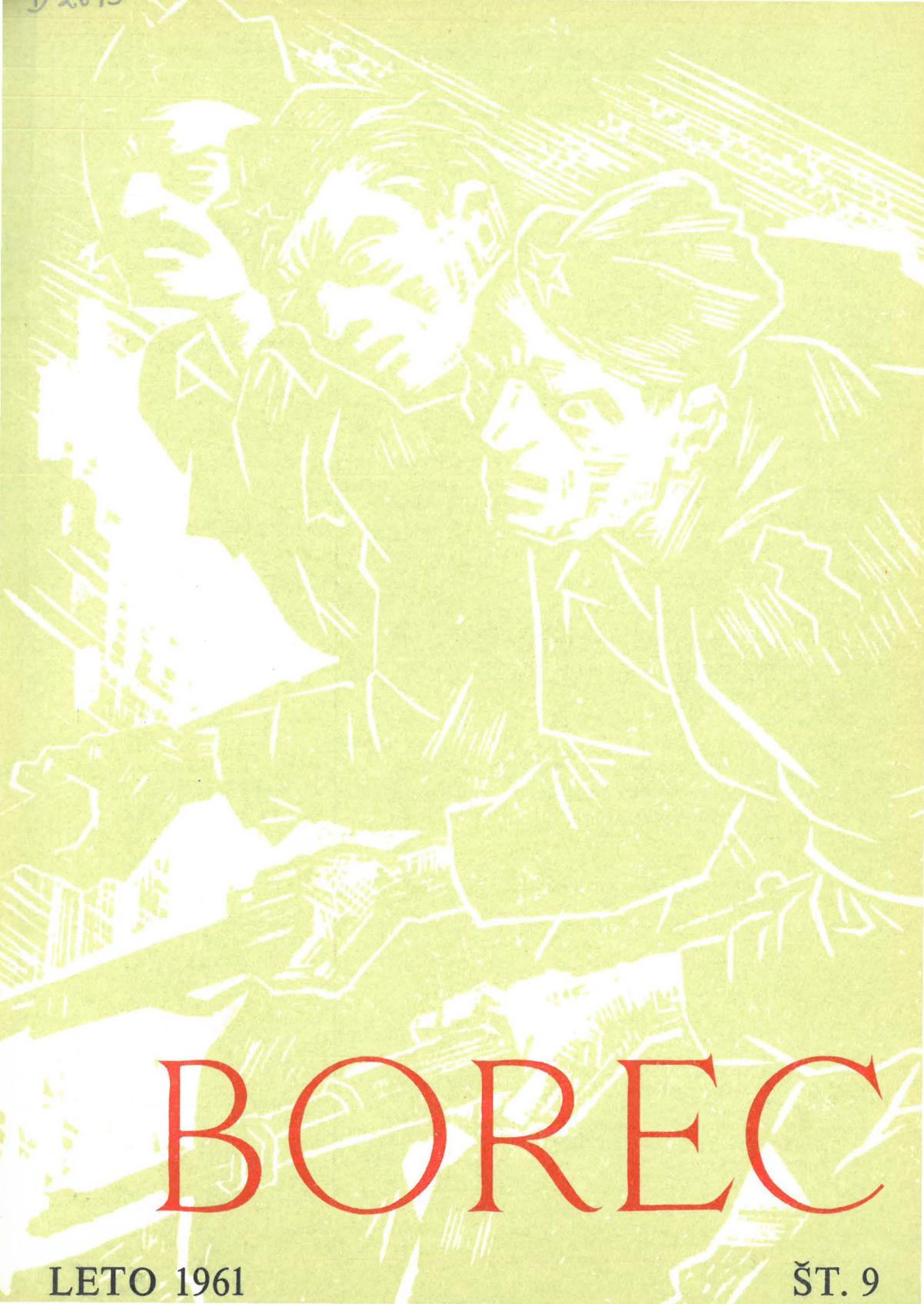
čestita vsem občanom, borcem, aktivistom
in vsem drugim sodelavcem
ob dvajseti obletnici revolucije
in občinskem prazniku, 5. avgustu

Kolektiv

Tovarne dušika iz Ruš pri Mariboru

čestita vsem državljanom
za dvajsetletnico revolucije,
za Dan borca — 4. julij,
in Dan vstaje
slovenskega naroda — 22. julij

BOREC

LETO 1961

ŠT. 9

B O R E C

VSEBINA 9. ŠTEVILKE

Nepozabne besede s tribun velikega praznovanja . . .	449
Plameneči odsevi (France Sušteršič) . . .	451
Tisoč dve sto imen . . . (Mile Pavlin) . . .	456
Kri v plamenih (Matej Bor) . . .	459
Spomenik revolucije v Kranju . . .	460
»Kajuhove nagrade« 1960 so podeljene (Vladimir Kavčič) . . .	461
Iz albuma srečanj na Rogu . . .	463
Otroci obtožujejo (Stane Terčak) . . .	465
Godčev ognjeni krst (Mile Pavlin) . . .	470
Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini« (Janez Kramar) . . .	472
Vstaja na Kamniškem (Ivan Vidali) . . .	475
Začetki vstaje v Slovenski Istri (Andrej Pagon-Ogarev) . . .	477
Dvakrat je ušel smrti (Mile Pavlin) . . .	481
Sam proti osmim tankom (Alojz Ravbar) . . .	482
Prekop posmrtnih ostankov Giuseppa Tomizza (Vlado Rozman) . . .	484

IZZA KULIS DRUGE SVETOVNE VOJNE:

Razprava o drugi fronti (W. Churchill) . . .	485
--	-----

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

Bizerta, Burgiba in bombe (Jože Šircelj) . . .	488
Pod afriškim soncem (Miran Ogrin) . . .	490

DROBNE ZANIMIVOSTI

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU:

Dr. Janko Jeri: Tržaško vprašanje po II. svetovni vojni (I. J.) . . .	493
Matevž Hace: Naši obrazi (S. R.) . . .	494
Kočo Urdin: Ljubezen za ruševkami (S. R.) . . .	494
Vladimir Nazor: S partizani (S. R.) . . .	495
Aleksander Vojinović: Hotel Park (S. R.) . . .	496
Matej Bor: Previhamo viharje (S. R.) . . .	496
Janez Gerčar: Mučeniške Begunje (S. R.) . . .	496

PISEJO NAM:

Iščem podatke o ožetu (Ivo Štemberger) . . .	497
Zahvala zavodu »Borec« (Tone Hlebec) . . .	497
Zahvala (Slavica Koman) . . .	497
Potrebujem dokumentarno gradivo (Rudi Pušenjak) . . .	497

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Sklepi ustanovnega kongresa Zveze združenj borcev NOVJ . . .	498
Zvezni odbor Zveze združenj borcev NOVJ . . .	506

PRAVNA POSVETOVALNICA . . .	507
-----------------------------	-----

KRATKE NOVICE . . .	509
---------------------	-----

NENAVADNE ZGODBE:

Cvetje ob Prešernovem spomeniku (Pavle Lešnjak) . .	510
Zadetek v polno (M. P.) . . .	510

ISČEMO PODATKE . . .	511
----------------------	-----

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani ³⁻¹¹⁹⁵ 600-70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Kličej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

OBRATNO, LESNO
IN PLESKARSKO
PODJETJE

BOR
PESNICA
PRI MARIBORU

SE PRIPOROČA
CENJENIM
ODJEMALCEM

Oljarna Fram

proizvaja
vse vrste jedilnih olj

AVTOBUSNI
PROMET
MARIBOR

MARIBOR, TRŽAŠKA 41

OPRAVLJA PREVOZE
VARNO, SOLIDNO IN
TOČNO. POIZKUSITE
IN ZADOVOLJNI BOSTE!

Slika na naslovni strani:
Nikolaj Pirnat: Na juriš

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 9 — Letnik XIII — September 1961

Nepozabne besede s tribun velikega praznovanja

NAŠI narodi ne bodo nikoli pozabili najtežjih ur svoje zgodovine, nad 1,700.000 naših mož, žensk in otrok, padlih v ognju vojne in v taboriščih smrti, oropanih, požganih in razdejanih vasi in mest, opustošenih in uničenih tovarn, železnic, cest in polj. Naši narodi ne bodo nikoli pozabili najbolj krvave poti v svoji zgodovini in si bodo z vsemi svojimi močmi prizadevali, da se takšna in še strašnejša trpljenja ljudi v novi vojni ne bi nikoli več ponovila ne pri nas ne na svetu.

Prav to imamo predvsem pred očmi, ko danes, v boju za mir, ki ga bijemo skupaj z drugimi izvenblokovskimi državami in vsemi miroljubnimi narodi, opozarjamo tako naše zaveznike iz vojne kot ves svet na pomen našega boja za splošno zavezniško stvar. Od začetka in v vseh štirih letih smo vezali nase in na našo deželo veliko sovražnih divizij in jim zadajali hude izgube. Z rušenjem železniških in drugih transportnih objektov smo ovirali promet in transport sovražnika proti drugim bojiščem. Mislim, da ni treba tudi tokrat ponovno poudarjati, kaj je to pomenilo. V moralnem pogledu pa je naš boj vplival na to, da so začeli tudi v drugih deželah postopoma nuditi oborožen in drug odpor fašističnim okupatorjem.

V razmerah, v katerih smo mi bojevali narodnoosvobodilni boj, je naš prispevek k splošni zavezniški stvari posebne vrednosti. Ta boj smo bojevali znotraj fašistične trdnjave, brez tovarn, orožja in skladišč v deželi sami — če izvzamemo v začetku boja tovarno lahkega orožja v Užicu — in brez materialne pomoči od zunaj vse do leta 1944. Orožje in druga sredstva za boj smo

si vzeli od sovražnika. Kakih osem sto tisoč naših borcev — ki so dobojevali vojno v naši deželi leta 1945 in so samo v zaključnih operacijah ujeli nad 200.000 sovražnih vojakov — je imelo orožje, ki so ga v glavnem osvojili v boju. In ne samo, da do leta 1944 nismo dobivali nobene pomoči od zunaj, ampak so nam od zunaj med bojem povzročali tudi razne težave. Naj omenim tu samo en primer. Begunska vlada je s pomočjo nekaterih zahodnih krogov skoraj dve leti z raznimi spletkami in lažmi slepila svet o dejanskem položaju v naši deželi, govoreč o dozdevnem boju četnikov proti okupatorjem, zamolčala pa je in napadala resnični boj ljudstva s Komunistično partijo na čelu. V vsakdanjih hudih bitkah je bilo treba s krvjo pisati resnico o našem boju, ki je vendarle prodrla izven naše dežele — in svet je občudoval uspehe naših borcev, naše Narodnoosvobodilne vojske. Ves svet je v našem primeru jasno videl, da je volja golorokega ljudstva po svobodnem in novem življenju, pod vodstvom najzavednejših revolucionarnih sil, močnejša tudi od najmodernejšega orožja v rokah najkrutejših osvajačev.

Kateri elementi vse so zagotovili naše uspehe med težavnim štiriletnim bojem, je našim narodom znano. Morda pa ne bo odveč, da opozorimo na to tudi nekatere ljudi izven naše dežele, ki so pripravljeni to ne samo pozabiti, ampak tudi podcenjevati, nekateri od njih pa celo na razne načine pačijo zgodovinska dejstva iz naše krvave epo-peje.

Predvsem smo pravilno zastavili osnovni cilj osvobodilnega boja: ne samo osvoboditi deželo okupatorja, ampak ustvariti tudi

Pogled na osrednji del množice na proslavi 4. julija v Titovem Užicu

nov družbeni sistem, ki je čedalje bolj do-
zoreval v zavesti najširših ljudskih množic.
Naši narodi so v praksi spoznali, občutili so
na lastni koži, v čem so glavni vzroki tra-
gedije, ki je doletela predvojno Jugoslavijo.

Drug važen element je bil v tem, da so
bili pravilno postavljeni odnosi med različni
narodnostmi v novi Jugoslaviji, in pa v
vztrajnem zavzemanju za uresničitev in
stalno krepitev bratstva in enotnosti.

Zelo važen je bil tudi uspešen boj proti
okupatorju; v tem boju trenutni porazi niso
imeli kakega močnejšega vpliva in niso iz-
podkopavali morale. Sam odnos naše Na-
rodnoosvobodilne vojske do ljudstva je bil
pravilno postavljen: naša vojska je bila pra-
va ljudska vojska, ki je ščitila in spoštovala
tako imetje ljudi kot človekovo osebnost.
Celo odnos do zapeljanih pripadnikov kvil-
nških sil, ki smo jih ujeli — če niso bili
zločinci — je bil human, človeški. Na ta na-
čin in z vsemi drugimi sredstvi smo prepre-
čevali bratomorni boj in maščevanje, ljud-
stvu pa nudili zaščito. V vsem tem, v ce-

lotnem boju, ki smo ga bojevali, je bila Ko-
munistična partija deležna zaupanja najšir-
ših ljudskih množic ne le zato, ker je bila
voditeljica boja, ampak zato, ker je vsak
dan prispevala žrtve na vseh bojiščih širom
po deželi.

To so bili tisti osnovni elementi, ki so
nam omogočili v najtežjih razmerah boje-
vati uspešno vojno — vojno, ki se je neneh-
no razplamtevala — proti okupatorju in nje-
govim domačim pomagačem.

Seveda je bilo pri vsem tem velikega po-
mena naše nenehno delo za ostvaritev nove,
resnične ljudske oblasti. Od vsega začetka
našega revolucionarnega boja smo delali za
to. Gotovo se še vedno spominjate tudi raz-
nih podrobnosti iz dela narodnoosvobodil-
nega odbora Užica v letu 1941. Tako tu v
Srbiji kot v vseh drugih delih dežele so na-
rodnoosvobodilni odbori odigrali med vojno
veliko in važno vlogo. Ko govorimo o novi
ljudski oblasti, je treba posebej poudariti
zelo velik pomen AVNOJ za uspeh našega
boja. Na prvem zasedanju AVNOJ v Bihaću

so predstavniki ljudstva iz skoraj vseh krajev naše dežele ustvarili jedro administrativno-politične oblasti. V Jajcu, na drugem zasedanju, ki je bilo prav tako sredi boja, so bili sprejeti še važnejši sklepi za nadaljnji razvoj nove države, ki smo jo ustvarjali: ustanovljena je bila med drugim tudi prva, začasna vlada — Nacionalni odbor osvoboditve Jugoslavije, ki se je povezal z našimi zavezniki zaradi koordinacije nadaljnjega boja in pogajanj o povojni Jugoslaviji in teritorialnih vprašanj kakor tudi o usodi begunske vlade. Tako imenovani sporazum Tito-Šubašić je narekovala nujna potreba po mirnejšem povojnem razvoju, t. j. prehodu iz vojnega stanja v nadaljnji, nekrvavi revolucionarni družbeni razvoj.

Uspešno končana vojna in ostvaritev naše nove, socialistične in federativno urejene skupnosti enakopravnih narodov, ki si je s svojim bojem pridobila velik ugled in priznanje na svetu, sta pokazala, da je bilo za-

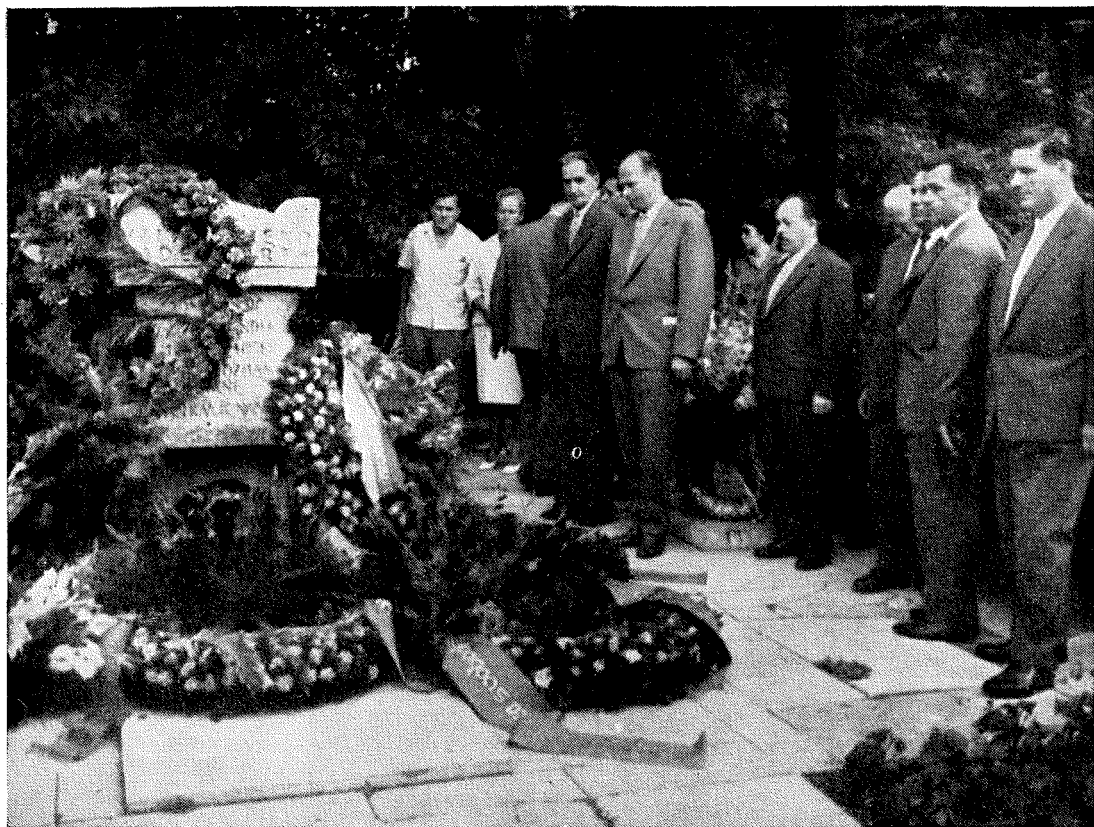
upanje širokih ljudskih množic v našo Komunistično partijo kot voditeljico revolucionarnega osvobodilnega boja popolnoma upravičeno.

Iz govora tovariša Tita na proslavi 20-letnice ljudske revolucije 4. julija 1961 v Titovem Užicu.

KO SO 6. aprila 1941 nemške, italijanske in druge fašistične horde napadle in okupirale Jugoslavijo, so narodi Jugoslavije doživeli najhujšo nesrečo. Slovenski narod je prišel pod oblast treh imperialistov; za sužnjen in razkosan, kakor še nikoli v zgodovini. Zgodilo se je to, pred čemer je že dolga leta svarila Komunistična partija. Na našo zemljo je stopila tučeva imperialistična peta, ki so ji pripravili pot protiljudski režimi s svojo protiljudsko politiko, v kateri je sodelovala ves čas obstoja stare Jugoslavije tudi slovenska kapitalistična gospoda. Ta gospoda je pod vodstvom slovenskih klerikalcev in liberalcev leta in leta

Kakor ozaljšana nevesta je bila Ljubljana ob praznovanju Dneva vstaje slovenskega naroda

Ob Dnevu vstaje, 22. juliju, so predstavniki družbenih organizacij položili mnogo vencev na grobnico narodnih herojev v Ljubljani ter tako počastili vse padle junake

sodelovala pri pogubni protiljudski in protinarodni politiki in je bila sokriva nesreče, ki nas je doletela.

Iznenadni napad na Jugoslavijo, ki so ga fašisti izvršili brez napovedi vojne, je našel jugoslovansko vojsko, ki je bila znotraj zelo razkrojena, popolnoma nepripravljeno za obrambo, njena generaliteta pa ni bila niti sposobna, niti ni hotela braniti naše narode pred fašističnim napadom, pustila jih je iztrebljanju, uničevanju in ubijanju. Generali in vlada pa so pobegnili v inozemstvo.

Vodilne politične stranke, ki so se pred vojno menjale v vodstvu države in so bile krive take izdajalske politike svojih vlad, so se zaradi svojih razrednih interesov takoj udejstvovali okupatorju. Niti najmanj niso mislile na odpor proti okupatorju, saj jim je bila usoda ljudstva vedno tuja.

Povesti narode v oboroženi odpor — to veliko in častno nalogo je mogla izvršiti samo Komunistična partija pod vodstvom to-

variša Tita, ker je bila to ljudska partija, močno organizirana, utrjena, prekaljena v borbi in povezana z ljudskimi množicami v dolgoletni borbi s protiljudskimi režimi stare Jugoslavije, za delavske in narodne pravice.

Delavski razred je pod vodstvom KPJ stopil na čelo borbe narodov Jugoslavije za nacionalno in socialno osvoboditev. Že leta 1937 se je na pobudo CK KPJ organizirala samostojna Komunistična partija Slovenije s svojim Centralnim komitejem. Pomembno vlogo pri tem je odigral tovariš Kardelj, ki je v svojem teoretičnem in praktičnem revolucionarnem delu utemeljil usodno povezanost teženj slovenskega naroda z revolucionarnim bojem delavskega razreda.

Tako se je Komunistična partija zavestno pripravljala na odločilni spopad in zbirala okoli sebe vse progresivne sile. Zato je bila tudi edino ona sposobna, da v najtežjih dneh popolnega vojaškega in političnega

kaosa nastopi ne samo z izdelanim programom, ampak tudi z organizacijo, ki ji ni mogla do živega niti OVRA niti Gestapo, to se pravi fašistična policija, dolga leta šolana v boju proti revolucionarnim gibanjem v Italiji in Nemčiji, kot tudi v drugih deželah okupirane Evrope.

Komunistična partija Slovenije je uspela le nekaj tednov po okupaciji dati svojim zvezam z naprednimi silami slovenskega naroda organizacijsko obliko v znameniti Osvobodilni fronti slovenskega naroda, katere dvajsetletnico smo praznovali 27. aprila.

In v najtežjem in najusodnejšem trenutku v življenju slovenskega naroda je Komunistična partija in Osvobodilna fronta boj za življenjski obstoj povezala z bojem za nacionalno in socialno revolucijo, za demokratično ljudsko oblast in iz naroda hlapcev so vstali junaki, ki so smelo in neuklonljivo bili pravični boj.

Iz govora tovariša Franca Leskoška-Luke na proslavi 20-letnice ljudske revolucije 21. julija 1961 v Ljubljani.

Tovariš Franc Leskošek-Luka, prvi komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, med slavnostnim govorom na proslavi 21. julija zvečer v Tivoliju

Pogled na osrednji del množice na proslavi 20. obletnice ljudske revolucije v Ljubljani

France Šušteršič

PLAMENEČI ODSEVI

NEBO nad Ljubljano je zažarelo, ko da so se zvezde nad njo strnile v mogočen roj in prinesle mestu plameneč pozdrav. Tivolski park in gozd nad njim sta se spremenila v pravljичno pokrajino, kjer sredi bujnih gajev utripajo valovi jezera, obsijanega s svetlobo vilinske noči. Pa to ni bilo čarobno jezero, to ni bila pravljичna pokrajina med tišočerimi utrinki zvezd. V veličastnem siju valujoče jezero je bila množica ljudstva, ki se je 21. julija zgrnilo z vseh strani Slovenije v naročje Ljubljane, da jo počasti, da zapoje in zavriska ob 20. obletnici največjih dni, ko so iz tega mesta šinili žarki v temo fašističnega prekletstva in pokazali na smrt obsojenim pot v novo življenje.

Pred tem veličastnim zborom je bilo mnogo praznovanj širom po slovenski domovini. Goreli so kresovi od Triglava do Gorjancev, praznovali so na Poljanah pri Jesenicah, srečali so se partizani in mlado pokolenje na Rogu, stari borci so obiskali gozdove Mokreca, partizanska pesem je zadonela na Pohorju, v Slovenski Istri, na Gorškem, na Notranjskem, v Prekmurju... Zvečer 21. julija pa se je vse to strnilo v mogočen mozaik med plamenečimi odsevi v Tivolskem parku. Srečali so se stari borci iz prvih partizanskih čet, odredov in brigad, prišli so delavci iz tovarn in rudnikov, privrela je mladina iz mest in vasi... Veličastna podoba enotnosti slovenskega naroda, ki se je skupaj z drugimi jugoslovanskimi narodi dvignil iz teme k soncu pod Titovo zastavo.

Videl sem moža, ki se je betežno opiral na palico in se skušal preriniti skozi množico čim bliže slavnostnim odrom. Tudi v njegovih očeh je utripal plameneč odsev in jasno govoril, kar niso mogle povedati besede: tudi jaz, čeprav že sivolas starec, sem z vami.

Kakor slapovi zvezd so se zvečer 21. julija spuščale rakete nad Ljubljano

Videl sem ženico, ki je prišla kdo ve od kje; pripovedovala je, kako je nekoč skrivala mlado partizanko, da je niso ujeli Nemci. Njene besede so utonile v zvokih pesmi, ki ji je pričarala na zgubani obraz blažen smehljaj.

Videl sem nekdanje jetnice, ki so preživele strahote Ravensbrücka in Auschwitza. Ob obujanju spominov na trpljenje za žicami in ob pogledu na vzklikajočo množico so se jim misli strnile v najlepšo, najboljšo vročo željo: da bi zmeraj živeli v takem miru in sreči, da ne bi bilo nikdar več vojne, da bi vsi narodi na svetu posnemali zgled jugoslovanskih narodov, pregnali razprtije in si složno podali roke.

Med zvoki fanfar in pesmi v čarobnem siju žarometov se je prešerno dvigala misel

in jadrala kakor ptica v daljna obzorja, v minule, prihodnje in sedanje dni.

Mnogim je zajadrala daleč nazaj — k tabornim ognjem, k tistim skritim plamenčkom v kraških vrtačah, kjer so si partizani greli prezeble ude in tiho pojoč zrl v prihodnost, ki naj bi vstala iz bojov, žrtev in trpljenja, lepa in svetla za vse ljudi, za otroke in za otrok otroke. Niso si pripovedovali zgodb iz davnih dni, pozabili so na bajke o skritih zakladih in kralju Matjažu; razpletali so pravljico o belem kruhu, pravljico bodočnosti, ki jo je moč uresničiti z junaštvom, z enotnostjo, s tovarištvom in žrtvami. Mnogih izmed njih ni več med nami, padli so kot žrtve v ognju svetlih idej. Če pa bi vstali, bi prav tako kot njihovi tovariši zrl z žarečimi očmi v plameneči sij, v morje ljudi pod njim, v podobo naše socialistične stvarnosti — in rekli bi, da niso zaman umrli, zakaj ta podoba je še lepša, še veličastnejša od tiste, ki so si jo nekoč predstavljali ob tabornih ognjih v gozdovih.

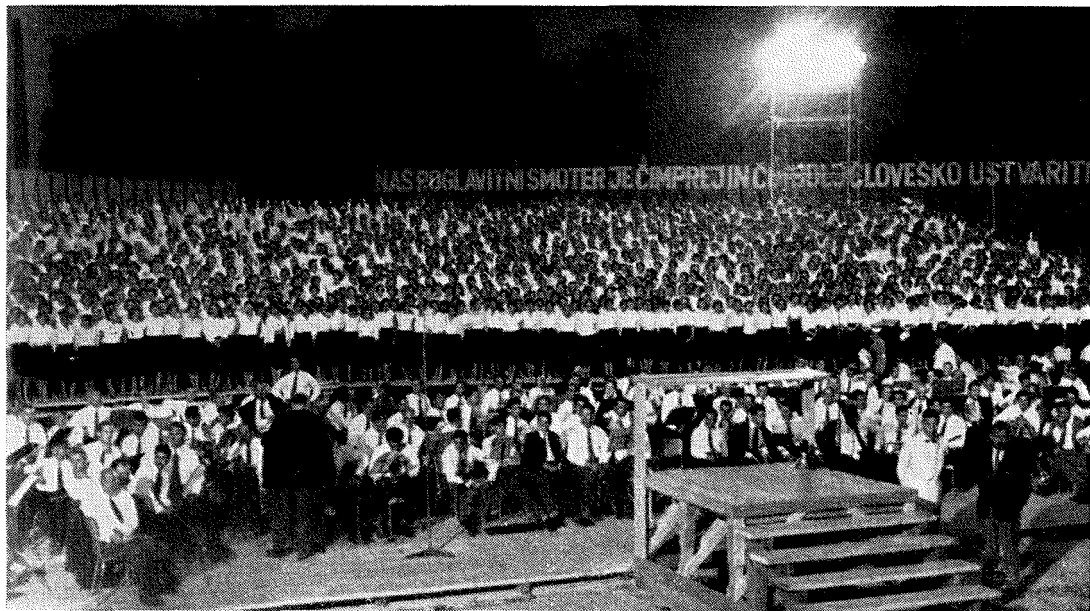
Poglej to množico: nekoč bedna raja, ki sta ji krojila usodo frak in talar ter jo prodajala mogotcem iz tujine, zdaj svobodni ljudje, gospodarji na svoji zemlji, upravljavci tovarn, ki si sami režejo kruh. Nekoč hlapci, v narodnoosvobodilni borbi junaki, v svobodi graditelji novega sveta. Stari svet

se je sesul pod njihovimi rokami in razcvetela se je nova domovina, svetel in trden dom za nas, za otroke in za otrok otroke.

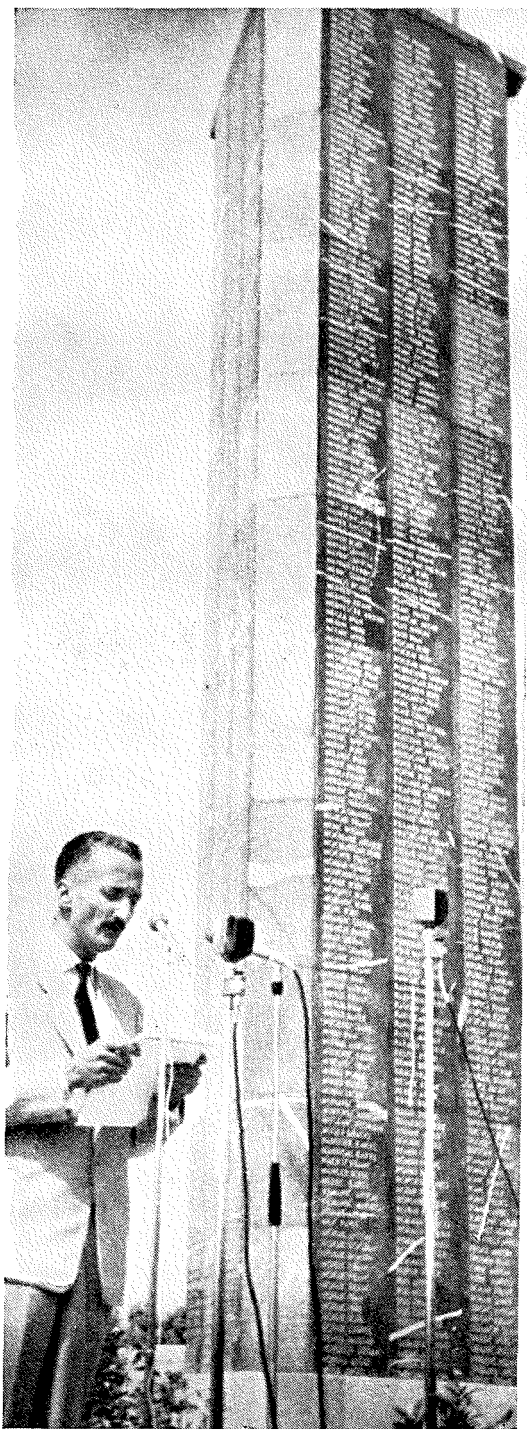
Misel se spet vrne k tabornim ognjem v gozdovih. Majhni so bili, globoko skriti pod stoletnimi smrekami — in vendar je ta veličastna podoba v siju žarometov in raket njihov odsev, saj smo se vsa leta po osvoboditvi vračali k njim in se še vračamo, saj smo kot graditelji nove, socialistične domovine zmeraj zajemali moč iz zakladnice ljudske revolucije, iz neizčrpne zakladnice tistega velikega boja, ki nas je prekvasil s pomladnimi sokovi ter razplamtel stoletja tleče iskre v mogočen kres plemenitih hotenj in nezadržane ustvarjalnosti.

Zbor 21. julija v Tivolskem parku je bil kakor velika, odprta knjiga, nad katero je ob koncu proslave zažarel iz ognjenih črk sestavljen naslov: TITO.

Vse, kar smo dosegli, smo dosegli pod vodstvom svoje avantgarde, Komunistične partije, katere simbol je Titovo ime. Toda to je hkrati simbol vse Jugoslavije, vse naše socialistične stvarnosti, saj smo vsi, kar nas živi v tej deželi, enotni in trdno združeni pod Titovo zastavo. Še več: to ime je svetilnik prihodnosti, prihodnosti brez blokov in atomskih bomb, prihodnosti, ki naj bi bila lepa in svetla za vse ljudi na svetu.

S proslave 21. julija v Ljubljani: pevski zbori

Na proslavi 22. julija v Žužemberku je ob odkritju spomenika padlim borcem v Žužemberku in okolici govoril podpredsednik Glavnega odbora ZB Slovenije tovariš Janko Rudolf

Mile Pavlin

TISOČ DVE STO IMEN ...

NAVADNO si zapomnimo iz vsake vojne, pa naj se vleče še tako dolgo, imena krajev, kjer so se bile odločilne bitke. Francozi imajo Verdun, Rusi Stalingrad, Jugoslovani Sutjesko, Vietnamci Dien Bien Fu. Pri nas v Sloveniji pa še nismo poskušali ugotavljati, kje smo bojevali tako odločilno bitko. Mnogo spopadov s sovražnikom je v štirih letih naše narodnoosvobodilne vojne bojevala naša vojska, zato je težko ugotavljati kraj in čas odločilne bitke. To je bila dolgotrajna in zagrizena vojna na vsem našem ozemlju. Zato nam pri iskanju kraja odločilne bitke odpove tudi vojaška veda. Pomagamo si lahko samo s povezovanjem vojaških in političnih momentov. Tako prepletanje obeh elementov v oboroženem spopadu je značilno za vse revolucije, tako tudi za našo.

Ko je naša narodnoosvobodilna vojna prerasla narodnoosvobodilni pomen in postala revolucija tudi po zunanjem izrazu, se je pojavila tudi organizirana reakcija, ki se je naslanjala na okupatorja. Njen cilj je bil, zadušiti narodnoosvobodilno gibanje s pomočjo okupatorja, potem pa ob koncu vojne uprizoriti vojaški puč in se oklicati za zavezniško vojsko, torej za osvoboditelje lastne dežele. Ves čas od prvih pojavov belogardizma pri nas lahko opazimo, kako je okupator popuščal domačim pomagačem, ki so zanj zvesto opravljali žandarsko službo. Kolikor bolj je šlo nacistom slabo na svetovnih bojiščih, toliko bolj so izkoriščali belogardiste in kasneje domobrance za boj proti NOV in JA.

V vrstah oboroženih enot slovenske reakcije so se znašli večinoma nerazgledani zaslepljenci iz gospodarsko in kulturno najbolj zaostalih delov Slovenije. Mnogi med njimi so slepo verjeli nekdanjim političnim voditeljem, predvsem duhovščini. Okupator-

Proslavi v Žužemberku je prisostvoval tudi predsednik Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije tovariš Aleksander Ranković. Na sliki ga vidimo v družbi s starimi borci

sko nasilje, grožnje in podkupovanje so tirali v belo gardo omahljivce in koristolovce. Ponekod so tudi naši kadri zlasti v prvem razdobju vstaje popuščali posameznim anarhistom v lastnih vrstah, ki so v revoluciji gledali vse kaj drugega kot večina poštenih udeležencev.

Predel okoli Žužemberka je ostal mnogim našim partizanom v globokem spominu kot kraj, kjer so jih ljudje razen častnih izjem gledali sila neprijazno. Večina ljudstva iz teh krajev je bila na strani bele garde. Suha krajina je postala za partizane enak pojem kakor je bila Vandeja za časa Velike francoske revolucije ali Navarra v španski državljanski vojni.

Po kapitulaciji Italije je belogardizem doživel pri nas vrsto hudih porazov. Upi reakcije na pomoč reakcionarnih krogov na Zahodu so se izkazali kot politična kratkovidnost in se razbili ob politični enotnosti ogromne večine Slovencev. Propadli vodi-

telji poražene vojske in poraženega gibanja so se zatekli pod okrilje novega gospodarja — Hitlerja.

Spomladi 1944 pa se je začel nov, začasen, predsmrten vzpon bele vojske. Nemci so svoje pomagače oborožili z zaplenjenim italijanskim orožjem, ki je bilo mnogo boljše kot staro francosko, s kakršnim so bili oboroženi belogardisti pod Italijani. Dali so jim nove uniforme, podobne nemškim, urili so jih nemški vojaški strokovnjaki. Nerodna in neučinkovita taktika okupatorja iz prvih vojnih let, ki je temeljila na načelih, da je treba enote NOV obkoliti z veliko množico vojakov in jih tako uničiti, je doživela polum. Nemci so spoznali, da do uspešnega konca vojne ne bodo mogli uničiti NOV. Zato so sklenili, da jo bodo zavirali z nenadnimi napadi na manjše enote, štabe in zaledne ustanove. Zdaj ni šlo več za to, ali ono vas, za to ali ono področje. Šlo je za uničevanje žive sile, za to, da bi uničili

kar se da več naših ljudi. Za takšno na pol gverilsko vojskovanje, ki je uporabljalo utrjene postojanke samo kot izhodišče za akcije, za počitek in oskrbovanje, ob premoči naših čet, ki so bile sposobne uničiti vsako manjšo sovražno skupino, je bila pomoč nam nenaklonjenega prebivalstva v okolici Žužemberka za domobrance sila dragocena. Manjše domobranske enote so začele po skritih stezah, mimo naših zased in patrolj vpadati globoko v naše zaledje. Po drugi strani je prišlo v naše enote veliko število novincev iz Primorske in Štajerske, ki niso bili vojaško izurjeni, niti še niso uspeli pridobiti revolucionarno zavest, kakršno so imeli partizani iz prejšnjih let, domalega vsi prostovoljci. Razumljivo je, da je okretnejša in bolj izurjena elita, zbrana v tako imenovanih »udarnih bataljonih« slovenskega domobranstva, uspela zadati našim enotam nekaj hudih udarcev, dokler niso naši ljudje s svojo množično iznajdljivostjo našli način, da se tudi take poskuse domobrancev prepreči. Reakcija je izgubila tudi drugo bitko, upejala se je nad vztrajnostjo naših ljudi. Zadnje dejanje je bil dramatičen beg domobrancev maja 1945, ko so pohiteli na Koroško iskat novega zaščitnika in novega, že tretjega gospodarja.

Okoli Žužemberka, po vzpetinah in dolinah, njivah in travnikih, gozdovih in vaseh pa je leto dni divjala zagrizena bitka, v kateri ni bilo prizanašanja ne z ene, ne z druge strani. Ni minil dan, da ne bi okoli Žužemberka pokalo. Tudi naša kri je tekla v potokih. Žužemberk kot središče takrat osvobojene Suhe krajine s sovražno razpoloženim prebivalstvom je bil stalna tarča domobranskih napadov. V teh napadih, ki jih je bilo menda kar 96, je padlo na stotine naših ljudi. Domobranci so brezobzirno morili ranjence in ujetnike. S tem so hoteli demoralizirati naše enote. Tik pred osvoboditvijo so na najbolj okruten način pomorili žužemberški aktiv SKOJ. Naščuvani od svojih voditeljev so morili tudi iz jeze, saj je vsak dan postajalo očitno, da bodo vojno izgubili.

Domobranska propaganda je skušala napade domobrancev na naše enote v okolici Žužemberka pa tudi drugod prikazati kot boj slovenskih fantov in mož za osvoboditev Suhe krajine »od komunistične tiranije«, kot

boj proti obveznim oddajam živil za partizane in boj »za svobodo vere«. Dejansko pa so ti napadi posredno mnogo pomagali Nemcem. Žužemberk je ležal globoko sredi osvobojenega ozemlja, daleč proč od tržaške in zasavske železnice, po katerih so Nemci oskrbovali svoja bojišča v Italiji, na Madžarskem in v Jugoslaviji. S tem, da so vedno znova pošiljali domobrance v Žužemberk in Suho krajino, so Nemci dosegli, da enote NOV niso mogle napadati komunikacij. Po drugi strani pa je NOV v Žužemberku branila Belo krajino in ko je januarja 1945 Žužemberk padel sovražniku za dlje časa v roke, je bil ogrožen Rog, za njim pa Bela krajina kot sedež naših centralnih ustanov.

Zato pomeni Žužemberk z okolico področje, kjer je v dolgotrajni bitki, zdrobljeni na tisoče manjših spopadov in prask, izkravela elita oborožene sile slovenske reakcije. Kljub manjšim porazom in neuspehom je v tej bitki zmagala NOV s svojo požrtvovalnostjo in revolucionarno zavestjo. In če je Turjak pojem za poraz bele garde, Grčarice za likvidacijo plave garde, potem pomeni Žužemberk pojem za poraz združene slovenske reakcije, zbrane v vojaški formaciji slovenskega domobranstva. Pomeni pa tudi področje, kjer se je spomladi 1945 ustalila prva stalna bojna črta naših čet in kjer so se Nemci najmanj neposredno vmešavali v elemente državljanske vojne, povzročene od slovenske reakcije.

Tisoč dve sto imen je vklesanih v štiri strani podnožja obeliska na hribu Cvibelj nad Žužemberkom, ki so ga odkrili letos na Dan vstaje: imena padlih iz nekdanje občine Žužemberk, ki so sledili klicu Partije in se pridružili silam napredka. Ostali so bili doma iz vseh slovenskih pokrajin, iz vseh jugoslovanskih republik, državljani SZ, Italijani, Nemci, Avstrijci, Poljaki, Čehi in drugi, ki jim je NOV omogočila, da so se z orožjem v rokah na naših tleh bojevali za svobodo svojih narodov.

V vrtincu vojne pa je pustilo svoje kosti v okolici Žužemberka tudi na stotine neznanih junakov in junakinj, ki jim nihče nikoli ne bo vedel imena. Njihova telesa so strohnela po goščavah in grapah, raznesle so jih ujede. Strašen in krvav davek, ki smo ga plačali za to, da bi v svoji domovini živeli lepše življenje in si sami krojili svojo usodo.

matej bor:

Ropajte, pustošite gospodarji,
čez vso zemljo
razpnite vešala!
V nas je po tisočih letih zaplala
kri,
dvignil glavo upor!
Kadar čez gozdove rjovejo viharji,
drevesa se svojih korenin zavedo —
zato,
ker nas danes iz zemlje rujete, barbari,
naše korenine do pekla poženo.
Tisti, ki ste jih včeraj še mogli slepiti,
danes vam streljajo v hrbet in obraz.
Hvala,
naučili ste nas sovražiti,
poslušati krvi in duha ukaz!

Majhni smo,
toda majhnih je mnogo!
Vsa Evropa je v drobovju zatrepetala,
od Sicilije do Urala,
od Islanda do kavkaških skal!
Iz sebe vas bo izpljuvala,
vas,
barbarsko, banditsko drhal!

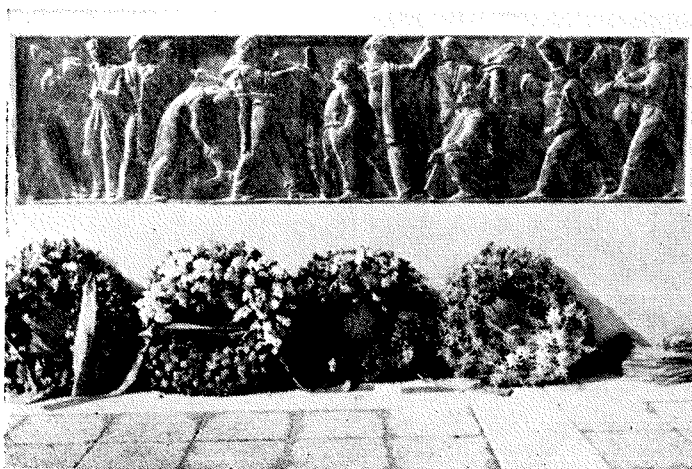
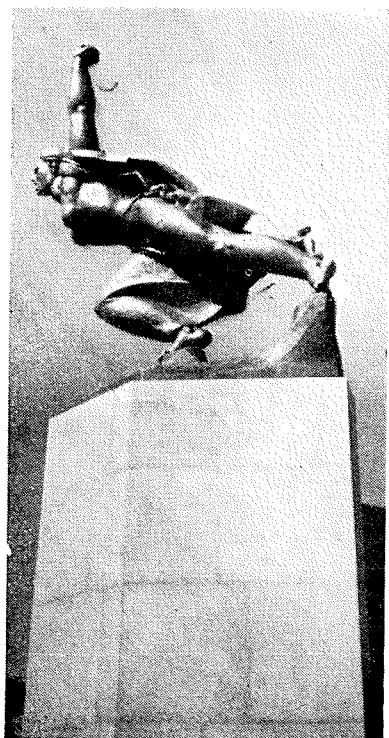
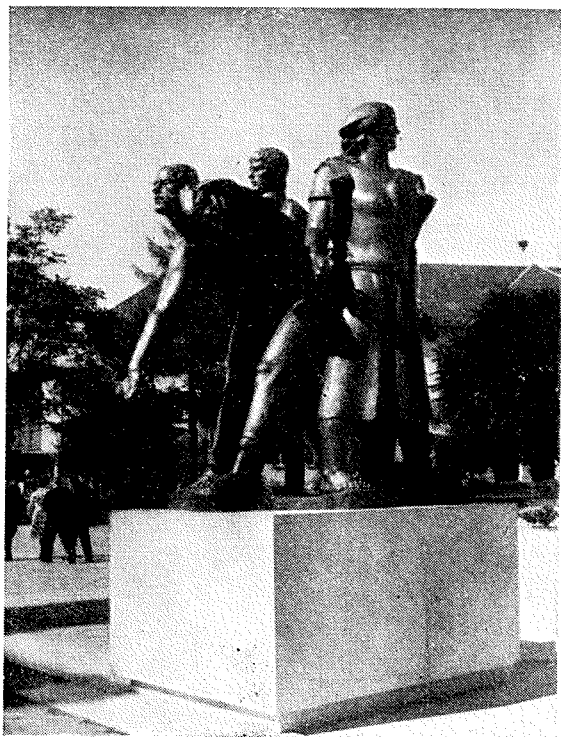
Divjajte po kontinentu,
mehanizirane horde,
ropaj, kolji, motorizirani Džingis kan,
kri ni bencin,
krvi ne zmanjka nikoli,
pesti so močnejše od jekla in tankov
in bomb,

duh je ekrazit,
svoboda pridušeni orkan!

Izpod ulic, izpod kasarn,
iz mraka gozdov in katakomb
vzbuhne upor!
Svetu zavlada Človek,
ne jeklo, zločin, motorizirani umor.

kri v plamenih

SPOMENIK REVOLUCIJE NA TRGU REVOLUCIJE V KRANJU sodi med najbolj impozantne spomenike pri nas. Sestavljen je iz treh figurativnih skupin in reliefa, ki so idejna in arhitektonska celota; izdelal ga je kipar Lojze Dolinar. Spomenik je odkril Vinko Hafner, eden izmed organizatorjev vstaje na Gorenjskem, dne 30. julija, slavnosti pa se je udeležilo nad 10.000 ljudi. Tako je gorenjska metropola dobila lep spomeniški kompleks sredi mesta.

»Kajuhove nagrade« 1960 so podeljene

NA VEČER Dneva vstaje so v Klubu poslancev v Ljubljani prvič podelili »Kajuhove nagrade«. Te nagrade je v začetku lanskega leta razpisala založba »Borec« z namenom, da bi vzpodbudila bivše partizane, aktiviste in druge sodelavce osvobodilnega gibanja k pisanju spominov na to veliko obdobje, vzpodbudila pa tudi umetnike, da bi v svojih delih obravnavali to osnovno, bogato in za našo zgodovino nadvse pomembno obdobje.

Podelitvi »Kajuhovih nagrad« so prisostvovali številni ugledni javni in kulturni delavci, med njimi tovariša Franc Leskošek-Luka in Boris Kraigher.

Podeljenih je bilo šest nagrad za književnost.

Prvo nagrado v znesku 400.000 dinarjev je prejel Stane Terčak za dokumentarno delo »Ukradeni otroci«. V tem delu izčrpno obravnava preelitve Slovencev s Štajerske in Gorenjske ter usode številnih naših otrok, ki so jih okupatorji iztrgali staršem in jih po Hitlerjevem programu o pomladitvi nemške krvi dodeljevali nemškim družinam. Terčak je to delo pisal sedem let. Doma in v inozemstvu je zbral celo vrsto dokumentov, ki v celoti osvetlujejo obravnavano snov.

Druge nagrade so bile tri. Prejeli so jih:

Vinko Hafner za delo »Srečno pot, fanta«. V njem opisuje pot dveh aktivistov okrožnega komiteja, ki sta se leta 1943 napotila izpod Blegaša v Kokro. Pisec je na prijeten način opisal težke pogoje partizanstva na Gorenjskem, zraven pa dodal še mnogo osebnih doživetij. Tako je nastalo zanimivo delo, ki ga ni mogoče odložiti, dokler ga ne prebereš do zadnje strani.

Ciril Zlobec je prejel drugo nagrado za avtobiografski roman »Moška leta našega otroštva«. V njem na umetniško dognan način opisuje usodo primorske mladine, ki je bila mobilizirana v italijansko vojsko, pot v partizane in borbo do končne osvoboditve.

Karel Grabeljšek je prejel nagrado za mladinski roman »SOS s TV 17«. V njem opisuje partizanske kurirje in njihovo prizadevanje za rešitev ranjenega tovariša. Roman je pisan zelo zanimivo in napeto ter bodo po njem radi segli tudi starejši bralci.

Tretji nagradi sta prejela Mile Pavlin za zbirko črtic »Jurišni bataljon« in Vida Lasičeva za spomine z naslovom »Svetloba mladih let«. Prvi na prijeten, celo humorističen način opisuje življenje in boje jurišnega bataljona po Dolenj-

skem in v Beli krajini, Lasičeva pa je zbrala svoje spomine na sodelovanje v osvobodilnem gibanju. Delala je prve radijske sprejemnike za partizane, sodelovala pri oddajah ilegalnega radijskega oddajnika OF »Kričača«, pozneje pa je delala v partizanskih radijskih delavnicah in se ilegalno vrnila v Ljubljano.

Uvodne besede na podelitvi je spregovoril predsednik upravnega sveta Zavoda »Borec« Janez Vipotnik, ki je nagrajencem tudi izročil nagrade. V imenu žirije je pozdravil nagrajence književnik Tone Seliškar, glavni urednik založbe »Borec«, ki je v krajšem

Prizor s slavnostne podelitve Kajuhovih nagrad: tovariš Janez Vipotnik, predsednik Upravnega sveta Zavoda »Borec«, izroča nagrado tovarišici Vidi Lasičevi

Ismet
Mujezinović:
Počitek
(iz zbornika
»Sutjeska«)

govoru tudi podal utemeljitev nagrad.

Kot je v svojem govoru poudaril tovariš Janez Vipotnik, je bil odziv na razpis »Kajuhovih nagrad« res številen. Različni avtorji so založbi predložili kar 27 del. V nadaljevanju svojega govora je poudaril pomembnost nove ustanove. »Kajuhove nagrade« so bile razpisane na pobudo Glavnega odbora Zveze borcev, da bi vzpodbudili ustvarjalce in dobili ne le večje število, marveč predvsem večjo kvaliteto kulturno-umetniških stvaritev, ki zajemajo svojo vsebino iz narodnoosvobodilne borbe. Glavni odbor ZB je že od začetka želel, da bi te nagrade upoštevale vse vrstni umetnosti in v tem smislu se letošnji natečaj razširja še na druga umetnostna področja in se bodo poleg književnih del nagrajevala tudi dela s področja glasbe in likovne umetnosti.

Ob tej priložnosti je Janez Vipotnik poudaril, da je pri umetniškem obravnavanju umestno neprestano opozarjanje in neprestan boj proti birokratski časovni omejitvi na vojna leta, kakor da ni bilo ničesar ne prej ne pozneje.

Naj nastajajo dela, ki se lotevajo kompleksnih tem, dela, ki prikazujejo razvoj osnovnih gibalnih sil, ki so sprožile in vodile NOB, dela, ki obravnavajo vlogo Partije in njenega zgodovinskega poslanstva, njene usodne povezanosti z jugoslovanskim ljudstvom, in dela, ki se lotevajo ljudske revolucije. Toda treba je spodbujati tudi k takšnim načinom umetniškega oblikovanja, ki skušajo opozarjati na probleme, ki jih je revolucija prinesla s seboj in so principialno rešeni, jih pa konkretno čestokrat odpravljamo birokratično in delamo ljudem krivico. Ne smemo pozabiti, da se zadeve nekdanjih borcev, invalidov, otrok padlih in podobno včasih v praksi rešujejo na način, ki prizadete ponižuje. Opozarjanje na te vrste težav tudi po umetniški plati pospešuje njihovo pravično rešitev.

Svoja izvajanja je tovariš Vipotnik zaključil z ugotovitvijo, da z upravičenim ponosom gledamo na prehojeno pot in upiramo oči v bodočnost. Isti ponos bo vedno znova budil ustvarjalne ljudske sile k tvorni akciji, v kateri bo tudi resnična umetniška izpoved zavzemala nadvse častno mesto.

Glede na kvaliteto predloženih del je bilo letos, ko praznujemo tudi dvajseto obletnico vstaje, podeljenih več nagrad, kot jih je bilo razpisanih. Za nagrade je bilo podeljenih 1.700.000 din. Vsa nagrajena dela bo založba »Borec« uvrstila v svoj redni knjižni program za leto 1962. Žirija, ki je pregledovala dela, poslana za natečaj, je predlagala, da založba odkupi in potem v sodelovanju z avtorji pripravi za tisk še pet del: Hinka Vilfana mladinsko vojno povest »Njim sonce ni sijalo«, delo Jožeta Pahorja »Iz jetniških spominov«, jetniško kroniko Borisa Režka »Železni križi«, Marije Škerlavajeve »Zgodbo o najdenki« in zbirko črtic za mladino Zorana Hudalesa.

Naj ob tej priliki še enkrat opozorimo, da bodo postale »Kajuhove nagrade« tradicionalna ustanova in da se bodo podeljevale vsako leto ob Dnevu vstaje. Nagrade se podeljujejo za dela, ki jih prejme založba do 31. decembra. Kaže, da bodo prispevki za letošnji natečaj enako številni kot lani. Založba je že do sedaj prejela več kvalitetnih del.

VL. K.

Iz albuma srečanj na Rogu

Dne 15. junija je šel pionirski odred »20. obletnice vstaje« na pohod po Dolenjski. Ustavil se je na Rogu in si v družbi starejših tovarišev, bivših partizanov, ogledal zgodovinske znamenitosti v tem širnem pogorju. Pionirji so se še posebno zanimali za partizanske bolnišnice, o katerih jim je pripovedovala in jim jih razkazovala dr. Ruža Šegedin. Ta dan bo vsem udeležencem pohoda ostal v spominu kot eno najlepših doživetij.

Na levi sliki zgoraj vidimo prisrčen prizor ob sprejemu vodstva pionirskega pohoda v Novem mestu. Desna slika zgoraj: tovariš Miha Marinko v družbi pionirjev na Rogu. Levo spodaj: Frontno gledališče je po 16 letih znova nastopilo, tokrat pred pionirji. Desno spodaj: narodni herc Stane Semič-Daki, komandant odreda, deli pionirjem avtograme.

Kako prijeten je oddih v senci košatih gozdov na Rogu! Največ obiskov je namenjenih Bazi 20. Pridejo stari partizani, sedejo za mizo, se okrepčajo in obudijo spomine na nekdane dni, ko je bil Rog njihovo najboljše zavetišče, njihov najzvestejši zaveznik. Mladina poslušaj zgodbe o partizanih ter se veseli svobode in sonca na prelepih gozdnih jasah. Rog postaja ena najlepših izletniških točk v Sloveniji.

OTROCI OBTOŽUJEJO

Žirija za Kajuhove nagrade je prisodila prvo nagrado tovarišu Stanetu Terčaku za dokumentarno delo »Ukradeni otroci«, ki opisuje eno najstrašnejših poglavij naše zgodovine za časa druge svetovne vojne, poglavje o otrocih partizanskih staršev, ki so jih nacisti odtrgali od njihovih mater, jih odpeljali v taborišča in jih hoteli prevzgojiti v janičarje. Iz tega dela, ki bo nedvomno vzbudilo veliko pozornost doma in na tujem, obnavljamo odlomek pod naslovom »Otroci obtožujejo«.

Neznana deklica v zbirnem taborišču v Celju, pred odhodom v taborišče Föhnleiten pri Grazu (avgust 1942)

OTROCI, ki so preživljali svojo najnežnejšo mladost v nemških otroških taboriščih, so zdaj že odrasli, nekateri že možje in žene. Vsi ti se spominjajo grozotnih dni vojne s strahom v srcu in trpkim spominom. Spominjajo se vseh podrobnosti od prvih razburljivih jutranjih ur, ko so nemški policisti butali ob zaklenjena vežna vrata, aretacij svojih družin ob domačem ognjišču in poti do tovornih avtomobilov, ki so jih odpeljali v daljno tujino. Spominjajo se življenja, ki so ga v strahu preživeli v začasnih zbirnih taboriščih v Celju, Goričanah pri Medvodah in Šentvidu. Spominjajo se zbirnega taborišča v Föhnleiten pri Gradcu in Windsheimu pri Nürnbergu, kjer jim je takoj prve dni taboriščni vodja s klofutami in bičem vbijal v glavo nacionalsocialistično disciplino. Spominjajo se taborišč širom po Bavarski, ki so jim bili domovi gorja.

Mnogi izmed njih se spominjajo najpodrobnejših dogodkov iz triletnega trpljenja in prevzganja, ki naj bi jih proti njihovi lastni volji in volji staršev spremenilo v nemške otroke.

Spominjajo se trenutkov, ko so se poslednjič ozrli v solzne in zaskrbljene materine oči. Spominjajo se tiste avgustovske noči leta 1942,

ko so jih s silo odtrgali za vedno od ljubeče materine roke. Refren vseh njihovih spominov je: »Matere nisem videl nikdar več. Umrla je v taborišču v Auschwitzu.«

Otroci, ki so jih sneli s prsi doječih mater, se ne spominjajo teh usodnih dogodkov, ker so bili tedaj še premajhni. Le redki so ohranili spomin na svoje matere kot zbledel odsev, pomešan z dogodki, ki so se jim vtisnili v spomin šele kasneje v domovih Lebensborna. Spominjajo pa se svojih krušnih mater v Nemčiji. Nekatere izmed teh še sedaj iščejo možnosti, da bi ostale z njimi v stikih. Toda med otroki in njimi reži prepad Hitlerjevega nacionalnega socializma, ki se ne dá premostiti...

Nemogoče je pozabiti na strašne dni streljanja talcev, njihovih očetov, mater, bratov in sester v Starem piskru v Celju, v mariborskih sodnih zaporih, v Begunjah in ostalih krajih naše domovine. Nemogoče je pozabiti v srce segajoče poglede poslavljajočih se mater in njihovo smrt v krematoriju taborišča Auschwitza. Ne morejo pozabiti pogleda na izropane domove in opuščena ognjišča ob vrnitvi domov. S trpkostjo se spominjajo otroških taborišč, kjer se ni smela oglasiti slovenska beseda, ki je bila, še ne prav izgovorjena, že z udarcem kazno-

vana. Ne morejo pozabiti tistih vlažnih, pustih, z mahom poraslih zidov starega gradu v Saldenburgu, mrkih samostanskih celic v Neustiftu, gradu Kastla in ostalih taborišč, kjer bi naj bili pozabili svoj rod, svojo govorico in svojo domovino ter se utopili v Hitlerjevem nacionalnem socializmu. V teh taboriščih naj bi se bili prevzgojili v poslušne otroke — poznejše može in žene, v katerih naj bi bil zamrl vsak čut za pravičnost in humanost. Prevzgojili naj bi se bili v ljudi, ki bi jim bila vse na svetu nacionalsocialistična ideja. In ti naši dragi otroci, posebno še fantje, katerih očetje so prvi prijeleli za orožje proti suženjstvu, naj bi bili po prevzgoji postali najostrejše sredstvo, s katerim bi okupator zatiral njihove lastne rojake. In naša dekleta, prevzgojena v otroških taboriščih, naj bi bile služkinje za vsa hišna dela pri vodilnih funkcionarjih nacionalsocializma. Poniževale bi se pred ljudmi, na katerih povelja so padali v smrt njihovi očetje in matere.

Tega ti naši dragi otroci ne morejo in tudi ne bodo nikdar pozabili. To so dejstva, polna velike tragičnosti, ki je ni moč preboleti. Naši sedanji in bodoči otroci morajo vedeti za vse te grozote, da bodo znali ljubiti svobodo svoje domovine s tisto ljubeznijo, ki je je naša domovina vredna. V duhu bodo gledali mračno preteklost, ki so jo morali preživeti njihovi očetje in dedje.

To je največja epopeja naših slovenskih otrok, ki jih je na usodni poti spremljala smrt njihovih staršev, bratov in sester...

Spomini otrok, ki so jih napisali ali pripovedovali o življenju v otroških taboriščih, so pretresljivi dokumenti strahotnega časa. V preprostih, skromnih besedah plastično slikajo svoje težko življenje. Več teh spominov je napisanih z okorno, trdo pisavo, ki se ji pozna, da jo je pisala žuljava roka. Nekateri so napisani z lahko, tekočo pisavo izobraženca. Mnogi pa so svoje spomine samo pripovedovali. Niso se mogli odločiti, da bi jih sami napisali, preveč trpki in žalostni so. V vseh teh spominih pa je nekaj: njihova tegobna in žalostna mladost, ki so jo preživljali brez ljubečih staršev in varnega doma, daleč od zasužnjene domovine.

Posebno dragocen spomin je ohranjena spominska knjiga naših otrok iz taborišča Saldenburg, ki jo je prinesla s seboj Pepca Medved. Četudi so ti otroci živeli v daljni, njim sovražni deželi, kjer se ni smela slišati slovenska beseda, so pisali spominske vrstice v svojem materinskem jeziku, se tolažili, želeli drug drugemu vse lepo in dobro, se spominjali svojih dragih in si krepili narodno zavest.

Mogoče je to edini in najmočnejše napisani dokument iz vseh taborišč slovenskih ljudi, saj nam pristrčno govori o ljubezni do domovine in rodu...

Alojz Brezovnik iz Bočne v Gornji Savinjski dolini, ki je bil aretiran skupaj z vso Brezovnikovo družino kot njen najstarejši otrok, piše:

»Naša hiša je bila tesno povezana s prvimi partizani Gornje Savinjske doline. Moja dva strica Ivan in France Žmavc in moj bratranec

Taborišče v deški osnovni šoli v Celju. Matere ločujejo od otrok

Transportliste.

- 1.) Bach Johann, 18.2.1938 in Wirstein,
- 2.) Bach Franziska, 9.3.1939 in Wirstein,
- 3.) Bach Anton, 25.5.1940 in Wirstein,
- 4.) Bach Vinzenz, 2.7.1942 in Wirstein,
- 5.) Belick Franziska, 5.8.187 in Gubau,
- 6.) Bisick Antonia geb. Terglba, 15.5.1907 in Kreunberg,
- 7.) Bisick Magdalena, 14.7.1939 in Kreunberg,
- 8.) Bisick Sophia, 13.5.1941 in Kreunberg,
- 9.) Blagotinschek Franziska geb. Wessl, 10.11.1899 in Kreunberg,
- 10.) Blagotinschek Maria, 19.2.1941, Kreunberg,
- 11.) Blagotinschek Cyril, 1.8.1939 in Kreunberg,
- 12.) Blagotinschek Anton, 2.6.1937 in Kreunberg,
- 13.) Blagotinschek Vido, 23.9.1933 in Kreunberg,
- 14.) Blagotinschek Franz, 23.11.1935 in Kreunberg,
- 15.) Blagotinschek Ferdinand, 9.3.1929, Kreunberg,
- 16.) Blagotinschek Maria geb. Techober, 12.9.77 Gills
- 17.) Blagotinschek Cecilie, 7.11.1910, Kreunberg,
- 18.) Bogowitsch Maria geb. Kowatschitsch, 3.11.78, Brechenburg,
- 19.) Brille Maria geb. Fridl, 29.1.1905, Wetterzig,
- 20.) Brille Maria, 30.3.1942, Wetterzig,
- 21.) Deditsch Maria, geb. Umbrecht, 1.9.1909, Kreunberg,
- 22.) Deditsch Martin, 8.11.1977, Kreunberg,
- 23.) Deditsch Mathias, 5.1.1940, Kreunberg,
- 24.) Diemets Maria geb. Podgoritsnik, 16.2.95, Tuffer,
- 25.) Diemets Max, 28.9.1934, Gills,
- 26.) Diemets Franz, 12.6.29, Greis,
- 27.) Diemets Elisabeth, 4.1.1926, Greis,
- 28.) Diemets Franz, 27.2.1894, Greis,
- 29.) Felizian Stefan, 25.12.31, St. Janssch,
- 30.) Fridl Katharina geb. Brinowar, November 67, Wirstein,
- 31.) Fridl Franziska, 26.9.1907, Wetschno-Jelo,
- 32.) Horvath Josefa, 4.1.1932, Krtschewino,

Transportna
 lista
 četrtega vala
 deportirancev
 iz deške
 okoliške šole
 v Celju
 (7. XI. 1942)

so bili med prvimi partizani. Zaradi njih so nas tudi izselili.

V zgodnjih jutranjih urah dne 4. avgusta 1942 so nemški policisti obkolili našo hišo. Zaslisali smo močno trkanje na vežna vrata in oster glas: „Aufmachen!“ Vsi smo se prebudili in se za hip potuhnili. Trkanje je bilo vse močnejše. Slednjič je oče strahoma odprl vežna vrata. V hišo so stopili do zob oboroženi policisti in nas vprašali, kje imamo partizane. Oče jih ni razumel in jih je samo vprašujoče gledal. Neki policist ga je sunil in se zadril: „Marsch!“ Nato je pristopil k očetu tolmač in ga vprašal: „Kje so Anton, Frančiška in Marija Zmavc?“ Oče jim je odgovoril, da so doma. Sledil je kratek premor. Potem so nam sporočili, da nas bodo čez četrto ure odpeljali. Med nami je nastal silen preplah in jok. Moja mati

je padla v nezavest. Očeta sem videl takrat prvič v življenju jokati.

V tem kratkem času, ki smo ga imeli za odhod, in v popolni zmedbi nismo skoraj ničesar vzeli s seboj. Jaz sem pograbil očetov nahrbtnik in strpal z vso naglico vanj kruha, zabelo in nekaj otroških oblek. Vtem je že zadonelo povelje za odhod. Ta hip mi je možgane preblisnila misel, da bi pobegnili. Toda takoj sem se zbal, da bodo Nemci za kazen za moj pobeg očeta ustrelili. Zastrazene so nas prignali do posestnika Mlinarja na Kropi pri Bočni. V Mlinarjevi hiši, ki je stala ob cesti, so zbrali vse aretirance. Naložili so nas na tovorni avtomobil in nas odpeljali v deško okoliško šolo v Celje.

V tej šoli se je pričel za nas pravi križev pot. Otroci so nenehno jokali in prosili za hrano, ki je ta dan nismo dobili. Točno se ne mo-

rem spomniti, koliko dni smo ostali v šoli. Vsi drugi dogodki pa so mi jasno pred očmi.

Zaprť sem bil skupaj z očetom. Preden so ga odpeljali, sva se lepo poslovila. Očetovo slovo od ostale naše družine je bilo silno žalostno. Vsi smo jokali. Ko so očeta odvedli iz sobe, sem stopil za njim. Stražar na hodniku je videl, da se držim očeta. Zadrł se je nad menoj: „Pa glavec, poberi se proč!“ V tistem trenutku mi je že primazal krepko zausnico, drug stražar pa me je brcnil, da sem zletel po stopnicah in obležal nezavesten.

Ko sem se zbudil iz nezvesti, sem vstal in od začudenja ves zmeden zagledal pet policistov, ki so bili v sobi. Eden me je vprašal, kako se pišem. Povedal sem mu svoje ime in priimek. Kmalu so našli v kartoteki moje ime. Nato so me nekaj časa gledali, eden pa me je vprašal: „Fant, ali poznaš svojega strica Toneta?“ Odgovoril sem, da ga poznam.

Nato me je nekaj časa opazoval in dejal: „No, potem mi boš pa povedal, kje je sedaj.“

Odgovoril sem mu: „Kako pa naj vem, kje je, ko pa ga je kar zmanjkalo. Domov ni prišel nič več.“

Hipoma so se spogledali in zopet mi je rekel: „Če ne boš povedal, kje je stric, te bomo prematili kakor bika.“

Zopet sem mu odgovoril, da ne vem o stricu ničesar.

Tedaj je začelo padati po meni. Tepli so me s pendreki. Da bi se ubranil udarcev, sem se splazil pod mizo. Ker pa je bila miza majhna, so me bolele noge izpod nje. Zato so me topli najbolj po nogah. Kmalu sem bil ves krvav. Ko so to videli, so s pretepanjem prenehali. Na njihov ukaz sem le s težavo zlezal izpod mize. Eden mi je potegnil hlače do kolen in mi dejal: „Fant, kaj bi ne bilo bolje, če bi nam povedal vse, kar veš o stricu, pa bi te ne pretepali?“ Jaz mu na te besede nisem ničesar odgovoril. Nato so se pričeli pomenkovati med seboj.

Kmalu so me zapodili nazaj v sobo. Prosil sem, da mi pokažejo, kam naj grem. Eden izmed njih me je peljal v sobo, kjer so že bili trije mladeniči, a jih nisem poznal. Vsi smo dolgo molčali, le eden je neprestano polglasno preklinjal Nemce.

Opoldne so nam v sobo prinesli samo malo čorbe. Hitro smo jo pojedli. Bil sem tako lačen, da bi je pojedel še petkrat toliko.

Po kosilu sem si pregledal rane. Spodnji del srajce sem si raztrgal in s cunjami obvezal ranjene noge. V tej sobi smo bili ves popoldan in vso noč. Naslednje jutro smo se vsi fantje zbrali na šolskem dvorišču, kjer so nas prešteli za transport. Bil sem sam, matere in sester nisem videl. Na železniško postajo so nas gnali kakor živino.

Očeta in mater so odpeljali v taborišče Auschwitz (Oswiecim na Poljskem). Od njiju nismo dobili nobenega sporočila. Edino sporočilo iz taborišča je bil materin mrliški list. Umrła je 2. februarja 1943. Po osvoboditvi smo izvedeli od drugih, da sta se oče in mati v taborišču videla samo enkrat in da je oče umrl prej kakor mati. Podatkov o njegovi smrti sploh nismo prejeli. Našo staro mater so poslali s

transportom v taborišče Baumgarten, od koder se je leta 1945 vrnila vsa strta domov.

Nas otroke so odpeljali v taborišče Frohnleiten. Tukaj smo bili kake tri tedne. Nato so našo skupino odvedli v taborišče Saldenburg. Moji sestri sta ostali v tem taborišču do osvoboditve. Nas, starejše fante, so takoj zaposlili v neki sedlarski delavnici, kjer smo delali za vojaštvo. Po treh mesecih so nas fante odpeljali v taborišče Selingenporten, v bližini Nürnberga. Iz taborišča smo morali hoditi na delo v tovarno Allersberg. Tu smo morali tako delati, da je vse teklo od nas. V tovarni sem bil šest mesecev. Nato so me poslali nazaj v Saldenburg. V tem taborišču so ostali samo otroci in dekleta. Taboriščni vodja je prosil, da mu dodelijo močnega fanta, ki bi za otroke dovažal mleko, pripravljaval drva in hrano. Moje sestre so ga prosile, naj bi prišel na to mesto jaz. Njihovo prošnjo so uslišali. Tako sem se vrnil v Saldenburg in tukaj ostal do kapitulacije Nemčije.

Po kapitulaciji smo bili v Saldenburgu še dva meseca. Domov smo se vračali preko Jesenic, toda brez očeta, matere in ene sestre. Doma smo našli domačijo popolnoma izropano. Vsi mladi in neizkušeni smo pričeli obnavljati domačijo. S trdim delom smo v sebi dušili bridkost, toda pozabiti tistih hudih časov ne moremo.

Svoje spomine je napisala tudi Jožica Fludernik iz Ljubnega v Gornji Savinjski dolini. Avgusta 1942 so aretirali vso njeno družino: očeta, mater, njo in dva meseca starega brata Maksa. Sama Jožica je bila v času aretacije šele v petem letu starosti, vendar se spominja najvažnejših dogodkov iz življenja v taborišču. Njeno pismo se glasi:

»Komaj sem se pričela zavedati življenja, sem prav tako kot mnogo drugih otrok v tistem času že morala okušati krivice, ki nam jih je prizadejal okupator.

Prvo, kar je zadelo našo družino, je bila aretacija očeta, ki so ga odpeljali v Stari pisker v Celju. Po dveh mesecih smo izvedeli, da je bil oče ustreljen, in tedaj so prišli tudi po nas.

V usodni noči nas je prebudilo razbijanje po vežnih vratih, slišali smo neznano govorico pred hišo. Razbijanje je postajalo vedno močnejše, dokler ni mama preplašena hitela odpirati vežna vrata. V sobo so vdrlı štirje policisti, zunaj pa jih je bilo še več. Medtem se je prebudil tudi bratec Maks in pričel neutolažljivo jokati, kakor da sluti, kaj se bo z njim zgodilo. Morali smo se hitro pripraviti na odhod. S seboj smo lahko vzeli le nekaj obleke in hrane. Na trgu nas je čakal tovorni avtomobil, na katerem je bilo že nekaj družin iz Ljubnega. Odpeljali so nas v Celje, kjer so po enem tednu ločili otroke od mater. Ker še nisem bila stara pet let, nisem ob slovesu čutila tega, kar je čutila moja mama, ko se je morala ločiti od naju z bratom. Srce ji je vpilo od bolečin, ko so ji iztrgali iz naročja dva meseca starega Maksa.

Ko sem se drugo jutro zbudila, sem bila sama brez matere in niti za brata nisem vedela. Jokala sem in klicala mamo, vendar mame

ni bilo nikjer, ker so jo poslali v taborišče Auschwitz. Kdaj so odpeljali nas otroke, se ne spominjam.

Prvo otroško taborišče, kamor so nas pri-vedli, je bilo v Frohnleiten. Odkar so nas ločili od mater, nisem videla brata. Nekega dne je prišla bolniška sestra po mene, v naročju je imela mojega bratca. Peljala me je v neko pi-sarno, kjer so nama vzeli prstne odtise. Od ti-stega dne nisem več videla brata. Kam so od-velkli dojenčke, ne vem; nas so odpeljali v ta-borišče Saldenburg. To taborišče imam še naj-bolj v spominu, ker nas je bilo mnogo v njem. Imeli smo nekakšno otroško sobo, v kateri smo se podnevi igrali, včasih pa so nas vodili tudi na sprehod. Kadar smo bili nemirni — in to je bilo pogostoma — so nam pretili z banditi. Teh pa smo se zelo bali. V Saldenburgu smo živeli v nesnagi, vsi smo imeli uši in garje. Žalostno nas je bilo pogledati, po vsem životu smo bili krastavi. V vsaki sobi je bila ženska, ki smo jo morali klicati 'tante'. Ta nas je zjutraj po-vršno umila in počesala. Oblačili smo se sami in pri tem pomagali drug drugemu. Zvečer smo zmetali vso obleko na eno posteljo. Zjutraj pri vstajanju pa smo vlekli vsak svoje oblačilo iz kupa. Pri tem smo precej obleke tudi raztrgali. Govoriti smo morali nemški, kolikor je pač kdo znal.

Nekega dne sem zbolela in sem morala v bolnišnico. Nekaj dni nato sta prišla k meni

neki moški in ženska. Hotela sta me prepričati, da sta oče in mati. Jaz pa sem vztrajno trdila, da nista. Z menoj sta bila zelo prijazna in sta hotela, da bi šla z njima. Vendar sem se jima uprla in me potem nista marala vzeti.

Iz bolnice so me napotili v taborišče Neu-stift. Tu sem bila malo časa. Mojemu stricu, ki je stalno bival na Koroškem, se je posrečilo izprostiti dovoljenje, da me lahko vzame k sebi. Ker ga nisem poznala, sem se ga bala. Mislila sem, da je zdravnik. Ko pa mi je pričel govo-riti v slovenskem jeziku, da me bo peljal k moji mami, sva postala prijatelja in ga nisem izpustila več iz oči. Vsa srečna sem bila, ko me je pripeljal k stari mami, ki sem jo poznala. V otroškem taborišču sem prebila poldrugo leto.

Stricu se je po dolgem času posrečilo do-biti tudi mamo iz Auschwitz. Malo preden se je vrnila iz taborišča, smo sprejeli sporočilo, da je brat Maks umrl.

Vsak dan sem spraševala staro mamo, kdaj bo prišla moja mama. Težko sem jo pričako-vala, a končno je le prispela. Bila je silno shujšana in blede, a sem jo vseeno spoznala. S solzami v očeh me je objela, presrečna, da sva po dolgi ločitvi zopet skupaj.

Po vojni sva se vrnili v domovino. Naše stanovanje je bilo prazno, vse so nam razvlekli Nemci. Ostali sva brez vsega, brez očeta in brez brata.«

Žene in otroci iz vasi Koreno pri Lukovici. Vas so nacisti požgali, moške nad 18 let starosti postrelili, žene in otroke pa odpeljali v taborišče (julij 1942).

Godčev ognjeni krst

Zbirka črtic pod naslovom »Jurišni bataljon«, ki jih je napisal tovariš Mile Pavlin, je dobila na natečaju za Kajuhove nagrade tretjo nagrado. V živahnem stilu, prepletenim z vedrim humorjem, je avtor opisal življenje in boje tega bataljona ter njegovo osrednjo osebnost — komandanta Tajfuna. Že iz novele »Godčev ognjeni krst«, ki jo objavljamo, bodo bralci lahko spoznali, da bo ta knjiga vredna branja in da se bodo ob njej marsikdaj pristrčno nasmejali.

MRZLA in jasna januarska noč... Dobro ped kot moka suhega snega je ležalo na zmrzlih tleh. V strelski vrsti smo se bližali Netretiču, kjer se je pred pol ure vgnezdila ustaška bojna iz Karlovca. Že nas je opazil stražar, nas ustavil, počilo je in potem se je začela dolgočasna in zaspana nočna bitka. Iz vseh hiš je pokalo, drobni plamenčki so švigali iz ustaških mavzeric. Mi smo udri-

hali nazaj, ogenj je švigal iz vseh cevi, tudi iz treh minometov in topiča, ki si ga je brigada za to noč izposodila pri Hrvatih.

Presneto je bilo vroče. Ležali smo na planem, na belem snegu. Brž ko si se premaknil, že je nekje v vasi blisnil droban zelenkast plamenček, mimo ušes pa ti je zabrenčala krogla, da te je topel piš oplazil po obrazu. Tedaj je nekje za nami plaho in slabotno začela škripati nadušljiva harmonika. Njeni zvoki so se pomešali s cviljenjem vetra in drdranjem rafalov. Koračnica je bila podobna pogrebni žalostinki, toni razglašeni in melodije zmešane.

Takoj zatem smo zaslišali glas, da je za trenutek prenehalo pokati in je zaječala gora v stoterem odmevu:

»Boš šel naprej, strahopetec!«

Nato dolgo časa nič. Nenadoma, ko sem že pozabil na harmoniko, ker sem mislil bolj

na to, kako bi zaril glavo in njeno protiutež na spodnjem koncu hrbta kar se da globje v sneg, sem zaslísal za seboj pridušeno sopihanje, kot bi se dva moža pestila in mikastila. Pomislil sem, da nekdo nekaj nosi, toda prav tedaj je spet slabotno zaječala za mojim hrbtom harmonika.

»Boš šel naprej! Če moji borci nosijo glave naprodaj pred ustaške bunkerje, jo boš tudi ti, usranè!« Spoznal sem Tajfunov glas, grozeč in nič kaj dobrega obetajoč. Glava se mi je sama od sebe obrnila.

Zagledal sem Tajfuna, razkačenega in trimastega. Kar poskakoval je od jeze, cepetal s škornji in med ostrimi besedami (nepovnljivimi) pljuval predse.

»Tukaj lezi in igray, da ti ne bo mraz! V tale jarek! Si slišal! Mitraljezec, če bo skušal bežati, streljaj!«

Mitraljezec Goltez, pegast, svetlolas in vedno od strojnega olja umazan fant, si ni pustil dvakrat reči. Pripadal je stari Tajfunovi gardi, ki se je v oktobrski ofenzivi z njim vred prebijala iz nemških obročev. Od bataljona jih je ostalo skupaj samo kakih petdeset in ti so bili najbolj zvesti, v Tajfuna naravnost zaljubljeni. Tudi Goltez je imel v želodcu vse tiste, ki so se ogibali prve bojne črte in se raje držali v varnem zaledju, začeni s kuharji in konjevodci, pa vse do štabnih pisarjev in kulturnikov. Med zadnje je štel tudi nesrečnega godca, ki mu ga je zdaj Tajfun, njegov vzor in zgled, tako neprijazno in nenežno spravil pred mitraljez.

»Čakaj, ti bom že pokazal, da boš videl, kako je pri nas, ti lenuh strahopetni! Da boš vedel, kako piskajo krogle! Saj se lahko vojna konča, pa ne boš vedel tega,« se je rogal nesrečnežu, ki je kot mokra cunjja obse del v plitvi globeli.

Potem je spustil dolg rafal, vseh trideset strellov. Nesrečni godec, ki mu je plamen iz cevi švigal za vrat in ki so ga izpušni plini sekali v bobniče, se je ves zvijal od strahu. Z rokami si je mašil ušesa, harmonika pa se je črnila na snegu kot onemogla ranjena žival.

»Boš igral, hudič, drugače ti bom prihodnji rafal sprašil v hrbet,« je rjul Goltez in z vajeno kretnjo polnil mitraljez. »No...«

Zdaj se je godec opogumil. Legel je na hrbet, potegnil harmoniko nase in urezal razposajeno koračnico, da so se v mesečini

lesketali srebrni okraski harmonike. Kdo ve, kako je prišel instrument v godčeve roke. Zdelo se mi je, da je moral harmoniko kupiti neke na tujem kak vaški gizdalin, da se je z njo lahko postavlj al ob vaških praznikih.

Goltez je zavriskal, za njim so začeli vriskati drugi. Tudi ustaši so začeli vriskati v bunkerjih.

»Kaj ni veselo pri nas? Godba zastonj, hrana zastonj, obleka zastonj, prenočišče zastonj, streljaš lahko, kolikor te je volja,« se je drl za Goltezo Tajfun.

Potem je usekala zraven nas mina, da se je dvignil oblak snega in so drobci železa in zmrznjene zemlje začeli deževati okoli nas. Harmonikarju so odreveneli prsti in nehal je igrati sredi melodije. Ustaši v bunkerjih so zarjuli od veselja.

»Si jo dobil, kranjski muzikant? Zdaj igray, če moreš...«

Z druge strani sta se pridušala Goltez in Tajfun. Goltez je spustil proti bunkerju spet ves rafal. Tajfun pa je nabijal v temo s svojo puško. Tudi drugi smo mu pomagali in

kmalu sem lahko grel premrle prste na puškini cevi. Le harmonikar je molčal, dokler ni Tajfun zarjul nad njim:

»Boš igral dalje! Si se mar v hlače?«

»Tovariš komandant, meh mi je raztrgalo. Pravkar sem ga zamašil z robcem.«

Hip zatem so se med pokanjem spet začeli razposajeni akordi vesele polke.

»Bravo, cigo! Udri, da se bo stresla zemlja!«

Še vedno smo streljali in vriskali. Ustaši so nam vračali in kmalu je harmonika spet zastokala.

»Kaj je spet?« se je drl Tajfun.

»Tovariš komandant, base je prestrelilo. Meni ni nič.«

»Igraj dalje, zlodej. Jutri dobiš novo harmoniko, če se ti tale razleti pod prsti. Če se boš nocoj dobro držal, te povabim jutri v štab na liter vina.«

Začeli so nas obkladati z minami in kmalu sta dva ranjena odšepala na prevezovališče. Godec pa je brusil polke, valčke, starijske kvadriljone, koračnice raznih dravskih in dunavskih ter kdo ve kakšnih divizij in polkov še, igral partizanske koračnice, himne, korale, kola in vse, kar mu je padlo na um. Mi smo pa preklinjali, ker je navlekel ves ogenj na nas. Okoli nas se je vse iskriло, sneg je počrnel od eksplozij.

»Da bi te vrag s tvojim mehom,« je robantil Goltez in se s svojim mitraljezom neprestano premeščal.

Godec pa je igral, da mu je pot curkoma lil s čela na zatilnik in od tod v sneg. Z nogami je cepetal, pihal med igranjem zdaj v eno, zdaj v drugo roko in težko sodel.

»Boš šel proč s tvojo pokveko,« je zavpil Goltez, ko mu je mina vrgla mitraljez nazaj, da ga je kopito pošteno sunilo v rame.

»Oho, zdaj pa jaz ne grem proč. Prej ste se vi norčevali iz mene, zdaj se bom pa jaz vam smejal. Nikamor ne grem. Tajfun me je postavil semkaj, če me on potegne, potem grem, drugače pa ne. Čisto prijazno je tukaj, čeprav včasih malo preveč poka.«

Tista noč se je vlekla kot lačno leto. Ni je hotelo biti konec. Pol vasi je bilo v ognju in krvavordeče sence so plesale po snegu. Oboji smo mlatili neusmiljeno, nihče ni varčeval s strelivom. V brigadnem prevezovališču so se kopicili ranjenci in mrličji.

Ko se je na vzhodu začelo svetlikati, so nas poklicali. Po trebih smo se začeli plaziti nazaj v kritje gozda.

»Joj, tovariši pomagajte!« je zdajci zavekal godec.

»Si ranjen?« je zaskrbljeno vprašala bolničarka Lojzka in že segla v torbo po zavoj.

»Nisem. Samo vstati ne morem. Nekaj me drži za hrbet.«

Z vso silo smo ga potegnili za nogo iz kotanje. Tkanina je zarezgetala in godec je bil prost.

»Primrznil sem k zemlji,« je zinil in začudeno pogledal okrog sebe. Potem pa je planil na noge kljub rojem krogel, ki so brenčale okoli njega, in se pognal po bregu proti gozdu. Delal je več metrov dolge skoke, harmoniko je vlekel za seboj za jermen. Kmalu je izginil v gozdu.

Kasneje smo zvedeli, da se je ustavil šele ob Kolpi, od koder se je prepeljal s čolnom v Belo krajino.

JANEZ KRAMAR:

Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini«

(Nadaljevanje)

ZELO verjetno je obstajal maja ali junija TO OF tudi v Dobrniču, kjer je organiziral OF Jože Slak,¹ prav tako verjetno tudi TO OF v Št. Jerneju² in Sv. Križu pri Kostanjevici, ki je bil ustanovljen še s posebno nalogo, da pomaga beguncem.³

Nova kvalitetna stopnja v organizacijski strukturi OF v Novomeškem okrožju je nastala po sestanku glavnih organizatorjev v Novem mestu v drugi polovici julija 1941. Sestanek je bil v Mramorjevi hiši na Ljubljanski cesti in na njem so ugotovili, da so podani vsi pogoji, da OF organizacijsko in politično zajame ogromno večino prebivalstva na Dolenjskem.

V zvezi s tedanjimi sklepi so tudi reorganizirali Okrožni odbor OF in njegov predsednik je postal dr. Franc Hočevnar, člani pa Dušan Jerreb, Marjan Vivoda, Žan More, Fani Košir in kasneje Lado Ambrožič.⁴ Ta sestanek in reorganizacija Okrožnega odbora OF sta bila pobuda za nadaljnjo okrepitev in učvrstitev organizacijske strukture v okrožju. V samem Novem mestu se ustanavljajo novi terenski odbori med antifašističnimi ženami in terenskimi odbori po ulicah,⁵ ustanovijo se odbori med obrtniki. Imamo podatke, da se je v avgustu ustanovil TO OF med krojaškimi pomočniki v Novem mestu,⁶ ustanovili so se novi odbori na želez-

Eden izmed pomembnih dogodkov ob 20. obletnici ljudske revolucije je bila otvoritev prenovljenega muzeja NO v Ljubljani. Na sliki vidimo goste v muzejski avli med otvoritvenim govorom direktorja muzeja tovariša Franca Kreseta-Čobana

niški postaji,⁷ v tovarni keramike in v tekstilni tovarni.⁸ Lado Ambrožič je vodil sestanke v Cankarjevi ulici.⁹ Dalje so se ustanovili terenski odbori OF v neposredni okolici Novega mesta: v Zabji vasi, Mali Cikavi, Veliki Cikavi, Malem Slatniku, Smolenji vasi, Krki, Selah pri Ratežu, Gotni vasi, Regrči vasi, Šmihelu, Bršljinu.¹⁰ Septembra 1941 je delala na organizaciji TO OF Št. Peter Slavka Becele,¹¹ na organizaciji OF v Gor. Kamencah pa Franc Cvetan.¹²

V ta čas sodi ustanovitev treh rajonskih odborov OF, in to: RO OF desni breg, katerega sekretar je postal dr. Dolfe Medvešek,¹³ RO OF na novomeški železniški postaji, ustanovljen avgusta 1941.¹⁴ Ta RO OF je organiziral po navodilih iz Ljubljane tudi terenske odbore po rajonu »sekcije za vzdrževanje proge«, ki se je raztezal od Grosuplja do Metlike.¹⁵ Terenske odbore na desnem bregu reke pa je povezoval RO OF desni breg.

Na sestanku v juliju 1941 v gozdu pri Vini gorici (1 km vzhodno od Trebnjega) je bil ustanovljen RO OF za rajon Trebnje.¹⁶ Organizator OF v Trebnjem je bil tudi Janez Marn-Črtomir, kasnejši izdajalec in član »črne roke«... V septembru 1941 je začel delati v RO Trebnje Vekoslav Perpar,¹⁷ v oktobru pa Drašler.¹⁸ Jeseni 1941 smo imeli OF odbore v Trebnjem, Veliki Loki, Št. Lovrencu, Ponikvah, Peklu, Nemški vasi, Dobrniču, na Mirni ter še v 3 ali 4 vaseh ob nemški meji.¹⁹

Julija ali avgusta 1941 je Jože Borštnar ustanovil RO OF Mokronog za Mirensko dolino. Omenjajo se sestanki na Mirenskem gradu z Rusom, Fajfarjem in mislim tudi s Tomšičem.²⁰ Predsednik odbora je bil tudi veterinar Milan Dolenc, člana pa Jože Borštnar, Martina Kovačič.²¹ V Mirenski in Krški dolini je bil od julija do septembra 1941 organizator OF učitelj Jože Jurančič.²² Ta RO OF je ustanovil nove terenske odbore v Mokronogu, Tržišču,²³ Št. Rupertu, Krmelju,²⁴ dogovarjal pa se je tudi s političnimi skupinami na Mirni, v Trebnjem za vstop v OF. Poleti 1941 se je začelo politično delo tudi v vaseh Ribjek, Slepšek, Sv. Križ, Ostržnik, Log, Volčje njive, Debenc.²⁵ Pri Tel-

čah so organizirali kanale za prehode na Štajersko ter so pošiljali Slovenskega poročevalca na Štajersko. V oktobru 1941 so bili »tajni« sestanki na področju Trebelna. V vsakem primeru je udeležba preseгла 60 % ljudi in izdajalca tako rekoč niso poznali.²⁶ »Po sestanku simpatizerjev« v Novem mestu julija oziroma avgusta 1941 sem bil izvoljen za sekretarja RO OF za občine Št. Jernej, Orehovo, Kostanjevico, Sv. Križ, Šmarjeto, Škocjan in Belo cerkev.²⁷ Člani odbora so bili Tine, Martin Bajc, Franc Vale, seje odbora pa so bile pri Ivanu Pirkoviču.²⁸ Najboljše spričevalo za poživljeno delo sekretarja odbora Zamljena je podal domači izdajalec: »Zamljen, učitelj, je letal po okoliških šolah, govoril in rotil in zaklinjal, naj se pridružijo narodnoosvobodilni vojski. Vneto so pomagale učiteljice.«²⁹ V avgustu deluje TO v Javorovici, kjer je sekretar odbora Ignac Zagorc,³⁰ v Kostanjevici pa deluje »prvi TO za rajon Kostanjevico«, kjer sta bila člana Martin Bajc in Penca.³¹ V septembru 1941 so TO OF Sv. Križ, v katerem je bil eden izmed članov odgovoren za mobilizacijo in zbiranje orožja.³²

Nekako v septembru 1941 so ustanovili RO OF Sv. Križ.³³ V vasi Znanovcih so skoraj vsi ljudje plačevali članarino OF in zbirali orožje.³⁴ V septembru 1941 je bil sklican sestanek pri »Okičku« v Gornjem Vrhpolju, da bi ustanovili organizacijo v vasi.³⁵ Učiteljica Franja Zupančič je bila prva organizatorica OF« v Černeči vasi.³⁶ Na njeno pobudo je začel delati za OF Franc Dragan, ki je nato postal član TO OF, ki so ga ustanovili za vasi Mladje, Gradnje, za Prušno vas in Vrblje.³⁷

Ob koncu poletja 1941 je bil ustanovljen RO OF tudi v Straži-Toplicah. Za sekretarja je bil izbran Franc Venturini.³⁸ Že pred ustanovitvijo RO OF je bila vsa topliška dolina organizirana.³⁹ Med drugimi je deloval v avgustu 1941 TO OF v Drganjih selih, kjer je bil sekretar odbora Franc Kren.⁴⁰ V juliju oziroma avgustu delujeta tudi TO OF v Mirni peči, kjer so bili v odboru Zora in Mara Rupena in Ado Osterc⁴¹ ter TO OF Trebelna, kjer je začel dela-

ti Tomič.⁴² Znan je podatek, da je RO OF v Mirni peči deloval že v juliju 1941. Vojaški referent v njem je bil Ado Osterc.⁴³

Naloga rajonskih odborov je bila ustanavljati terenske odbore, krepiti propagando in agitacijo narodnoosvobodilnega gibanja, organizirati zbiranje orožja, streliva, živeža, opreme, denarja, organizirati obveščevalno službo, saniteto, zvezo med organizacijami OF in vojaškimi enotami ter pridobiti ljudi za vstop v partizane. Običajno so imeli odbori tak sestav: sekretar, namestnik sekretarja, ki je obenem opravljal blagajniške posle, referent za informacije, referent za zveze in še štirje odborniki.⁴⁴

b) Cerkniško okrožje

Še pred ustanovitvijo Okrožnega odbora OF za Notranjsko⁴⁵ junija 1941 so bili ustanovljeni »neki« terenski odbori OF. Na Babni polici je bil že maja 1941 sestanek OF, na katerem sta Matevž Hace in Lojze Mlakar dala navodila za pridobivanje ljudi za OF in za zbiranje orožja. Nato so bili tedenski sestanki OF.⁴⁶ V maju je bil v Novi vasi na Blokah organizator OF pokojni Anton Šraj, ki je imel zveze z Antonom Pricom v Velikih Blokah in z nekimi zbiralci orožja in streliva tudi v vasi Ravnah.⁴⁷ V maju obstaja organizacija OF verjetno tudi na Rakeku.⁴⁸

Partijska konferenca, ki so jo pripravili v maju 1941 in ki je bila 1. junija pod borovniškim mostom, pomeni začetek OF na Notranjskem, ustanovitev Okrožnega odbora OF za Notranjsko, katerega prvi sekretar je bil Ivan Novak-Očka. V juliju se je okrožni odbor OF za Notranjsko razdelil na Cerkniško in Vrhnjsko okrožje. V odboru Cerkniškega okrožja so bili Kraje, Jakob Silc, Janko Mele, Izidor Hrovat in Ivan Novak kot sekretar.⁴⁹ Člani OO OF za Cerkniško okrožje so našli gostoljubje vsepovsod, posebno pa se je članom takratnega okrožja vtisnilo v spomin gostoljubje, ki so ga uživali pri Moharjevi-Potočanovi mami v Starem trgu na Notranjskem. Ilegalci so vselej našli zavetišče pri njej in raznašala je vsa naročila. Sprejemala jih je ob vsakem času, dajala prenočišče in hrano, neustrašno, čeprav je vedela, koga prenočuje in hrani. Postojanke kot pri Potočanovi mami so dale prvim organizatorjem osvobodilnega gibanja na Notranjskem še večjo spodbudo za nadaljnje delo. Za razliko od drugih okrožij v Ljubljanski pokrajini je bilo Cerkniško izredno homogeno. V sestavu odborov OF tako rekoč ni bilo zavezniških elementov oziroma koalicijskih grup. Na vsem terenu razen v trgih ni bilo treba začeti s koalicijo in ustanavljati odbore OF po parireti med koalicijskimi elementi. Partija je množično aktivizirala ljudi, sprejemala najboljše v svoje vrste, ne da bi pred tem ustanavljala odbore OF, iz katerih naj bi črpala kadre. Teren sam ni silil k ustanavljanju koalicijskih odborov. Partija sama je bila sposobna mobilizirati ter je imela v Loški dolini močne kadre, svojega župana že pred vojno, pa tudi na Vrhniki je imel revolucionarni boj svoje pozitivne tradicije.⁵⁰

V prvi fazi so ustanavljali terenske odbore pretežno na Bloški planoti. Vemo, da je pri ustanavljanju teh odborov sodeloval notranjski aktivist Janez Hribar. V juniju 1941 imamo v zasedku na Ravnah že TO OF, ki raznaša ilegalno literaturo tudi na področje takratnega Kočevskega okrožja, v Goro pri Sodražici in v Loški potok.⁵¹

Opombe

¹ Izjava Jožeta Žukovca.

² Izjava Jožeta Zamljena.

³ Izjava Valentina Hribarja.

⁴ Članek Marjana Vivode: »Ustanovitev in razvoj OF v Novem mestu«, Dolenjski list šte. 17 in 18 z dne 25. IV. in 1. V. 1952. Z navedbo, da so bili na sestanku v drugi polovici julija 1941 predstavniki rajonskih odborov, se ne skladaajo navedbe 5 izjav, ki postavljajo ustanovitev odbora v juliju-avgustu oziroma konec poletja. Jože Zamljen pa neposredno navaja, da je bil v Novem mestu sestanek simpatizerjev OF in da so RO St. Jernej ustanovili po njegovi vrnitvi. Vivoda navaja kot predsednika OO OF Dolfeta Medveščka, ta pa izjavlja, da je bil avgusta 1941 sekretar RO OF. Na drugi strani pa imamo izjavo dr. Franca Hočevarja, da je bil predsednik OO OF od julija do oktobra 1941.

⁵ Glej 41.

⁶ Izjava Jova Galiča.

⁷ Izjave Rada Cotarja, Diura Špoljareviča, dr. Dolfeta Medveščka.

⁸ Izjava dr. Dolfeta Medveščka.

⁹ Izjave Jožeta Lenarta, Jova Galiča, Branka Lamuta.

¹⁰ Izjave Branka Lamuta, Jožeta Lenarta, Jova Galiča.

¹¹ Izjava Slavke Becele.

¹² Izjava Franca Cvetana.

¹³ Izjava dr. Dolfeta Medveščka.

¹⁴ Izjava ing. Rada Cotarja.

¹⁵ Izjava ing. Rada Cotarja.

¹⁶ Uroš Ruprecht, Arhiv MNO, fasc. 516/1.

¹⁷ Izjava Vekoslava Perparja.

¹⁸ Izjava Nika Siliha.

¹⁹ Izjava Uroša Ruprehta.

²⁰ Izjavi Martine Kovačič, Jožeta Borštnarja.

²¹ Izjavi Jožeta Borštnarja, Rudija Avblja.

²² Izjavi Jožeta Borštnarja, Rudija Avblja.

²³ Majcen Nace omenja v TO Tržišče kot člana Staneta Seifmana, ki je organiziral akcijo proti vpisu v Gilil.

²⁴ Nace Majcen izjavlja, da je bil Franc Papež sekretar TO OF v Krmelju.

²⁵ Izjava Ljuba Podlipca.

²⁶ Izjava Francija Kolarja.

²⁷ Izjava Jožeta Zamljena.

²⁸ Izjava Ivana Pirkoviča.

²⁹ Slovenski dom, šte. 18, leto 1944.

³⁰ Izjava Martina Bajca za Ignaca Zagorca.

³¹ Izjava Martina Bajca.

³² Izjava Lojzeta Colariča.

³³ Izjavila France Dragan in Alojz Colarič za Valentina Hribarja. Hribar je bil v odboru zadolžen za gospodarske zadeve, za pomoč beguncem.

³⁴ Izjava Alojza Colariča za Jožeta Stefančiča.

³⁵ Izjava Antona Hudoklina.

³⁶ Izjava Janeza Rožiča.

³⁷ Izjava Janeza Rožiča.

³⁸ Izjava Franca Venturinija.

³⁹ Izjava Martina Šlibarja.

⁴⁰ Izjava Jožeta Ravbarja.

⁴¹ Izjava Ada Osterca, Franca Pirša.

⁴² Izjava Naceta Majcna.

⁴³ Izjava Ada Osterca.

⁴⁴ Izjava Uroša Ruprehta v AMNO, 516/1.

⁴⁵ Do ustanovitve OO OF Vrhnika (julija 1941) je bilo za vso Notranjsko eno samo okrožje s sekretarjem Ivanom Novakom; izjavi Ivana Novaka, Franca Popita.

⁴⁶ Izjava Jožeta Janeza.

⁴⁷ Izjava Alojza Marolta.

⁴⁸ Izjava Antona Kovača.

⁴⁹ Izjava Ivan Novak-Očka, Franc Popit-Joki.

⁵⁰ Izjava kot pod 1.

⁵¹ Izjava Alojza Marolta, Janeza Hribarja.

Vstaja na Kamniškem

JULIJA 1941 je Gorenjsko — predvsem kraje na levem bregu Save od Črnuč, podgorja Rašice in krajev pod Šmarno goro ter kamniško ravnino do planin — zajel val splošne vstaje proti osvajalcem naše domovine.

Sam potek vstaje ima nekaj važnih mejnikov, od katerih so v začetnem obdobju vseakor najvažnejši trije: 22. julij, 27. julij in 17. avgust.

22. julij je uvod v vstajo na Slovenskem. Zato ga tudi praznujemo kot dan vstaje slovenskega ljudstva. Ta dan so, kot je znano, člani šmarnogorske skupine rašiških partizanov na Pšatniku, kraju med Šmartnim pod Šmarno goro in Tacnom, pod vodstvom Mihe Novaka uspešno opravili eno izmed treh akcij, s katerimi je vodstvo rašiških partizanov sklenilo začeti oborožen upor proti okupatorju. Čeprav je znanih pri nas že nekaj napadov na sovražnike pred to akcijo, je ta vendar prva v sklenjenem nizu napadov na okupatorja na Slovenskem, ki so bili posledica in izraz temeljitih priprav na upor (prim. E. Kardelj, Deset let ljudske revolucije). Od tega dne se je kolo upora, da se izrazim s simbolom, ki ga predstavlja spomenik, postavljen na kraju, kjer se je akcija odigrala, zavrtelo in se do končne zmage ni več ustavilo.

Drugi mejnik je 27. julij, dan, ko so že formirane grupe opravile po načrtu prve množične bojne akcije proti okupatorju v kamniškem okrožju. Iz teh akcij so izšli prvi oboroženi partizanski oddelki na tem področju in s tem sta Partija in OF položili temelj na katerem je tam zrasel NOB.

Tretji mejnik je 17. avgust, ko se z dokončnim formiranjem Kamniškega bataljona zaključijo zadnje priprave na intenzivni partizanski boj proti okupatorju.

O tem, kako so na Kamniškem potekale priprave na vstajo in vstaja sama, je sicer veliko že znano. Vendar je prav, da ob dvajsetletnici, ki jo letos praznujemo, na kratko

obnovimo potek dogodkov v zvezi z vstajo in strnemo nekatere nove ugotovitve o poteku teh dogodkov.

Vstajo na Gorenjskem je vodil vojno-revolucionarni komite, ki mu je načeloval Stane Žagar. Člana komiteja sta bila Tomo Brejc in Lojze Kebe. Ti so si razdelili področje Gorenjske tako, da je bil L. Kebe odgovoren za pripravo vstaje na desnem bregu Save ter na področju od Medvod do Črnuč, medtem ko je bil Tomo Brejc razen za del kranjskega partijskega okrožja zadolžen še za vstajo na Kamniškem.

Pri vseh partijskih okrožnih komitejih so delovale že od maja 1941 vojne komisije, ki so se v drugi polovici junija preimenovala v okrožne vojno-revolucionarne komiteje. Kamniški komite je imel tri člane. Vodil ga je dr. Marijan Dermastia, člana pa sta bila Tone Sturm in Stane Žerovnik.

Priprave na vstajo na kasejšem enotnem operativnem ozemlju Kamniškega bataljona so torej potekale ločeno na dveh področjih, posebej na rašiškem in posebej na kamniškem.

Prvo področje vstaje je torej segalo od Črnuč po levem bregu Save do Tacna, Pirnič in

Medvod in je imelo sredi julija svoje središče na Rašici, kjer so ilegalci ob koncu julija že sestavili Rašiško četo. Njen vpliv je s tega področja segal tudi v Trzin, ki je imel svojo partijsko organizacijo že izpred vojne, in od onod deloma še v Mengeš.

Drugo področje je bilo partijsko Kamniško okrožje. V začetnem obdobju so bile priprave na vstajo najaktivnejše v trikotu Kamnik—Duplica—Radomlje—Jarše s centroma v Radomljah in na Duplici. Iz Radomelj so se niti priprav širile v eno smer na Količevo, Gorjuše, v Domžale in še naprej v Dolsko, v drugo pa prek Preserij in Jarš ter partijske celice v Jaršah v Mengeš in od onod v Komendo, deloma pa tudi v Domžale. Končno so iz tega središča organizirali delno tudi okolico Kamnika.

Z Duplice so se priprave širile preko Kamnika v dolino Črne, v Podgorje, Šmarco, Volčji potok, Nožice in Homec, deloma pa tudi v Mengeš.

Zveze so se torej, kot vidimo, tudi prepletale. Na priprave na vstajo sta v Mengšu vplivala tudi Trzin in Duplica in podobno je bilo tudi v Domžalah. Vanje je šla povezava naravnost iz Radomelj, a tudi iz Jarš. Končno je bilo podobno tudi z okolico Kamnika. Tam so organizirali vstajo Kamničani, a tudi Radomljani.

Z letošnje proslave 20. obletnice ljudske revolucije na Rašici

V zvezi s temi prvimi pripravi je treba omeniti še to, da je razen tega delovala še povsem samostojna skupina na Zlatem polju, ki jo je ustanovil Tomaž Novak po navodilih iz Ljubljane, kjer je bil vključen v partijsko organizacijo in do sredine junija 1941 tudi zaposlen. Vendar ta skupina ni bila povezana s kamniškim vojno-revolucionarnim komitejem in je prišla v stik s partizani šele po vstaji, in sicer sredi avgusta 1941 z Radomeljsko četo.

Ob vstaji so bile torej na ravninskem delu Kamniškega okrožja organizirane pod vodstvom okrožnega vojno-revolucionarnega komiteja te-le bojne skupine: črnska, dolska, domžalska, dupliška, kamniška, mengeška, radomeljska in trzinska. V akcijah 27. julija so razen dolske in domžalske sodelovale tudi vse druge.

Tudi potek priprav na začetek vstaje je znan:

25. julija — poslednji sestanek kamniškega vojno-revolucionarnega komiteja v Volčjem potoku pri Radomljah. Na njem so določili dan začetka akcij, sprejeli načrt zanje, odredili neposredne naloge posameznih bojnih skupin ter sklepili ustanoviti Kamniški bataljon s komandantom dr. Marjanom Dermastio in komisarjem Tonetom Šturmom.

26. julija — dan zadnjih priprav, sestanki s skupinami.

27. julija — sestanki pred akcijami, obrazložitev nalog članom bojnih skupin, mobilizacija za v partizane in točno opolnoči začetek akcij.

28. julija — rano zjutraj zbori prijavitelcev na zbornih mestih in odhod v partizane.

Kako pa so akcije potekale, naj povedo udeleženci sami:

Črna. Ko se je bližala ura, ko naj bi se vstaja začela, smo odšli v rudnik kaolina v Črni in tam najprej zaplenili nekaj zabojev razstreliva. S težkim tovorom smo se nato odpravili proti Perčevim okljukom in zaminirali dva mostova ter cesto. Minuto pred polnočjo smo prižgali zažigalne vrvice in točno opolnoči je po vsej dolini Črne strašno zagrmelo. Visoko v hribe in vse naokrog je neslo kamenje in dele lesenih

mostov. Zaradi naše akcije je bila cesta potem več dni zaprta.

France Podstudenšek-Rok

Duplica. Ob določeni uri, nekaj pred polnočjo se nas je zbralo v bližini Duplice okrog petnajst članov naše skupine. Tovariš Šturm nam je razložil naše naloge in nato smo se napotili proti mostu ob Remčevi tovarni na Duplici. Najprej smo iz tovarne privalili sod bencina in z njim polili most. Žal pa je bilo bencina premalo in most se ni vnel. Zato smo začeli razdirati mostnice kar s krampi. Nanosili smo butare in potem znova poskusili zažgati most z bencinom, ki smo ga zaplenili v gasilskem domu. Tokrat nam je uspelo, da je most začel goreti.

Mirko Jerman

Radomlje. Nekaj pred dvanajsto uro smo se zbrali na dogovorjenem mestu pri Radomljah in dr. Dermastia nas je razdelil v dve skupini. Vsaka je dobila nalogo, da uniči po en radomeljski most čez Kamniško Bistrico. Oba mostova smo razžagali in zasekali in ju tako onesposobili za sleherni promet.

Jože Pirš-Luka

Mengeš. Okrog desetih smo se zbrali na polju pri Mengšu. Tam nam je pokojni Tone Blejc razložil naše naloge in dvanajst izmed nas odbral za akcijo. Naša naloga je bila, da prekinemo telefonsko napeljav od Mengša do Jarš in da razderemo kamniško progo. Z uničevanjem telefonskih napeljav smo začeli že takoj v Mengšu in uničili smo jih skoraj za cel kilometer. Nato smo se lotili proge. Ker pa nismo imeli primernega orodja, da bi odvili vijake na tračnicah, smo s koli in krampi progo dvignili. Potem smo porezali še telefonske žice ob progi.

Tone Tomelj

Trzin. Za večerno akcijo, v kateri je bilo treba razdejati kamniško progo, smo se pripravljali že popoldne. Ker pa nikakor nismo mogli najti primernega orodja, smo se odločili, da razderemo telefonske zveze od Trzina proti Dobravi.

Ciril Lukman

Kakšna je bila škoda, ki so jo bojne skupine v teh akcijah prizadejale okupatorju? Partizani so uničili 5 mostov čez Kamniško Bistrico (v Radomljah in na Duplici ter v dolini Črne), pretrgali in podrli vse važnejše telefonske zveze (Črnuče—Trzin, Jarše—Mengeš, Jarše—Kamnik in Kamnik—Kranj), razdejali železniško progo (Jarše) in minirali cesto na Štajersko.

Čeprav so s temi akcijami prizadejali okupatorju obutno škodo, to ni bil poglavitni pomen teh akcij. Pomembne so bile predvsem zaradi tega, ker se je začela tisto noč na Kamniškem vstaja, množični oboroženi boj proti okupatorju.

2

Pri ocenjevanju dela, ki so ga opravili organizatorji vstaje v kamniškem partijskem okrožju, je treba upoštevati predvsem dve stvari: razmere, v katerih so organizirali vstajo, ter delež Partije in njenih članov pri organizaciji.

Pogoji za vstajo na Gorenjskem so bili v tem času res nekoliko ugodnejši kot v drugih slovenskih pokrajinah, vendar ne tako ugodni, kot je splošno mnenje o tem. Nemci tedaj še niso streljali talcev in požigali vasi. Pač pa so brezobzirno uničevali vse, kar je naši deželi dajalo slovenski videz, zapirali rodoljube in odseljevali narodno zavedne družine. Tudi položaj na vzhodni fronti za nas ni bil preveč rožnat. Nemci so nezadržno prodirali v notranjost Sovjetske zveze, zahodni zavezniki pa so skrbeli le za lastno obrambo.

Eden izmed najvažnejših momentov, ki so vplivali na razvoj vstaje, je bilo vsekakor nasilno preseljevanje. Sovražnikovo nasilje — izgon ljudi z njih rodne grude — je silno odjeknilo med ljudstvom in močno vplivalo na razvoj vstaje. Marsikdo se je tedaj odločil, da gre raje v gozd borit se za svobodo, ko pa da bi se predal Nemcem, da ga odpeljejo v pregnanstvo. Zgodilo pa se je, da je prav to do neke mere ravno narobe zadrževalo tudi marsikaterega, zlasti premožnega Slovenca, da se vsta-

ji ni pridružil. Tako so bili pripravljeni, upreti se okupa-torju z orožjem in so tudi de-jansko šli v boj proti njemu predvsem delavci, ljudje brez premoženja, pa čeprav niso bili vsi komunisti in do tedaj tudi ne pod vplivom Partije. To nam potrdi tudi pregled socialnega stanja prvih parti-zanov iz Kamniškega okrožja. Med prvimi uporniki ni bilo ne kmetov ne obrtnikov, mar-več sami delavci-proletarci (prim. M. Marinko. *Zgodovin-ski pomen OF Slovenije*, 1961).

Zakaj so nastala središča vstaje in prve skupine za obo-rovani boj prav v kamniških ravninskih krajih? Treba je poudariti, da so akcije 27. ju-lija na kamniški ravnini opravi-li borci prav iz teh krajev, iz Črne, Kamnika, z Duplice, iz Šmarce, z Nožic, iz Volčjega potoka, Radomelj, Preserij, Jarš in Trzina, iz industrijskih krajev torej, kjer je živel skoraj vse delavstvo Kamni-škga okraja in kjer je imela Partija že v stari Jugoslaviji

svoje organizacije. Partija se je torej pri organizaciji vstaje oprla na svoje članstvo. Jedro prvih bojnih skupin in prvih partizanskih enot so sestavljali komunisti in vstajo so vodili in pripravili člani Partije v zvezi z naprednimi in rodoljubnimi elementi.

Drugo, kar je treba v zvezi s pripravami na vstajo nepri-merno bolj poudariti, kot je bilo to doslej, je izredno delo, ki ga je v pripravah na vstajo opravila majhna skupina kam-niških komunistov. Vse pre-malo je bilo doslej tudi po-udarjeno temeljno dejstvo, za-radi katerega je vstaja na Kamniškem množično uspela, namreč predvojno delo Partije in velik ugled, ki si ga je zna-la pridobiti v zadnjih letih pred vojno zlasti med delav-stvom. Razen tega pa tudi de-lo v sami Partiji, v kateri so znali njeni voditelji ustvariti tako prekaljene, vdane in idejno trdne kadre.

(Konec prihodnjič)

Začetki vstaje v Slovenski Istri

KO ZBIRAMO podatke za zgodovino oboroženega upora, ne moremo mimo dejstva, da so se zavedni tovariši v Slo-venski Istri začeli upirati že leta 1919. K temu je treba za-pisati, da takrat politični in socialni cilji borbe tovarišem še niso bili popolnoma jasni. Važno pa je dejstvo, da so bile njihove akcije izrazito protifa-šistične. Ideja velike Oktobrs-ke revolucije — to so presra-dili semkaj bivši vojni ujet-niki, ko so se vračali domov — je našla v Slovenski Istri plod-na tla.

* * *

Dne 21. aprila 1919 se je v Gabrovici pri Črnem kalu zbrala skupina takratnih ko-munistov iz Dekanov, Rižane, Rozorja, Gabrovice, Ospa, Mač-kovelj, Tinjana, Škofij, Čežar-jev in Pobegov. Namen sestan-ka pa je bila priprava načrta, da bi organizirali ljudstvo za pohod v Dekane, kjer bi z večjo demonstracijo zahtevali, da se okupacijska vojska mirno

umakne iz teh krajev. Načrt je šel po vodi, ker je bilo nekaj tovarišev, ki niso razumeli po-mena takega nastopa, in bi bi-lo zaradi njihovega zadržanja lahko prišlo do brezpotrebnih žrtev. Zato so kasneje izločili iz skupine vse nezanesljive to-variše. Poiskali pa so stike s tovariši: Ivanom Regentom, Antonom Bernetičem, Josipom Srebrničem, Rovanom in Ma-lalanom, ki so v Trstu pred-stavljali Delavsko zbornico.

Tovariša Anton Bernetič in Franc Klobučar, oba domačina iz Malega Krasa, sta dne 23. aprila 1919 odšla v Solkan in poiskala tovariša Srebrniča. Zaradi varnosti sta odšla spat na senik, kamor je kasno zve-čer prišel tudi Srebrnič. Pono-či so se dogovorili o potrebi po ustanavljanju celic KP na Ma-lem Krasu. Ko sta se vrnila domov, sta se takoj lotila dela. Najprej je bila ustanovljena celica v Klapcu-Ocizli — to so iz spoštovanja do tovariša Srebrniča imenovali Srebrniče-

va celica. Kmalu nato sta usta-novila še celice v Podgorju, Prešnici, Črnotičah, Beki in Gabrovici.

Lani je v Luciji pri Porto-rožu umrl tovariš Domenico Pucar. Mož je govoril italijan-ski in nemški jezik, slabo pa slovenski. Nič čudnega. Pod nekdanjo Avstrijo so mu uka-zovali, da mora govoriti nem-ški, pod Italijo pa, da mora govoriti italijanski. Čutil pa se je člana velike družine prole-tarcev. Leta 1922 so se sestali socialisti in komunisti Porto-roža in okolice, da bi se pogo-vorili o novih nalogah in delu. Imeli so veliko rdečo zastavo s srpom in kladivom ter na-pisom: »I proletari di tutti i paesi, unitevi!«. Piranski škvadristi so zvedeli za sestanek in nameravali zajeti vso skupino. Domenico je pograbil zastavo, si jo ovil okrog života pod srajco in zbežal skozi okno na zadnji strani hiše. Preskakoval je jarke, žive meje, »pergole« ter se skril v globokem jarku v vodi. Več ur je prečepel v mrzli vodi. Rešil je zastavo, pri tem pa si je pokvaril zdravje. Zastavo je potem skril v luk-njo, ki jo je izdolbel pod ognji-ščem, kjer je žena pekla kruh. Sedemnajst preiskav so še na-pravili fašisti v njegovi hiši, toda zastave niso našli. Šele po osvoboditvi jo je naš Domenico »osvobodil« iz »zapora« pod ognjiščem. Zastavo hrani dan-es njegova žena — vdova...

Še živeči revolucionar Vato-vec Ernest iz Čežarjev pripo-veduje, v kako težavnih pogo-jih je delovala Partija po na-stopu fašizma. Jeseni leta 1927 je bil v »Preskvi« pri Loparju ilegalen sestanek, ki se ga je udeležilo trinajst tovarišev, za-stopnikov KP naslednjih vasi: Truške, Lopar, Popetre, Zabav-lje, Boršt, Marežige in Kava-liči. Razpravljali so o širjenju in utrjevanju organizacije, o razdeljevanju literature, zbira-nju prispevkov za Rdečo po-moč in praznovanjih delavskih praznikov. Leto kasneje je bi-lo zaradi nepredvidnosti nekega udeleženca tistega sestanka aretiranih 80 tovarišev. Po še-stih mesecih preiskovalnega zapora v Koprso so iz skupine izbrali 13 najbolj osumljenih in jih odpeljali v Rim. V apri-lu 1930 je bilo 11 obtožencev

obsojenih skupno na 88 let strogega zapora.

Znan je tudi upor domačinov v Marezigah dne 15. maja 1921, ko so v obrambi volilne svobode napadli skupino koprskih fašistov, tri ubili ostale pa ranili. Lahko zapišemo, da je bil to — prvi upor z orožjem. Fašisti so doživeli hud poraz, ki ga niso mogli preboleti vsa leta okupacije. Občina Koper je ta dan izbrala za svoj vsakoletni občinski praznik.

Ceprav so fašisti in kvesturini izvajali vedno hujši teror nad prebivalstvom Slovenske Istre, je organizacija KP preko svojih članov in trojk delovala kar naprej. Dne 18. aprila 1931 je tovariš Natal Kolarič sklical v potoku, kjer danes stoji Nova Gabrovica, sestanek, ki ga je vodil Ivan Purger iz Gabrovice. Namen sestanka je bil, da se pogovorijo o večjih akcijah — trosenju letakov in razobešanju zastav kot protest proti fašističnim praznikom. Ilegalna tehnika v Gabrovici je takrat izdelala nad 5000 letakov. Preprost ciklostil je izdelal tovariš Furlančič Avgust iz Dekanov, matrice pa je natipkal sam Natal Kolarič pred odhodom v Pariz. Letaki so imeli tole besedilo:

»Delavci — kmetje, združite se, ker fašizem pripravlja našemu človeku beraško palico. Starši, ne prodajajte svojih otrok v fašistično Ballilo!«

»Zahtevamo, da italijanske oblasti izpustijo domov naše jetnike — zapornike in internirance.«

»Živel Lenin — osvoboditelj delavskega razreda!«

»Otrokom kruha — delavcem delo!« (Na tem letaku je bila narisana podolgovata žemlja belega kruha).

Dol italijanski praznik — 24. maj! Hočemo svoje pravice in slovenske šole!«

Tako se vleče rdeča nit upornosti in neuklonljivosti Istranov skozi vsa leta okupacije. Precej delavnih tovarišev je moralo zbežati v Jugoslavijo, nekateri pa celo v Pariz. Med temi je bil tudi Natal Kolarič, ki se je leta 1932 ponovno vrnil v Istro in organiziral znane demonstracije v Dekanah in Kopru, pri katerih je sodelovalo nad 1700 ljudi iz podeželskih vasi.

Ceprav je KPI imela zaradi takega delovanja svojih članov v Slovenski Istri ugodne pogoje za še odločnejšo in revolucionarno borbo proti fašizmu, teh pogojev v večini primerov ni znala pravilno izkoristiti. Zato je razumljivo, da so komunisti v Slovenski Istri začeli iskati povezavo s KPS že pred letom 1941. Ko pa je bila zadnje dni aprila 1941 v Ljubljani ustanovljena OF slovenskega naroda, so za ta dogodek kmalu zvedeli tudi v

Slovenski Istri. V začetku oktobra 1941 — in še prej — so se večkrat sestajali tovariši Anton Bernetič, Ivan Cah in Ivan Jakomin ter razpravljali o iskanju poti za povezavo z OF v Ljubljani. Na enem takih sestankov so ugotovili, da je v Planini pri Postojni domačin Florjan Rojc iz Kube da v službi pri italijanskih financarjih. Tovariš Rojc je bil vedno zaveden Slovenec, saj je bil član Partije že od leta 1933, ko ga je za člana sprejel Jože Vergan, kasnejši španski borec. Dogovorili so se, da bodo poskušali prav preko tovariša Rojca dobiti povezavo s kakšnim vodilnim tovarišem OF. Kako so ta načrt uresničili pa naj pripoveduje tovariš Rojc:

SESTANEK ZA KASARNO V PLANINI

»Jeseni 1941 sta me na mojem službenem mestu v Planini pri Postojni obiskala domačina, brat Peter in Mirko Dariš. Pripeljala sta se kar s kolesi. Spominjam se, da smo med drugim govorili tudi o tem, naj skušam dobiti zvezo s kakim aktivistom OF, ki bi bil pripravljen stopiti v stik s tovariši iz Slovenske Istre. Obljubil sem, da bom storil, kar bo v moji moči.

Jaz sem večkrat obiskoval družino Kolarjevih, po domače »Bolka«. Pogovarjali smo se o vsakdanjih dogodkih in tudi o vojski. Beseda je dala besedo, in nekako po ovinkih smo spoznali, da smo istih misli, da smo pripravljeni sodelovati v borbi za našo stvar. Pri Kolarjevih so imeli sina Jožefa, s katerim sva se dobro razumela. Ta me je na mojo željo povezal z Francem Benčanom, ki je bil glavni organizator v Planini in okolici. Nekí večer v oktobru 1941 sem šel na dogovorjeni sestanek. Tovariš Benčan je pripeljal s seboj tovariša, ki se je predstavil za Kovačiča. Ker je bila tema, okrog desete ure zvečer, nisem videl tovariša v obraz, zato bi ga po sliki ne spoznal. Tovarišu Kovačiču sem sporočil prošnjo domačinov in mu natančno orisal kraj Kortine pri Rižani (hišo pri Kofolu), kjer naj bi se oglasil pri tovarišu Antonu Bernetiču. Prav takrat je bila na obisku tudi moja

Kortine pri Rižani. V hiši s tremi okni — pri Kofolu — se je dne 22. X. 1941 ustavil Oskar Kovačič in dal tovarišem navodila za ustanavljanje odborov OF

mati. Dal sem ji listek, na katerega sem napisal nekaj besed, ki so bile razumljive samo tistemu, kateremu so bile namenjene. Naročil sem materi, naj takoj po prihodu domov izroči listek tovarišu Bernetiču. Komaj osem dni po tistem tajnem sestanku za kassarno finančnih stražnikov v Planini se je tovariš Kovačič res oglasil na Kortini pri Bernetiču.

Pripominjam, da me je moja mati večkrat obiskovala in sem ji vsakokrat dal več izvodov Slovenskega poročevalca, da jih je odnesla v Istro. Ob neki priložnosti sem ji dal tudi precej letakov. Letake mi je dajal Kolarjev že zgodaj poleti 1941.«

Jakomin Ivan iz Kubeda se takole spominja takratnih dogodkov:

»V Kubedu nas je bilo več tovarišev, ki smo se vse od leta 1931 večkrat sestajali in razpravljali o možnostih in oblikah borbe proti fašizmu. Povezani smo bili s starim revolucionarjem Antonom Bernetičem s Kortin pri Rižani. Tako smo se sestali: Anton Bernetič, Ivan Cah in jaz. Kot nujno nalogo smo obravnavali iskanje povezave z OF slovenskega naroda. Tovariša Peter Rojc in Mirko Dariš sta nalogo dobro opravila, kar je potrdil obisk tovariša Antona Polaka — pod tem imenom se je predstavil na Kortini — pri tovarišu Bernetiču dne 22. oktobra 1941. Že v novembru 1941 sta tovariša Anton Bernetič in Ivan Cah sklicala v gozdu »Ivačevce« važen sestanek zavednih tovarišev iz Kubeda. Na sestanek smo šli: Mirko Dariš, Peter Rojc, Ivan Jakomin, Jože Jakomin in jaz. Dobili smo nalogo, naj pripravljamo kader za OF. Prvi odbor OF pa je bil v Kubedu ustanovljen šele spomladi leta 1942.«

ANTON POLAK-OSKAR KOVAČIČ MED ISTRANI

Ivan Cah pa o prihodu Antona Polaka-Oskarja Kovačiča pripoveduje naslednje podrobnosti:

»Zvečer, dne 22. oktobra 1941 je tovariš Anton Bernetič pripeljal na moj dom pri Bertosihih nad Rižano Antona Polaka.

Franc Benčan

Pri meni je ostal dva dni in dve noči. Oba večera je dajal Bernetiču in meni obširna navodila, kako naj na terenu organizirava kadre za OF, pojasnjeval nama je namene in cilje OF, dajal navodila za ustanavljanje odborov OF in kako naj ljudstvo organizirava za oborožen upor proti fašizmu. Tretji dan je odšel v smeri proti Trstu. Pred odhodom je še obljubil, da se bo čez kaka dva meseca vrnil.

Z Bernetičem sva takoj pripravila načrt za delo in si razdelila teren. Jaz sem obiskal vasi in tovariše ter dal navodila za ustanovitev odborov OF: Gabrovica — Roman Ivančič in Franc Ivančič, Škofije — Bruno Klarič, Bertoki — Vinčenc Kocjančič, Šmarje — Franc Kocjančič, Lopar — Otilija Dobrinja, Dekani — Avgust Furlanič. Bernetič pa je obiskal: Kortine — Albin Kofol, Loka — Jože Rodela, Črnotiče — Ivan Škorja, Podgorje — Ivan Filipič, Bezovica — Ivan Cunja, Prešnica — Albin Pečar, Kubed — Ivan Jakomin. Začetek je bil zadovoljiv in smo upali, da bomo v nekaj mesecih razpredli mrežo odborov OF po vseh vaseh Slovenske Istre in Malega Krasa. Ko pa so v začetku decembra 1941 v Trstu aretirali Antona Polaka, je naše delo več mesecev zaostajalo.«

KAKO JE BILO Z BENČANOM

O Francu Benčanu, ki je kot posredovalec zagotovil tovarišem iz Slovenske Istre zanesljivo povezavo, naj na tem mestu povemo nekaj več. Rojen je bil v Planini dne 16. februarja 1922. Torej je imel ob začetku vojne šele 19 let. Bil je dijak Klasične gimnazije v Ljubljani. Tam je prišel v stik z naprednimi študenti in je že leta 1938 postal član SKOJ. Ko je isto leto prišel na dopust, je s seboj prinesel precej komunistične literature, ki jo je razdelil po vsej Planini. Bil je izdan in poklican na zaslišanje. Vendar se je znal dobro zagovarjati, zato ga je policija izpustila. Postal je bolj previden in je na skrivaj organiziral vse planinske fante.

Po razpadu stare Jugoslavije je razen političnega dela organiziral tudi zbiranje orožja, ki ga je pustila razpadla vojska. O tem je tovariš Marjan Kopitar, danes zaposlen pri podjetju Splošna plovba Piran, pripovedoval naslednje podrobnosti:

»Že takoj po razpadu stare Jugoslavije sva s tovarišem Francem Benčanom zbirala orožje, ki ga je pustila jugoslovska vojska. Zbrano orožje sva pošiljala naprej na Kočljek. Spominjam se, da sta z Notranjskega okrožja prihajala dva aktivista, Janez in France. Kdo sta bila s pravimi imeni, še zdaj ne vem, sodim pa, da je bil prvi Janez Hribar.

V Planini je nekaj časa imel svoj štab celo general Robotti. Trojka, ki smo jo sestavljali Franc Benčan, jaz in še neki tovariš, je pripravljala načrt za izvedbo atentata na generala Robottija, ki je takrat imel svoj štab v hotelu. Načrt je bil tak, da bi v klet hotela, ki je bila polna orodja, spravili leseno stiskalnico za sadje. V stiskalnico bi bili namestili peklenski stroj, ki bi pogнал v zrak Robottija z vsem štabom vred. Načrt pa nam je žal spodletel, ker se je Robotti nepričakovano premestil drugam.

Spominjam se tudi, da je tovariš Benčan imel že takrat zveze z aktivisti v Trstu. Ti so ga večkrat obiskovali na domu v Planini.«

Ta podrobnost tovariša Kopitarja potrjuje Benčanovo kasnejše delovanje v Trstu. Znano je — te podatke je posredovala njegova mati — da je tovariš Benčan konec novembra 1941 odšel kot aktivist na Primorsko. Ustavil se je v Postojni, na Pivki, v Knežaku in v Ilirski Bistrici, kjer je organiziral politično delo. Od tam je odšel v Trst in je več mesecev delal ilegalno med tržaškimi Slovenci. Dne 10. aprila 1942 so ga na poti v kino spoznali karabinjerji ter ga aretirali in odpeljali v ljubljanske zapore. V Ljubljani je bil zaprt skoraj devet mesecev, nakar so ga dne 10. januarja 1943 odpeljali v Padovo in od tam na otoke Termite, kjer je dočakal zlom fašistične Italije. Odondod je z drugimi interniranci odšel v Bari in se vključil v 1. prekomorsko brigado. V Bosni je bil potem v 13. brigadi 1. proletarske divizije. Leta 1944 je bil poslan kot delegat na mladinski kongres v Bihač. Od takrat je za njim izginila vsaka sled.

* * *

Delo, ki so ga za organiziranje oboroženega upora v Slovenski Istri opravili tovariši Oskar Kovačič-Anton Polak, Franc Benčan, Anton Bernetič, Ivan Cah, Ivan Jakomin, Darko Marušič-Blaž in še več drugih, je rodilo bogate sadove. Še pred zlomom fašistične Italije je odšlo v partizane več tovarišev, med temi: dne 5. marca 1943 Andrej Žerjul iz Gabrovice, v maju istega leta pa Valerij Jakomin iz Pobegov in Albin Kocjančič iz Cepkov. Že dne 11. aprila 1943 je bil prvi sestanek novoustanovljenega Okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro. Člani novega OK KPS za Slov. Istro so bili: Vidko Žižič, Ivan Cah, Vinčenc Kocjančič in Franc Ivančič. V Muzeju v Kopru — oddelek NOB je viden dokument o ustanovitvi tega OK KPS, ki nosi datum 15. aprila 1943 in je kot dopis naslovljen na Pokrajinski komitej KPS za Primorsko — tovarišu Alešu Beblerju-Primožu. V maju 1943 deluje v Slovenski Istri že sedem rajonskih odborov OF, ki povezujejo 69 terenskih odborov OF. V

oktobru istega leta pa deluje že devet rajonskih odborov OF in 94 terenskih odborov OF.

V začetku januarja 1943 je prišel v Slovensko Istro tovariš Stjenka in postavil zvezo med partizani in aktivisti. Pri tovarišu Ivanu Cahu je bila postavljena javka, ali točneje povedano — središče osvobodilnega gibanja za Slovensko Istro. Tu so se potem zbirali tovariši, ki so se odločili za odhod v partizane. Od tod so jih kurirji spremljali preko Loke do karavle P-2 na Slavniku. Sem so se stekala vsa sredstva — hrana in denar — ki so jih aktivisti-terenci zbirali po vaseh. V Cepkih pa je pri tovarišici Justini Šik-Pavli delovala kuhinja za partizanske kurirje in patrolje.

Oborožena vstaja pa je zajela istrske vasi šele po zlomu fašistične Italije. Dne 10. septembra 1943 so se zbrali prostovoljci sektorja Čežarji-Pobegi in bližnjih vasi ter ustanovili partizanski bataljon, ki je štel 60 mož. Ta bataljon je potem razoroževal italijanske vojake, ki so se iz Pulja vračali proti Trstu. Z zaplenjenim orožjem so se dobro oborožili vsi prostovoljci bataljona. Že po nekaj dneh je bataljon zaradi dotoka novih in novih prostovoljcev narasel v brigado, ki je zavzela položaje na črti od Lazareta pri Bertokih do Škokjana pri Kopru. Dne 11. septembra je bil iz prostovoljcev obalnih mest Trsta, Milj, Kopra, Izole in Pirana ustanovljen 1. bataljon 20. garibaldinske brigade, ki se je kasneje preimenoval v bataljon »Alma Vivoda« po padli tržaški komunistki Almi Vivoda. Bataljon je štel 180 mož in je v Miljah razorožil okrog 5000 italijanskih vojakov. Tako si je priskrbel dobro oborožitev, kar pa je bilo orožja odveč, ga je odposlal slovenski brigadi, ki je bila takrat v Munah v Čičariji. Komandant bataljona je bil neki Zol, namestnik pa Marjan Tul-Čikornja iz Mačkovelj. Bataljon je operiral na sektorju Milje—Miljski hribi—Škofije—Plavje do Oreha. Doživel je več spopadov s karabinjerji in Nemci, ki so večkrat poskušali prodreti iz Trsta v Istro. Tiste dni je bil ustanovljen tudi Ri-

žanski bataljon, ki je potem zamenjal Čežarsko brigado, ki se je premaknila na sektor Lazaret—Rižana—Škofije. Rižanski bataljon pa je zavzel položaje od Lazareta do Kopra. Ko so se pridružili še prostovoljci iz Pridvora, Marezig, Šmarji in drugih vasi, so zavzeli položaje na črti do Izole. Ko so Nemci večkrat poskušali priti z ladjo po morju v Koper, jih je vedno pregnal nazaj lahki protitankovski top pri Sv. Marku.

Medtem pa so se zbirale partizanske enote tudi v zaledju Kopra. Tako je bil v Movražu I. bataljon IV. Istrske brigade. Temu bataljonu so se pridružili številni prostovoljci iz tamkajšnjih vasi. Štabi novih bataljonov in brigad ter aktivisti na terenu so slutili, da Nemci v Trstu ne bodo mirno gledali na vse vojaške obrambne priprave partizanov v Istri. Kaj je sledilo v tridnevni uničevalni ofenzivi Romelovih oklopnih divizij prve dni oktobra 1943, sem na kratko opisal že lani v 10 številki revije »Borec«.

* * *

In za zaključek še tole: Prav tako kot drugi že objavljeni članki, je tudi ta samo prispevek k zgodovini začetkov NOB v Slovenski Istri. V njem so zbrani le drobci, ki bodo zgodovinarju lahko koristno služili pri sestavljanju — celotne zgodovinske podobe oboroženega upora na tem obmorskem delu naše domovine. Moram pa podčrtati, da je bilo potrebno obilno mero dobre volje in časa, preden sem zbral skupaj vse te, še vedno pomanjkljive podatke. Pri tem mi je dajala vzpodbudo 20-letnica naše oborožene vstaje in trdna volja, rešiti dragocene podatke za zgodovino.

P. A. Ogarev

»NAŠA VOJSKA JE ZRA-SLA IZ LJUDSTVA IN LJUD-STVO JO JE VZDRŽEVALO. LJUDSTVO JE DAJALO TU-DI ZADNJO SKORJO KR-UHA, SAMO DA BI NAHRANI-LO TISTE, KI SO SE BOJE-VALI ZA TO, KAR DANES IMAMO.«

Tito

Dvakrat je ušel smrti

TIŠTA noč je bila vlažna in hladna, kot so večinoma vse zimske noči v Trboveljski kotlini, skledi podobni. S sajami zadušljivo zgoščena megla je tlačila Trbovlje, skrite v neprodno temo. Le včasih je iz zastrtega okna ušel medel žarek, le včasih je iz tovarniškega dimnika siknil plamen. Trdi koraki nemških vojaških škornjev, dobro okovanih in najbrž tudi ološčenih, so odmevali po izumrlih ulicah. Nenadoma topot mnogih nog, zaglegli piski policijskih piščalk, hrup avtomobilskih motorjev. Luči na vse strani. Žarometi tipljejo po klančih, po cestnih ovinkih. Trboveljčani ugibajo za zaprtimi vrati in zastrtimi okni, kaj se je zgodilo.

Naslednjega dne so Trboveljci zvedeli, kaj se je zgodilo. Iz bolnišnice je pobegnil hudo bolan jetnik, obsojen na smrt zaradi sodelovanja z »banditi«. Nekateri s strahom in grozo pričakujejo, kdaj bodo zagledali krvavo truplo ubežnika...

Pobegnil je Jože Novak, mali kmet in nekdanji rudar iz Kleka nad Trbovljami, star 35 let. Ze njegov oče je bil rudar, pa je prihranil nekaj denarja, da si je kupil nekaj zemlje in majhno hišico, kot pripeto na strmem bregu nad Trbovljami. Tam je vsaj čist zrak, tam ni kriza tako strašna kot v rudniku, kjer te poženo na cesto brez vsakih ceremonij. Tudi Jože je pet let delal v rudniku in je vedel, kakšno je rudarsko življenje in za kaj se morajo delavci bojevati, za kaj stavkati in zakaj stradati. Zato je ostal z njimi tudi potem, ko je postal kmet. Kadar so stavkali, jih je podpiral po svojih skromnih močeh. K njemu so zahajali Lojze Hohkraut, Jože Umek, Alojz in Vili Vresk ter drugi vodilni trboveljski komunisti. Tudi Novak je organizirano sodeloval s komunisti od leta 1924 dalje. Marsikateri sestanek je bil pri njem doma ali v njegovi pastirski koči, oziroma v seniku na planini na Vrheh.

Leta 1941 je Jože Novak sodeloval pri ustanovitvi Prve

revirske čete. Takoj po napadu Nemcev na Sovjetsko zvezo in po prvih aretacijah so se začeli okoli njegove posesti na Vrheh zbirati ilegalci. Novak jim je prinašal poročila, živež in orožje. Nekoč je z vozom pripeljal pod senom kar 23 pušk, tri pištole, več sto nabojev in nekaj bomb. Drugič je za partizane zaklal tele. To se je zgodilo poleti 1941. Nihče pa ni niti slutil, da je med partizani tudi pustolovec in omahljivec. To je bil nekdanji hlapec Horvat, ki je nekega dne pobegnil in se vdal gestapovcem v Trbovljah.

In Horvat je začel izdajati, da bi se prikupil Nemcem, da bi pred njimi opral svojo partizansko preteklost, da bi dokazal, kako se je spreobrnil. Izdal je, kje se zadržujejo partizani, kdo jim je pomagal. Tako je izdal tudi Novaka. Povedal je, da so spali v njegovem hlevu in na seniku, da jim je Novak zaklal tele in pripeljal orožje. Nemci so obkolili Novakovo posestvo na Vrheh, ker so mislili, da bodo tam našli partizane. Toda partizani so bili drugje. Na Vrheh je bila na Novakovem posestvu Prva revirska četa samo ustanovljena.

Novaka so ujeli, ko je v avgustu nekega sončnega dne

kosil travo na planini. Uklenili so ga in ga odpeljali v Trbovlje. Takrat so prignali tudi štiri brate Kudre iz Vrhov. Samo eden izmed njih je dočakal konec vojne v koncentracijskem taborišču. Druge tri so postrelili kmalu po aretaciji. Horvat je izdal še Dušana Krena in tudi tega so ustrelili.

Uklenjenega Jožeta Novaka so prignali na trboveljski Gestapo, ki ga je takrat vodil zločinec Keitnach. Potem ga je doletelo trpljenje po nemških ječah in mučilnicah. Tepli so ga, mu grozili z ustrelitvijo, ga zasliševali dan za dnem, noč za nočjo. Kje so partizani, kdo jih podpira, kdo je član tajne organizacije. Podpisoval je zapisnike, ki Nemcem niso ničesar povedali.

Najhuje je bilo, ko je moral gledati, kako so na dvorišču trboveljske gostilne »pri Figabirtu« streljali njegova znanca in prijatelja, pa tudi sodelavca. To sta bila Dušan Kren in Stanko Kuder, ki so ju ustrelili v avgustu 1941. S Krenom sta se pred ustrelitvijo celo poslovila in si segla v roke. Naročil je Novaku, da pove domačim, če bo preživel, naj preveč ne žalujejo za njim. Ko sta oba talca padla, je moral Novak z rokami pobirati po dvorišču raztresene možgane in jih znašati v obe krsti.

Potem so mu sporočili, da je tudi on obsojen na smrt. No-

V Močniku pri Zdolah so v začetku julija odkrili spomenik Rudiju Rožancu-Slavu

benega dvoma ni bilo, da ga bodo zares ustrelili. Preveč so vedeli o njem in streljali so tudi take, ki so bili manj krivi. Začel je tuhtati, kako bi pobegnil. Prosil je, da bi lahko v zaporu kaj delal. Dovolili so mu nositi premog. Oprezoval je, kod bi lahko pobegnil. Toda vselej je bil preveč zastražen in na zaprtem dvorišču. Bil je že november...

Nekega dne se je spomnil bucike, ki mu jo je upelo skriti pri pregledu. Spomnil se je tudi, da je že marsikdo pobegnil iz bolnišnice, da v bolnišnici jetnikov ni moč tako nadzirati kot v zaporu. Nemci se bodo zbal zalezljive bolezni in ga bodo poslali v bolnišnico...

Poiskal je tisto buciko in se začel zbadati. Po rokah, nogah, vratu, prsih. Zadiral si jo je globoko pod kožo. Spočetka so ga bolečine pestile, potem je nekako otrpnil. Povsod so se mu pojavili veliki rdečkasti izpuščaji.

»Srbečica je,« je ugotovil nemški bolničar. »Ali ga takoj ustrelite ali pa v bolnišnico z njim! Drugače nam bo okužil ves zapor in še nas same.«

Odpeljali so ga v trboveljsko bolnišnico. Nekaj dni je bil sam, nato je dobil v sobo še molččega in zagonetnega neznanca. Malo sta govorila. Po cele dneve je vsak ždel pod svojo odejo s kolena pod brado. Po hodniku je štorkljal stražar, ki ga je zamenjaval drugi z matematično točnostjo.

Jože Novak je oprezoval skozi okno proti svojim planinam. Na njih se je že pojavil sneg in vsako jutro je travo pokrivalo ivje. Nedaleč od bolnišnice je bil v strmem bregu gozd. Okoli poslopja je bila bodeča žica, straže so hodile ob njej, v bližnjih hišah so stanovali Nemci. Naglo je v njem dozorel sklep, da bo pobegnil. Posebno še, ker mu je zdravnik zapretel, da ga bo čez nekaj dni poslal nazaj v zapore.

Neke noči njegov čudni soseď dolgo ni hotel zaspati. Novak ga je dolgo pritaženo opazoval izpod odeje. Ko je končno nekaj pred polnočjo soseď le zaspal, se je Novak odločil. Odprl je okno, se prijel za od-

točni žleb in se ob njem spustil v globino. Nekaj časa je plezal po žlebu. Globoko spodaj je slutil trda mrzla tla. Nenadoma mu je spodrsnilo in padel je nekam globoko. Treščil je na betonski pločnik in obležal. Nekaj časa se ni zavedel, kje je in kaj se z njim dogaja. Šele čez čas se je ovedel, da je skočil skozi okno iz drugega nadstropja, da ga bodo nemara spet ujeli in najbrž takoj pobili. Skočil je na noge, stekel čez dvorišče in se znašel pri ograji iz bodeče žice. Čez njo ni mogel. Zato je splezal na drevo, se po vejah povzpел še više in skočil na drugo stran. Nekje v bližini sta besno zalajala dva velika mesarska psa. Začuli so se kriki straž. Novak se je pogнал ves omotičen od padca proti gozdu. V samih spodnjih hlačah, bolniški srajci in copatah.

Iz gozda je poslušal, kako se ženo za njim. Tekel je v breg. Domov ni maral, saj je vedel, da ga bodo tam najprej iskali. Ni se zmotil. Tudi k sestri ni hotel. Res je nekdo izdal še njo in tudi tam ga je čakala zaseda. Dva dni in dve noči je taval po zasneženih gozdovih, preden je prišel v Krašnjo k drugi sestri. Nekaj

časa je potoval na kmečkem vozu. Vozniku se je zlagal, da so ga kar takega odpustili iz bolnišnice.

Hudi napori in mraz, pa tudi mučenje v ječi so mu zrahljali zdravje. Do aprila 1942 se je zdravil v nekem skrivališču in od časa do časa ga je pregledal partizanski zdravnik. Potem je postal kurir Kamniškega bataljona.

Iz trboveljske bolnišnice pa je moral bežati še enkrat. V februarju leta 1945 so ga kot kurirja relejne postaje nad Trbovljami v visokem snegu Nemci ranili v obe nogi in v roko. Bežal je pred njimi, se jim skril v gnojnico, a so ga izsledili po krvavih sledovih. Odgnali so ga v bolnišnico, kjer bi ga ozdravili. Menili so, da bodo od njega kaj zvedeli. Nihče ni hotel povedati, kdo je in tudi sam se je pretvarjal, da je nezavesten. Tako Nemci niso vedeli, koga so ujeli.

Glas o ujetem partizanu pa je preko partizanskih zaupnikov prišel tudi do Novakovih tovarišev. Oblekli so se v nemške uniforme, prišli v bolnišnico in ga zavitega v odejo odnesli v hribe. Tako se je še drugič rešil gotove smrti.

Mile Pavlin

Sam proti osmim tankom

V ČASU NOB so mnogi borci izvršili junaška dejanja, za katera pa malokdo ve. Eden takih bivših borcev je tudi tovariš Valentin Leban.

Leban se je rodil leta 1911 v Gor. Tribuši pri Čepovanu. Že zmlada je bil zaveden Slovenec, zato je sovražil vse, ki so zatirali njegov narod. Leta 1937 je ob napadu Italije na Etiopijo pobegnil v Jugoslavijo, ker se ni maral boriti za italijanske imperialiste. Iz Jugoslavije je potem ilegalno prihajal v domače kraje, zbiral mladeniče, ki so dobivali pozive za odhod v Etiopijo, in jih vodil v Jugoslavijo. Ko se je nekega dne spet vračal iz Jugoslavije z istim namenom, so ga blizu Ledin ujeli karabinerji. Odvedli so ga v Čepovan, nato pa v Trst. Tu je bil kot vojaški dezertter obso-

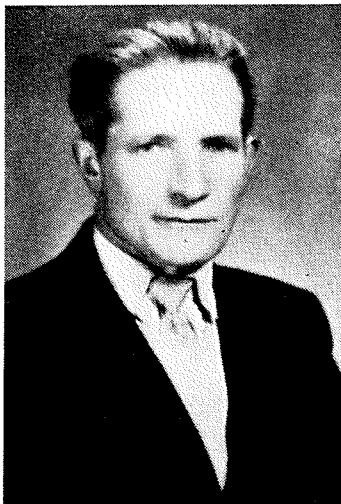
jen na zaporno kazen za dobo 3 let in 3 mesecev. Ko je prestopal kazen v proslulih vojaških zaporih v Gaeti, so ga poslali na Sicilijo in ga vtaknili v neko vojaško enoto. Toda v svoji neupogljivosti je po nekaj mesecih dezertiral iz te enote in se nato skrival na Siciliji vse dotlej, ko so jo osvobodili zavezniki. Ko je zvedel, da se v Bariju formirajo prekomorske brigade, je odpotoval tja. Od tam pa je s III. prekomorsko prišel v Dalmacijo. Najprej se je kot strelec udeleževal raznih bojev, ki so jih imele enote IX. divizije VIII. korpusa. Tako se je v času desanta na Drvar boril proti Nemcem. V boju na nož je bil dvakrat ranjen, v brado in v levo pazduho. Vzlic temu se je vse do konca boril proti padalcem.

Kasneje je postal topničar. Ker je bil zelo hraber in dober topničar, je naposled dosegel čin vodnika. Tedaj mu je bil zaupan nemški protitankovski top s sedmimi topničarji. Z njimi se je udeležil številnih bojov v Dalmaciji, Bosni in Hercegovini. Tako se je udeležil tudi bojov za osvoboditev Korčule. Po osvoboditvi tega otoka je njegova brigada dobila nalogo, da likvidira nemške in ustaške postojanke na polotoku Pelješcu. Medtem ko se je brigada ponoči izkrčala na Pelješcu in napadla nemško postojanko v Trpanju, so nekatere enote IX. divizije zaprle kopenska pota, po katerih bi sovražnik iz te in drugih postojank utegnil uiti proti Stonu in dalje s polotoka. V tej zavori je sodeloval tudi tovariš Leban s svojim topom.

Ko se je neka sovražna kolona skušala prebiti s polotoka, je Leban dobil nalogo, da jo obstreljuje. Ustaši in Nemci so napeli vse sile, da bi si odprli pot skozi pregrado. V ta namen so začeli pred pehoto prodirati tanki. Skupina osmih tankov se je v bojni razporeditvi pomikala v smer, kjer je bil Leban s svojimi sedmimi tovariši, od katerih je bil eden prav tako Primorec kot on. To je bil Alojz Križmančič iz Bazovice. Položaj je postajal od trenutka do trenutka bolj kočljiv. Leban se je znašel pred težko izbiro: ali naj se vzlic brezizglednemu položaju postavi po robu tankom, ali naj se umakne. Toda, če bi se umaknil, bi moral prepustiti top sovražniku, ker ga ne bi več mogel spraviti na varno. Na to pa Leban ni hotel niti misliti. Ker je vedno, tudi v najbolj kritičnih trenutkih, ostal priseben, ga tudi ta, po vsem videzu brezupen položaj ni zmedel in zbegal. Po kratkem razmisleku se je odločil, da bo tanke napadel. Tovariše, ki so že omahovali spričo težkega položaja, je z nekaj besedami spodbudil, in začeli so obstreljevati tanke.

Ko so ustaši ugotovili, da jih obstreljuje protitankovski top, so se ustavili in pričeli obstreljevati položaj, kjer je bil top. Top pa je stal za neko grbino, kjer bi ga lahko dosegli samo izstrelki havbice,

zato so granate in rafali iz tankov švigali nad glavami Lebana in njegovih tovarišev. Čez čas pa je kos granate, ki je slučajno padla v bližino topa, zadel Križmančiča, ki je bil merilec, v glavo ter mu odprl lobanjo. Ko je mrtvi Križmančič omahnil, se je ostalih topničarjev mahoma polastila nerazložljiva malodušnost in pričeli so drug za drugim bežati s položaja. Z njimi je bežala tudi bolničarka Elica, ki je vsa iz sebe pozivala Lebana, naj se tudi on umakne, češ da je nesmiselna borba proti tolikim tankom, ki se utegnejo vsak

čas pognati proti topu. Leban je klical tovariše, naj se vrnejo k topu, toda nihče več ga ni poslušal. Tako je nazadnje ostal čisto sam. Tedaj je sklenil, da bo sam napadal tanke, ki so bili oddaljeni od njega 300—400 metrov. Ustaši, ki niso niti slutili, kaj se je vtem odigralo okrog topa, so še dalje obstreljevali Lebanov položaj. On pa je obstreljeval nje. Sam je meril, sam je prinašal granate, ki so bile v zaklonu nekaj desetnih metrov od topa, sam je potegoval sprožilec in ugotavljal, kam je padla granata. In ko je naposled zadel prvi tank in videl, da se je vnel, mu je to vilo novega poguma. Malo nato je pogodil drugi tank, in tudi ta se je vnel. Nedolgo zatem je zadel tretji tank in ga vrgel iz boja.

In tako je postopoma uničeval tank za tankom ter naposled uničil vseh osem tankov in vse ustaše, ki so bili v njih. Niti eden se namreč ni rešil iz gorečih tankov, za njimi so ostali le zогleneli okostnjaki.

Takšen je bil zaključek tega nenavadnega, edinstvenega dvoboja, ki je trajal cele štiri ure.

Po tem junaškem podvigu je komandant divizije javno pohvalil Lebana kot junaka dneva in izjavil, da je zaslužil zlato medaljo.

Naslednji dan je Lebanova enota naletela na neko nemško-ustaško motorizirano kolono. V njej je bilo okrog 170 kamionov, natovorjenih z vojaštvom, opremo in strelivom. Cesta, po kateri je šla kolona, se je vijugala po pobočju strmega hriba. Vtem se je Lebanova enota pripravila za napad na kolono. Pred njo in za njo sta vozila po en tank. Čez čas je prednji tank naletel na mino, ki mu je raztrgala gosenice. Ker ga kolona ni mogla obiti, je obtičala na cesti. Med tem časom je Leban začel obstreljevati tank na začetju kolone in ga po nekaj streljih poškodoval, tako da se ni mogel več ne premikati ne streljati. Vtem so borci navalili na sovražnika, ki se je bil postavil v bran, in ga naposled razbili. Zaplenili so vse kamione in tovor. Leban je bil tudi tokrat pohvaljen.

Z večjim ali manjšim uspehom je sodeloval še v številnih drugih bojih. V hudih bojih okrog Širokega Brijega se je prav tako odlikoval s svojo neustrašnostjo in preudarnostjo. S svojim topom je razbijal sovražne bunkerje in tako utiral pot pehoti v to močno utrjeno nemško-ustaško gnezdo. Tako se je udeležil tudi bojov za osvoboditev Mostarja, Splita, Knina in mnogih drugih krajev v Hercegovini, Bosni in Dalmaciji. Končno se je marca 1945 udeležil tudi bojov za osvoboditev Bihača. Tu pa je, žal, izvršil svoje zadnje naloge kot borec NOV. Med boji za Bihač je s svojim topom branil most čez reko Uno. Medtem je v njegovo bližino padla granata. Dva topničarja je ubila, njega pa

so izstrelki ranili v glavo, zlasti hudo pa v noge. Kljub temu je hotel še dalje ostati pri svojem topu, s katerim je požel toliko uspehov. Le stežka so ga prepričali, da mora v bolnišnico. Najprej so ga poslali v splitsko bolnišnico, nato pa so ga prepeljali v Zadar in zatem v Trst. Od tam so ga premestili v ljubljansko in nazadnje v vipavsko bolnišnico. Od tu se je šele avgusta 1946 vrnil domov.

Za svoj vsekakor pomemben doprinos v času NOB je prejel red Zasluge za narod I. stopnje.

Alojz Ravbar

Prekop posmrtnih ostankov Giuseppa Tomizza

ŠKOFJA LOKA je letos 8. julija doživela posebno žalno slovesnost ob prenosu posmrtnih ostankov nekdanjega politkomisarja Garibaldijeve brigade, ki je padel za Lubnikom med zadnjo nemško ofenzivo na Gorenjskem v letu 1945.

Za grob padlega garibaldinca so se začeli letos zanimati njegovi svojci in mati, ki živi v Vidmu v Italiji. Preko občinske Zveze borcev v Škofji Loki in s pomočjo še živečega garibaldinca tovariša Guerri- na Zanutela v Gorici, ki je pred dvema mesecema obiskal kraj za Lubnikom, kjer je bil pokopan politkomisar, katerega je sam skupaj z drugimi tovariši pokopal, so v bližini vasi Mlake v gozdu našli grob komisarja I. brigade, ki se je zadrževala na Gorenjskem od decembra 1944 do konca vojne.

Politkomisar Giuseppe Tomizzo je bil eden izmed zelo priljubljenih in neustrašnih borcev Garibaldijeve divizije, ki je ob koncu II. svetovne vojne operirala na področju IX. korpusa. Skupaj s slovenskimi partizani so se garibaldinci borili z ramo ob rami proti Nemcem in domačim izdajalcem, ki so bili ob koncu marca in v aprilu leta 1945 na umiku. Najhujši so bili boji v

*Giuseppe
Tomizzo,
komisar
I. brigade
Garibaldijeve
divizije,
ki se je borila
skupaj
s slovenskimi
partizani*

začetku aprila 1945 na Blegišu in njegovi okolici, kjer je v tej ofenzivi junaško padel tudi politkomisar I. brigade Giuseppe Tomizzo v 22. letu starosti.

Škofjeloška organizacija Zveze borcev je skrbno pripravila prenos posmrtnih ostankov italijanskega junaka. Pred domom ZB v Škofji Loki so 8. julija postavili na oder krsto s posmrtnimi ostanki, ob njem pa je bila častna straža znanih škofjeloških borcev. Ob petju domačega pevskega zbora, častni salvi škofjeloškega garnizona in poslovilnem govoru sekretarja občinskega komiteja tovariša Milana Osovnikarja so se Ločani poslovili od italijanskega borca za svobodo in enakopravnost, ki je 16 let počival v slovenski hosti.

Izmed svojcev padlega garibaldinca je žalni slovesnosti prisostvovala sestrčna padlega politkomisarja, razen nje pa še tovarišica Ana Kalin, ki

je kot prevajalka — Slovenka, ki živi v Vidmu — pomagala pri vseh uradnih opravkih v Italiji za prevoz posmrtnih ostankov padlega borca v domači kraj.

Se tistega dne popoldne so prepeljali krsto v Videm, kjer je tamkajšnja organizacija bivših garibaldincev priredila lepo slovo svojemu borcu, ki se je junaško boril za bratstvo in enotnost med narodi. Slovesnega pokopa v Vidmu sta se udeležila tudi dva predstavnika ZB iz Škofje Loke, ki sta položila vence na grob in ob njem izrekla še naše zadnje slovo padlemu bratu — soborcu.

Naj ob tej priložnosti izrečemo priznanje občinski organizaciji ZB v Škofji Loki ter še posebno tovarišici Pogačnikovi in tovarišu Kalanu, ki sta si veliko prizadevala, da bi bilo lepo pietetno dejanje kar najbolje opravljeno.

*Vlado Rozman,
Škofja Loka*

Razprava o drugi fronti

Nemške divizije so prodirale v Rusijo. Rusi so potrebovali pomoč. Največja pomoč bi jim bila seveda druga fronta, t. j. vdor zahodnih zaveznikov na evropski kontinent. V nadaljevanju Churchillovih spominov, ki ga objavljamo v tej številki, razlaga avtor svoje mnenje glede take fronte, navaja pa tudi svoja pisma Stalinu in Stalinova pisma njemu, ki govorijo o tem vprašanju.

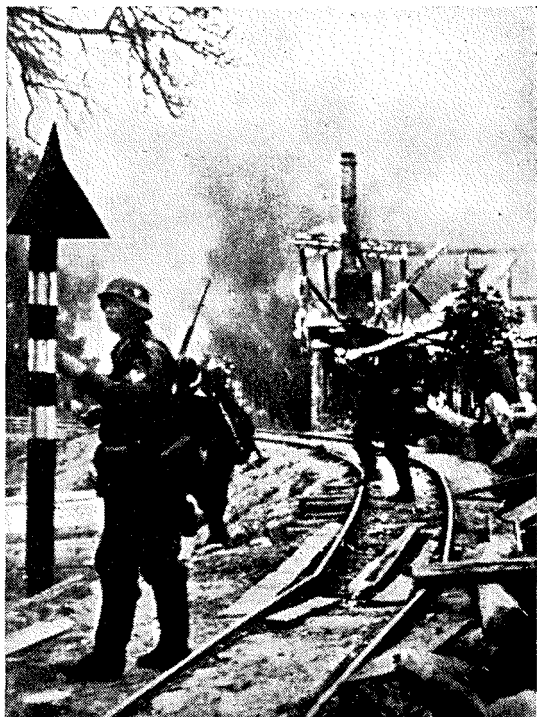
Rusi niso nikoli razumeli, kaj vse je potrebno za amfibijske operacije... Tudi Američani jih takrat niso povsem razumeli. Na invazijemskem področju je neogibno potrebna premoč na morju in v zraku. Razen tega je nujno potreben še tretji činitelj: veliko izkrcevalno ladjeve s posebnimi svojstvi in številne ladje za prevoz tankov. S takšno opremo je moč opraviti izkrčanje kljub močnemu odporu. Že pred tem sem se trudil, da bi si priskrbeli tako ladjeve. Vendar ga ni bilo moč zgraditi niti v manjšem obsegu pred poletjem 1943. Zdaj vsi vedo, da smo imeli zadostno količino izkrcevalnih ladij šele leta 1944... Jeseni leta 1941 še nismo imeli premoči na nebu zasedene Evrope, razen v območju mesta Pas de Calais, ki pa je bilo močno utrjeno. Izkrcevalne ladje so šele gradili in v Veliki Britaniji nismo imeli tako številne, izvežbane in opremljene vojske, kot jo je imel sovražnik na francoskih tleh. Kljub vsemu še zdaj krožijo nore zamisli o drugi fronti. Ne takrat in ne kasneje nismo mogli prepričati sovjetsko vlado, da za drugo fronto čas še ni prišel. Stalin mi je ob neki priložnosti rekel celo to, da bi takoj poslal tri ali štiri ruske korpuze, če se Angleži bojijo sami opraviti to nalogo. Ker nismo imeli dovolj brodovja in zaradi sličnih materialnih težav, ga na žalost nisem mogel prijeti za besedo.

Sovjetska vlada ni reagirala na govor, ki sem ga po radiu naslovil na Rusijo in ostali svet na dan nemškega napada. Samo »Pravda« in nekatera druga njihova uradna glasila so objavila odlomke in izrazila željo, da bi mi sprejeli njihovo vojno misijo. V najvišjih krogih pa je vladal molk. Menil sem, da je moja dolžnost prebiti led. Dobro sem razumel, da jim je nerodno zaradi vsega, kar se je bilo zgodilo ob izbruhu vojne med njimi (našimi) zavezniki. Prav tako ni bilo prijetno tisto, kar se je dogodilo med menoj in boljševisko revolucionarno vlado dvajset let prej. Zato sem se obrnil naravnost na Stalina in mu izrazil pripravljenost, da pomagamo ruskemu narodu z vsemi sredstvi.

»Ministrskemu predsedniku monsieuru Stalinu

7. julija 1941.

V Angliji smo vsi zelo zadovoljni, da se ruska vojska tako krepi in hrabro upira neusmiljenemu napadu nacistov, ki jih nihče ni izzval. Ves svet občuduje pogum in vztrajnost ruskih vojakov in ljudstva. Storili bomo vse, kar nam bodo dopuščali čas, geografski položaj in naraščanje naše proizvodnje. Čim daljša bo vojna, tem večja bo lahko naša pomoč. Noč in dan pošiljamo nad Nemce letalstvo, ki z vso silo razbija zasedena ozemlja in dosegljivi del Nemčije. Včeraj je bilo nad štiri sto naših poletov čez Rokavski preliv. V soboto ponoči je nad dve sto težkih bombnikov napadlo nemška mesta; nekateri med njimi nosijo tudi po tri tone eksploziva. Preteklo noč je bilo v akciji približno dve sto petdeset težkih bombnikov. Operacije se nadaljujejo. Nadejamo se, da bomo Hitlerja tako prisilili, da

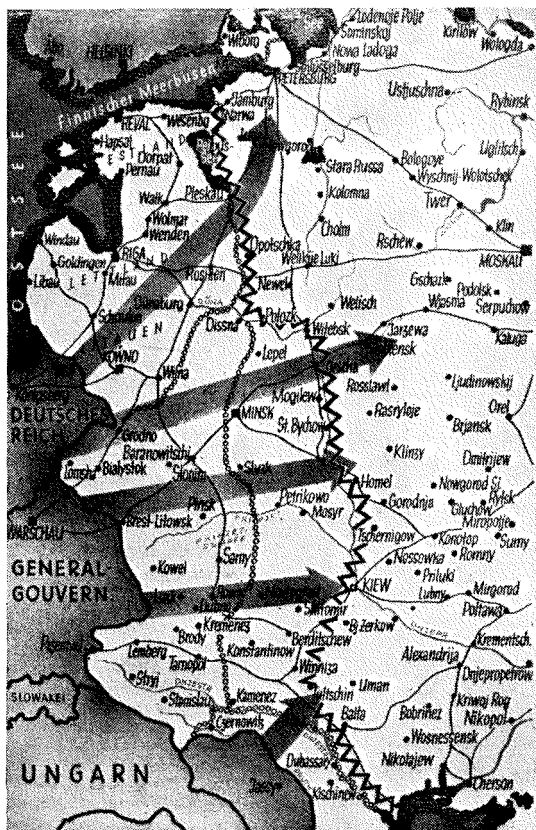
Prizor v Rusiji julija 1941

bo premestil na zahod del svojih zračnih sil in da vam bomo postopoma odvzeli del bremena. Vrh tega je Admiraliteta na mojo pobudo pripravila za bližnjo prihodnost pomembno operacijo; upam, da bomo z njeno pomočjo vzpostavili stik med britansko in rusko mornarico. V več akcijah vzdolž norveške obale smo medtem prestregli nekaj transportnih ladij, ki so plule na sever, z dobavami za čete v borbi proti vam.

Z radostjo pozdravljam prihod ruske vojne misije, s katero bomo izdelali operativne načrte za prihodnost.

Nadaljujmo, borimo se, da bomo iztrebili razbojnike!«

Prvi korak je morala biti vzpostavitev stikov z ruskim vojaškim poveljstvom, čeprav v mejah, ki so jih dovoljevale najvišje sovjetske oblasti. Potem smo dosegli privolitev svojih novih zaveznikov in takoj poslali v Moskvo številno vojno misijo. Enako nujna je bila takojšnja vzpostavitev stikov med obema mornaricama. Dne 10. julija sem poslal Admiraliteti naslednjo promemorijo:

Iz nemškega poročila o stanju na vzhodni fronti v drugi polovici julija 1941. S cikcakasto črto je označena tako imenovana Stalinova linija

»Ministrski predsednik prvemu lordu in prvemu lordu Admiralitete

10. julija 1941.

»Mislim, da je potrebno poslati manjšo mešano eskadro britanskih vojnih ladij takoj v ruske vode. Priti moramo v stik z njihovimi pomorskimi silami in začeti skupne operacije. To bi se moralo zgoditi, preden bomo začeli posebne operacije, ki jih imamo v načrtu. Prihod britanskega ladjevja v Arktik bi bil velikanskega pomena za rusko mornarico in za obrambno sposobnost ruske vojske sploh, kar bi nam prihranilo mnogo britanske krvi. Če bodo Rusi vzdržali in se borili vsaj do začetka zime, bo to za nas izredno koristno. Prezgodnji mir na ruski strani bi pomenil strašno razočaranje za mnoge naše državljane. Dokler se držijo, ni važno, kje je fronta. Ti ljudje so se izkazali vredni naše pomoči. Moramo se žrtvovati in tudi nekaj tvegati, da jih podpremo... Zato ne dvomim, da bo eskadra odplula v Arhangelsk.

Prosim Vas, da me v tem smislu čim prej obvestite.«

Že v prvi fazi smo upali, da bomo ustvarili podlago za vojno zavezništvo med obema državama... Obe zunanji ministrstvi sta si izmenjavali uradna sporočila, vendar sem šele 19. julija prejel prvo Stalinovo pismo. Tistega dne me je obiskal sovjetski veleposlanik v Londonu Majski, ki mi je izročil poslanico.

»Gospod Stalin ministrskemu predsedniku

18. julija 1941

Dovolite, da Vam izrazim svojo zahvalo za obe izročeni mi poslanici. Tako ena kot druga predstavljata izhodišče za pogajanja med najinima vladama. Sporazum je dosežen. Popolnoma se strinjam z Vašo ugotovitvijo, da sta Sovjetska zveza in Velika Britanija postali zaveznici v skupni borbi proti hitlerjevski Nemčiji. Prepričan sem, da bosta obe državi kljub težavam dovolj močni in da bosta strli sovražnika.

Ob tej priložnosti si dovoljujem pripombo, da je položaj na sovjetski fronti še vedno precej napet. Nemške čete so lahko izkoristile prednost nenadnega napada na Sovjetsko zvezo po prelomitvi nenapadalne pogodbe in naša vojska čuti vso težo posledic. Lahko si predstavljate, da bi bil položaj nemških oboroženih sil še veliko bolj ugoden, ako bi se morale sovjetske čete upirati sovražniku pri Odesi, pri Kamencu Podolskem, Minsku in Leningradu. Imeli smo srečo, da je do tega prišlo vsaj pri Kišinjevu, Lwovu, Brestu Litovskem, Kovnu in Viborgu.

Menim pa, da bi bil vojaški položaj Sovjetske zveze in Velike Britanije mnogo boljši, ako bi mogli ustvariti še kakšno fronto v severni Franciji in na Daljnem severu. Fronta v severni Franciji bi primorala Hitlerja, da bi odvil del svojih čet z vzhoda, obenem pa bi mu onemogočila invazijo v Veliko Britanijo. Ustvaritev takšne fronte bi naletela na ugoden odmev tako pri britan-

ski vojski kot pri vsem prebivalstvu južne Anglije.

Dobro se zavedam težav, ki jih nalaga ta rešitev, toda uresničiti jo je treba v korist naše skupne borbe in v korist same Velike Britanije. To je najprikladnejši trenutek, zakaj Hitlerjeve sile so zdaj zavzete večinoma na vzhodu, kjer še niso dosegle konsolidacije zavzetih položajev.

Še lažje je ustvariti fronto na severu. Tam bi Velika Britanija pomagala samo s pomorskimi in letalskimi operacijami, ne da bi morala izkrcati čete in topništvo. Pri operacijah bi sodelovale sovjetske enote na kopnem, na morju in v zraku...«

Rusi so torej začeli pritiskati na nas, da bi načeli drugo fronto že ob samem začetku našega dopisovanja. En in isti motiv se je neprestano ponavljal; v vsakem dopisu smo čutili monotoni prizvok omalovaževanja. Razumevanje so pokazali le za skrajni sever.

To je bila prva Stalinova brzozjavka. V njej sem zasledil prvi in zadnji znak kesanja, ki so ga kdajkoli pokazali sovjetski voditelji. Ne da bi ga kdo naprosil, se je Stalin skušal opravičiti in pojasniti nenadno spreobrnitev. Zagovarjal je strateško nujnost Rusije, zaradi česar je bilo potrebno, da bi bile nemške vojne sile čimbolj oddaljene od njenih meja. To bi omogočilo pravočasno in popolno mobilizacijo ruske vojske, ki mora dotekati iz sila oddaljenih krajev. Nikdar nisem podcenjeval tega argumenta. Zato sem mu odgovoril z razumevanjem...

Že v prvem času sem ukrenil vse, kar se je dalo, da bi pomagali Rusom s strelivom in z vsem potrebnim. Usmerjali smo ladje z materialom iz Združenih držav, ali pa smo jih nатовarjali v Veliki Britaniji. Prve dni septembra smo poslali v Murmansk našo ladjo *Argus* z ekvivalentom dveh eskadril lovcev tipa *Hurricane*, ki naj bi pomagali pri obrambi tega oporišča in sodelovali z rusko vojsko. Dne 11. septembra sta bila oba oddelka že na delu. Hrabro sta se borila tri mesece. Zavedal sem se, da je bilo moč v prvih mesecih zavezništva kaj malo storiti, zato pa sem poskušal izpolnjevati vrzeli s prijaznostjo...

Gume je primanjkovalo in dragocena je bila. Rusi so je zahtevali velikanske količine. Prišlo je celo do tega, da smo načeli svoje skromne rezerve.

»Ministrskemu predsedniku monsieur Stalinu.

28. julija 1941.

1. Guma — Blago Vam bomo poslali z Otoka ali pa iz Združenih držav po najprimernejši poti. Prosim Vas, da mi sporočite, katero vrsto želite in v kakšni obliki. Prejšnja naročila smo že izpolnili...

2. Vztrajnost sovjetske vojske v obrambi rodne zemlje nas napolnjuje z navdušenjem. Nemčiji se bliža strašna zima z bombami. Nihče še ni okusil tistega, kar jo čaka. Kmalu bomo začeli s pomorskimi operacijami, ki sem Vam jih omenil v zadnji brzozjavki. Zato se Vam zahvaljujem za razumevanje, ki ste

Smolensk v plamenih

ga pokazali glede naše skromne pomoči kljub hudi borbi. Storili bomo vse, kar bo v naši moči.»

Potrudil sem se, da bi s pogostimi osebnimi sporočili vzpostavil prav tako prisrčne stike kot s predsednikom (ZDA). Med dolgotrajnim dopisovanjem sem iz Moskve prejel mnogo očitkov in zelo redkokdaj kako prijazno besedo. Na svoje brzozjavke sem prejemal odgovore šele po nekaj dneh ali pa sploh nikoli.

Sovjetska vlada je živila pod vtisom, da nam izkazuje veliko uslugo, če se bori za obstanek na lastnem ozemlju. Čim huje so se Rusi borili, tem večji je postajal naš dolg. Toda takšna presoja ni bila pravična. V teku dopisovanja sem moral trikrat energično protestirati, posebno zaradi ravnanja z našimi mornarji, ki so kljub velikim nevarnostim srečno pripeljali potrebni material v Murmansk in Arhangelsk. Prenesel sem tudi hvalisanje in očitke, zakaj »strpnost je odlika« vseh, ki imajo posla s Krimljem. Bil sem vedno zelo potrpežljiv z njimi, ker sem upošteval velikanske težave, s katerimi sta se morala boriti Stalin in neuklonljivi ruski narod.

(Sledi nadaljevanje)

Bizerta, Burgiba in bombe

OD KONCA lanskega junija, ko je bila proglašena neodvisna republika Kongo, svet kar naprej stresa mrzlica hladne vojne. Umorjenega Patrica Lumumbo so komaj vrgli vsega iznakaženega v grob nekje v katanški džungli, že je blokovska drama, ki se razpleta v siju raket in v vzdušju atomske groze, doživela drugo dejanje: Laos. In še preden so trije laoški principi sedli za skupno zeleno mizo v mirni Švici, še preden so utih-

nili topovi med Vientianom in Luang Prabangom, že si je hladna vojna izbrala drugo prizorišče na drugem koncu sveta: v Svinjskem zalivu so izkrcali kubanske emigrante — plačance ameriške obveščevalne službe — da bi vrgli zakonito vlado Fidela Castra. In komaj se je polegel hrup, ko so revolucionarni Kubanci vrgli pritepence deloma v morje, deloma v močvirje, kjer so jih polovili, že se je igra na robu atomskega prepada preselila v

Evropo, na otok sredi vzhodno-nemškega kopnega — v Zahodni Berlin.

Priče smo novega vzpona divje oboroževalne tekme, ki golta milijarde dolarjev in rubljev, ljudje, kozmonavti — Gagarin, Shepard, Grisson so postali uteži na tehtnici blokovske premoči, položaj postaja podoben tistemu pred drugo svetovno vojno, le z nuklearno-raketnim predznakom... Julij je bil v ZDA vroč, ker je predsednik Kennedy pod geslom »Berlina ne damo, naj stane, kar hoče, pa čeprav atomski spopad«, navil vojaške izdatke, pozval rezerviste na pripravljenost. Julij je bil v Sovjetski zvezi vroč, ker je tudi premier Hruščev prekleal napovedano skrčenje sovjetske vojske, povečal proračun in pokazal zahodnim vojaškim atašejem superreaktivna, supernadzvočna letala, ki so na moskovskem nebu nazorno demantirala ameriški vojaški monopol pri letečih trdnjavah in raketnih letalih.

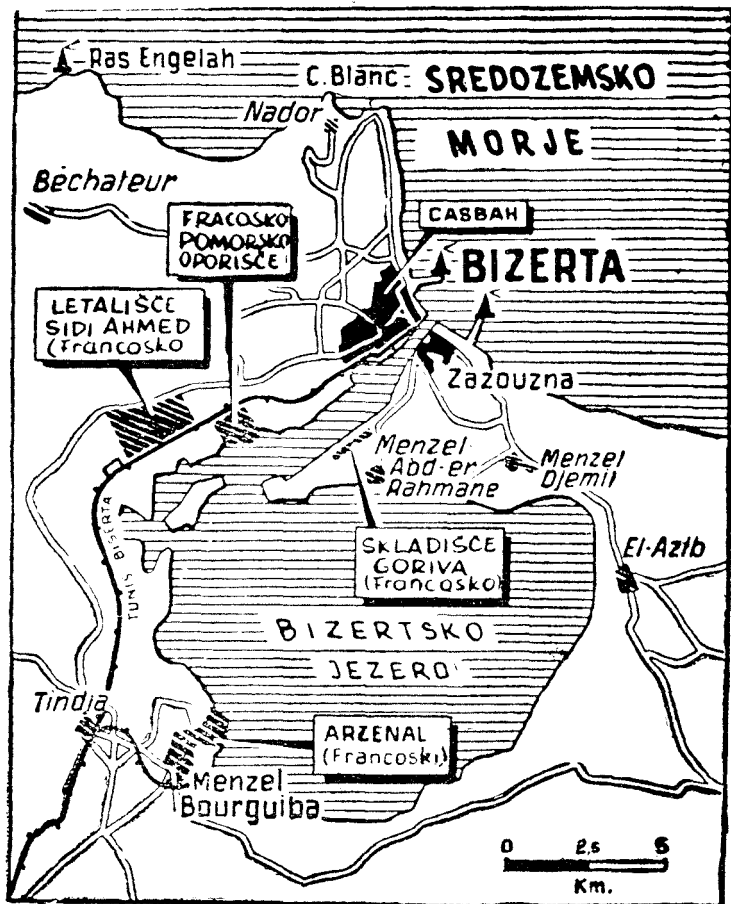
Za dimno zaveso hladne vojne okoli Zahodnega Berlina pa kujejo imperialisti nove zarote, nove agresije. Trn v peti so jim zlasti nove neodvisne države.

Francoska agresija v Bizerti — padalci, ki masakrirajo mlade Tunizijce, Tunizijke z razparanim trebuhom in v njem ubito nerojeno dete, strelji v hrbet z balkonov francoskih priseljencev, več sto mrtvih — je zgovorno svarilo, da hladna vojna lahko postane razbeljena kakor strojnična cev, mračno svarilo, da hladna vojna ne pozna zemljepisnih meja, da se tako rekoč iz meseca v mesec seli s kontinenta na kontinent.

Ko je predsednik tunizijske republike Habib Burgiba 1. junija 1955 priplul na krovu ladje »City of Algiers« v pristanišče Tunis s pogodbo v žepu, da postane Tunizija neodvisna od Francije, je množici ljudi, ki ga je prišla pozdraviti, dejal:

»To ni bila zmaga nad Francijo, bila je zmaga v Franciji, s Francijo.«

Zdaj, po šestih letih, je Tunizija in z njo Habib Burgiba izkusila, da uradna Francija iz leta 1961 meni, da tisto pred šestimi leti ni bilo drugega kot

Tunizija je postala pred 6 leti neodvisna, toda njena neodvisnost je čedalje bolj trn v peti francoskim imperialistom, kar so pokazali zlasti zadnji dogodki v Bizerti. Tunizijsko ljudstvo se je odločno postavilo po robu agresiji. Na sliki vidimo množico demonstrantov v Bizerti s transparentom: »Nobenega tujega vojaka ne maramo na naših tleh!«

kapitulantska zabloda tedanjih ministrskih predsednikov Mendès-Francea in Edgarja Faura. O kaki skupni zmagi Tunizije in Francije ni že zdavnaj več govora. De Gaullova Francija je vsem resolucijam Varnostnega sveta in intervencijam Daga Hammarskjölda navkljub razširila svoje oporišče na tuniškem ozemlju — Bizerto, ki si jo je pred šestimi leti izgovorila. Ta mostišča okoli dosedanje baze v Bizerti ne morejo biti drugega kakor nevarno znamenje, da bi jih utegnili še nadalje širiti in s tem ožiti suvereno republiko Tunizijo, da bi tako vsaj kolikor toliko obnovili razpadli francoski imperij.

Zahodni komentatorji so popisali na tisoče listov papirja, razlagajoč »tragično dilemo« Habiba Burgibe — razpetega med ljubeznijo do svobodne, neodvisne Tunizije in zvestobo Franciji in Zahodu. Ni jih malo na Zahodu, ki so vztrajno pisali o Burgibi kot o najbolj prozahodnem afriškem državniku.

Ta dilema Habiba Burgibe se je bridko zaostрила že 8. februarja 1958, ko so francoska

letala bombardirala tunizijsko vas Sakiet Sidi Jusef ter posejala razdejanje in smrt. Predsednik Burgiba je tedaj izjavil: »Po tem bombardiranju ni več mogoče nikakršno sodelovanje s Francijo. To je odkrito agresivno dejanje.«

Minila so leta in svet — z njimi pa nemara tudi Tunizija — je malone pozabil, da bi Francozi, dokler so na tunizijskih tleh, utegnili spet sejati razdejanje in smrt. Julijski dnevi v Bizerti so obudili spomine na Sakiet Sidi Jusef in hkrati prinesli spoznanje, da je bilo bombardiranje vasi na tunizijsko-alžirski meji le medla predigra v julijski pokol iz leta 1961.

Francoski imperij je ustvaril svoje prvo mostišče v Afriki leta 1830, ko so se francoske čete izkrcale v Alžiriji. Od tod je Francija razširila svojo kolonialno oblast na Maroko in Tunizijo, nato pa prek Sahare segla po širjavih ekvatorialne Afrike. Francija je spremenila Tunizijo v protektorat, imenovala »rezidenta«, ki je vladal deželi, pri čemer je imel tuniškega beja za svojo lutko, da je igra bila videti lepša. In

ladje so jele dovažati francoske priseljence čez Sredozemsko morje. Ti so dobili zemljo, najboljšo zemljo. Francozi so gradili ceste, zgradili železnico, odpirali rudnike, vlekli iz tunizijske zemlje in Tunizijcev samih vse, kar se je dalo donosnega izvleči. Francozi so vladali, imeli najboljšo zemljo, imeli ključne gospodarstva, Tunizijci so lahko kimali v organih lokalne uprave, nekateri so celo obogateli, večina pa je otepala čedalje hujšo revščino. Skratka: stara kolonialna pesem, tokrat s francoskim napevom in arabskim akcentom.

V takšnem vzdušju je odraščal Habib Burgiba, rojen leta 1903 v ribiški vasi Monastir.

Leta 1924 se je znašel v Parizu kot reven študent z veliko željo po znanju. Študiral je pravo, študiral zgodovino francoske revolucije, študiral biografije mož, ki so prinesli svojim deželam neodvisnost: Garibaldi, Mazzinija, Bolivarja in drugih.

V Parizu se je oženil s Francozino in dobil sina (ta je zdaj veleposlanik v Washingtonu). Leta 1927 se je Burgiba z družino vrnil v Tunizijo. Jel si je

služiti kruh kot advokat. Hkrati se je čedalje bolj ukvarjal s politiko. Leta 1934 je ustanovil stranko Neodestur (stranko nove ustave), križaril v razmajanem avtomobilu po rodni deželi in agitiral med kmeti za neodvisnost.

Francoski naseljenci so začeli akcijo, da bi se znebili tega mladega politika, ki je dobival čedalje več pristašev. Dosegli so, da so ga oblasti zaprle. V dvajsetih letih svojega političnega delovanja je bil Habib Burgiba dvanajst let po francoskih ječah ali v pregnanstvu.

Po drugi svetovni vojni, ko je kolonialni sistem dobival čedalje hujše udarce, so hoteli francoski koloni — in ne samo oni — z vojaštvom obračunati s pristaši Neodesturja. Ti so v sili zgrabili za orožje, začeli so se spopadi in obračuni širom po Tuniziji, dokler ni prišla v Parizu na krmilo vlada, voljna

napraviti kompromis. Burgibo so izpustili iz zapor. Pogajanja o notranji avtonomiji in kasneje tudi o neodvisnosti so se zaključila s proglasitvijo neodvisne Tunizije.

Na tunizijskem ozemlju pa je ostala Bizerta. Burgiba je večkrat zahteval od Francozov, naj izpraznijo to svojo bazo, za katero so zahtevali poldrugo milijardo v našem denarju. Do spopada je prišlo, ko je Tunizija zahtevala, naj Francija izprazni Bizerto do 19. julija.

Ostalo je bolj ali manj znano: Pariz ni hotel sprejeti generalnega sekretarja OZN Daga Hammarskjöld, ignoriral je sklepe Varnostnega sveta, razširil svoje položaje v Bizerti.

Hladna vojna teče dalje. In včasih postane razbeljena kakor strojnična cev po jurišu.

Jože Šircelj

Pod afriškim soncem

ADIS ABEBA — Bojim se šakalov, je dejal naš šofer, se rahlo namrščil in zlezel nazaj v džip. Bil je utrujen. Kaj ne bi bil po celodnevni vožnji skozi Danakilsko puščavo. Že dopoldne je pihal v Asabu, ob Rdečem morju, vroč in suh hamsin, znanilec deževne dobe, ob desetih zvečer pa je kazal termometer še vedno 38 stopinj. Prvi avtomobil smo srečali šele pri tridesetem kilometru, prvega človeka pri petdesetem, vsaka dva, tri kilometre pa smo videli skelet kakšnega osla ali kamele.

Tudi jaz sem bil utrujen. V hotelu »Agip«, kjer sem prenočeval, sem sicer naravnal ventilator na številko 4, navil čez eno uro na 5, vstal ponoči s postelje in popravil na 6, toda kaj naj bi vse to pomagalo, ko sem pa že zvečer zaprl vsa okna. Zaradi kač!

Kakšne kače, saj jih ni, me je skušal naslednje jutro pomiriti hotelir, ko je zvedel, kako sem se zaprl. V Asabu ni kač, le šakali in hijene se klatijo okrog mesta. Vendar oken kljub temu nisem odprl za več kot za dlan.

Priznam odkrito, da sem šel z nezaupanjem na pot in da sem zvečer, ko se je stemnilo, gledal napeto, kakor kak lovec, na vse strani. Kdaj se bodo pojavili maskirani banditi in zamahnili s kopjem proti nam, sem ugibal pri sebi. Zakaj niso postavili več policijskih postaj, zakaj nas prepuščajo tako žalostni usodi, sem se jezil med vožnjo. Pozdravil sem vsak kamion, ki smo ga srečali ali prehiteli, kot dragocenega »zaveznika«. In vendar se ni nič zgodilo. Zadnje bandite so polovili in likvidirali že pred osmimi leti.

Tukaj se bomo ustavili za nekaj ur, je dejal šofer in začel ustavljati avto. Kar pogledal sem. Kaj, tukaj, na samem? Toda, če je že trideset let v Etiopiji, potem že ve, kaj dela.

In tako smo spali v džipu, kar na cesti, sami, popolnoma sami, kakor da bi bili kje v Evropi. Poskušal sem zaspiti, toda nisem mogel, saj je bilo ponoči tako svetlo kot pri nas po sončnem zatonu.

Bila je čudovita noč. Na eni strani neba se je mesec po-

igraval z oblaki, na drugi strani se je bliskalo kakor pred nevihto, sredi noči pa je zapisnil tako čuden veter, da se mi je zdelo, kakor da bi v daljavi zaregljale strojnice. Soparen zrak se vso noč ni umiril. Tudi jaz se nisem, saj mi je narava tudi ponoči, vsako uro, odkrila kakšno novo tajno.

Štel sem zvezde črnega afriškega neba, si naslikal v fantaziji živali, ki se klatijo krog nas. Zdaj se morda vračajo domačini z lova, sem pomislil v naslednjem trenutku, morda pa se končuje tudi drama dveh živali, sprtih na življenje in smrt. Kdo ve, ko pa čepiš v svojem avtomobilu.

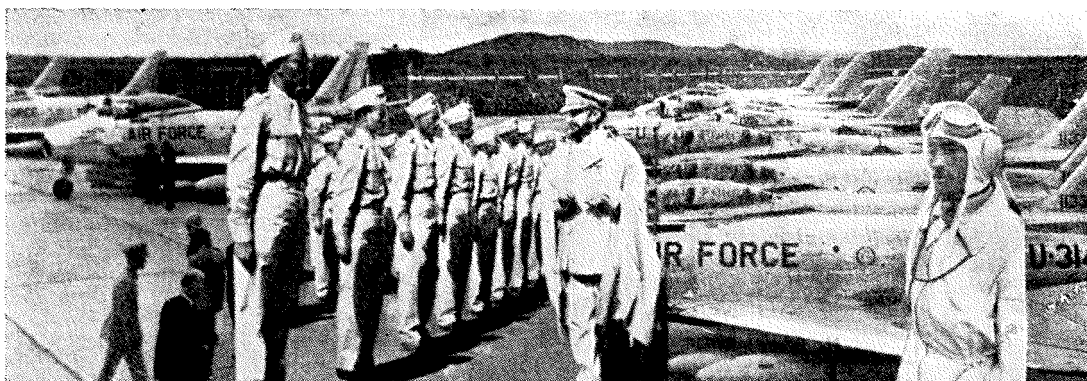
Daleč, daleč, na robu obzorja so se svetili zeleni griči Afrike, toda do teh gričev je bilo še daleč in meni so misli še vedno uhajale nazaj. V arabske dežele, ki sem jih med potjo obiskal. Prerezal sem Rdeče morje počez in podolž, se ustavil v Džidi, Akabi, Port Sudanu in drugih lukah.

Štiri tedne so ropotali stroji pod mojo kabino v enakomernem, monotonem ritmu, štiri tedne smo vsak dan po nekaj ur buljili v morje, da bi videli kje kakšnega morskega psa — naš kapitan ni videl niti enega v svojem življenju — sedaj pa ležim znak in strmim v zvezde.

Kje so danes heroji, ki so prekrizali Arabijo od juga na sever, od severa na jug, spali v šotorih, potovali s kamelami, delili dobro in slabo z beduini, odkrivali stara mesta, stare civilizacije! Kdo še ve zanje? Kdo ve za imena tistih, ki so prvi preprečali Saharo, odkrili izvire afriških rek, ugotovili tok Nila, Konga in drugih veletokov.

Bogati Američani se pripelejo danes z letali v Nairobi, v petnajstih urah, v eni uri pa so z avtomobilom že v nacionalnem parku Ambroselli. Tisti, ki imajo denar! Tudi bogati muslimani gredo sedaj na božjo pot, v Meko, kar z letali. Kako se je vse spremenilo!

Ko so bili še Turki v Beirutu, si potreboval za pot do Tira, ki leži sto kilometrov da-

Cesar Haile Selasie ob obisku na novem letališču

leč, dva dni. S poštno kočijo. Potovali so le trgovci in visoki uradniki. Zdaj pa prideš v tem času že do Nove Zelandije. Kairo je veljal še pred tridesetimi leti za eksotično mesto, sedaj pa začenja eksotika šele v Indiji. Za modernega turista.

Rosa je še pokrivala tla, ko je šofer prižgal motor. Odlepili smo se. Na vzhodu, onkraj nekega slanege jezera, polnega belih kristalov, so se pokazali prvi prameni sonca. Ali bom zdržal do večera, sem nehote pomislil pri sebi, ko so mi začele lezti oči skupaj. Prav sedaj, ko se začenja nov dan!

Še nekaj ur smo se vozili po robu Danakilske puščave, potem pa se je začela cesta polagoma vzpenjati na dva tisoč metrov visoko planoto, s te pa na 3150 metrov visoki »Passo Mussolini« (še danes se tako imenuje). Namesto grmičevja so se že pojavile akacije, šakalom in hijenam so se priključili noji, najbolj čudni ptiči Afrike, nojem še zebre, slana; ponoči že od daleč vidna jezera, polna soli in bleska, so ostala za nami, v vročini Danakilske puščave, in vedno več je bilo tekoče vode.

Tudi domačini, Danakilci s kopji ali pa palico na rame-nih, se mi niso zdeli več tako strašni kot prvi dan. Pozdravljali so nas in se nam umikali s ceste. Ni bilo več niti posušenih in oglodanih skeletov oslov in kamel, narava je postajala bogatejša in pestrejša, čim više smo lezli.

Toda do zelenih gričev Etiopije je bilo še daleč in celi bokali znoja so šli z mene, preden sem prispel do tega zelenega otoka. Ni tako lahko priti do etiopske prestolnice. Afriški rog leži več tisoč kilometrov od Evrope, Adis Abeba pa na 2500 metrov visoki planoti, na višini Kredarice.

V tej višini je Triglavski ledenik, v Etiopiji pa večna pomlad, sonce in topla voda vse leto. Poleti, ko je sonce najvišje, v zenitu, je deževna doba, aprila in maja pa tako imenovano malo deževje. Sejejo v oktobru, po deževni dobi, žanjejo pa februarja, ko leži pri nas še debel sneg in se vsakod skriva doma.

In tiste dni je na Etiopski planoti precej deževalo. Reke so bile kalne in polne vode, pobočja gora pa so se svetila v toplem soncu. Tudi nas je poskropil dež, saj je prišel tako iznenada, da šofer ni imel niti časa, da bi pravočasno razpel platno. In tedaj se mi je zdelo, ko da bi vedril kje v Savinjski dolini ali pa se tiščal pod kakim kozolcem v Polhograjskih Dolomitih.

Pravega gozda še nisem videl, pragozdov pa menda Etiopija sploh nima, vendar — kako bogata in raznolika je ta dežela! Še včeraj smo bili v puščavi, iskali vode v potokih, pozdravili vsako, še tako posušeno in oglodano akacijo, sedaj pa se vse leskeče krog nas.

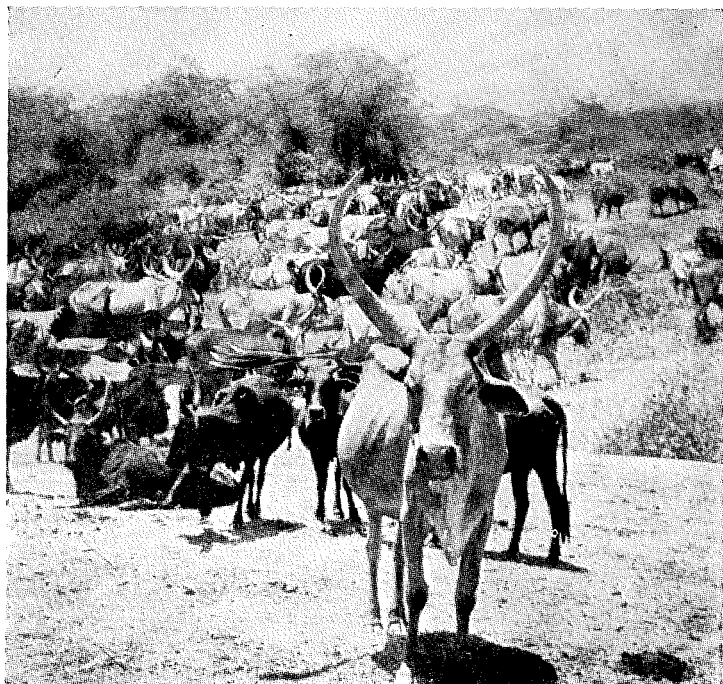
V treh dneh, kolikor traja vožnja od Rdečega morja do

Etiopske prestolnice, sem v bistvu prepotoval vse klimatske pasove naše zemlje, razen polarnega. V Etiopiji raste zato praktično vse, kar raste v Afriki, vegetacijska doba pa traja dvanajst mesecev. Medtem ko v tej pokrajini šele sejejo, v drugi že žanjejo. Naše razdelitve na zimski in letni čas ne poznajo, saj imajo le suho in deževno (krajšo) dobo. Kot v Indiji in deželah Južne Azije.

Vedno sem mislil, da je Beli Nil močnejši od Modrega, saj ima vendar daljši tok, toda, ko sem videl vse te žuboreče potočke, sem takoj razumel, zakaj je prav Modri Nil tisti, ki reši Egipt pred sušo. Brez Modrega Nila ne bi bilo Asuanskega jezua, Delta, kjer živi 95 % egiptovskega prebivalstva, pa bi se v nekaj letih spremenila v puščavo.

Res običi večina etiopskih rek v slanih jezerih, v šotih, kakor jim pravijo v Tuniziji, vendar — ali ni prav Mrtvo morje največja — in najcenejša — kemična tovarna na svetu! Slana jezera, na videz brez pomena, so torej bodoči rudniki Etiopije.

In kje na svetu je toliko deviške zemlje kot v Etiopiji! Vso Afriko bi lahko prehranila, vsaj tako zatrjujejo. Najbrž bo to nekoliko pretirano, vendar nam le da neko predstav o bogastvih te dežele. Toda od 60 milijonov hektarov zemlje se praktično izkorišča le šesti del — pa še ta s primitivnimi sredstvi.

Na etiopskih planotah se pasejo velike črede govedi

Do sedaj sem videl le leseni plug, v bistvu nekakšen drog, in prav zdaj, ko sem pogledal na dno neke doline, sem zapazil dva kmeta, kako sta obračala z oralom, da bi zarežala s svojim osličem še eno brazdo. In tako bo šlo najbrž do večera.

To je bila slika, ki je sicer razgrela mojo fantazijo in mi približala predstavo stare, pastoralne Afrike, ki živi in dela še po starih zakonih. Nebo je bilo lahno zastrto, v zraku so se spreletavali krokarji. Vsa Afrika je polna ptičev, velikih ptičev. Naselijo se kar po strehah vaških domačij. Skrbe za red in čistočo po dvoriščih.

Blaga toplota se je razlivala okrog, ko smo postali za nekaj časa, toliko, da je lahko šofer pretipal gume in nalil nove vode. Razgledal sem se naokrog. Vasi so počivale, prilepljene na pobočja kakor kakšni čebelnjaki. Hišice so bile zgrajene v obliki stožca, pokrite s slamo, obdane pa z manjšim vrtičkom. V vsaki je živela le ena družina. Kdo jim ne bi zavidal, te idile! In vendar rešitev ni v idili, marveč v industriji.

Spet je zatonilo sonce in spet se je noč umaknila dnevu. Že vse jutro opazujem Amharce, kako jahajo ponosno in vzravnano na svojih osličih in konjičih v mesto. Nekateri imajo tudi dežnike v rokah, tak je pač običaj tukaj. Nekateri jezdiijo kar v skupinah, po šest skupaj, ob cesti, da se jim ni treba vedno umikati. Tako so jezдили tudi kmetje pri nas, pre sto leti. Kako mogočni in ponosni so ti sinovi Afrike v svojih tradicionalnih nošah!

Kam neki gredo, vprašam tjavendan šoferja. V Adis Abebo, odgovori, kot da bi bilo to samo po sebi umevno. Smo že tako blizu? Že. In z vsakim kilometrom je bilo na cesti več avtomobilov, kamionov. Poglejte, me je začel kmalu nato opozarjati, tam je britansko veleposlaništvo, belgijsko poslaništvo, tu je bolnišnica Menelika II. itd. Prišli smo.

Rim leži na sedmerih gričih, smo zvedeli še v ljudski šoli (kdo bi jih znal naštet), Adis Abeba pa ob vznožju 3300 metrov visoke gore Entoto. Rimski griči bi bili tukaj kaj

skromni holmci. Visoki, tanki evkalipti (nekakšni topoli), po obliki pa tudi višini tako različni od košatih sikomor, ki ščitijo s svojo krošnjo korenine, so vse do zadnjega zakrivali mesto mojim očem. Potem pa se je naenkrat razgrnila pred menoj panorama najbolj zanimivega mesta, kar sem jih videl v svojem življenju.

Adis Abeba je rezultat šele zadnjih dvajsetih let, me opozarja znanec, ko me vodi po mestu. Pravzaprav se je etiopska prestolnica razvila šele v zadnjih treh, štirih letih, hiti pojasnjevati. Pred vojno je bila še navadna vas z dvorom in kolodvorom, bila je polna afriških tukulov, pritličnih hišic, zgrajenih v enem samem mestu iz evkaliptovih drevesc. Sedaj pa ima že evropski značaj.

Bilo je prav v nedeljo. Ne vem, ali je vseh dvajset tisoč avtomobilov, kolikor jih je registriranih v glavnem mestu, paradiralo tisti dan po mestu, toda imel sem vtis, da Adis Abeba v tem pogledu ne zaostaja za nobenim srednjevelikim evropskim mestom. Avtomobil, to je tudi tukaj geslo dneva, še več, obsesija. Tudi nužnost, saj ima baje mesto isto površino kot Pariz. Na tej površini pa živi le 400.000 prebivalcev, torej desetkrat manj kot v francoski prestolnici.

Ni lahko izbrati najlepši pogled na mesto. Meni se je mesto razodelo zvečer, ko sem zrl s terase Afriške palače prek valovite panorame njenih neskončnih predmestij pa evkaliptovih gajev proti zahodu, še obžarjenem z zadnjimi žarki, medtem ko so se na vzhodni strani prižigale prve luči.

Tedaj, v večernih urah, so razkošne limuzine delegatov že prihajale ena za drugo na konferenco o afriških vzgojnih in kulturnih vprašanjih. Adis Abeba se je že pripravljala h počitku, v Afriški palači pa so spregovorili šele prvi govorniki.

Šele po polnoči so ugasnili luči. Tedaj sem se tudi jaz vračal po praznih ulicah domov. Mesec je slabotno svetil, pred vrati cesarske palače pa se je pravkar menjala straža.

Miran Ogrin

● **AMERIŠKA AGENCIJA AP** V ALŽIRU je nedavno poročala, da vsak dan zapusti vroča alžirska tla 200 francoskih kolonistov. Odhajajo na francosko mediteransko obalo »na dopust«, od koder pa se redkokdo vrne. Kaže, da jim je res prevroče v Alžiriji...

● V ZAHODNI NEMČIJI bodo letošnjo jesen parlamentarne volitve. Za položaj kanclerja se bori krščanski demokrat Adenauer in socialdemokratski kandidat Brandt. Med njunima programoma v bistvu ni velike razlike. Kljub temu pa je Adenauer izjavil: »Če bi zmagali socialni demokrati, bi se moral vsak dober Nemec izseliti v ZDA.« — Se en razlog več za Američane, da podpro Adenauerja!

● **MED VELIKO BRITANIJO** IN ZSSR se čedalje bolj razvijajo turistične zveze. V perspektivi, ki so jih Britanci razpečali po Moskvu, je tudi ta stavek: »Ko pride-te v Britanijo, ne pozabite obiskati biblioteke v British Museum, kjer sta Marx in Engels dolgo študirala ter pripravljala vašo revolucijo.«

● **ŠE ENO ATOMSKO PODMORNICO** so zgradili v Združenih državah Amerike. Njeno ime je »Permit«. Ameriška mornarica ima zdaj 17 podmornic na atomski pogon.

● **DOUGLAS MAC ARTHUR**, 81-letni ameriški general, je odpotoval na Filipine na proslavo petnajste obletnice osvoboditve teh otokov. Stari general bo obiskal vse kraje, kjer so se borile njegove čete proti Japoncem.

● V PARIZU JE UMRLA v 84. letu starosti Helena Dutrieu, pionirka med ženskami-letalkami. Svojčas je bila znana kot »deklesova«. Leta 1910 je osvojila svetovni rekord med ženskami-letalkami, ko je opravila nepretrgan polet 28 milj.

● **PO ATENTATU NA HITLERJA** 20. julija 1944 je Adolf Eichmann dejal: »Potrebno je čiščenje. Pol milijona Nemcev bi morali postaviti pred zid.« Ko so na razpravi v Jeruzalemu spomnili Eichmanna na to izjavo, je dejal: »Nisem rekel pol milijona, ampak samo sto tisoč.«

● **BRITANSKI FILOZOF BERTRAND RUSSEL** je izjavil, da se vzhodne in zahodne države pospešeno pripravljajo na medsebojno uničevanje, da pripravljajo atomsko vojno. Pozval je vse ljudi na množično protestno kampanjo, kajti »časa morda ni veliko«.

● V LISTU OST-WEST-KURIER je spomladaj izšel tale oglas: »Poletni seminar nemške mladine iz Južne Tirolske. V novi hiši nem-

ške mladinske organizacije v Trudenu pri Aueru, na poti v Dolomite.« — Rezultati takih seminarjev so očitni: eksplozije v severni Italiji itd.

● **PUL GATY**, znan kot »najbogatejši človek na svetu«, je zelo zaskrbljen sprčo položaja v Kuwaitu. To je razumljivo: od petrolejskih vrelcev v tem šejkatu ima letno okrog 300 milijonov dobička...

NOVOSTI NA KNJIŽNEM TRGU

Dr. Janko Jeri: Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni

BORCI IX. korpusa so zadnje dni aprila 1945 obenem z borci IV. armade vkorakali v Trst po hudih bojih, v katerih so uničili zadnji odpor sovražnika. Ta se je držal le še na gradu, ko so vkorakale v Trst tudi enote anglo-ameriških zaveznikov.

S tem trenutkom se je odkrito postavilo tako imenovano »tržaško vprašanje«: kdo ima pravico ostati v Trstu, v mestu, ki ima pretežno italijansko večino, a so njegova predmestja vsa stoletja slovenska in je slovensko tudi vse zaledje na vzhodu, kot je hrvaško zaledje italijanskih mestec v Istri. Našim borcem se je v času NOB zdelo samo po sebi razumljivo, da sta Gorica in Trst na naših tleh, čeprav sta po večini prebivalstva italijanski mesti, da ležita kot dva otoka na svetu, ki je na njem stoletja naseljeno naše ljudstvo. Z zavestjo, da se bori za pravično stvar, je primorski človek preliv z drugimi narodi Jugoslavije svojo kri, zmagal, vkorakal v obe mesti in...

Hudo je bilo, ko so morale naše čete v juniju 1945 zapustiti Trst in Gorico, ko se je vnel diplomatski politični boj za Trst. Naši ljudje so se z začudenjem spraševali, kako je bilo to mogoče? Ali naj res Italija, tista Italija, ki je naš živelj po prvi svetovni vojni

preganjala, poniževala, psovala, gonila v zapore in taborišča, spet tu prevzame oblast? Res je Italija zahtevala ne le obe mesti, marveč tudi njuno zaledje, popolnoma slovensko zaledje. Primorskim ljudem to ni šlo v glavo, nastajali so težki dvomi in pomisleki.

Na vse to skuša odgovoriti knjiga dr. Jerija. Kar zajetna je, nad 300 strani teksta obsega in temu sledi še kratek angleški povzetek (40 strani) za prijatelje in neprijatelje onstran meja, pa še razni zemljevidi, skice in slike.

Knjiga je napisana tako, da si bo vsakdo lahko ustvaril pravilno podobo. Na kakšen način smo branili svoje pravice, kaj je počela nasprotna, italijanska stran? Kako so ravnali veliki zavezniki pred začetkom pogajanj in kako pozneje?

Gre za stvari, ki jih takrat, v času 1945—1947, nismo poznali: marsikaj so odkrili Italijani, Angleži, Američani šele zadnja leta. Vsega ozadja še sedaj ne poznamo, ker varuje vsaka država svoje tajnosti.

Avtor je posegel daleč nazaj v zgodovino teh krajev. Ni hotel podati celotne zgodovinske slike in je zato povzel iz zgodovine le tisto, kar dokazuje, osvetljuje naše pravice do zahodnih meja slovenske domovine. Navedel je podatke o naselitvi, o narodnostnem

stanju, o gospodarstvu, trgovini in prometu Trsta, skratka o njegovem razvoju v avstrijskih časih in o propadanju pod Italijo po prvi svetovni vojni.

Diplomatski boj je pisec razdelil v tri obdobja. Prvo je trajalo do sklenitve mirovne pogodbe (do 194. strani). Drugo obsega čas, ko bi se moralo organizirati samostojno tržaško ozemlje, ki ga pa Italija ni hotela in je zato bojkotirala imenovanje guvernerja, saj so zahodni zavezniki, upravitelji STO, že pripravljali tiho priključitev vsega STO k Italiji, to se pravi tudi cone B: Kopra in Buj. To obdobje se je zaključilo s izjavo zahodnjakov 8. oktobra 1953, ki pravi, da so se odločili prepustiti upravo cone A STO Italiji. Ves ta čas so zahodni zavezniki ravnali z Jugoslavijo malone tako, ko da je ni. Vse naše predloge za sporazum je Italija zavračala.

Tako se je začelo zadnje obdobje, ko je kazalo, da bodo namesto diplomatov ob italijansko-jugoslovanski meji spet spregovorili topovi. Vendar je zmagala zdrava pamet. Knjiga pove, kako in koliko je k temu pripomogla naša država. Prišlo je do obojestranskega umika čet z meje. Pogajanja so tekla vse leto 1954, po dveh tirih, ločeno med zavezniki in Italijo ter med zavezniki in Jugoslavijo, dokler ni bila 5. oktobra 1954 dosežena kompromisna rešitev s tako imenovano spomenico.

Tudi v Italiji sami so to leto zmagali zmernejši tokovi v politiki, ki so si želeli miru.

Ob Jerijevi knjigi se človek zamisli v naš čas nasploh. Reševanje tržaškega vprašanja je bilo težavno, ker ni šlo za zaplet med dvema sosedoma, marveč za svetovni zaplet. Polno je takih zapletenih vprašanj v svetu: Alžirija in Kongo v Afriki, Kuba v Srednji Ameriki, Laos v Aziji, da niti ne govorimo o Berlinu. Svet je postal majhen, ob vsakem vprašanju in zapletu so prizadeti vsi narodi, vse države. Ali bo prišlo do rešitev, kot je prišlo glede vprašanja Trsta? Zdaj je italijansko-jugoslovanska meja ena najbolj mirnih

in tudi odprtih. Zaradi obmejnega prometa, ki je zaživel po ureditvi tržaškega vprašanja. Razumevanje in medsebojno popuščanje je težko, toda mir je dragocena stvar. To vedo tudi naši borci NOB, ki bodo ob Jerijevi knjigi spoznali, kako težko je bilo doseči mednarodno priznanje njihovih uspehov.

I. J.

Mat evž Hace: Naši obrazi

MATEVŽ HACE je naš stari znanec, saj ga kot nekdanjega komisarja 14. divizije in kot priljubljenega partizanskega pisatelja poznajo številni bralci »Borca«. Zdaj se nam kot pisatelj predstavlja s svojo novo, po vrsti že peto knjigo. To je zbirka šestnajstih zgodb s partizansko tematiko, ki jih je pod naslovom »Naši obrazi« izdala Državna založba Slovenije. Po prvi knjigi »Partizanske slike«, po »Gozdnih stezah« in dveh knjigah »Komisarjevih zapiskov« je nova knjiga Mat evža Haceta znova prijetno presenečenje.

Mat evž HACE se nam v teh partizanskih povestih kaže tak, kot ga sicer že poznamo iz drugih njegovih novel. Predvsem kot pripovednik, ki zna poiskati zanimivo snov, ki zna zgodbo lepo pripovedovati, v njej ustvariti zaplet in razplet ter ji dati moralno jedro. Tako posega HACE v vojne operacije, pripoveduje o rekrutiranju novincev, o prego-rečih vaških aktivistih, o operativnih oficirjih, ki so bili trn v peti starim partizanom, pa o žalostnih in veselih trenutkih partizanskega življenja. Toda povsod diha iz njega človek, poln razumevanja in toplih čustev do ljudi, ki so se vključili v osvobodilni boj. Njegovi junaki, niso kaki vzvišeni borci, temveč navadni ljudje z dobrimi in slabimi lastnostmi. Ljudje, ki sovražijo vojno, preklinjajo težave in kršijo disciplino, ljudje, ki ne morejo prikriti osebne prizadetosti, ki pa vendar pokažejo takrat, kadar je treba, vso hrabrost in vso zvestobo stva-

ri, za katero se bore. Njegovi ljudje, partizani, terenci, simpatizerji in preprosti kmetje so pač kot vsi ljudje obremenjeni z vsemi človeškimi lastnostmi. In prav v tem se kaže pisateljev pravični in človeški odnos do človeka. To pa daje tem partizanskim zgodbam pravo iskrenost in s tem tudi vrednost.

Mat evž HACE kot pisatelj je s to knjigo napravil velik korak naprej. Odveč bi bilo razpravljati o slabosti črno-belega slikanja, idealiziranja junakov in patetični deklaratornosti, česar je bilo precej v mnogih delih partizanske literature. Vsega tega v Hacetovih zgodbah ni več. In prav s tem je HACE storil veliko in dal knjigi teh novel polno vrednost. Da pri tem sploh ne omenjamo, da so te zgodbe zanimivo napisane in se izredno prijetno berejo.

Škoda le, da oprema knjige ne dosega njene vsebine.

S. R.

Kočo Urdin: Ljubezen za rešetkami

Nenavaden naslov, nenavadnega dela, neznanega avtorja. Začnimo pri avtorju: Kočo Urdin je doma iz Strumice, kjer tudi danes živi in dela. Po poklicu je novinar, vendar se je v tej stroki ustalil šele potem, ko je po dokončani gozdarski šoli opravljal nekaj časa poklic gozdarja. Bil je tudi učitelj, v Beogradu pa je študiral na filozofski fakulteti. Pisanje ga je vedno privlačevalo. Bil je soustanovitelj makedonskega humorističnega časopisa in njegov sodelavec. Sicer pa se vse bolj posveča književnosti. Že leta 1953 je komaj trinadvajsetleten objavil kroniko osvobodilnega boja za jugovzhodno Makedonijo, tri leta kasneje pa Ljubezen za rešetkami. Letos bo izšla knjiga njegovih humorističnih črtic, za tisk pa ima pripravljen tudi humoristični roman. Pripravlja tudi obširno kroniko osvobodilnega boja v zahodni Makedoniji.

Detajl jugoslovanskega spomenika v Mauthausenu

Ta knjiga mladega pisatelja, ki smo jo dobili v slovenščini, je neobičajno delo. »Ljubezen za rešetkami« — pod naslovom si predstavljamo ljubezensko zgodbo. Dejansko pa gre za roman, napisan v obliki kronike, roman, ki obravnava življenjsko pot revolucionarja in makedonskega narodnega heroja, prvoborca Blagaja Jankova-Mučeta. Preko njegove življenjske poti pa je podan tudi presek predvojnih razmer v nekaterih predelih vzhodne Makedonije, razmer med vojno in razvoj osvobodilnega gibanja v nekaterih mestih Makedonije, vse to skozi dejavnost glavnega junaka.

Tudi v načinu obravnavanja snovi je Kočo Urdin vsekakor originalen, čeprav ta originalnost ni vedno delu v prid. Njegova pripoved je razgibana, osebe, ki jih prikazuje, so podane plastično; manjka pa prepletanja dogodkov in notranje gradnje, da bi iz raz-

pletov in prepletov rasla notranja napetost dela.

Naslov sam pa, kot rečeno, ničesar ne pove. Knjigo je treba prebrati. To pa spričo svoje zanimivosti tudi zasluži. Čeprav ni kako posebno veliko delo, nam vendarle v zanimivi obliki prikazuje razvoj revolucionarnega gibanja v Makedoniji, predvsem pa osebnost makedonskega narodnega heroja.

Spričo tega, da makedonsko književnost tako slabo poznamo, je prav, da je Zavod »Borec« uvrstil to knjigo v svoj program.

Vladimir Nazor: S partizani

SLAVNI in popularni hrvatski pesnik Vladimir Nazor je zvesto sledil klicu svoje domovine in že kot betežen starec odšel in partizane. Prenekateri

mlajši in zdravi so se obotavljali, Nazor pa je, star in bolehen, odšel v hribe, ne da bi se bal naporov in nevarnosti. Pesnik se je združil z borci ter ustvaril vrsto pesmi in zapiskov iz teh usodnih časov, ki izpričujejo tolikšno zvestobo in predanost domovini, kakršne je malo v svetovni literaturi.

Med deli iz osvobodilnega boja je tudi pesnikov dnevnik z naslovom »S partizani«, eno najbolj zanimivih, umetniško močnih izpovednih pričevanj. To knjigo, ki je v originalu izšla že pred več kot desetimi leti, smo zdaj dobili tudi v slovenskem prevodu. Izdal jo je Zavod »Borec« v počastitev dvajsete obletnice vstaje. Čeprav knjigo po raznih odlomkih že poznajo številni slovenski bralci, bo Nazorjev dnevnik šele s slovenskim prevodom postal last tudi širokega kroga slovenskih bralcev. To pa knjiga vsekakor tudi zasluži. V Nazorjevem dnevniku

je nanizanih toliko umetniško dognanih zapiskov o srečanjih z našimi voditelji in z borci, v njem so taki opisi bojev in probajev na Sutjeski ter taki orisi osvobodilnega boja, da lahko uvrstimo to knjigo med najboljša dela s tematiko NOB.

Prebiranje Nazorjevega dnevnika, v katerega je stari pesnik zapisoval vse lepe in tudi hude trenutke svojega partizanskega življenja, pa tudi komentiral dogodke doma in po svetu, je velik užitek. Napisan je tako toplo, tako iskreno, obenem pa tako umetniško dognano, da je res vreden branja.

S. R.

Aleksander Vojinović: Hotel Park

POLETI leta 1941, ko so marsikje drugje že pokale partizanske puške, so se Nemci v Nišu počutili varne in zadovoljne. Zato je bil Niš v prvih mesecih okupacije mirno mesto, kjer so Nemci uredili prehodno postajo na pot na fronto, pa tudi okrevališče za svoje vojake. Nenadoma pa se je vse to spremenilo, ko je mladi, osemnajstletni študent vrغل bombo v hotel Park in povzročil med nemškimi oficirji, ki so se tam zabavali, pravi pokol. Tedaj je bilo konec zatišja v Nišu. Atentat je bil uvod v vstajo v južni Srbiji.

Atentator na Hotel Park je bil Aleksander Vojinović, ki je po dolgih letih svoje dejanje opisal v knjigi. V njej je podrobno prikazal ne samo atentat sam, temveč vse priprave, svoja notranja doživetja ob tem, svoja omahovanja in duševne boje, priprave in neposredno akcijo, umik pred zasledovalci in svoja občutja po dogodku. Njegova pripoved nima samo dokumentarnega značaja, saj v knjigi ne pripoveduje samo o zunanjih dogodkih. Pripoved je literarno oblikovana in polna iskrene izpovedi mladega študenta pred pomembnim dejanjem, ki je za vedno odločilo usodo mladega revolucionarja.

Knjigo Aleksandra Vojinovića je v slovenskem prevodu izdal Zavod »Borec« v počastitev dvajsete obletnice vstaje. Ob prebiranju te knjige bo mladi slovenski rod lahko spoznal junaška dejanja srbskih študentov pred dvajsetimi leti in njihovega neuklonljivega, borbenega duha.

S. R.

Matej Bor: Previharimo viharje

PRAV GOTOVO za obletnico vstaje ni primernejše knjige, kot je prva zbirka Borovih pesmi, ki so pod naslovom »Previharimo viharje« izšle leta 1942 v ilegalni izdaji in odigrale v osvobodilnem boju nadvse pomembno vlogo. To knjigo, ki je ob svojem izidu sredi najhujšega okupatorjevega pritiska dvigala moralo in budila zavest tisočem in tisočem naših ljudi, v borbi, v zaporih, internaciji in na okupiranem ozemlju, je zdaj v ponatisu izdala Cankarjeva založba. Prav gotovo je to ena najlepših počastitev velikega jubileja vstaje, obenem pa spomin na velike dni borbe ter priznanje prvemu partizanskemu pesniku Mateju Boru, čigar pesnitve so prav gotovo prispevale k oblikovanju našega osvobodilnega boja.

Knjiga je ponatis prve izdaje, ki jo je leta 1942 založilo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Edini popravki so popravki tiskarskih napak ter dostava izpuščenega verza. Sicer pa prinaša knjižica vse tiste pesmi, ki jih poznamo kot najpomembnejše revolucionarne stvaritve Mateja Bora. To so pesmi »Kri v plamenih«, »Mete, mete sneg...«, »Junis in Krim«, »Bobnarji bobnajo...«, »Partizanska« in še številne druge pesmi, ki jih mnoge poznajo že naši otroci iz šolskih knjig, ki pa jih v zbirki, v kateri so prvič zagledale beli dan, širša javnost ni mogla poznati. Ker je seveda prva izdaja teh pesmi velika dragocenost, bo sedanji ponatis v kulturnem in političnem pogledu nadvse

pomemben, saj bo seznanil s to zgodovinsko izdajo številne naše ljudi.

Sedanji izdaji je Matej Bor sam napisal kratek predgovor, v katerem pravi, da se čas velikih dejanj malih ljudi vedno bolj odmika. S tem se izgublja tudi njegova izrednost. Vemo zanj, a je ne čutimo več. Morda bo ponatis teh pesmi pripomogel, da jo bomo tudi čutili. Te pesmi so namreč avtentična priča časa, ki jih je oblikoval in katerega so tudi one pomagale oblikovati. In to kljub svoji nepopolnosti. Toda — ali ni tudi nepopolnost izraz izrednega stanja zavesti, iz katerega so nastale? Morda pa bodo te pesmi tudi kekega sedanjega pesnika, ki kot mesečnik tava v izmišljenem svetu abstrakcij in asociacij, prebudile in priklicale nazaj na zemljo s svojo realno vsebino, zajeto iz življenja, ki je sicer že za nami, a še vedno v nas.

Kaj bi mogel pesnik povedati resničnejšega od tega, kar je povedal v tem uvodu? Ob njem zato lahko samo ugotovimo, da je to izredna izdaja, ki bi jo moral imeti in vsaj poznati vsak naš človek, tako kakor bi moral vsakdo poznati prvo slovensko knji-go izpred štiri sto let.

S. R.

Janez Gerčar: Mučeniške Begunje

MENDA ni človeka, ki ne bi vsaj po imenu poznal Begunj, največje gestapovske mučilnice na Slovenskem. Skozi begunjske ječe je romalo na svoji mučniški poti na tisoče Slovencev. Statistični podatki prikazujejo, da je znašalo število partizanskih borcev, aktivistov in sodelavcev osvobodilnega boja, ki so okusili strahote Begunj, 12.134. Od tega jih je bilo ustreljenih 849! V razna nemška taborišča so Nemci iz Begunj poslali nad 5000 zapor-nikov. In še ob osvoboditvi jetnišnice po partizanih, 5. maja 1945, je bilo tu zaprtih 632 Slovencev. Ni čudno, da predstavlja Begunje že nekak

pojem za trpljenje pod nemškimi okupatorjem. Spričo tega se lahko samo čudimo, da je bilo o tej mučilnici napisanega razmeroma malo. Res je izšlo že precej člankov in raznih sestavkov, toda pravega, sistematičnega dela o Begunjah v 16 letih svobode še nismo dobili, čeprav bi to zahtevalo že spoštovanje do vseh žrtev.

Knjiga »Mučeniške Begunje«, ki je izšla v izdaji Zavoda »Borec« v zbirki Dokazi, sicer ne bo v celoti izpolnila te naloge. To poglavje iz našega osvobodilnega boja je namreč tako obsežno in tako presreljivo, da bo morala biti Begunjam posvečena še marsikatera knjiga. Kljub vsemu pa pomeni Gerčarjevo delo tehten prispevek k zgodovini te zloglasne gestapovske mučilnice na Gorenjskem.

Že uvrstitev v zbirko kaže, da je knjiga »Mučeniške Begunje« dokumentarnega značaja. Avtor je po dokumentarnih virih v desetih poglavjih kolikor mogoče natančno opisal zgodovino begunjske kaznilnice. Naslovi posameznih poglavij — »Begunje skozi stoletja«, »Zasedba Gorenjske in prvi jetniki«, »Začetek in razvoj revolucije na Gorenjskem«, »Poslopje begunjske kaznilnice«, »Hišni red«, »Prehrana«, »Zasliševanja in mučenja«, »Usmrčitve«, »Osvoboditev begunjskih jetnikov«, »Nekaj statističnih podatkov« — kažejo, da je avtor na podlagi pričevanj, zapisnikov, nemških dokumentov in statističnih podatkov skušal na kratko obdelati vse, kar je bilo v zvezi s to mučilnico. Dodal je sezname vseh tistih nesrečnikov, ki so bili v Begunjah ustreljeni kot talci.

Čeprav, kot rečeno, Begunje zaradi svoje pomembnosti zaslužijo temeljitejšo obdelavo in čeprav knjiga ne daje popolnega vtisa zverinskega ravnanja in mučenja v begunjskih zaporih, bo vendar kot prva, sistematično obdelana knjiga, budila spomin na vse žrtve, ki so trpele in umirale v Begunjah. Ob njej pa si vendarle želimo, da bi dočakali še tehtnejše in popolnejše delo o tej mučilnici Slovencev.

S. R.

Iščem podatke o očetu

V »Borcu« št. 3 letnika 1961 sem našel med nedokumentiranimi fotografijami na sliki št. 18 svojega očeta, v levem vogalu v zadnji vrsti. Doslej nisem imel o očetu zanesljivih podatkov, ker so vsi njegovi dobri znanci, ki sem jih poznal, padli. Z nami pa v času, ko je bil partizan, ni imel stika, ker smo bili vsi v internaciji.

Moj oče se je pisal Janez Štemberger-Rudi, rojen je bil 6. junija 1906 v Vrbovem pri Ilirski Bistrici. Leta 1927 je pobegnil v Jugoslavijo. Nazadnje je bil tovarniški delavec v Kranju. K partizanom je odšel 6. junija 1943, padel pa je 6. marca 1944 na Stirpniku nad Dolenjo vasjo pri Selcah nad Škofjo Loko. Kot smo slišali, je bil menda takrat četni komisar v 2. bataljonu Prešernove brigade. V tej brigadi je bil menda od ustanovitve.

Prosim, če bo kdo od očetovih nekdanjih tovarišev to bral, naj mi sporoči svoj naslov ali piše vse, kar ve o očetu.

Ivo Štemberger
Cesta Kokrškega odreda 9
Kranj

Zahvala zavodu »Borec«

Uprava zdravilišča »Triglav« v Mojstrani je prejela od Zavoda »Borec« iz Ljubljane lepo pošiljko knjig za tukajšnjo knjižnico.

V našem zdravilišču so na zdravljenju vojaški vojni invalidi iz vseh republik FLRJ. Bili so borci-partizani. Zato je darilo Zavoda »Borec« tem bolj dobrodošlo.

V imenu vseh okrevancev se Zavodu »Borec« toplo zahvaljujem za darilo in mu želim veliko uspeha.

Želimo pa, da bi Zavod »Borec« posnemale tudi druge ustanove in tako dale priznanje našim vojaškim vojnim invalidom-partizanom.

Tone Hlebec

Zahvala

Podpisana Slavica KOMAN, stanujoča v Ljubljani, Povšetova 36, absolventka Sr. ekonomske dopisne šole v Ljubljani, se najlepše zahvaljujem Občinskemu odboru ZB Ljubljana-Center za dano možnost nadaljnega izobraževanja, še posebej pa za materialno pomoč v obliki štipendije.

Sem mati dveh otrok in mi šolanje v drugi obliki ne bi bilo mogoče, ker sem poleg tega še zaposlena.

Za moralno in materialno pomoč ponovna iskrena zahvala!

S spoštovanjem
Slavica Koman

Potrebujem dokumentarno gradivo

»Vsem nekdanjim pripadnikom 15. udarne brigade (Belokranjske)...«

Do zdaj je bilo zelo malo napisanega o 15. udarni brigadi. Zato prosim preživele borce in oficirje, naj mi pošljejo svoje naslove. Prav tako jih prosim, naj mi odstopijo fotografije, če jih imajo, pa tudi pomembnejše dokumente iz tistega časa. Po možnosti lahko tudi opišejo večje boje, ki so jim ostali najbolj v spominu.

Vse to potrebujem za dokumentarno knjigo o 15. brigadi, ki jo nameravam napisati.

Rudi Pušenjak-Urgan,
Mokro polje 5,
pošta Sentjernej.

Sklepi ustanovnega kongresa Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije

V zadnji številki naše revije smo objavili kratko poročilo o ustanovnem kongresu Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije in referat tovariša Aleksandra Rankovića na tem kongresu. Zdaj pa objavljamo še sklepe, ki so jih na podlagi obširne razprave sestavile posamezne komisije in ki jih je kongres v celoti osvojil.

Razvijanje borbenih tradicij narodno-osvobodilnega boja

KOMISIJA je sprejela glavni referat in poročilo centralnega odbora ter je v svoji razpravi ugotovila, da so bili v času med obema kongresoma na tem področju doseženi vidni rezultati. Ti uspehi se kažejo v čedalje večjem številu, čedalje višji ravni in v varstvu spomenikov, ki zaznamujejo pomembne dogodke in kraje narodnoosvobodilne vojne, v čedalje širšem omrežju muzejev in muzejskih oddelkov NOB, v njihovem naraščajočem in sistematičnem delu, v čedalje bolj razvitem in čedalje bolj raznovrstnem izdajanju, pisanju in tiskanju kronik, spominskega in zgodovinskega gradiva, v sporedih radijskih in televizijskih oddaj, v znatnem številu dokumentarnih in umetniških filmov, v glasbenih, likovnih in gledaliških stvaritvah s področja NOV, v prirejanju proslav in manifestacij zlasti ob jubilejnih dneh itd.

Opiraje se na glavni referat in še posebej na ugotovitve, podane v poročilih, je komisija analizirala tudi vse slabosti, napake in pomanjkljivosti glede na sedanje težnje in potrebe in je imela pri tem pred oči sporočilo tovariša Tita, izraženo v njegovem pozdravnem pismu kongresu z besedami, da »so člani organizacij borcev dolžni gojiti predvsem tradicije našega narodnoosvobodilnega boja in varovati velike pridobitve, ki smo jih do-

segli...«, ter je prišla do zaključka, da čakajo organizacijo Zveze združenj borcev NOV v nadaljnjem obdobju še bolj zapletene in pomembne naloge.

Komisija predlaga v zvezi s tem naslednje zaključke, ki naj se sprejmejo kot njeno priporočilo:

1. Nadaljevati je treba za-
znamenovanje zgodovinsko pomembnih krajev in dogodkov iz NOV, in sicer s postavljanjem umetniških spomenikov, pri čemer je treba skrbeti predvsem za njih pomen in raven. Zato je treba nujno vnaprej proučiti vse pogoje in z javnimi natečaji v najustreznejših oblikah pritegniti strokovnjake k izdelavi teh spomenikov. Hkrati je treba pri pristojnih ustanovah doseči uspešnejše varstvo spomenikov, kakor je bilo to doslej.

Dokončati je treba urejanje posameznih in skupnih grobov padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja ter nenehno skrbeti za njihovo varstvo in njihova znamenja.

2. Treba je kar najbolj pomagati muzejem revolucije in oddelkom NOV v lokalnih muzejih, da se bodo razvili v ugledne, sodobne ustanove s pomembno vzgojno nalogo; vse bolj vsestransko je treba podpreti njihove akcije pri zbiranju in ohranjanju zgodovinsko pomembnega gradiva; jih podpirati v pravilnem pojasnjevanju in ustreznem

prikazovanju pomembnih dogodkov; v prizadevnejšem urejanju njihovih materialnih, kadrovskih in drugih problemov, posebno tistih, ki zadevajo zagotovitev ustreznih muzejskih in razstavnih prostorov.

3. Nadaljevati je treba zbiranje zgodovinskega gradiva in izdajanje publikacij (dokumentov, kronik, spominov, zapiskov ipd.) snovi iz NOV. Ker zabeleževanje spominov udeležencev NOV in sestavljanje kronik ne dopuščata nikakega odlašanja, si je treba toliko bolj vztrajno prizadevati, da bo to delo v doglednem času opravljeno. Organizacije Zvez združenj borcev NOV bodo zgodovinske zavode in arhive pri tem njihovem delu še nadalje podpirale oziroma z njimi sodelovale.

4. Tudi v bodoče bo treba dajati pobudo za znanstveno obravnavo zgodovine NOV, da bi se še posebej dosegla višja raven v šolskem pouku te zgodovine, in podpirati to delo; prav tako bo treba dajati pobudo za izdajanje priročne šolske literature.

5. Organizacije Zveze združenj borcev NOV bodo še nadalje spremljale in podpirale vsa prizadevanja, da bi v tisku, po radiu in televiziji, s filmi, v slovstvu in na področju drugih umetnosti (glasbene, igralske in upodabljalne) kar najkvalitetneje in kar najbolj verno prikazali zgodovino NOV ter da bi sedanjemu in prihodnjim rodovom tudi na ta način posredovali njene moralne vrednote.

6. Organizacije Zveze združenj borcev NOV bodo še nadalje gojile spomin na pomembne dneve iz NOB s proslavami, predavanji, razstavami in podobnim.

Končno kongres poudarja, da je treba opravljati to delo

vse bolj sistematično in da se je treba s postavljanjem dolgoročnih perspektivnih načrtov izogibati kampanjskih akcij, ki se po navadi izrode v improvizacijo. Pri tem je treba posebej opozoriti na to, da je zagotovitev zadostnih materialnih sredstev iz skladov komun kakor tudi drugih prizadetih faktorjev eden izmed najpomembnejših pogojev za kvalitetno opravljanje teh nalog. Za razvijanje vseh teh dejavnosti priporoča kon-

gres občasna posvetovanja s strokovnimi, znanstvenimi delavci in umetniki oziroma z njihovimi organizacijami in ustanovami.

Organizacije Zveze združenj borcev NOV bodo še nadalje razvijale stalno sodelovanje z vsemi družbenimi, še posebej pa z mladinskimi organizacijami, v negovanju tradicij NOV, ki so neizčrpen vir dragocenih moralnih vrednot revolucije, na katerih temelji tudi naše sedanje življenje.

Zato si bodo organizacije borcev ter Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne prizadevale spopolniti metode svojega dela in bodo še posebej razvijale posvetovanja in sodelovanje s pristojnimi političnimi družbenimi in gospodarskimi činitelji v komunih, okraju, republiki in federaciji.

S tem, da se izreka za združitev organizacij borcev v federaciji, republiki, pokrajini in okraju, kakor tudi za okrepitev dejavnosti posebnih združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, vojnih invalidov ter rezervnih oficirjev in podoficirjev v komunih, opozarja Kongres v smislu predlaganega statuta Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, da mora nova organizacijska struktura pripomoči k uspešnejšemu opravljanju skupnih nalog vseh treh organizacij borcev in da mora obogatiti oblike in rezultate v opravljanju njihovih specifičnih nalog.

S kolektivnim delom odborov in komisij, s posvetovanji in konferencami ter drugimi oblikami organizacijskega dela je treba doseči, da se bo vse članstvo organizacij borcev vključilo v urejanje skupnih problemov. Pri tem je treba te probleme obravnavati v skladu z razvojem posameznih komun in naše skupnosti v celoti ter še posebej v skladu s konkretnim družbeno političnim in ekonomskim položajem na ozemlju, na katerem organizacije borcev živijo in delujejo.

Da bi dosegli nadaljnjo obogatitev dela organizacij borcev v komunih, jim je treba omogočiti čimvečjo samostojnost na področju komune in okrepiti kadre občinskih organizacij in odborov.

Organizacije borcev narodnoosvobodilne vojne, vojaških vojnih invalidov ter rezervnih oficirjev in podoficirjev si morajo še posebej prizadevati, da bodo vključile v svoje članstvo vse tiste, ki imajo po novem statutu pravico do tega, in se morajo pri tem še vse poslednje ravnanje po sprejetih kriterijih o tem, koga je treba imeti za udeleženca narodnoosvobodilne vojne.

Organizacijski problemi in družbena dejavnost

KONGRES ugotavlja, da sta v družbenem sistemu, v katerem samoupravni družbeni organi neposredno vplivajo na zgraditev novih odnosov v proizvodnji in razdeljevanju, problem stopnje socialistične zavesti in problem družbene odgovornosti graditeljev socializma izrednega pomena.

Naše organizacije borcev in udeležencev narodnoosvobodilne vojne čakajo še nadaljnje velike naloge dejavnega sodelovanja v razvoju materialnih življenjskih pogojev in socialističnih družbenih odnosov med ljudmi.

Udeleženci narodnoosvobodilne vojne — nosilci revolucionarnih dogajanj v naši ljudski revoluciji, v obdobju obnove in graditve dežele pa dejavni graditelji socializma — so še nadalje nosilci najbolj pozitivnih teženj naših narodov. To so ne samo sprčo svoje udeležbe v vojni, marveč tudi sprčo svoje visoke socialistične zavesti in aktivnega sodelovanja v političnem, družbenem in ekonomskem življenju dežele.

Organizacijam borcev v komunih pripada odločilna vloga v nadaljnjem delu za nenehna dvigavanje idejnopolične ravni naših članov, za njihovo nadaljnje in čedalje širše vključevanje v vse procese družbenega dogajanja, v urejanju njihovih vsakdanjih problemov. Od njihove dejavnosti, prizadevanj in sposobnosti v iskanju novih oblik dela, iznajdljivosti v ustvarjanju sloga in metod je odvisno, v

koliko meri bo Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne v celoti dorasla nalogam, ki ji jih nalaga njen statut.

Kongres nalaga Zvezi in organizacijam, da razvijejo še večjo dejavnost in tudi večjo dejavnost svojih članov na vseh družbenih področjih, posebno pa v okviru Socialistične zveze, ter da tako pripomoče k boljšemu delu organov družbenega upravljanja, k uveljavljanju politike Socialistične zveze in drugih političnih organizacij, v katerih delujejo, ter da tako odpravljajo vse pomanjkljivosti, ki bi nastale, ko bi se zapirali v ozke okvire problematike borcev. Članstvo Zveze mora pomagati, da se bodo mladi ljudje, ki se vključujejo v proizvodnjo in družbeno življenje, čimprej usposobili za nove in odgovorne posle družbenega samoupravljanja.

Kongres nalaga Zvezi in organizacijam, da pospešujejo in razvijajo sodelovanje s Socialistično zvezo in drugimi organi v komunih, da bi le-ti kar najbolje spoznali probleme borcev in tako lahko pripomogli k njihovi čim boljši ureditvi.

Nujno je, da organizacije v komunih pomagajo svojim članom k njihovi politični aktivizaciji, da sodelujejo z gospodarskimi organi, z organi družbenega upravljanja in z organi ljudske oblasti ter jim pomagajo pri urejanju obćih problemov organizacij borcev.

Pravni in socialni problemi udeležencev NOB

RAZPRAVA je v celoti potrdila pravilnost presoje centralnih odborov naših organizacij borcev, da imamo zdaj spričo nenehnih prizadevanj in znatnih gremtnih sredstev, ki jih je družbena skupnost vložila za ureditev socialnih problemov udeležencev narodnosvobodilne vojne in drugih ljudi, ki jih ščiti zakonodaja za borce, do kraja razvit in učinkovit sistem varstva borcev. Na zakonodajni ravni kakor tudi v praksi so bili v okviru tega sistema urejeni vsi temeljni problemi socialnega varstva vojaških vojnih invalidov in drugih udeležencev vojne kakor tudi problemi skrbstva za otroke in druge člane družin padlih in umrlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja.

Delegati so v svojih govorih izrazili svoje zadovoljstvo s tako in takò obsežno ureditvijo zaščite borcev ter so opozorili na vrsto specifičnih problemov s tega področja, ki bi jih kazalo še natančneje proučiti in najti zanje ustrezno ureditev v okviru splošnega sistema varstva borcev. Tako so med drugim v razpravi predložili, da bi proučili nekatere probleme borcev v sistemu socialnega zavarovanja, kakor so kriteriji in postopek za ugotavljanje posebnega statusa borcev, pogoji za zagotovitev posebnega dodatka zaposlenim borcem, kakor tudi pogoji za pridobitev pokojnine, ki borcem pripada. Nadalje naj bi proučili tudi nekatere probleme v zvezi z zakonom o vojaških vojnih invalidih, kakor so ureditev gremtnega položaja otrok in družin umrlih borcev, pogoji za pridobitev invalidskega dodatka, zdravstveno varstvo družinskih invalidov in še nekateri drugi taki problemi.

Na tej osnovi predlaga komisija kongresu, da sprejme priporočilo, da se proučevanje teh problemov nadaljuje, zakonodaja za borce pa izpopolni tako, da bi bili tudi ti problemi čimprej mogoče pozitivno urejeni.

Kongres ugotavlja, da so se organizacije borcev v minulem obdobju dejavno zavzemale za ureditev temeljnih problemov socialnega in pravnega varstva svojega članstva in k temu tudi uspešno prispevale.

Spričo sistematičnih naporov vse družbene skupnosti je bil v občem sklopu našega socialnega varstva in varnosti ljudi zgrajen učinkovit sistem socialne pravne zaščite udeležencev narodnosvobodilne vojne ter članov družin padlih borcev.

Od osvoboditve dežele do danes, še posebno pa po III. kongresu Zveze borcev NOB in IV. kongresu ZVVIJ so bili v urejanju problemov borcev na področju socialnega in pravnega varstva doseženi zelo veliki in odločilni rezultati. Do kraja so zdaj zaščiteni težki vojaški vojni invalidi. Zaščiteni in preskrbljeni so starši padlih borcev, ki se sami vzdržujejo, ter otroci padlih borcev, bolni in za delo nesposobni udeleženci NOB. Veliko število udeležencev NOV ter otrok padlih borcev je bilo izoliranih in za življenje usposobljenih. Pretežno število borcev in vojaških vojnih invalidov je bilo prekvalificirano in vključeno v ustvarjalno delo. Članstvo je deležno vsestranske pomoči v uveljavljanju pravic, ki jim jih zagotavlja socialna zakonodaja in zakonodaja za borce. Članom je bila izkazovana tovariška skrb in zagotovljena vsa pomoč, ki jim je bila potrebna.

Ti rezultati so bili doseženi spričo skrbi, ki jo Zveza komunistov Jugoslavije in Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije nenehno posvečata problemom borcev in njihovemu urejanju, spričo ukrepov predstavniških organov ljudske oblasti, upravnih organov javnih služb, kakor tudi naših gospodarskih in družbenih organizacij, posebno pa še organizacij borcev za ureditev teh problemov.

Organizacije borcev niso samo spremljale in proučevale problematiko borcev, marveč so tudi sprožile mnogo akcij

za načelno ureditev teh problemov. Dejavnost organizacij borcev v urejanju socialnih problemov borcev je pripomogla, da so bili problemi borcev popolneje proučeni in bolj urejeni, tako da je bil ves sistem varstva borcev spopolnjen in humaniziran.

Posebej je treba poudariti visoko patriotsko zavest borcev, ki so se vključili v dejavno socialistično graditev dežele.

Ko so sedaj načelno urejeni vsi temeljni problemi borcev, bo nadaljnja naloga državnih in družbenih organov, pa tudi samih organizacij borcev le-ta, da si na podlagi teh načelnih ureditev prizadevajo neposredno pomagati borcem in drugim zaščitenim osebam tako v konkretnem uveljavljanju njihovih pravic kakor tudi v urejanju njihovih vsakdanjih življenjskih problemov.

Kongres opozarja članstvo in organe Zveze, še posebej pa organizacije v komunah, da je poslej težišče njihovega dela v urejanju socialnih problemov borcev v komuni in v sodelovanju z njenimi organi. Z razvojem družbenega samoupravljanja v javnih službah in stalnega utrjevanja materialne podlage, na kateri razvija komuna svojo socialno dejavnost, nastajajo še ugodnejši pogoji, da lahko komuna še uspešneje kakor doslej ureja domala vse probleme borcev.

Kongres priporoča članstvu in organom Zveze, da se v bodoče s še večjo prizadevnostjo zavzemajo za urejanje problemov borcev in k temu prispevajo, posebno pa k razvijanju občega in strokovnega znanja borcev, k njihovemu zaposlovanju na ustreznih delovnih mestih, k urejanju stanovanjskih problemov, k uveljavljanju pravic, ki so jim priznane, k tovariškemu podporanju v urejanju njih osebnih in drugih problemov. V skladu s težnjo, pripravlenostjo in zahtevo borcev, da tudi v bodoče v polni meri prispevajo k ekonomski krepitvi dežele in razvijanju socialističnih družbenih odnosov, je treba borcem omogočiti, da nenehno izboljšujejo svoje strokovno znanje in ra-

ven svoje obče izobrazbe. Posebej si je treba prizadevati za strokovno usposabljanje naših članov kmetijskih proizvajalcev in za njihovo vključevanje v socialistično proizvodnjo, kakor tudi za zaposlovanje borcev v nezadostno razvitih krajih. Za strokovno in obče izobraževanje odraslih se zdaj v naši državi zavzemajo najodločnejše že vsi družbeni faktorji: ustanove in javne službe, gospodarske organizacije, delavske in ljudske univerze, sindikati, JLA, Ljudska mladina in vrsta drugih organizacij. Nastala je široka mreža izrednih, večernih in dopisnih šol, seminarjev in drugih izobraževalnih institucij, v katerih je moč doseči vse potrebne kvalifikacije. Vse to ustvarja ugodne pogoje za zadovoljivo ureditev problema strokovne kvalifikacije, prekvalifikacije in zaposlitve borcev, to toliko bolj, ker zagotavlja tudi pozitivna zakonodaja v tej smeri še posebne ugodnosti.

Ni dovolj, da se borcev delovnim in vojnim invalidom zagotove zgolj invalidske pokojnine in invalidnine, marveč se je treba zavzeti, da bodo dosegli potrebne kvalifikacije in prekvalifikacije, za kar so podane široke možnosti z uveljavljanjem ukrepov, ki jih določata zakon o invalidskem zavarovanju in zakonodaja za borce. Izkušnje s prekvalifikacijo vojaških vojnih invalidov je treba na ustrezen način izkoristiti tudi za prekvalifikacijo borcev in delovnih invalidov.

Skupnost je pokazala ogromno razumevanje, kar zadeva probleme zdravstvenega varstva borcev, in je nenehno in čedalje bolj dodeljevala velika sredstva v ta namen, zgradila vrsto zdravilišč, ustanov in zavodov, namenjenih zdravstvenemu varstvu. Kljub temu je že spričo tega, da je mnogo borcev narodnoosvobodilne vojne doseglo že višjo življenjsko starost ter v vojni, kakor tudi v delu po vojni prestalo napore, ki so jih že hudo izčrpali in vidno načeli tudi njihovo zdravje, potrebno, da posvečajo organi naše Zveze še nadalje nenehno in le še toliko večjo skrb prav zdravju

S kongresa Zveze združenj organizacij borcev NOVJ: tuje delegacije polagajo vence h grobnici neznanega junaka na Avali

udeležencev narodnoosvobodilne vojne. Delno opravljene ankete namreč kažejo, da je zdravstveno stanje borcev pod občo ravnijo zdravstvenega stanja naših državljanov. Potrebno je, da organi Zveze v sodelovanju z organi zdravstvene in socialne službe v ta namen še vse odločnejše ukrepajo za uspešnejše zdravljenje in zdravstveno varstvo članov Zveze.

V razpravi o pravnih predpisih v socialnih zadevah borcev so delegati poudarili dejstvo, da so organizacije borcev aktivno sodelovale in znatno prispevale k pravočasnemu uveljavljanju pravic, ki izhajajo borcev iz njihovega sodelovanja v vojni, aktivnega in organiziranega dela v narodnoosvobodilnem gibanju in aktivnega sodelovanja z njim. Pravično uveljavljanje pravic pa je mogoče le, če naše organizacije aktivno sodelujejo z državnimi in družbenimi organi, ki so postavljeni za to, da odločajo o teh pravicah. Zaradi tega si je treba prizadevati, da se izboljšajo kadri upravnih organov in socialnih služb, ki uveljavljajo zakonodajo za borce, da se izboljšajo metode njihovega dela, da se ustalijo določeni objektivni kriteriji, po katerih se razločujeta udeležba v narodnoosvobodilni vojni ter aktivno

in organizirano delo v narodnoosvobodilnem gibanju od aktivnega sodelovanja z njim, da bi lahko borci na ta način v prihodnje lažje uveljavljali pravice, ki so jim po zakonu in z drugimi predpisi priznane. Zato je treba — vse do organizacije v komuni — organizirati službo pravne pomoči, razviti to službo in ji zagotoviti vso učinkovitost.

V poročilih centralnih odborov naših organizacij borcev in v razpravi v komisiji je bilo ugotovljeno, da nekatere občinske in okrajne organizacije borcev niso bile dovolj prizadevne, ko so predlagale podeljevanje izjemnih pokojnin in stalnih podpor tistim borcev in članom njihovih družin, ki si na nikakršen način ne morejo urediti svojega vzdrževanja in zdravstvenega varstva.

Čeprav so bili doseženi veliki uspehi v urejanju stanovanjskih problemov borcev, vojaških vojnih invalidov in rezervnih oficirjev in to še posebno v poslednjih dveh letih, priporoča kongres organizacijam, da se še nadalje vsestransko zavzemajo za urejanje tega problema. Kongres odobrava priporočilo in uspešno prizadevanje razširjenega plenuma centralnih odborov Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne in Zveze vojaških voj-

nih invalidov Jugoslavije, ki sta zasedala 24. decembra 1960, in sodi, da sta našla pot k dokončni ureditvi tega problema ter da je treba na tej poti vztrajati. Kongres izraža priznanje tistim komunam, podjetjem in ustanovam, ki so uvidele potrebo, da se ustvarijo večji skladi za gradnjo stanovanj za borce, ter so s prizadevnim razumevanjem tudi iz lastnih stanovanjskih skladov dodeljevale stanovanja članom naše Zveze. Kongres sodi, da bi morala razen ljudskega odbora tudi vsa podjetja in ustanove v komunah razen stanovanjskih problemov članov svojih kolektivov obvezno urejati tudi stanovanjski problem borcev in invalidov, ki so pri njih zaposleni. Organizacije so dolžne zavzeti se za uveljavljanje priporočila zveznega izvršnega sveta iz l. 1959 in priporočil izvršnih svetov ljudskih republik, kakor tudi Zvez borcev in vojaških vojnih invalidov za ustanavljanje posebnih skladov in stanovanjskih zadrug kakor tudi za mobilizacijo lastnih sredstev borcev,

da bi bilo moč tako s koordinirano akcijo dokončno urediti stanovanjski problem borcev.

Kongres nalaga organizacijam Zveze združenj borcev v federaciji, republiki, pokrajini in okraju, da nenehno spremljajo, analizirajo in usmerjajo delo organizacij ter da jim pomagajo v iskanju nadaljnjih možnosti in novih metod v urejanju tu obeleženih nalog.

Kongres nalaga zveznemu in glavnim odborom, da na podlagi analiz položaja in družbenega dela borcev predlagajo pristojnim organom spopolnitev sistema zakonodaje za borce in da v tem ž njimi sodelujejo.

Kongres nalaga vsem organizacijam in organom Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne, da organom ljudske oblasti, državnim in družbenim organom, še posebno pa Socialistični zvezi delovnega ljudstva sistematično pojasnjujejo probleme borcev, da jim pomagajo in z njimi sodelujejo v urejanju teh problemov.

Otroci padlih borcev

NA PODLAGI poročila in referatov, ki so bili podani na kongresu, ter uvodnega govora in razprave v komisiji je bilo ugotovljeno naslednje:

V razdobju, ki je potekalo od osvoboditve dežele, posebno pa po plenarnih organizacij borcev v letih 1953 in 1954, po III. kongresu Zveze borcev NOB leta 1955 in IV. kongresu Zveze vojaških vojnih invalidov je skupnost ogromno storila, da so bili otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja gmotno preskrbljeni, zdravstveno zaščiteni in da jim je bila zagotovljena tudi šolska izobrazba.

O tem najbolje priča dejstvo, da je bilo doslej usposobljenih za samostojno življenje nad 220.000 otrok in da se preostalih 62.000 šola v normalnih razmerah. Razen splošne skrbi vse skupnosti je bila pri vsem tem važna vloga, ki sta jo opravili organizaciji

borcev, Zveza borcev NOB in Zveza vojaških vojnih invalidov. Spremljali sta in proučevali ter raziskovali probleme otrok, se poglobljali v bistvene probleme materialne in moralne skrbi za te otroke ter sta probleme in potrebe postavljali pred vso skupnost in vselej predlagali tudi konkretne ukrepe. Družbena skupnost se je odzvala težnjam in prizadevanjem organizacij borcev ter je čedalje bolj spopolnjevala in razširjala pravice v okviru zakonodaje za borce, nadalje s tem, da je zagotavljala gmotna sredstva za zdravstveno varstvo otrok, za njih šolanje in usposabljanje. Ta prizadevanja so obrodila dobre sadove, ki so dan za dnem čedalje večji. To je bilo doseženo predvsem z uredbo o posebnem invalidskem dodatku za šolanje otrok padlih borcev, ki je bila izdana 1. januarja 1958, nadalje z ustre-

znimi predpisi ljudskih republik in končno z odloki ljudskih odborov, ki s svojimi sredstvi sodelujejo v urejanju teh problemov. Zaradi tega zdaj lahko mirno rečemo, da so bila sredstva, ki jih je naša skupnost dodelila za te namene, kar najsmotrneje uporabljena, ker niso bili samo otroci usposobljeni za življenje, marveč je tudi vse prizadevanje v skrbi za te otroke utrdilo in okrepilo moralno-politično enotnost in borbenost naših narodov.

To, da je preostalo sorazmerno majhno število otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, za katere morajo naša skupnost in organizacije borcev še skrbeti, da bodo izšolani in usposobljeni pod normalnimi pogoji, nas ne osvobaja stalne naloge, da tako naša bodoča Zveza združenj borcev kakor tudi drugi družbeno-politični činitelji v komunah prvenstveno skrbijo in si prizadevajo za urejanje teh problemov. Gotovo je tak odnos do te naloge pričakovati, ker so bili napor organizacij borcev pri tem delu že doslej veliki in so si obogatile svojo prakso v ustvarjanju ugodnih pogojev za šolanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Posebno v zadnjih letih so n. pr. o pravem času zavarovale interesno področje za poklicno uveljavljanje malone vsakega otroka in so si prizadevale, da bi ustvarile ugodne pogoje za njegovo nadaljnje uspešno šolanje. Prav tako so si pravočasno prizadevale, da jim zagotove mesta v dijaških domovih. Nadalje so organizirale skrajšano šolanje v raznih oblikah, ki je obrodilo ponekod prav dobre rezultate. Dijakom, ki se teže uče, so zagotovile pomoč z instrukcijami.

Organizacije borcev pa niso skrbele zgolj za šolanje otrok, marveč so vplivale tudi na urejanje drugih problemov. O tej njihovi skrbi pričajo letovanja in počitnice, ki so bile otrokom zagotovljene, pomoč pri zaposlovanju otrok po dokončanem šolanju ter pomoč, ko so se življenjsko osamosvajali.

Važno je poudariti, da so se organizacije borcev zanimale tudi za probleme vzgoje teh

naših otrok in mladine. Vplivale so na razvijanje patriot-skih čustev, na spoznavanje in spoštovanje pridobitev narodnoosvobodilnega boja in revolucije. Otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja so bili množično vključevani v Zvezo ljudske mladine in Zvezo komunistov Jugoslavije ter aktivno sodelujejo v življenju in delu teh organizacij. Stalna praksa organizacij borcev je bila, da so prirejale v prav velikem številu srečanja otrok padlih borcev z borci narodnoosvobodilne vojne na proslavah in ob obiskih po ustanovah, kjer mladina živi, ipd. Na tak način so ti mladi ljudje natančneje spoznavali našo slavno preteklost in se povezovali z njo.

Vse to dokazuje, da so imele organizacije borcev v sodelovanju z drugimi družbenimi činitelji splošno skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja za svojo stalno nalogo in da so jo tudi stalno prizadevno opravljale.

Komisija je poudarila da se bodo organizacije naših borcev v bodoče s še večjo intenzivnostjo zavemale za urejanje vseh teh problemov, ki se bodo kakorkoli pojavljali, dokler ne bo naloga dokončno uspešno izpolnjena in bo otrokom padlih borcev poravnani dolg, ki ga le-tim dolgujemo.

V diskusiji je bilo v komisiji postavljeno veliko število problemov ter so bili ocenjeni sadovi in praksa dosedanjega dela.

V diskusiji so v komisiji opozorili tudi na nekaj problemov, ki jim bo treba v naši praksi v bodoče posvetiti vso skrb.

Spričo objektivne zaostalosti nekaterih krajev in s tem v zvezi spričo pomanjkanja šol ter v tem okviru povsem razumljivo nastalih problemov so nastale za vrsto otrok umrlih invalidov in borcev težave v njihovem šolanju. Na enake probleme so opozorili tudi pri otrocih družin borcev, ki so bile svoj čas kolonizirane. Poudarjeno je bilo, da ti otroci in mladina nimajo perspektive v krajih, kjer zdaj žive, ker jim družine ne morejo zagotoviti sredstev za nadaljnje šolanje drugje. V okviru

Med pavzo ob kongresu: tovariški pomenek z enim izmed tujih delegatov

teh problemov je bilo obeleženih tudi nekaj maloštevilnih primerov otrok, katerih očetje so padli v povojnih spopadih pri uničevanju preostalih oporišč sovražnikov in reakcije. Neelastična razlaga in togo uveljavljanje predpisov otežujeta urejanje problemov otrok teh padlih tovarišev.

V razpravi sta prišli poudarjeno do izraza dve zahtevi: po prvi naj bi skušali urediti te probleme z novimi predpisi in razširjanjem pravic, po drugi, ki jo je zagovarjalo več delegatov, naj bi te probleme uredili v okviru našega komunalnega sistema in z običnimi socialistično solidarnostnimi ukrepi. Pri tem naj organizacije borcev postanejo tisti činitelj, ki bo te probleme postavil pred ljudski odbor komune, pred organe družbenega upravljanja in tudi na vseh mestih, kjer se sploh lahko uredi. Za to so možnosti v našem sistemu podane, probleme je treba le pravilno in objektivno oceniti, materialne možnosti naše družbe ter zahteve vskladiti z njimi. Za njih urejanje se je treba poslužiti tudi razvitega sistema štipendij, ki jih dajejo ljudski odbori, gospodarske organizacije in ustanove. Posebej je treba proučiti možnosti, ki izhajajo iz resolucije Zveze ljudske skupščine o stro-

kovnem usposabljanju za šolanje in usposabljanje teh otrok. Na ta način bo moč najti ugodnejše možnosti šolanja na delovnih mestih, ki ne bo združeno s posebnimi materialnimi izdatki. Na ta način se bodo ustvarili tudi novi odnosi teh naših delovnih kolektivov in organov, ki jim bodo pomagali v njihovem šolanju in usposabljanju. Spričo takih odnosov bo moč pričakovati pozitivnih uspehov v vzgoji teh mladih ljudi, ki se bodo čutili zavezane, da se oddolže skupnosti pa tudi neposredno članom delovnih kolektivov, ki so jim pomagali, da so se izšolali in usposobili za življenje.

Nadalje so poudarili problem stanovanj za to mladino po dokončani šoli in njenem odhodu iz dijaških domov. Nekateri so predlagali, da bi ta problem uredili v okviru obče graditve stanovanj za borce in njihove družine. V komisiji pa se je izkristaliziralo mnenje, da sodi ta problem v okvir občega stanovanjskega problema mladih delavcev ter da ga je treba v tem okviru tudi urediti. Zveza združenih borcev naj da tudi v tem ustrezno pristojnost družbenim činiteljem.

V razpravi so sodelovali tudi strokovnjaki za zdravstveno in socialno varstvo, ki so opo-

Kongresu so prisostvovala številne tuje delegacije

zorili na primere koristnega sodelovanja med organizacijami borcev in strokovnimi službami v sicer maloštevilnih, toda kočljivih problemih emocionalnih in socialnih težav.

Nadaljnji problem, ki je prišel v komisiji v razpravo, se je nanašal na tisto mladino, ki je dokončala svoje šolanje in usposabljanje pred III. kongresom, ko spričo nepopolno urejenih materialnih problemov in drugih težav ni bilo moč prizadevneje skrbeti za interese vsakega otroka posebej. Tem prejšnjim generacijam njih želja in nagnjenj ni bilo mogoče zadovoljiti enako, kakor sedanji mladini. Zaradi tega nekateri kljub očitni sposobnosti niso dosegli tiste kvalifikacije, ki bi jo zdaj optimalno mogli doseči. Komisija je mnenja, da tej mladini še posebej ustrezajo oblike strokovnega usposabljanja odraslih in da je treba te njihove probleme obravnavati in urejati v tem okviru. V našem naglem gospodarskem razvoju in sistemu delitve dohodka po delu utegnejo nezadostne kvalifikacije temu delu odrasle mladine v doglednem času nakopati neugodne posledice. Da bi dohnali in uredili vse take probleme teh mladih ljudi, je nujno, da so organizacije borcev v komuni stalno v stiku z njimi. Tako bo moč ustvariti

kar najbližje stike in zagotoviti medsebojno pomoč. S tem pa bodo naše organizacije dosegle tudi novo vsebino dela, polet in ugled. Tako delo z mladimi ljudmi bo razvilo v njih zavest o njihovih obveznostih nasproti skupnosti, ki si toliko prizadeva in se toliko trudi za njihov osebni prospeh.

Komisija pričakuje, da bodo organizacije naših borcev sprejele probleme, ki jih je obravnaval IV. kongres, za svoje neposredne naloge ter da bodo skrb za mlade ljudi, otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja postavile v svojem delovanju na prvo mesto.

Vojaško strokovno izobraževanje rezervnih oficirjev in podoficirjev

KOMISIJA je razpravljala o dosedanjem delu in nadaljnjih nalogah na področju strokovnega izobraževanja rezervnega starešinskega kadra in o njegovi vlogi v obrambni moči naše dežele. Posebno je bilo govora o rezultatih in izkušnjah v vojaškem strokovnem usposabljanju članstva, o vsebini in oblikah ostvarjanja učnih načrtov, o pomoči JLA

pri vojaškem strokovnem pouku, o sodelovanju naših organizacij z organi ljudske oblasti, z JLA in z družbenimi organizacijami, o potrebi intenzivnejšega pritegovanja mladih rezervnih oficirjev in podoficirjev k vojaškemu strokovnemu izobraževanju ter o materialni podlagi vsega tega dela.

Na podlagi diskusije v komisiji, poročil in referatov, ki so bili podani na kongresu, komisija ugotavlja:

1. Združenje rezervnih oficirjev in podoficirjev je od svoje ustanovitve, posebno pa še po III. kongresu veliko storilo za vojaško strokovno usposabljanje svojega članstva ter je doseglo pomembne rezultate. Komisija sodi, da je treba nenehno spremljati in proučevati dosežke v vojaških znanostih in v vojni tehniki ter da je treba zaradi tega še nadalje posvečati vso skrb vojaško strokovnemu usposabljanju rezervnega starešinskega kadra naše armade.

2. Dosedanji strokovni učni načrti in programi kakor tudi oblike dela in njihovo ostvarjanje niso bili vselej v zadostnem skladu z novimi potrebami in nalogami, posebno pa ne s potrebami posameznih kategorij članstva. Zato imajo Zveza združenj borcev, posebno pa še komisije in združenja rezervnih oficirjev in podoficirjev prav posebej to nalogo, da vskladijo načrte in programe z novimi sodobnimi zahtevami na področju obrambe dežele. Komisija sodi, da je to najzanesljivejša pot k nadaljnemu kvalitetno izboljšanemu pouku in množični pritegnitvi rezervnih oficirjev in podoficirjev k vojaškemu strokovnemu usposabljanju.

3. Dosedanji prispevek organizacij borcev za okrepitev obrambnih sposobnosti dežele, kakor ga izpričuje posebno dosedanje delo v izvenvojaški vzgoji naroda in v predvojaški vzgoji, je trdna podlaga za mnogo širše delo naših združenj na tem področju.

4. Poudarjena je bila pomoč JLA organizacijam borcev posebno na področju organizacije in opravljanja vojaškega strokovnega pouka. V opravljanju teh nalog bo organiza-

cijam teh borcev popolna in vsestranska pomoč JLA še nadalje potrebna.

Dosedanje delo organizacij borcev za vojaško strokovno usposabljanje članstva in v posredovanju vojaških izkušenj širokim slojem ljudstva je nedvomno prispevalo k utrjevanju obrambne moči naše dežele. Komisija sodi, da bodo člani naše organizacije tudi v bodoče zastavili vse svoje sile za to svoje strokovno izpopolnjevanje in obvladovanje nove in sodobne vojne tehnike, tako da bi se v vsakem trenutku lahko postavile z ramo ob rami z aktivnim sestavom naše armije v obrambi svobode in neodvisnosti naše socialistične skupnosti.

Zdravstveno varstvo in drugi problemi VII

KOMISIJA za zdravstveno varstvo, topliško in klimatsko zdravljenje, ortopediko, počitniško ter družbeno zabavno življenje in športno dejavnost vojaških vojnih invalidov, v kateri je sodelovalo 120 delegatov na kongresu in izmed katerih je 19 delegatov poseglo v razpravo, je obravnavala probleme s področja invalidskega varstva in družbene dejavnosti Zveze, za katerih čimboljšo in čimbolj učinkovito ureditev so razen organov oblasti ter Zveze invalidov pristojni in zadolženi tudi mnogi drugi družbenopolitični činitelji.

Ugotovila je, da bodo med nadaljnjimi nalogami Zveze ti problemi zavzemali pomembno mesto, pa zato v skladu z nadaljnjim razvojem dela Zveza na tem področju predlaga, da kongres sprejme naslednje sklepe:

1. Zdravstveno varstvo vojaških vojnih invalidov predstavlja pomemben del invalidskega varstva nasploh in je bilo v minulem razdobju vsestransko uveljavljeno. V bodoče bo treba omogočiti še učinkovitejše nastanjanje in zdravljenje vojnih invalidov v zdravstvenih ustanovah in še

posebej v sanatorijih. Organi Zveze bi morali hkrati z organi državne uprave in drugimi prizadetimi činitelji še nadalje proučevati nekatere strani zdravstvenega varstva družinskih invalidov.

2. Topliško in klimatsko zdravljenje se je kot posebna panoga zdravstvenega varstva oslonilo na načela zdravljenja in se je to izkazalo za povsem ustrezno že v minulem obdobju ter je zadovoljilo specifične potrebe vojnih invalidov. Za tako njegovo nadaljnje uveljavljanje je treba invalidom zagotoviti še ugodnejše pogoje v specialnih objektih državne uprave in invalidskih organizacij. Tako zdravljenje je treba omogočiti skozi vse leto. Pri ugotavljanju indikacij je treba še posebej upoštevati specifične poškodbe in bolezni vojnih invalidov. Topliško in klimatsko zdravljenje je treba omogočiti vsem in treba ga je zagotoviti vsem tistim, ki imajo za tako zdravljenje upoštevane medicinske indikacije in ki jim je tako zdravljenje zaradi njih tudi nujno potrebno. Da bi to dosegli, je treba na podlagi predpisov o tej vrsti zdravljenja doseči izenačenje kriterijev zdravniških komisij.

3. Orientacija na graditev počitniških ustanov Zveze se je izkazala za zelo koristno in upravičeno. Že od vsega za-

četka je njihovo delovanje pokazalo, kako zelo so potrebne in koristne.

Dograditev in razširitev počitniških ustanov Zveze ter pomoč na novo zgrajenim ustanovam je neposredna naloga vseh invalidskih organizacij. Te počitniške ustanove naj omogočijo vojaškim vojnim invalidom odpočitek po znosnih cenah in vsaka izmed njih naj bo dostopna invalidom iz vse države. Razen dobre preskrbe v teh ustanovah je treba zagotoviti, da bodo le-te tudi rentabilno poslovale. V bodoče je treba v teh ustanovah ustvariti ne le dobre nastanitvene in preskrbovalne pogoje, marveč poskrbeti tudi za zabavo in s športnimi napravami tudi za rekreacijo invalidov.

4. V minulem obdobju je bilo veliko naporov za nadaljnjo spopolnitev tehnične ortopedike. Razširjeni sta bili omrežje in kapaciteta ortopedskih ustanov. Medicina in tehnična ortopedika sta začeli sodelovati. Je pa še vrsta problemov, ki jih je treba čimprej urediti. Ortopedsko zdravljenje invalidov je najpomembnejša plat invalidskega varstva in zaradi tega je potrebna vsestranska skrb za spopolnjevanje ortopedske službe. Posebej je treba podpreti Zvezno komisijo za tehnično ortopediko in

Detajl iz dvorane med govorom Aleksandra Rankovića

Združenje ortopedskih podjetij pri njihovem delu. Ortopedika pomagala je treba imeti stvarno za medicinska sredstva, kar pomeni, da je nujno potrebna vse večja kontrola njihove izdelave, obenem pa tudi vse boljše usposabljanje invalidov za uporabljanje protez. Zato je treba zagotoviti preskrbo potrebnih materialov, šolanje kadrov in specialna pomagala v boljši tehnični izdelavi.

Treba je poglobiti znanstveno raziskovalno delo na tem področju in zagotoviti še vse večje sodelovanje medicine in tehnične ortopedike. Ustvariti je treba stroko tehničnih ortopedov in urediti položaj ortopedskih podjetij. Spričo nujnosti teh nalog jih je treba čim hitreje in čim učinkoviteje opraviti.

5. Družbeno zabavno življenje vojnih invalidov je bilo že doslej bogato in plodno. Dosedanja praksa je potrdila, da vojaškim vojnim invalidom ustrezajo specifične oblike družbeno zabavnega življenja. Treba je še posebej razvijati vsebino dela v klubu vojnih invalidov, tovariške večere, prireditve, delo umetniških in drugih odsekov, skupne izlete in obiske zgodovinskih krajev narodnoosvobodilnega boja. To dejavnost morajo podpreti in pospeševati tudi glasila organizacij borcev. Treba je še bolj popestriti družbeno zabavno življenje članov, ker se je že doslej izkazalo, da je zelo koristno za psihično rehabilitacijo vojnih invalidov.

6. Že doslej doseženi uspehi v razvoju športa med invalidi — med njimi je 12.000 aktivnih športnikov — terjajo nadaljnje napore v tej smeri. Treba se je lotiti organiziranega zbiranja še večjega števila invalidov, ki se posvečajo športu, treba je nadalje širiti krog športnih disciplin, stimulirati strokovne publikacije na teh področjih in usposabljanje vaditeljev ter doseči kar največjo povezavo s športnomoedicinskimi strokovnjaki. Nujno je treba razviti redno dejavnost in množičnost invalidov športnikov in tekmovanja morajo postati revije doseženih rezultatov. Razvijanje množičnosti bo omogočilo, da se

bo veliko število invalidov angažiralo v športu, kar je tudi končni cilj športne dejavnosti med invalidi.

Za nadaljnji razvoj športa med invalidi je treba najti ustrezne organizacijske in druge oblike sodelovanja med invalidskimi in športnimi organizacijami ter drugimi družbenimi organi, ki delujejo za razvoj športa. Prav tako je treba razviti medsebojno dejavnost vojnih invalidov športnikov, posebno v okviru mednarodne organizacije za šport med invalidi.

Zvezni odbor Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije

Ajtić Predrag, Aleksijevski Dmitar, Aleksovski Boris, Arsov Ljupčo, Avšič Jaka, Batanović Milovan, Belinić Marko, Benusi Andrija, Bertoneelj Marijan, Bijelić Irena, Bilan Stipo, Bošan-Simin Magda, Bošković Đorđe, Božinović Neda, Božanić Andrija, Bogdanov Kočko, Brković Savo, Brnčić Josip, Brajović Petar, Bugarčić Nikola, Cuker ing. Eva, Čagorović Đuro, Čolaković Rodoljub, Dakić Radivoje, Damjanović Božidarka, Danilović Uglješa, Detoni Marijan, Dermastia Marijan, Došen Ilija, Dozet Perica, Družina Olga, Dumanić Branko, Džunov Risto, Fajfar Tone, Fajfer Anton, Filipović Safet, Funarić Stjepan, Gerić dr. Radomir, Gošnjak Ivan, Grk Dušan, Hercigonja Nikola, Hariš Ivan, Hercegovac Adem, Hodža Fadil, Humo Avdo, Isaković Antonije-Lule, Ivanc Emil, Janjić Vlado, Jankež Grga, Javorina Saša, Jovanović Đura, Jovanović Miloš, Karaoglanović Simo, Kardelj Edvard, Kidrič Zdenka, Kmečić Mišo, Klajnšek Jože, Kolb Vjekoslav, Kovačević Milija, Kraljevski Boro, Krajačić Ivan, Kreačić Otmar, Krese Franc-Čoban, Krmpotić Jova, Krstić Boško, Leković Voja, Lopičić Pavle, Maček Ivan, Malić Memed, Malović Josif, Mandžić Pašaga, Marjanović Sida, Marinković Dragiša, Metikoš Draginja, Milenković Dragi, Milojević Miloje, Milosavljević Danica, Milošević Jozo, Minderović Čedo, Mojsov Lazo, Mugoša Andro, Mujkić Asim, Nečevski Vangel, Nedeljković Raja, Nikšić Đorđe, Ojdanić-Dedić Dobrila, Olbina Dane, Ostojić Uroš, Ozmo Isak, Panić Milorad-Surep, Patrnogić Katarina, Penezić Slobodan, Pejnović Kata, Petrović Dušan-Šane, Petrović Ninko, Popović Koča, Popović Branko, Popivoda Krsto, Popovski Elisije, Pucar Đuro-Stari, Polić Zoran, Rodić-Končar Naranđa, Rampova Blaga, Ranković Aleksandar, Runko Svetislav, Savić Sreto, Smajević Vasa, Smilevski Vidoje, Stajić Stajav, Stajkić Vaso, Stefanović Svetislav, Skendžić Vajo, Srnić Jela, Stišević Obrad, Stojnić Velimir, Šegrt Vlado, Šentjurs Lidija, Šibl Ivan, Šimić Rudi, Šoti Pal, Šukrija Ali, Šeparović Emilija, Tarabić Joco, Tikvina ing. Kefsera, Todorovski Janko, Uzelac Stevan, Vese-
linov Jovan, Vinterhalter Vinko, Vitorović Perka, Vivoda Marjan, Vlahović Veljko, Vukmanović Svetozar-Tempo, Vuković Dušan, Zečević Vlada, Žeželj Milan.

Nadzorni odbor

Banković Miho, Bjelić Miloš, Bubalo Milena, Janičijević Milovan, Jeličić Pero, Krese Ljudmila, Krstevski Aleksandar, Marković Nada, Peruničić Mile, Sas Agnesa, Simonić Franc, Todorović Vasilije, Vujačić Savo.

PRAVNA POSVETOVALNICA

OPROSTITIV TAKSE

Vprašanje: Radi bi vložili tožbo zoper razvezanega moža, pa se bojite taks. Kdaj ste lahko oproščeni plačila taks?

Odgovor: Za oprostitev plačila sodnih taks za tožbo ni posebnega predpisa, ki bi točno navajal, kako in kaj. Zakon o pravnem postopku v čl. 161 samo določa, da sodišče lahko oprosti plačila stroškov postopka stranko, ki po svojem splošnem premoženjskem stanju ne zmore teh stroškov brez škode za nujno preživljanje same sebe in svoje družine. Prav isto velja tudi za takse. Odločilno je splošno premoženjsko stanje, plačilo taks pa ne sme ogroziti niti stranke niti družine.

Seveda je višina taks različna glede na to, za kakšen spor gre, in glede na višino zneska. Če gre za preživnino za otroka, kakor je sklepati iz pisma, pa je taksa še posebno nizka. Nesmiselno je torej odlašati z vložitvijo tožbe iz strahu pred takso.

PRIZNANJE DRUŽINSKE POKOJNINE

Vprašanje: S 1. januarjem ste oddali SLP svoje posestvo v namenu, da uveljavite družinsko pokojnino po možu, ki je padel leta 1945 v NOV. Pokojnina vam je bila priznana, vendar le od 1. aprila 1961, čeprav ste bili prepričani, da vam bo priznana od 1. januarja 1960. Res pa je, da ste pogodbo z občino napravili 28. marca 1961. Cutite se prikrajšano, ker ste si morali več kot eno leto izposojati denar za življenje.

Odgovor: Iz vašega dopisa ni jasno, ali gre za priznanje družinske pokojnine po padlem možu, ki je bil delavec oziroma uslužbenec, ali pa gre za uveljavljanje družinske invalidnine po padlemu borcu NOV. Prav tako so datumi v vašem pismu nejasni, zaradi česar ni mogoče podati točnega odgovora. Čudno, da ste posestvo izročili 1. januarja 1960, pogodbo pa ste podpisali z občino šele marca 1961. Glede na datum podpisa pogodbe bi vam pokojnina pripadala šele od 1. aprila 1961, kakor vau-

je bila verjetno pravilno priznana. Če ste zemljo vložili v kmetijski zemljiški sklad, pa ni jasno, zakaj ste pogodbo sklenili šele leto kasneje. Če pogodba velja res šele od 1. aprila, potem vam mora tisti, ki je od 1. januarja 1960 do 1. aprila 1961 užival vašo zemljo, plačati zakupnino oz. zagotoviti preživljanje.

PREVEDBA POKOJNINE MAJORJA

Vprašanje: Sem upokojeni major JLA. Lansko leto mi je bila z veljavnostjo od 1. januarja 1960 pokojnina ponovno določena v smislu določil tretje spremembe pokojninskega zakona (čl. 7 in 10) in mi je bil priznan drugi zavarovalni razred. Prosim za sporočilo, kateri razred mi bo sedaj priznan, koliko bo znašala pokojnina in, ali bo odločba izdana brez moje prošnje, ali pa je treba napraviti na Zavod za socialno zavarovanje posebno vlogo.

Odgovor: Po tretji noveli zakona o pokojninskem zavarovanju vam je bila pokojnina na novo odmerjena po čl. 62 cit. zakona in ste bili pravilno uvrščeni v II. zavarovalni razred. Po čl. 29 četrte novele zakona o pokojninskem zavarovanju pa se vam bo pokojnina povečala za 9,1%, to je za 2620 din. Poleg zakonite preživnine za II. razred, brez povečanja, v višini 28.798, boste s povečanjem prejeli skupno 31.418 din, in to od 1. januarja letos. Prevedba pokojnine bo izvršena po uradni dolžnosti in ni treba za to vlagati nobene prošnje.

SPREMEMBE POKOJNINE VOJAŠKIH OSEB

Vprašanje: Prosim za pojasnilo, če se bodo ob prevedbi na nove pokojnine pokojnine vojaških oseb povečale tudi zaradi dodatkov, ki pri novi odmeri pokojnine pri vojaških osebah niso bili upoštevani, so jih pa vojaške osebe prejemale v času svoje aktivne vojaške službe.

Odgovor: Določbe zakona o pokojninskem zavarovanju, ki se tičejo upokojitve vojaških oseb, so bile spremenjene s posebnim

zakonom decembra leta 1959. Za uvrstitev v zavarovalni razred je bil odločilen skupni znesek osnovne plače, položajne plače, položajnega dodatka in armadnega dodatka, ki je pripadal po predpisih, veljavnih na dan 31. 12. 1959, aktivnim vojaškim osebam istega čina oz. razreda. Zakon o spremembah zakona o pokojninskem zavarovanju od marca letos pa določa, da se pri vojaških upokojenih pri izračunavanju pokojninske osnove po prej omenjenih določbah ob ponovni odmeri pokojnine upoštevajo tudi vsi dodatki, ki so po predpisih o plačah vojaških oseb pripadali aktivnim vojaškim osebam zadevnega čina ali razreda. Dodatki se upoštevajo v povprečnem mesečnem znesku na podlagi potrtila, ki ga bo izdal Državni sekretariat za narodno obrambo. Ti podatki se bodo seveda upoštevali pri odmeri nove pokojninske osnove le, če niso bili že pri prvi odmeri upoštevani, in le, če bo vojaški upokojenec posebej zaprosil za njih upoštevanje pri izračunu pokojninske osnove.

IZ SOBE VAS MEČEJO

Vprašanje: Ste podnajemnica majhne sobe, ki vam je odpovedana. Vaše pritožbe niso imele uspeha. Zdaj vam grozi deložacija. To vas toliko bolj boli, ker vas kot nekdanjo borko meče na cesto človek vse drugačnega prepričanja. Ali res ni nobene možnosti, da bi ostali v sobi vsaj še nekaj časa, da si poiščete drugo sobo?

Odgovor: Bistveno je, kako se glasi sodba, s katero vam je soba odpovedana. Ali vam je najemodajalec dolžan preskrbeti drugo primerno sobo ali samo najnujnejši prostor, ali pa ste sploh nezaščitena podnajemnica. Če ste zaščitena podnajemnica, potem vam mora tisti, ki vam sobo odpoveduje, preskrbeti drugo primerno sobo. O primernosti odloča sodišče. Če pa ste nezaščitena in ste se dolžni izseliti brez nadomestila, potem je stvar bolj nerodna. Če vam grozi deložacija preko sodišča, lahko zaprosite pri sodišču, da se izvršba za kratek čas odloži, če imate obljubljeno drugo sobo. Seveda pa sodišče v takem primeru brez potrebne dokumentacije ne more v nedogled odlašati deložacije, ker mora pač pravnomnočno sodbo izvršiti. Če imate pri sebi majhnega otroka, pa sodišče niti vas niti otroka ne bo postavilo na cesto.

POKOJNINA VISOKOKVALIFICIRANEGA DELAVCA

Vprašanje: Vaš mož je bil upokojen kot visokokvalificiran delavec. Bil je v partizanih in mu je priznan osmi pokojninski razred. Kakšna bo njegova nova pokojnina? Ali bo zaradi udeležbe v NOV dobil kaj več kot drugi, ki so se skrivali doma? Službe pa ima 17 let.

Odgovor: Čeprav boste medtem verjetno že prejeli novo odločbo, vam dajemo naslednje pojasnilo:

Pokojnina visokokvalificiranega delavca, ki ima 35 let službe, znaša 21.300 din. Toliko znaša namreč pokojnina za šesti zavarovalni razred, v katerega bo preveden vaš mož. Zaradi udeležbe v NOV njegova pokojnina ne bo višja, ker mu tako in tako že pripada višji razred. Višjo pokojnino si je že pridobil z dvojnimi štetjem vojnih let. Za dve leti službe nad petin-tridesetletno zaposlitvijo mu gre dodatek v višini 6 %, t. j. 1278 din, kar da skupno 22.578 din mesečne pokojnine.

PRIZNANJE SREDNJE STROKOVNE IZOBRAZBE

Vprašanje: Po štirih razredih osnovne šole ste obiskovali obrtno nadaljevalno šolo. Po osvoboditvi ste opravili tudi tečaj za knjigovodje v kmetijskih zadrugah, ki je trajal šest mesecev. Kakšna izobrazba je to, bi radi vedeli. Srednja, nižja?

Odgovor: Vsekakor imate nižjo strokovno izobrazbo, ker vam niti osnovna šola niti obrtna nadaljevalna šola, še manj pa knjigovodski tečaj ne morejo dati srednje strokovne izobrazbe.

OTROŠKI DODATEK ZA SESTRO

Vprašanje: Mati je brez dohodkov in premoženja ter ne dobiva nobene pokojnine. Vzdržujete jo vi z dohodki, ki jih imate kot učiteljica. V družini je še vaša mlajša, 17 let stara sestra, ki hodi v gimnazijo. Ali lahko vi zanj dobiti otroški dodatek?

Odgovor: Načeloma ni ovire, da ne bi prejeli otroškega dodatka za nedoletno sestro, če so seveda izpolnjeni splošni pogoji za priznanje otroškega dodatka. Razen tega, da sestra nima premoženja in dohodkov, mora biti mati trajno in povsem nesposobna za

pridobivanje, kar mora ugotoviti invalidska komisija pri pristojnem zavodu za socialno zavarovanje. Vaša mati mora biti spoznana za najmanj 75 % invalida; samo to, da je nad 55 let stara, pa še ne zadošča. Vložite zahtevek in zaprosite za zdravniški pregled matere.

IZRAČUNANJE POKOJNINSKE OSNOVE

Vprašanje: Sem uslužbenec s srednjo strokovno izobrazbo. Imam dvojno štetje vojnih let zaradi udeležbe v NOV. Izpolnil sem starostni pogoj, imam tudi polna leta. Prosim za pojasnilo, v kateri razred bom uvrščen, oziroma kako se po spremenjenih predpisih določa pokojnina.

Odgovor: Za razvrstitev v določeni pokojninski razred je po novih, spremenjenih predpisih odločilna samo višina plače in kategorija delovnega mesta. V nasprotju s stari predpisi, ko je bilo odločilno triletno povprečje, je za uvrstitev v določeni zavarovalni razred odločilno enoletno povprečje dohodka. (Izjemoma je mogoče zahtevati izračun na podlagi triletnega povprečja, če je to ugodnejše). Razen tega so najvišji zavarovalni razredi, ki jih dosežejo zavarovanci določene strokovnosti, pomaknjeni navzgor. Za vas kot uslužbenca s srednjo strokovno izobrazbo velja, da ste lahko uvrščeni do V. zavarovalnega razreda. V tem razredu pa znaša odstotek, na podlagi katerega se izračuna pokojninska osnova, 70,5 % od ugotovljenega letnega povprečja osebnega dohodka.

POKOJNINA UDELEŽENCEV NOB

Vprašanje: Sem upokojen gozdar in prejemam pokojnino X. razreda, ker sem stopil v NOV pred kapitulacijo Italije. Se bo res tem upokojujencem pokojnina zvišala? Za koliko? Ali je res, da se po novem vsako nadaljnje leto službe ne šteje več tako, da se pokojnina poveča vsako leto za 5 %?

Odgovor: Po čl. 194 zakona o pokojninskem zavarovanju, v zvezi s čl. 20 zakona o spremembah tega zakona, se borcev NOV, ki so stopili v NOV pred 9. 9. 1943, prizna najmanj VIII. pokojninski razred. Res pa je, da se vsako leto nad izpolnjeno dobo za pokojnino šteje tako, da se pokojnina poveča za vsako leto le za 3 % in ne več za 5 % kot do sedaj.

SOLANJE V VOJAŠKI ŠOLI

Vprašanje: Vaš sin bo jeseni obiskoval osmi razred osnovne šole. Radi bi vedeli, ali je kaj upanja, da bo prihodnjo pomlad sprejet v letalsko podoficirsko šolo, v katero si tako želi. Ze sedaj bi radi vedeli, kam se je treba prijaviti, da ne bi zamudili roka.

Odgovor: Čeprav je sedaj še prezgodaj, vam pošiljamo naslednje pojasnilo: Predpogoj za vstop v podoficirsko šolo je dovršena osnovna šola osmih razredov in seveda sposobnost za vojaško službo, ki se ugotovi z zdravniškim pregledom. Proti koncu vsakega šolskega leta vojaške oblasti objavijo razpis za sprejem v podoficirsko šolo. Tako je bilo treba letos vložiti prijave že do 30. aprila, in to na komando vojnega odseka, preko organa narodne obrambe občine. Zato vam svetujemo, da se v drugem polletju prihodnjega šolskega leta obrnete na občinskega referenta za narodno obrambo, kjer boste tudi za vpis na letalsko podoficirsko šolo dobili vse potrebne podatke.

OBREKOVANJE PADLEGA BORCA

Vprašanje: V nekem nedavnem objavljenem članku je bilo omenjeno tudi ime vašega brata in navedeno, da je bil izdajalec. Ker to ni res in ker je vaš brat padel kot borec NOV, bi radi vedeli, če lahko pokrenete zoper pisca kazenski postopek.

Odgovor: V treh mesecih, odkar ste zvedeli za dejanje ali za pisca, lahko vložite na sodišču zasebno tožbo zaradi obrekovanja pokojnega brata. Pripominjamo pa, da o lahko pisec tudi oproščeno, če bo dokazal resničnost svojih trditev ali pa, da je imel utemeljen razlog verjeti v resničnost tistega, kar je trdil ali raznašal. Ni pa podana opravičljiva zmota, če se iz malomarnosti ni prepričal, kaj je bilo res. Razen tega opozarjamo na posebno določilo, da ni kazniv tisti, ki je pri izvrševanju častnikarske dolžnosti ali pri resni kritiki ali znanstvenem delu navedel nekaj žaljivega, pa se iz načina izražanja vidi, da tega ni storil z namenom zaničevanja. Zato vam vsekakor svetujemo, da poskušate stvar mirno urediti, morda v okviru Zveze borcev. Seveda pa se lahko stvar v celoti razčisti tudi na sodišču.

● **KAMNIK** — Sredi junija so člani gorenjskih planinskih društev odšli na gorsko partizansko kurirsko pot za 20-letnico vstaje. Šli so čez Kamniške planine, Karavanke, Julijske Alpe in škofje-loške hribe. Vsa pot, ki so jo prehodili, je bila dolga 400 km, opravi-li pa so jo za proslavo 20-letnice vstaje.

● **AJDOVŠČINA** — Delovni kolek-tiv tovarne »Sava« iz Kranja je obiskal partizansko vas Predmejo. Nad 40 članov Zveze borcev iz »Save« je po razdelitvi daril va-ščanom priredilo slavnostni večer s petjem partizanskih pesmi in prireditvijo družabnega večera.

● **KARLOVAC** — Slovensko društvo v Karlovcu je v okviru proslave 20-letnice vstaje prire-dilo sredi junija koncert in odkri-lo spominski plošči nekdanjima predsednikoma društva. Janka Krefla so ubili ustaši v taborišču Jasenovac, Anton Avsec pa je pa-del kot borec NOV.

Sredi julija so blizu Srpskih Moravic, na kraju Mlinare, od krili spominsko ploščo. Tam je bila 12. julija 1941 prva sabotaža v Gorskem Kotaru. Trije mladinci so minirali železnico in za nekaj časa prekinili promet.

● **NOVI SAD** — Ob dvajsetlet-nici vstaje so odprli spominsko cesto med vasema Melenci in Ku-mane v Banatu. Obe vasi sta bili med NOB zbirališče borcev in sta bili tudi prej znani po naprednem gibanju, saj so Melence imenovali »mala Moskva«. Cesto so zgra-dili večinoma s prostovoljnimi de-lom.

Za Dan borca pa so v Melencih odkrili spominske doprsne kipe trem narodnim herojem iz tega kraja: Bori Mikinu, Bošku Vreba-lovu in Nedeljku Barnici.

● **TRZIC** — Ob sedemnajsti obletnici skojevske konference v Jelendolu je bila sredi junija tam velika proslava. Ob tej priložnosti so tam odprli tudi prenovljeno partizansko tehniko, kjer so raz-stavljeni partizanski predmeti in publikacije, ki so jih tam natisnili.

● **LJUBLJANA** — Novo turistič-no podjetje »Jadran turist« je pri-renilo za skupino 200 invalidov in nekdanjih borcev brezplačen izlet v partizanske kraje. Udeleženci iz-leta so obiskali tudi Pohorje in Frankolovo.

● **MARIBOR** — Dne 28. julija so odprli prenovljeno partizansko bolnišnico »Jesen« na Pohorju, ki

K RATKE **NOVIKE**

je delovala od konca leta 1944 do konca maja 1945. Zaradi tega, ker je bila mariborska bolnišnica tudi po osvoboditvi prenapolnjena, so se zadnji bolniki in ranjenci izse-lili iz objekta »Jesen« šele slab mesec po osvoboditvi.

● **ČRNOMELJ** — Za Dan borca so odkrili spominsko ploščo na stavbi v mestu, kjer je bil od ju-nija 1944 do maja 1945 sedež okrož-nega narodnoosvobodilnega odbora za Belo Krajino.

Isti dan so slovesno odkrili spome-nik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na Gričku zra-ven mesta. Govoril je narodni he-roj Ciril Hočevar.

Dne 7. julija pa so železničarji v Stranski vasi odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer je med NOB deloval Prometno-tehnični oddelek Glavnega štaba NOV in POS.

● **NOVO MESTO** — Za Dan borca so v Sentjernejcu odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

Isti dan so na planinski koči na Debencu odkrili kar dve spominski plošči. Prva je posvečena aktivistom in borcem NOB ob dvajsetletnici vstaje, na drugi pa so vklesana imena padlih borcev in aktivistov, ki so padli v okolici koče.

V Močniku pri Zdolah so 2. ju-lija odkrili spomenik Rudiju Ro-žancu, ki je tamkaj padel dne 8. avgusta 1942.

Dne 23. julija so odkrili spome-nik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Dvoru pri Žu-žemberku.

Isti dan so odkrili tudi spome-nik v Laščah pri Dvoru ob cesti Novo mesto—Kočevje. Tam je bilo pokopanih več desetih padlih bor-cev, ki so padli pozimi 1944—1945. Do zdaj je bilo neurejeno grobišče kar na njivi, kar je vzbujalo mno-go negotovanja.

● **JESENICE** — Sredi junija so v mali dvorani Delavskega doma odprli razstavo »Vstaja na Gorenj-skem«. Priredil jo je Muzej revo-lucije iz Kranja.

Za Dan borca so na Poljanah odkrili spomenik v spomin na

predvojno dejavnost Partije. Spo-menik je v obliki petih naravnih skal v krogu, kar simbolizira ile-galni sestanek. Odkritje je bilo v okviru velike proslave v tem kraju.

● **NOVA GORICA** — Dne 23. ju-lija so na procelju Kulturnega do-ma v Vrhpolju odkrili spominsko ploščo 32 padlim borcem iz Vrh-polja in okolice.

V Vipavskem Križu so odkrili grobnico, v kateri so pokopani posmrtni ostanki 14 padlih parti-zanov.

V Brdicah pri Kožbani so na procelju šolskega poslopja odkrili spominsko ploščo 26 padlim bor-cem in žrtvam fašističnega nasilja.

Za Dan vstaje LRS so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Ka-nalu. V grobnici ob spomeniku so posmrtni ostanki 32 padlih borcev. Z območja bivše kanalske občine je med NOB padlo 361 ljudi.

● **KRANJ** — Pionirski krožek na šoli »France Prešeren« je ure-dil ob šolskem poslopju spomin-ski vrtček, posvečen žrtvam iz NOB. Podobne vrtčke bodo ure-dili tudi ob hišah, kjer so bili do-ma padli borci. Če stanovalci sami ne bodo uredili vrtčikov, jih bodo pionirji.

Sredi junija so v Zgornji Beli odkrili spominsko ploščo prvemu partizanu iz te vasi, Andreju Na-gliču, ki je padel 26. februar-ja 1944.

Dne 4. julija so na Kupljenku nad Bledom odkrili blizu Oblakove hiše spominsko ploščo Poldetu Herblu, ki je padel na tem kraju kot partizan od strelav nemške za-sede.

Dne 9. julija so v Bitnjah pri Kranju odkrili spominsko ploščo padlima partizankama Anici Solar-Janji in Maksi Rozman-Tatjani, ki sta tamkaj padli 12. septembra 1943.

Sredi julija so odkrili tudi spome-nik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Bohinjski Beli. Iz te vasi in bližnje okolice je padlo med NOB 32 ljudi. Spo-menik stoji ob razširjeni in ob-novljeni cesti sredi vasi, ima pa obliko obeliska.

Dne 25. julija so v Trsteniku odkrili spominsko obeležje 20 pad-lim vaščanom iz Trstenika, Čado-velj, Povelj in Babnega vrta.

Dne 7. julija so odkrili spome-nik žrtvam fašističnega nasilja v Senčurju, ob cesti Senčur—Visoko. Tam so Nemci postrelili 42 talcev.

Cvetje ob Prešernovem spomeniku

BILO je leta 1942. Ljubljanski mestni odbor OF je dobro poznal naše ilegalno delo in nam je zaradi tega zaupal nalogo, da 8. februarja, na obletnico smrti dr. Franceta Prešerna, oraniziramo tiho manifestacijo pred njegovim spomenikom v Ljubljani.

Načrt za akcijo smo napravili pri Jelinčičevih na Sveto-savski cesti za Bežigradom. Zadolžili so me, da bom nesel venec, Rada Jelinčiča, da bo nesel zastavo, Janez Uran pa da bo vodil mladino, ki je bila po šolskih vodstvih OF obveščena, naj se ob 9.30 zbere pred spomenikom. Pred odhodom smo načrt spremenili, tako da sva z Janezom Uranom zamenjala svoji nalogi.

Že pred deveto smo se sestali v stanovanju Rada Jelinčiča. Vsi trije smo bili nekoliko nervozni. Ko smo se odpravili na pot v mesto, pa smo se umirili. Nekaj časa smo šli vsi trije skupaj, potem pa je odšel Janez z vencem naprej.

Pred hotelom Unionom sva z Radom Janeza dohitela. Dogovorili smo se, da pojdem pogledat, kakšen je položaj. Vse je bilo v redu. Skupina mladincev je stala pred sedanjo Namo, druga se je bila zbrala pred frančiškansko cerkvijo, tretja pred sedanjim Gasilskim servisom. Radu, ki je bil nekaj korakov za mano, sem dal dogovorjeno znamenje.

Ob vходу v frančiškansko cerkev na Miklošičevi cesti je čakal Janez z vencem. Rado je stopil k njemu in sta nato skupaj odšla k spomeniku. Sam sem odšel k skupini, ki je stala pred frančiškansko cerkvijo in fantom dejal, naj gredo k spomeniku. Mladinci so se pomaknili čez trg. Stekel sem k skupini pred Gasilskim servisom. Ko so tam vi-

deli prvo skupino na trgu, so se še sami začeli pomikati proti spomeniku. Ko so se zbrali ob spomeniku, sta Janez in Rado naglo izkoristila ugodno priložnost. Janez je položil venec na vrhno stopnico ob spomeniku, Rado pa je iz levega rokava hitro in spretno potegnil slovensko zastavo in jo privezal na venec. Mladinci so imeli skrite pod plašči šopke s slovenskimi trobojkami. Ves spomenik je bil na mah obdan s cvetjem. Med polaganjem šopkov sem dejal: »Počastimo spomin velikega pesnika z dvominutnim molkom!«

Nadaljnji dogodki so se razvijali s filmsko naglico. Izza vogala sedanje lekarne je stopil nekdanji slovenski policaj, prijel Janeza in zahteval, naj odstrani veliki venec. Krepko je prijel Janeza za roko, ki je moral venec vzeti in z njim oditi. Istočasno je v smeri od pošte pripeljal tramvaj, ki je moral zaradi množice na trgu nekoliko zavreti. Iz tramvaja je skočil fašistični oficir, s pištolo ustrelil v zrak, nato pa začel »junaško« tolči okoli sebe, kamor je priletelo. Po strelu je priteklo k tromostovju vse polno fašistov, ki so začeli s puškinimi kopiti udrihati na levo in desno. Mladinci so se umikali v vse smeri. Nekateri so stekli po stopnicah v frančiškansko cerkev, nekaj pa so jih fašisti ujeli in odpeljali na kvesturo. Fašisti so se kot zveri vrgli na cvetje in ga zmetali v Ljubljano. Pokazali so pač svojo dvatisočletno kulturo. Po končani maši je čakalo ljudi pred cerkvenimi vrati nemajhno presenečenje: Italijani z nasajenimi bajoneti.

Povsem po naključju sva se z Radom srečala na prehodu čez železniško progo na Titovi cesti. Drug drugega sva

spraševala, kaj je z Janezom. Oba sva vedela le to, da ga je policaj odpeljal. Hitela sva domov, da za vsak primer pospraviva ilegalno literaturo.

Komaj sva zavila na Sveto-savsko cesto, pa sva zagledala Janeza. Oba sva hitela k njemu: »Kaj je bilo?« V smehu nama je odgovoril: »Ah, nič! Odpeljal me je na policijsko postajo. Med potjo sem moral sneti slovensko zastavo in mu jo izročiti. Na postaji so bili sami slovenski policaji. Policaj, ki me je pripeljal, jim je povedal, da sem bil pred Prešernovim spomenikom. Sestavili so zapisnik, da sem šel mimo spomenika in da sem nesel venec stari mami na grob. Kje so tako hitro iztaknili črn trak, ne vem. Preden sem namreč šel s postaje, je že visel na vencu. Nato so mi dejali, naj jadarno izginem. No, in zdaj sem tu!«

Vsi trije smo se od srca nasmejali. *Pavle Lešnjak*

Zadetek v polno

Zgodilo se je maja 1944, ko je Petnajsta brigada branila pod Gorjanci Belo krajino. Nekega večera so borci s položajev opazovali dolgo kolono sovražne motorizacije, ki se je po cesti od Mirne peči spuščala v Novo mesto kar s prižganimi žarometi. Obveščevalci niso mogli ničesar zvedeti, saj ponoči niso Nemci in domobranci nikogar pustili iz mesta. Po polnoči se je zato komandant brigade odločil za napad na Novo mesto z minometi, ki ju je brigada imela dva.

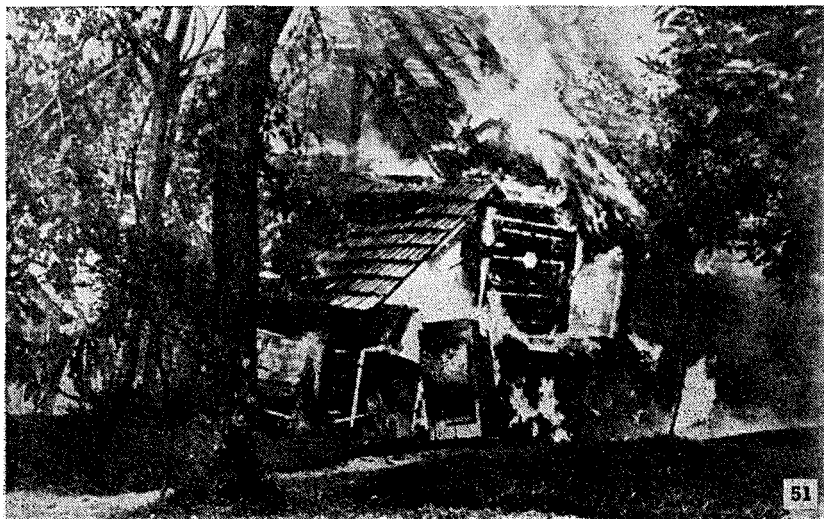
Tiho je odšla brigadna baterija proti Novemu mestu. Komisar je že vnaprej odredil elemente za streljanje. Minometa so postavili ob samotni hiši zraven metliške ceste. Zamolkle eksplozije v cevih in kratki bliski na glavnem trgu v Novem mestu... Še ni padla zadnja mina, ko je baterija že izginila nazaj proti Gorjancem.

Naslednjega dne so obveščevalci že nekaj zvedeli: Mina je padla v sobo, kjer je spal nemški major, komandant kolone, in ga ubila. Zgoreli so tudi štirje tovarnjaki...

Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentiranih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč nova knjiga zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke.

Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije, čas, kraj, imena oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral itd. Podatke pošljite na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Celovška cesta 23, Ljubljana.

